

A MAGYAR
KATOLIKUS EGYHÁZI BESZÉD
IRODALMÁNAK
EZERÉVES TÖRTÉNETE

896—1896

IRTA ÉS KIADTA

KUDORA JÁNOS

TANFELÜGYELŐ ALESPERES,

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYÁNAK

TAGJA

Az esztergomi főegyházi hatóság 336/1902. sz. engedélyével.

BUDAPEST
A STEPHANEUM NYOMÁSA

1902.

A MAGYAR
KATOLIKUS EGYHÁZI BESZÉD
IRODALMÁNAK
EZERÉVES TÖRTÉNETE

896—1896

IRTA ÉS KIADTA

KUDORA JÁNOS

TANFELÜGYELŐ ALESPERES,

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYÁNAK

TAGJA

Az esztergomi főegyházi hatóság 336/1902. sz. engedélyével.

BUDAPEST
A STEPHANEUM NYOMÁSA

1902.

ELŐSZÓ.

«Elmenvén az egész világra, hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek»;¹ így szólt a mennybe fölmenő Jézus apostolainak. Parancsára megtestesül a szóvá képzett lehellet, malasztos igévé válik, Jézus beszél általa. Választott apostolai képezik kíséretét, helyettesítik őt, folytatják működését; Jézus lesz az emberi nemzetségek történeti központja.

Jézus járt közöttünk nemzetünk ezeréves multjában, körülvéve népünk apostolaitól; örök, változhatatlan igéjét nemzetünk lelki igényeihez alkalmazva formálta, az előterjesztés árnyalatainak sokfélesége daczára, az igazság egységét megőrizte.

Szép látványt nyújt az igehirdetés története. Tárgya a testté lett örök Ige; alapja az égből származott változhatlan evangélium, melynek megjelenése ezernyi bájos változással van ékítve; átalakítja a lelkek törekvéseit, az erkölcsöket és visszatükrözi a törekvéseket, a módosult erkölcsöket. Elbeszéli a szónokok nehéz küzdelmét a tárgy fenségével s a közlés eszközével, a magyar nyelvvel; elmondja, mint került ki ezen küzdelemből győzelmesen a nemzet keresztény világnézete és mint képződött az igehirdetők beszédes ajkain a magyar irodalmi nyelv; alázatos szemlélődése daczára hálás önérzettel mutat e küzdelem látható eredményeire: a keresztény magyar királyságra és az örök Ige csodás jutalmaként az enyészettől megóvott prédikációkra: legrégibb, legbecsesebb nyelvemlékeinkre.

Elmondja, miként vált nálunk az igehirdetés szent Gellért apostolunkban lelkét megváltó tragédiává, a nemzet szentjeinek életében vallásos drámává, a nemzet zömében a keresztény gondolkodás és hitélet alapjává.

¹ Mark 16, 15.

Egybegyűjti és összehordja a nagyjában megfaragott és a művésziesen csiszolt köveket, melyekből a magyar katolikus egyház fölépült. A jelen idők igehirdetői előtt föltárja e templomot, szószékén bemutatja és újból megszólaltatja a régmúlt időben működött elődeit, hogy kegyelettel járjanak körül az így fölépült templomban, hogy megismerjék és szeressék Istenhez költözött elődeiket, hogy példájukon fölbuzdulva, a lelkesedésig szeressék a magyar népet.

Fáradtságos munkám célját e rövid szavakba foglalhatom: szeresd az Istent önmagáért; szeresd a magyar népet az Istenért, beszélj vele sokszor az Istenről, kik együttesen szerettek; szólj hozzá édes, szép magyar nyelvünkön.

A szerző.

TARTALOM.

Előszó	Lap III
Bevezetés. Irodalom, irodalomtörténet, ennek kiterjedése. Magyar kath. egyházi beszéd történet, ennek haszna, felosztása	1

I. A hittérítés kora 886—1116. évig.

1. A katolikus egyház állapota a honfoglalás idején, tekintettel Magyar- országra. A magyar honfoglalók jelleme, vallása, ennek viszonya a keresztény valláshoz. A keresztény vallás elfogadását hátráltató és elő- mozdító tényezők. A keresztény foglyok a pogány magyarok közt. A hittérítés első nyomai a fejedelmi házban. Geicsa vezér	4
2. A magyar nemzet apostola szent István király. Munkatársai a hittérítés- ben. A hittérítés terve és módja. Egy ünnepi prédikáció. Szent István halála	11
3. Politikai zavarok, a vallás hanyatlása, szent Gellért halála. A hittérítés megújítása. Dezső, kalocsai érsek karácsonyi prédikációja. Szent István és Imre szentté avatása. Szent László. A hittérítés befejezése. Törvényes intézkedések a prédikálásról s az egyházi beszédek neveiről. Az első magyar prédikáció : a halotti beszéd. A hittérítés hatása a királyi családra és nemzetre	19

II. A hittentartás kora 1116—1526. évig.

4. Keresztény törekvések és világnézet. Papnevelés, papi foglalkozás. Az egyházi beszéd körüli tevékenység : zsinatok, pápai ellenőrzés. Egyházi szónoklat	28
5. Prédikálással foglalkozó szerzetes-rendek : domokos-, ferenczrendiek és pálosok ; működési körük ; prédikációik a Codexekben. A névtelen ferenczrendi magyar lapszéljegyző és a második magyar irodalmi nyelv- emlék....	35

	Lap
6. A Codexek egyházi beszédeinek anyagforrása, szelleme. A legenda, a példa, a beszéd tárgy, a kidolgozás; a beszéd alakja. Mária-kultusz a prédikációban. Olvasmánynyá átírt prédikáció. A Batyán-könyvtár kodexei. Szorgalmas prédikálás. A prédikáció és a vallás hatása. —	41
7. Erkölcsi hanyatlás. Humanizmus, reneszánsz. Egyházi intézkedések a prédikáció körül. A retorika tankönyvei. Latin egyházi beszédek hazai codexekben. Magyar Mihály. Leskai Osvát. Temesvári Pelbárt	55
8. A protestáns vallás első tünetei és követői. A hitújítók támadása és szellemi fegyverei. A katolikusok bizalma és készületlensége. A mohácsi vész és következményei	71

III. A hitviták kora 1526—1780. évig.

9. Vallási állapot. Lutheranusok, kálvinisták, unitáriusok, szombatosok. Bibliafordítók: Károlyi Gáspár, Komjáthy Benedek, Pesthi Gábor, Erdősi János, Káldi György	76
10. Katolikusok ébredése. Jezsuiták. Oláh Miklós nagyszombati iskolája. Az egyházi szónoklat emelése körüli törekvések. Telegdi Miklós. Silicin Péter. Gyöngyösi György. Pitachich Márk	85
11. Magyar katolikus apologéták első sorozata: Draskovics György, Telegdi Miklós, Monoszlai András. Egyházi szónok: Káldi György. Beszédeinek szelleme, iránya, retorikája, iránya és előadása. Vásárhelyi Gergely ...	94
12. Katolikus apologéták második sorozata: Pázmány Péter, Balásfi Tamás, Sallai István, Veresmarti Mihály, Lépes Bálint, Hajnal Mátyás	102
13. Pázmány Péter, az egyházi szónok.	105
14. Vallási állapot 1710. évig. Hitviták. Sámbar Mátyás. Kéziratban fönmaradt prédikációk. Paphiány, licencziatusok. A prédikáció elmélete, zsinati határozat. Vásárhelyi Gergely, Kopcsányi Márton, Tasi Gáspár, Kéry János, Landovich István, Illyés András, Illyés István. Magyar halotti beszédek. Hoffmann Pál és más szónokok. Könyvszemle	115
15. Vallási állapot 1710—1740. évig. Ellenreformáció. Jezsuiták és ferenczrendiek. Hittérítő beszédek. Nemzeti ébredés az egyházi beszédben. Bosányi Pál, Kolenicz András, Csúzy Zsigmond, Kelemen Didak és más szónokok. Könyvszemle	125
16. Vallási állapot Mária Terézia királynő alatt 1740—1780. évig. Placetum. A prédikációk cenzura alá vétele. A jezsuita rend eltörlése. A prédikáció elméleti oktatása, segédkönyvek, zsinati határozatok, egy mintapredikáció a budai egyetem papnövendékétől. Prédikációk a királynőről; a királynő által elrendelt prédikáció fordítása Bessenyei Györgytől. Csete István, Molnár János, Szabó István, Biró Márton beszédgyűjteményei. Prédikációfordítás francziából, angolból. Nagyböjti, alkalmi, dicsbeszédek és halotti prédikációk. Könyvszemle	136

17. Vallási állapot 1780 - 1790. évig. II. József reformjai. Szerzetesrendek eltörlése. VI. Pius pápa közbenjárása. A szabadgondolkozók támadásai az egyház ellen. A prédikálást akadályozó kormányrendeletek. Horváth Mihály szónoklattani módszere. Az első ifjúsági exhortatio-gyűjtemény. Francia és bécsi udvari prédikációk fordításai. Stankovátsi Leopold és mások. Könyvszemle 156

IV. A nemzeti ujjaébredés kora 1790—1896. évig.

18. Vallási állapot 1790—1820-ig. A hazafiak törvényes együttműködése az ország függetlenségének megalapítása iránt. Békekötés a vallások közt az 1790—91-iki országgyűlésen. A nemzeti irodalom föllendülése. Az ifjúság vallásos oktatása. A katolikus egyházi szónokok a nemzeti törekvés vezérei: a francia forradalom alatt a dinasztia iránti hűség ápolói, a forradalmi eszmék ellensúlyozói, a magyar hadseregben a hazafias és vallásos eszmék ápolói, az I. Napoleon elleni ellenállás buzdítói. P. Hermolaus. Kovács Antal. Egyed Joákim. Negyedes Pál. Virág Benedek. Szilágyi Mihály. Klenák Narcis. Alexovics Vazul. Bogyai Mihály. Horváth János. Darabos Zsigmond. Bourdaloue prédikációinak fordítása Szentgáli Ágostontól. Egyéb egyházi szónokok. Könyvszemle 165
19. Vallási állapot 1820—1850-ig. Szalay Imre, Guzmics Izidor, Szczytovszky János. Besztercebányai zsinat. A hazafias irány s a magyar nyelv művelésének föllendülése az egyházi beszédekben. Thezárovics Gábor és a magas homília. Gasparich Kilit. Bárány Szepes Ignác. Orosz Ádám. Szabó János. Könyvszemle... .. 189
20. Vallási állapot 1850—1870-ig. Egyházi beszéd elmélete. Religio, Kath. Lelki-pásztor, Pázmány-füzetek, tan- és segédkönyvek. Esztergomi zsinat. A prédikációirodalom általános kedvező képe; a hanyatlás jelei. Füzetes prédikáció-válogatások. Szabó Imre, Porto Maurizio, H. I. Thomas fordítása, Nedeczky Gáspár, Fogarasi Mihály, Zádori János, Fekete János, Bartakovics Béla, Pollák János és mások. Könyvszemle. ... 196
21. Vallási állapot 1876—1896. A prédikálás elmélete. A budapesti egyetemi hittani karának pályázati kitűzése a prédikáció állapotáról. A prédikációval foglalkozó folyóiratok. Egyházi beszédgyűjtemények: Károly János, Hock János, Simor János, Schlauch Lőrincz, Rosztoczký Imre, Répási János, Karsch Lollion, Bossuet beszédeinek fordítása Acsay Ferencztől, a tihanyi codex újabb kiadása, Magyar Ferencz, Hám János. Alkalmi beszédek: Dr. Békefi Remig, Bubics Zsigmond, Pór Antal, Maszlaghy Ferencz, dr. Rajner Lajos, dr. Walter Gyula, dr. Vaszary Kolos és mások. Zárzó. Könyvszemle. 213

OLVASMÁNYOK.

	Lap
A halotti beszéd	237
Szentatyák idézetei, a tihanyi codexben	237
Scholasztikus írók idézetei, a tihanyi codexben	238
Ünnepi bevezetés, a Carthausi névtelenből	238
Korrajz, az Érdy-codexből	238
Legendás befejezés, a Carthausi névtelenből	239
Dogmatikus tárgyezelés, a tihanyi codexből	239
Gyengéd szeretet példája a hallgatók iránt, Érdy-codexből	240
Szemléltető leírás, a tihanyi codexből	240
Ellenvetések czáfolása, a tihanyi codexből	240
Hasonlat, ellentét, népies elem, a tihanyi codexből	241
Elbeszélés, dicsőítés, a tihanyi codexből	241
Megható leírás, az érsekújvári codexből	241
Műfordítás, a Döbrentei-codexből	242
Szónoki körülírás, a tihanyi codexből	242
Imaszerű figyelemgerjesztés, az Érdy-codexből	243
Befejezés a Salve reginá-val, a tihanyi codexből	243
A bevezetés és jellege szoros összefüggése, a debreczeni codexből	243
Emelkedett irálýminta, az Érdy-codexből	244
Naiv fejtegetések, a tihanyi codexből	244
Hatásos érvelés, a tihanyi codexből	245
Párhuzam, a tihanyi codexből	246
Drámai erő az elbeszélésben, a tihanyi codexből	246
Bekezdés Magyar Mihály beszédéből	249
Tudományos idézetek, ugyanattól	249
Tételfelállítás	250
Laskai Osvát beszédeiből : Bizonyítás	251
Alapvetés egy beszédsorozathoz	251
A hitetlenség ostromozása, Temesvári Pelbárttól	251
Hasonlat, ugyanattól	252
Telegdi Miklós beszédeiből : Műfordítás	252
Korrajzok	252
Megható és népies elem	253
Káldi György beszédeiből : Megvilágító elem	254
Megható elem	255
Írálýminta	255

	Lap
<i>Pázmány Péter</i> beszédeiből : Hitágazatos beszéd	256
A leánynevelésről	259
Vonzó elem	261
Megható elem	262
<i>Csete István</i> beszédeiből : Szentenciák	262
<i>Kósa Benedek</i> beszédéből	262
<i>Somogyi Leopold</i> francia beszédfordításaiból	263
<i>P. Hermolaus</i> (Móré György beszédeiből)	264
<i>Negyedes Pál</i> , szent Margit ünnepére	265
<i>Klenák Narcis</i> , bevezetés	266
<i>Alexovics Vazul</i> , befejezése Massiloni beszédéből	267
<i>Bogyai Mihály</i> , befejezés	268
<i>Horváth János</i> halotti beszédéből Bajzáth József fölött	269
<i>Darabos Zsigmond</i> harczra buzdító beszéde	270
<i>Szalay Imre</i> gyűjteményéből	271
<i>Guzmics Izidor</i> , vallási és egyházi tárából	272
<i>Silberknoll József</i> püspök fogadó beszéde	272
<i>Szepesi Aloiz</i> , ünnepi bevezetés	273
<i>Sombori József</i> , tárgyalás kezdete	274
<i>Szepesi Ignác</i> báró, husvét ünnepi bevezetés	274
<i>Orosz Ádám</i> , bevezetés	275
<i>Szabó János</i> beszéde a természet és religióról	276
<i>Szabó Imre</i> beszédeiből : Érvelés	276
Leírás	277
Jellemrajzok	277
Bevezetés	279
Püspöki bérnabeszéde	279
<i>Fogarassi Mihály</i> , párhuzamos leírás	280
<i>Bartakovich Béla</i> , nagypénteki bevezetés	280
<i>Károly János</i> , ünnepi befejezés	280
<i>Hock János</i> nagybójtí beszéde	281
<i>Schlauch Lőrincz</i> , Jézus jellemzése	281
<i>Magyar Ferencz</i> , ünnepi befejezés	284
<i>Hain János</i> , bevezetés	284
<i>Vaszary Kolos</i> alkalmi beszéde	285

Forrásmunkák megnevezése.

Albericus. Sermones.

Anonymus. Belae regis notarius.

Babik József. Szerény nézetek egyházi szónoklatunk jelen állapotáról.

Ballagi Mór. Nyelvtudományi közlemények.

Batizi András. Keresztyéni tudományról való rövid könyvecske.

Beöthy Zsolt. Szépprózai elbeszélés.

« A magyar nemzeti irodalom története.

Bessarion Card. Opera.

Budapesti Szemle.

Bodnár Zsigmond. Magyar irodalomtörténet.

Brunner Sebastian. Mysterien der Aufklärung.

Corpus Juris Hungarici.

Dévai. Helyesírástan.

Ferrarius. De rebus hungar. prov. Ord. praed.

Fraknói Vilmos. Pázmány Péter és kora.

« Hazai és külföldi iskolázás a XVI. században.

Fessler. Historia.

Fuchs Viktor dr. A szabadkőművesség II. József alatt.

Guzmics Izidor. Vallási és egyházi tár.

Heltai Gáspár. Katechismus.

Jászai Pál. A magyar nemzet napjai.

Jakab Elek. Dávid Ferencz emléke.

Ipolyi Arnold. Katolikus Szemle.

Katolikus Szemle.

Katona István. Historia Ducum.

Kerekgyártó. Magyar műveltség története.

Knauz Nándor. Monumenta Eccl. Strigoniensis.

Kudora János. A magyar kat. egyházi ékesszólás jelenlegi állása.

Kazinczy Ferencz. Bessenyei levelezése.

Marczali Henrik. Magyarország története II. József korában.

Magyari István. Az országban való sok romlások okai.

Molnár Aladár. A közoktatás története.

Modus et Ordo regendae scholae tyrnaviensis.

Monoszlai András. Apologia.

Némethy Lajos. Series parochorum et parnachiarius Dioec. Strigon.

Ormos Zsigmond. Tanügy az Árpádok alatt.

Ozorai Imre. Krisztus és Antikrisztus.

Pázmány Péter. Kalauz.

Péterffy. S. Concilia.

Pauler. Magyar nemzet története.

Pray György. Legenda b. Margaretae.

- Religio.* Egyházi Közlöny.
Rényi Rezső. Humanismus jelleme.
Rácz K. A magyarhoni reformáció története
Sonnenfels. Über die Liebe des Vaterlands
Schwandtner. Historia pontif. Spolat.
Századok. Folyóirat.
Szilády Áron. Régi magyar költők tára.
Szörényi. Pannonia docta, kézirat.
Toldy Ferencz. Magyar nemzeti irodalomtörténet.
Telegdy Miklós. Egynéhány jeles ok.
Thuróczy. Krónika.
Uj magyar Sion. Folyóirat.
Wolf György. Első keresztény hittérítők.
Varjú Elemér. Gyulafehérvári Battyán-könyvtár.
-

BEVEZETÉS.

Irodalomtörténet, ennek kiterjedése. Magyar katolikus egyházi beszéd-történet, ennek haszna és fölosztása.

IRODALOMNAK nevezzük az emberi szellem tevékenységének nyelvben, írott és nyomtatott termékekben való megnyilatkozását. Irodalomtörténetnek az ily művekben megnyilatkozó szellem működésének és fejlődésének egybefüggő és a reá befolyást gyakorló okok előadását mondjuk.

Ha az irodalomtörténet az emberi szellem irodalmi működésének minden ágára kiterjed, úgy az egyetemes; ha bizonyos nemzet nyelvén készült minden munkára kiterjed, akkor nemzeti; ha pedig valamely nemzeti nyelven művelt tudomány vagy művészet bizonyos szakát öleli föl, úgy nemzeti szakirodalomtörténetnek nevezzük.

E meghatározáshoz képest a magyar katolikus egyházi beszéd története: nemzeti szakirodalomtörténet; alatta azon tudományt értjük, mely összefüggő és okfejtő módon adja elő azon szellemek működését, működésük írott és nyomtatott egyházi beszédekben való megnyilatkozását, kik a magyarok közt a katolikus vallást előszóval, írott és nyomtatott egyházi beszédekkel elterjesztették, ápták és föntartották; írtak legyen akár magyarul, akkár addig, míg a latin volt a világirodalom és tudományos érintkezés nyelve, latinul. Sőt hazánkban a latin nyelven írt egyházi beszédek iránt ezen időn túl is figyelmet kell fordítani; mert a magyar nemzet volt az államalkotó és föntartó, a politikában, a hadviselésben, a tudomány és művészet terén mindenkor a vezető elem. Latin nyelven írt egyházi beszédekben letett szellemét és nézeteit be kívánta mutatni a művelt külföldnek és a szellemi működés nagy szintéren kívívni óhajtotta az őt megillető elismerést. Ezenfölül még gyakorlati czélok is lebegtek szemei előtt, mert latin nyelven írt egyházi beszédekkel az országban lakó nemzetiségekhez kívánt férközni, mint oly eszközzel, melyet ezeknek műveltebb fiai ismertek

és értettek, s így szívük és szellemük ezen kincseivel gazdagították testvérül ismert, bár más nyelven beszélő nemzetiségeket.

Az egyházi beszéd története tükrözi vissza a nemzet és egyesek legbensőbb szellemi életének képét; ismerteti azon működést és műveket, melyet a nemzet előkelő, művelt és hivatásos férfiai a nemzet összesége és az egyes egyének földi boldogságának meg-alapítására és lelkük örök üdvösségének előmozdítása körül gondoltak, beszéltek, írtak és tettek; vagyis mindazt, mit a nemzet legjobb fiai igaznak, szépnek és jónak tartottak.

Ezen irodalomtörténet beszéli el, hogy miként sikerült Európa közepén, a történeti időben, keresztény népek közepette, az élő szó varázsával a pogány magyarokat a keresztény vallás elfogadására bírni, ebben megtartani; Árpád fejedelmi törzsének több nemes sarjadékát életszentségre vezetni; a magyar nyelvet irodalmi nyelvvé kiművelni, ennek legbecsesebb emlékeit megalkotni, az enyészettől megmenteni.

Elbeszéli, hogy mily okok és körülmények egybehatása folytán hanyatlott alá hazánkban a katolikus vallás annyira, hogy volt idő, mikor alig merte magát valaki katolikusnak vallani és mikép sikerült utóbb az egyház kebeléről különféle okokból elszakadtakat annak anyai szívéhez újra visszavezetni s azon állapotba helyezni, melyben ma látjuk.

Hasznos tehát és tanulságos a magyar katolikus egyházi beszéd története, a hivatásos egyházi szónokoknak pedig szükséges is. Mert vezetése mellett ismeri meg saját nemzetének jellemét, azoknak gondolkozási módját, szívvilágát, lelki törekvését kikhez szólni kíván, és kiknek Jézus ígéit hirdetni nem egyedül hivatása, hanem leg-szentebb kötelessége.

Annak, ki az észre, kedélyre, szívre és akaratra élőszóval kíván irányító, sőt elhatározó és döntő befolyást gyakorolni: annak ismernie kell az ember gondolkozási módját, kedélyének hullám-zásait, szívének vágyait, akaratának törekvéseit.

Minden nemzetnek van bizonyos általános örök emberi vonása, mely minden korban, minden népnél egyenlő; van ezenfelül minden nemzetnek valamely különös sajátága, hajlama, tulajdonsága, melyhez alkalmazkodnia kell az igehirdetőnek, ki munkájától mara-dandó gyümölcsöket vár.

Az egyházi beszéd általános irodalomtörténete tanusítja, hogy Jézustól kezdve minden igehirdető működése alkalmával tekintetbe

vette azon nép szellemét, a melyhez szólt és számolt azon kor szellemi törekvéseivel, a melyben beszélt.

Jézus, ki a Kelet népének hirdette az üdv ígét, megtisztelte népe génuszát azzal, hogy saját eszméit azon mezben jelentette meg, mely népe és korának szelleme előtt tetszetős vala; ezért használta példabeszédeit.

Az apostolok követték Jézus példáját. Szent Pál, hogy az atheni areopagban egybegyülteket az evangélium tanainak befogadására kedvezően hangolja, hogy új, soha nem hallott igazságokról: a test föltámadásáról szóljon, beszéde kezdetén görög remekírók műveiből idéz.

Aranyszájú szent János, hogy Konstantinápoly élvhajhászó, lobbanékony, de jóra is könnyen hevülő népét magához emelje, beszédeinek klasszikus segédeszközeit hallgatóinak ismeretköréből veszi és megnemesítve népszerűsíti.

Szent Ágoston, egykoron a klasszikus retorika tanára, leereszkedik Hippo tengerészettel foglalkozó, zord népéhez és Róma finomult nyelvét népének pún szavaival keveri, hogy magát jobban megértesse.

Ezen általános tanulságokhoz képest a magyar katolikus egyházi beszéd története azon szónoki eszközöket tárja föl, a melyekkel azok éltek, kik nemzetünkben a hitet elterjesztették, ápolták és föntartották; megmutatja az igehirdetőnek a delejtűt, mely után haladnia kell, ha eltévedni nem akar, ha eredménytelenül működni nem kíván.

Az igehirdetés jótékony és elhatározó befolyást gyakorolt nemzetünkre, ennek történeti életére, viszont a nemzet törekvései is sok tekintetben befolyásolták az egyházi beszédet. Ezen kölcsönös egymásra hatás következtében mint a nemzet történetében, úgy az egyházi beszéd történetében is bizonyos fejlődési korokat lehet észrevenni, melyekhez képest a magyar katolikus egyházi beszéd történetét a következő korokra lehet fölosztani:

I. *A hittérítés kora*; vagyis a honfoglalástól Kálmán király haláláig, 896—1116. évig.

II. *A hitföntartás kora*; vagyis Kálmán király halálától a mohácsi vészig, 1116—1526. évig.

III. *A hitviták kora*, vagyis a mohácsi véstől II. József fejedelem uralkodásának végeig, 1526—1790. évig.

IV. *A nemzeti ébredés kora*; vagyis 1790—1896. évig.

I. A hittérítés kora 896—1116. évig.

1.

A katolikus egyház állapota a honfoglalás idején, tekintettel Magyarországra. A magyar honfoglalók jelleme, vallása, ennek viszonya a keresztény valláshoz. A keresztény vallás elfogadását hátráztató és előmozdító tényezők. A keresztény foglyok a pogány magyarok közt. A hittérítés első nyomai a fejedelmi házban. Geicsa vezér.

Az EGYHÁZ szellemi tevékenysége kiterjedt Európa minden országára, áldásos működésének hatását minden nép érezte. A hittérítés volt a vezető eszme, melynek munkája Svéd- és Dánországbán folyt; Magyarország déli és keleti szomszédságában a bolgárok ezen időtájt tértek vissza a görögkeleti hitről a római katolikusra. Nyugat és délnyugaton Nagy Károly császár kihalófélben levő dinasztiájának jogara alatt keresztény népek éltek.

A mai Magyarország határain belül, a régi Pannoniát a Karolingi-házból származó Arnulf herczeg kormányozta; itt a frank műveltség volt elterjedve, a keresztény vallás szervezve volt; a keresztény hitre tért avar néptöredék készségesen csatlakozott a magyarokhoz.

Az északnyugoti részen Szvatopluk szláv birodalma terült el, melynek népét Methodius csak az imént térítette vissza a görögkeleti vallásról, a római katolikusra. Egyházi központját Nyitra képezte püspöki székhelylyel; a vallási élet ápolása biztosítva volt annyiban, hogy elegendő pap állott a hivek rendelkezésére, de a népréteget még nem hatotta át a keresztény vallás szelleme.

A keleti és déli részek Zalán és Marót fejedelem közt oszlotak meg; itt a kereszténységnek még alig voltak nyomai.

Ily helyzetben, bár a katolikus papság lelkében erősen lobogott a térítési vágy, pogány őseinknek a keresztény hitre való térítéséről hosszabb ideig szó sem lehetett.

Fokozta a nehézséget azon tapasztalás, hogy bár több népnél

a térítés munkája a római egyházból indult ki, mégis azon megalkult egyházak, melyek a keletrómai birodalom hatalomkörébe estek, minden várakozás ellenére, göröghitűekké lettek.

A hittérítés egyik főszköze, az egyházi beszéd is ép ezen időben nagy átalakuláson ment át. A prédikáció, a tárgy nagyságát és a kidolgozás tökéletességét tekintve N. szent Gergely halála után mélyen alá hanyatlott.

A hittérítő beszédek a térítésre váró nemzet nyelvén kellett előadni; a latin képzettségű szónok nemcsak a tárgy nehézségével, hanem az ismeretlen nyelv akadályával is küzdött.

A hittérítőnek, mielőtt eleink megtérítéséhez foghatott volna, ismernie kellett a nemzet nyelvén kívül ennek jellemét, régi vallását és várnia kellett az Isten megelőző kegyelmét is, mely a pogány szívet meglágyítja s az evangélium magvának befogadására előkészíti.

Honfoglaló őseinket külföldi egykorú krónikások testi és lelki szörnyetegeknek festik; ha állításaik csak részben is igazak volnának, úgy Európa közepén, évezredes országot sohasem alapíthattak volna; ezért a ráfogások mellőzésével, elvitázhatlan tényekre utalunk.

A honfoglalók magas értelmét mutatja, hogy jól kikerekített, könnyen védhető, a beköltözöttek számához arányított és megélhetésüket biztosító oly országot szereztek, milyen itt előttük soha főnem állott. Ezt igazolja szabadságszerető és szabadságot biztosító alkotmányuk, bölcseségre valló példabeszédeik, hőstetteiket megörökítő dalaik és mondáik.

Vitézség, összetartás, engedelmesség, józanság, csodás megfigyelő és tájékozó tehetség tette lehetővé, hogy harczratermettségüket az Oczeánig, Olaszország belseje és Konstantinápolyig mutatták be. Ezen kalandozásaikban, a zsákmányszerzés vágyán kívül, azon előre megfontolt gondolat vezette, hogy nevüket félelmissé téve, az anyaország biztonságát mozdítsák elő.

Otthon higgadtság, kedélyesség, vendégszeretet és nagylelkűséggel nyerték meg a meghódoltak vonzalmát és ragaszkodását. Szótartásuk és hűségük miatt keresték szövetségüket a görög császárok és Berengár Olaszországban.

Tárgyunkhoz különösen higgadtságuk és ebből folyó vallási türelmességük tartozik. Vallási türelmetlenséget nem vetnek eleink szemére legnagyobb ellenségeik sem.

A nemzet színe-java, vezérek és vitézek évekig háborúznak a

külföldön; ezek a figyelmes és éles megfigyelők észrevették, hogy az idegenben más Istent, más módon imádnak a népek, mint ők; mégis vallásáért senkit nem üldöztek. Földulták az ellenállók lakóhelyét, akár város, vár vagy monostor volt az, de nem a vallás, hanem az ellenállás miatt. Otthon köztük éltek a meghódolt keresztények és a rabságba került keresztény foglyok, senkit a maguk hitének elfogadására nem kényszerítettek.

A vallási türelmesség, a vallás iránti közömbösség bizonyos árnyalatával fölruházva volt a honfoglalók nemzeti jelleme és az is maradt maig, lobbanékony, de hamar kialvó láng. Vallási sérelmek szent István korától maig csak akkor okoztak nagyobb fölhevülést, ha ehhez politikai, alkotmányjogi vagy nemzeti sérelmek járultak.

Őseink vallása az egy Istenben való hit volt, kit minden jó kútfejének, a nemzet védőjének tartottak és ezért magyarok Istenének neveztek. Föllegyverzett Úrnak képzeltek, ki a gonoszt nyilával elejti — innen Isten nyila maig a villám — s a gonosz elemet, Ármányt, Manót megfékezi.

Az Isten szobra — bálvány — előtt állatokat áldoztak, melynek némely részét a tűzön égették el.

Hitték a lélek halhatatlanságát, ez élesztette harczias szellemüket, hogy megölt ellenségeik szolgálják lesznek a túlvilágon.

Egynejségben éltek, ezért a többnejű Marót bihari herczeget az ismert gúnynévvel illették.

Voltak papjaik, kik az áldozatokat bemutatták, de nem képeztek külön testületet s így nem is volt oly befolyásuk, hogy őseinket vallási üldözésre sikerrel tüzelhették volna.

Vallásukban megvolt tehát a keresztény hit előkészítéséhez a kiindulási és érintkezési pont: egy Isten, a lélek halhatatlansága, egynejség. Az akadályok nem voltak annyira legyőzhetlenek, mintha többnejűség, a jövő élet tagadása, avagy a pogány papság testületi szellemével kellett volna megküzdenni.

Történeti igazság is, hogy eleinknek a keresztény hitre való térítése sokkal kisebb rázkódtatással történt, mint más népeké. A térítés akadályait nem találhatjuk a magyar nép értelmének fogyatékoságában, sem erkölcstelen életmódjában.

A keresztény papok szabadon jártak-keltek a vezérek korában azon hiveik között, kik a mai Ausztriától elhódított földön laktak;¹

¹ Fessler I., 341. l.

sőt a magyarok közül némelyek «sok kéréssel kérték meg Piligrin püspököt, hogy az igehirdetésre személyesen jöjjön közéjük».¹ A pápa is közhirre tette, hogy a magyarok papokat óhajtanak és azokat tiszteletben tartják.²

A térítés igaz akadályául az szolgált, hogy a magyarok az újítástól féltették alkotmányukat, mert az, mi a hittérítés érdekében történt szórványosan, az a nemzet közgyűlésének meghallgatása nélkül esett meg. A féltékenységet és versengést fokozta az is, hogy a vezérek az idegenből jött keresztényeket a közösen szerzett földből részesítették.

A térítés főakadályát képezte, hogy a hittérítők jó ideig nem tudtak a nemzet lelkéhez férközni, nem ismerték jellemét, nyelvét. Felületes, külszínre ható működésük abban állt, hogy a vallás azon kegysszereit szolgáltatták ki, melyeknél szóbeli érintkezésre nem volt szükség. Nem érvényesíthették a nemzetek apostolának a hittérítésre vonatkozó elvét: «A hit hallásból, a hallás pedig az igehirdetésből nagyon».

Piligrin lelke legtisztább erejéből szeretett volna a magyarok apostola lenni, működése kevés eredményét látván utasítást kért a pápától, hogy miképpen járjon el a hittérítésben? Nem tudjuk, hogy mily feleletet kapott; de ahhoz erősen ragaszkodott, hogy püspöki főnhatóságát az elenyészett nyitrai püspökségre és Pannoniára föntartsa.³

A keresztény hitre való térést előmozdíthatta eleink vallásának egyszerűségén kívül a szomszéd országok népeinek szemléletből ismert jóléte, virágzó városainak látása, mely oly értelmes népre, mint a magyar, nagy vonzerőt gyakorolt. Érvekkel, okokkal reá lehetett venni egy jobb vallás elfogadására oly nemzetet, mely önmagát alkotmányosan kormányozta, melynek tagjai nyilvános gyűléseken vitatkoztak, az ellenvéleményt nyugodtan meghallgatták. Fogékonyak is voltak a szónoklat iránt; a székegyek mint áldomástmondók voltak híresek;⁴ a brentánói csatában a bekerített magyarok így buzdították egymást: «Férfiasan küzdve elhúnyni, nem halál, hanem élet. E hitet és jó nevet nyervén atyáinktól, hagyjuk azt örökségül utódainkra is».⁵ «Haljunk meg inkább, mintsem a

¹ Katona J., Vezérek. 517. l. ² Katona J. után Kerékgyártó. Magy. miveltség tört. 461. l. ³ Katona Ist., i. h. 517, 609. l. ⁴ I. h. 61. l. ⁵ Kerékgyártó, i. m. 83. 85. l.

kivívott győzelmet kockáztassuk.»¹ Ily nemzetnek a nyelvet ismerő szónokokra volt szüksége, hogy a keresztény vallást elfogadja.

A keresztény vallást megkedveltető hathatós tényezők voltak az itt meghódolt keresztények s a rabságba került keresztény hadifoglyok.

A meghódolt keresztények állandó hűséget tanúsítottak a magyarok iránt, nem lázadtak föl, mikor a hódítók fegyverképes férfiai évekig voltak távol a hazától s nem árulták el a magyarokat, midőn több ízben súlyos vereségeket szenvedtek. A keresztények ezen hűsége és ragaszkodása jó hatással volt a nemzetre s biztosította a meghódoltak szabad vallásgyakorlatát úgy, hogy Piligrin elragadtatással írja VI. Benedek pápának: «Izaiás próféta látomását szemlélem teljesedésbe menni: a farkas és bárány békében legel együtt».

A meghódolt keresztényeknél is nagyobb hatást gyakoroltak eleinkre a hadifoglyok, kiknek nagy számát tekintve mondja Piligrin, hogy az ország lakosainak nagyobb részét képezik;² alapos kutatók számukat félmillióra teszik.³ Bármint legyen is, ily nagy számú keresztény hadifogoly alkalmazása a magyar családoknál hatástalan nem maradhatott.

A hadifoglyok az alkotmány értelmében a hadakozó magyarok első harcsoraiban küzdhettek s bátor maguktartása után a nemzet testébe föl is vették őket. A földművelés azonban tiltva volt nekik; a családoknál kaptak alkalmazást, mint kézművesek, baromtenyésztők. Így kerültek a családi tűzhely közelébe, itt nyílt alkalmuk a magyar szó megtanulására, a belsőbb családi élet és vallás megfigyelésére; ők lettek őseink első, hatásos hittérítői.

A magyar családi tűzhely körül alkalmazott keresztény férfi és nő hadifoglyoknak munkájuk közben, de leginkább annak végétével hazájukról kellett beszélniök. Nagyra fokozódott a hallgatók érdeklődése olyankor, midőn a hadba ment apák, férjek, testvérek évek mulva sem tértek vissza; ilyenkor szívesen hallgatták a hadifoglyok elbeszélését hazájukról, annak állapotáról és vallásukról. Éjjel, a pásztortüzek fényénél, midőn a legelő barom nyugalomra tért s csak a pásztorok örködtek ébren, a magyar pásztor a segítségére rendelt hadifogolynak elbeszélte nemzete viszontagságos nagy utait, mondáit s elénekelte a hősök dicsőségét megörökítő

¹ Thuróczy, II. C. 46. l. ² Fessler I., 261. l. ³ Kerékgyártó, i. m. 40. l.

dalokat. Fölváltva azután a keresztény hadifogoly beszélte el lelke egyetlen megmaradt vigaszának, vallásának nem kevésbé csodás és megható történetét s hálás viszonzásul a magyar dalra, elénekelté vallásos zsoltárait, templomi hymuszait, melyek őt elveszett édes otthonára, családjára, templomára, Istenére emlékeztették. Egyik is, a másik is másról beszélt s énekelt, végül még is megértették egymást.

Nemcsak saját lelkük enyhülése miatt foglalkoztak a keresztény foglyok őseink közt hol félénken, hol merészebben az evangélium drága magvának leleményes elhintésével, hanem azért is, mert tudták, hogy az ő megszabadulásuk, megváltásuk napja akkor fog fölragyogni, mikor a magyar nemzet azon Jézusnak hitére tér, kinek vallása a rabszolgát nem ismeri, a felebaráti szeretetet nemcsak tanítja, de gyakorolja is; és mire nem képes a buzgó hit és a szabadság utáni vágy? A keresztény foglyok voltak pogány őseink között azon kovász, melyről Jézus így szól: «Hasonló a mennyeknek országa a kovászhoz, melyet vevén az asszony elvegyíté három véka lisztbe, míg mind megkovászodék».¹ Midőn Jézus ezen kevés kovászából a magyar nemzet lisztje megkovászósodék, bekövetkezett a pápa parancsára és szent István király rendeletére a foglyok megváltása, felszabadulása.

A hittérítésre a foglyok körül legalkalmasabbak voltak az olaszok; mert hazájukban még a latin volt az egyháznak, az imának és az igehirdetésnek nyelve; ezek tehát a latin nyelvet értették s a magyar nyelvet elsajátítva, mint tolmácsok működtek a hittérítő idegen papok mellett.

Meg volt tehát találva az érintkezés eszköze a hittérítő s a magyar nemzet közt.²

Tolmácsok szolgáltak a hittérítésben szent István király korában is mindaddig, míg elegendő magyar egyházi szónokot tudott az egyház nevelni.

A keresztény hit elterjedését előmozdító tényezők csendes, de folytonos működése folytán, lassan elhárultak az akadályok; a buzgó Piligrin már oly kedvezőnek látta a helyzetet, hogy VI. Gergely pápához írt jelentésében ezt írja: «kész a magyar nemzet az aratásra».

Ezen jelentés folytán a mai Ausztria területén lakó püspökök nagyobb számú hittérítőket küldöttek őseinkhez, mindegyik a maga

¹ Máté 13, 33. ² Wolf Gy. akadémiai székfoglaló: Első keresztény térítőink.

egyházába kívánta fölvenni a kereszténységre térendő magyarságot; hittérítési nemes verseny helyett tehát joghatósági versenyzés támadt, egyik püspök a másiknak hittérítőjét utasította ki a maga képzelt püspöki területéről. Így hívta vissza Piligrin is a maga helyettesét, Wolfgang-ot és ezzel 971—74. évekre terjedő működését minden eredmény nélkül fejezte be.¹

A római egyháznál sikerebb volt a görög egyház működése. Konstantin császár udvarában hosszabb ideig tartózkodott két előkelő magyar vezér: Gyula Erdélyből és Bölcs Magyarországból. Ezek Scylites János följegyzései szerint 958. év körül Konstantinápolyban megkeresztelkedtek.

Gyula vezér haza térvén magával hozta Hierotheust, kit Theophilaktus patriarka püspökké szentelt, hogy térítés esetén Magyarország területén egyházmegyét szervezhessen.²

Hierotheus elég sikerrel működött, Gyula vezér családját megkeresztelte, gyermekeit keresztényekké nevelte és valószínűleg a nép szélesebb körében is elterjesztete a keresztény vallást.

A mint az első fejedelmi család térdet hajtott a megváltás szent jele előtt, azonnal nagyobb hódításokat tett a keresztény vallás Gyula vezér keresztény leányát, Saroltát nőül vette Geicsa fejedelem, ki a kereszténységre amugy is hajlandó fejedelem oldalán a vallás ügyében serényen buzgólkodott. Segítségére jön szent Adalbert püspök is, ki Geicsa vezérnek tanácsadója, a fejedelmi családnak barátja; megkereszteli a fejedelmet is. Később a Geicsa vezér által Esztergomban épített s maig főnnálló gyönyörű szent István vértanú kápolnájában 994. évben megkereszteli a fejedelem fiát, Istvánt is.³

Az Isten iránti szeretettel lángoló szent Adalbert oly mély s maradandó benyomást tett az ifjú István fejedelemre, hogy azt soha el nem feledte, ezért az általa később épített esztergomi egyházat szent Adalbert tiszteletére avatta föl.⁴ Geicsa szívesen látta udvarában a keresztényeket és papokat, velük családja körében gyakran értekezett a vallás dolgairól; fiát egészen keresztény szellemben neveltette, Deodat olasz grófot választván nevelőjeül és neki terjedelmes birtokokat adományozott. Szerencsés volt abban is, hogy István fiának jegyeséül Gizellát, a bajor fejedelem leányát választotta, kit a magyar nép nagy lelkesedéssel fogadott s később is állandó

¹ Katona Ist., *Historia Ducum*. 498. 516 l. ² Baronius. ³ Knauz. *Monumenta Eccl. Stnig.* I. 30. l. ⁴ Wolf. Gy., *Bpesti Szemle*. 1896. febr. füzet.

tisztelettel vett körül, mi a keresztény vallás terjesztése körüli működésének sikerét jelentékenyen előmozdította.

Geicsa vezérnek ezeken fölül, még azon érdeme is van a keresztény hit terjesztése körül, hogy a pannonhalmi monostor alapjait ő rakatta le. Maga azonban csak külszinre volt keresztény. Bruno szent Adalbert életírója mondja, hogy szent Adalbert a magyarokra a kereszténységnek csak árnyékát nyomta.¹ Geicsa ma Hadurnak, holnap Krisztusnak szolgált; midőn őt e miatt udvari papja megintette, azon büszke feleletet adta: elég gazdag vagyok arra, hogy két Istennek szolgálhassak. Nemzetére sem bírt nagy hatást gyakorolni, mert hiányzott benne a hittérítés fontos kelléke: a jó példaadás.

Több jel mutatja, hogy a keresztény vallás pártolása által saját fejedelmi hatalmát kívánta az alkotmány ellenére gyarapítani. Ezért tartott jó barátságot a német császárral, ezért dédelgette a fegyveres néppel beköltözött idegen lovagokat, mert az alkotmányt saját javára átalakítani kívánt munkájában ezeknek fegyveres erejére akart támaszkodni; ezért nem vonta be terveibe saját nemzetének nagyjait, hanem mindent önhatalmulag végzett. Ha ehhez hozzá tesszük hirtelen, haragra lobbanékony természetét, melynek következtében az ellentmondókat vagy ellenszegülőket önkezével ölte meg, úgy világos leszen, hogy keresztény hitterjesztésében miért nem mutathatott föl sikereket.

Tagadhatatlan azonban azon nagy érdeme, hogy családjában örökségképen hagyta népére a nemzet jövő reményeit s a keresztény hit terjesztésének oszlopait: Istvánt és Gizellát.

2.

A magyar nemzet apostola szent István király. Munkatársai a hittérítésben. A hittérítés terve és módja. Egy ünnepi prédikáció. Szent István halála.

A magyar katolikus egyház fölépítésénél csodálatosan ismétlődött a jeruzsalemi templom építésének körülménye. Dávid király nem építhette föl az Isten templomát, mert kezei vérrel voltak fertőzve s így a nagy munka a tisztakezü Salamonra maradt. Geicsa vezérünknek is égi látomása volt, hogy nemzete megtérítését nem

¹ Mon. Script. IV. 603 l.

eszközölheti, mert kezeit nemzete vérébe mártotta s így a nagy munka dicsősége és érdeme is egyaránt fiára, Istvánra várt.

István alacsony termetű, komoly ifjú volt, ki ritkán, vagy sohasem nevetett.¹ Benne csodásan volt egyesülve a kifejlett ész, erő és szívjóság. A keresztény vallást alaposan ismerte s áthatotta egész lényét; a vallás igazgatta gondolatait és cselekedeteit, tudomány és meggyőződés, hit s a hit parancsai szerint rendezett élet, nála egy vala. Noha szemeit állandóan az égre függesztette, mégsem volt vallásos merengő, mert figyelemmel kísérte a földön folyó életet, ápolta annak minden nemes irányát s kikerülte minden iszapját. Ismerte saját népét, tudott vele bánni, megmutatta rendíthetetlen bátorságát, mi tekintélyét növelte, de tapintatosan bánt hasonló bátorságú nemzetével. Erős volt, nem erőszakos.

Népének fejedelme volt, a keresztény vallás erényeinek gyakorlásában mintaképe s ez képesítette őt arra, hogy nemzetének apostola is lehessen.

A hittérítésre nézve tervet gondolt ki, mely példa nélkül áll a keresztény vallás terjesztésének történetében, mely semmi máshoz, csak a szelid és bölcs Istvánhoz hasonlított. A hittérítés képezte életének egyetlen célját, ezért minden cselekedetében ezen cél lebegett szemei előtt.

Meg volt róla győződve, hogy nemzetének javára válik a keresztény hit elfogadása, de tudta azt is, hogy ha ezen nagy átalakítási munkát a szomszéd népek hatalomvágya vagy roszakarata a maguk előnyére akarnák kihasználni, úgy ez Magyarország elpusztulására, a nemzet megsemmisülésére vezetne. Ezért előbb föltétlenül biztosította magának kora legfőbb tényezőinek jóakarátát és rokonszenvét.

A római pápa jóakarátát megnyerte az által, hogy apostolkodó munkáját bejelentette s az általa küldött papokat szívesen látta, szent Benedek beköltözött fiait dús javadalmakkal látta el.

A német birodalom fejedelmeivel neje útján atyafiságba jutott, velük Gizella testvéreinek: Bruno pap és Brigitta apácának útján folytonos érintkezésben maradt s a jó szomszédi viszonyt gondosan ápolta.²

Hasonlóképen járt el a keleti császári görög birodalommal is. A beköltözött előkelő idegeneket: Volfgert, a héderváriak

¹ Pauler, A magy. nemz. tört. 22. l. ² Pauler, Magy. nemz. tört. 29. l.

őset, Hunt és Pázmán lovagokat megtelepíti, javadalommal látja el s udvarába fogadja.¹

Míg így a sikeres térítés minden tényezőjét ápolja, addig tapintatosan, ha lehet, de erőlyesen, ha kell, eltávolítja azokat, kik őt tervének kivitelében bármely tiszteletet érdemlő okokból feszélyeznék.

A pápa széles körben terjesztette el István hittérítési szándékát, minden felül tolultak a fejedelemhez a buzgó hittérítő papok, kik szolgálataikat neki följajánlották. E buzgóság azonban némelyeknél oly nagy fokig volt kifejlődve, hogy vértanúhalált kerestek maguk számára a megtérítendő pogányok között. István, nemzetének jellemét és vérmérsékletét ismerve, ezektől féltette apostoli tervének szelid és észbeli okok működésére alapított részét, ezért ezeket tervei kivitelében mellőzni akarta s eltávolította.

E vértanúhalált kereső hittérítők legkimagaslóbb alakja volt szent Adalbert püspök, István megkeresztelője, családjának barátja. István ismerte atyai barátjának a vértanú-pálma utáni vágyát. Látta azt is, miként kereste azt egy izben Esztergomban, midőn a pogány magyarokat áldozatukban megzavarta és szent fölhevülésében a berket kívágta.² Nem akarta, hogy a magyar nép adja Adalbert kezeibe a vértanúság koszorúját, nem akarta látni vére ontását. Mivel pedig tudta, hogy Adalbert magas állása, tekintélye s koránál fogva nem fog az ifjú fejedelem tervei előtt föltétlenül meghajolni, ezért őt nagy vállalkozása kivitelében mellőzte s tapintatosan eltávolította. Szent Adalbert azután a keresett vértanúságot megtalálta, de nem István országában.

Erélyesebb eszközökhöz nyult szent Bruno és Romuald azon tanítványaival szemben, kiket szintén a szent vértanúság vágya vonzott Magyarországra. Ezeket, mert terveibe nem illettek s önként távozni nem akartak, fegyvereseivel kísértette ki az országból.

A szent király munkatársai a világiak részéről neje Gizella, ki jól fölértvén hitvesi hivatását, férjének minden utáiban és törekvéseiben hiv kísérője és társa volt, de soha nem kívánt vezetője vagy mestere lenni; példás együttműködésükről így emlékszik meg egyik legrégibb magyar egyházi szónokunk: «Minden esztendőben eljárják az országot, meglátogatván minden szentegyházakat; kiből kívül, belül valami fogyatkozást látnak, addig onnan el nem mente-

¹ Jászay, A magy. nemzet napjai. 222. l. ² Knauz., Monum. Eccl. Stnig. I.

nek, míg szerével meg nem építették. Azonképen «Késla királyné asszony misemondó ruhákat megnézegetvén megjavíthatá».¹

Ezután terveibe avatja a nemzet előkelőit s midőn őket megnyernie sikerült, velük, a püspökök és papokkal törvényt hozó országgyűlést (senatust) tart. Ebben módosítja az alkotmányt annyiban, hogy behozza a megyei rendszert, annak élén a főispánnal s a községi rendszert, melynek élére a bírót állítja, ki a főispánnak, emez pedig a fejedelemnek felelős.

A keresztény hit térítésére közvetlenül vonatkozó törvények meghagyják, hogy tíz község templomot építsen, papot tartson fön; a pap számára két lakházat, ugyanannyi szolgát, lovat, fogatot, hat ökröt, két tehenet s harmincz apróbb marhát rendel; ² öltözzék és más ruháról a király, ellenben papról s könyvekről a püspök gondoskodik.³

Behozza a vasárnapi munkaszünetet s vele együtt a templomlátogatást, szentmise és prédikáció hallgatását.⁴ A templom, a monostor a király védelme alatt áll, ki azokat királyi katonasággal őrizteti.

Ezen megyei s községi szervezet, valamint a törvények megalkotásában azon eszme vezérli a fejedelmet, hogy nemzetét nem egyedül saját fejedelmi tekintélye s jó példájával vezesse a keresztény vallás föl vételére, hanem hogy hittérítő munkájában a törvényre hivatkozhasson, a törvénynek peig a nemzet szemeiben nagy tekintélye volt; és hogy a lázadó módon netáni ellenszegülőket maga a törvény büntethesse s így sem a fejedelemre, sem munkatársaira a püspökök és papokra, sem magára a terjesztett vallásra semmi gyűlölség ne háruljon.

Egyházi munkatársai közül a nevesebbek s tekintélyesebb: Asztrik püspök, kit a magyar egyház fejévé rendel s kire a pápával való összeköttetést s egyéb egyházi és diplomáciai ügyeket bízza; Bonipert udvari pap, Domonkos, Sebestyén, Benedek, Bonifác, Zoránd, István, Mosdestus, Mór pécsi püspök, Anasztáz pécsvárad apát.

Domicus a király oldala mellett mint templomépítő, monostor-tervező és a püspöki székek határainak megjelelője működik.⁵

Több névtelen benzés szerzetes Pannonhalmáról, kik már

¹ Erdélyi-Codex. Szent István-napi prédikáció. ² Jászay, A magyar nemzet napjai. 255. l. ³ Péterfy, S. Concilia. 3. l. ⁴ I. h. ⁵ Thuróczy-krónika.

magyarul is megtanultak; velük s tanítványaikkal tudományos vitatkozásokba ereszkedik a szent király. (Hartwig.)

Legnevezetesebb munkatársa szent Gellért, kit a fejedelem mintegy Isten ujjának mutatására a bakonyi erdőségben fedez föl, hova Velence tájékáról költözött s mint remete a legelvonultabb életet folytatja.

Gellért alacsony termetű, élénk mozgású, könnyen hevülő férfi volt, telve szívjósággal és lelkesedéssel a magyarok megtérítése iránt, ki magát teljes alázatossággal rendeli a fejedelem bölcsesége alá. Magyarul sohasem tanult meg, bár szerette a népet és ha valamiért elkedvetlenkedett, türelmét veszítve panaszkodik, hogy eleink csak a lovak megfékezéséhez értenek; de minden pillanatban kész nála a bocsánat — kérés és adás, valamint fáradhatatlan abban is, hogy még a legkisebbért is készségesen jár közben a fejedelemnél.¹

István őt a csanádi püspökség élére állítja, hol oly bámulatos tevékenységet fejt ki, hogy rövid idő alatt képessé teszi a fejedelmet arra, hogy hittérítési munkáját nagy arányokban megkezdhesse. Ugyanis maga köré gyűjti az első magyar egyház szónokokat; Albert, Konrád, Fülöp, Henrik, Krátó, Tasziló és István nevű szerzeteseket,² velük egyetértve nagyszabású alsó- és felsőiskolákat állít föl Csanádon, melyekbe első ízben harmincz család kéri fiainak föl vételét. Keresztelő szent János ünnepén a püspök oly hatással prédikál, hogy a szószékről lejövet száz ifjú kérte arra, hogy vegye föl őket az egyházba és szentelje pappá.³ Ezek tanítása és képzése oly serény volt, hogy a nagy püspök egyszerre harmincz ifjút szenteltetett pappá.

A magyar Henrik mestert, ki azon időben arról volt híres, hogy saját könyvei voltak, iskolája igazgatójává nevezte s az olvasás tanításával bízta meg, Valtert pedig az énekoktatással.⁴

Miután István ekként a keresztény hittérítés talaját hazánkban bölcsen előkészítette, az új egyház kereteit megvonta, alaposan képzett, magyarul beszélő igehirdetőkről gondoskodott, hozzáfogott a nagyszabású hittérítési munkához, mert szórványosan, miként már a csanádi püspök székhelyén észleltük, az ország minden részében kezdték a magyarok a keresztény vallást fölvenni.

István apostolkodó útjának idejéről s helyi központjáról jó eleve értesítette azon vármegye főispánját, kinek területén hittérítés

¹ Pauler, i. m. 67. l. ² Jászay, i. m. 290 l. ³ I. m. i. h. ⁴ I. m. 292. l.

czéljából megjelenni kíván. A főispán a községek birái által a községek lakosait azon helyre gyűjtötte egybe, melyet neki István kítűzött. A fegyelem és jó rend tartása biztosítva volt az által, hogy a községek birái a főispánnak, ez pedig a fejedelemnek volt felelős.¹ Így gyűlt egybe a magyar nép a kijelölt helyen és időben főispánja vezetése és őrködése alatt. Megérkeztek a magyar igehirdetők, oktató és fölvilágosító prédikációkat mondtak, megmagyarázták a hit első és legszükségesebb igazságait s a keresztény vallást fölvenni ohajtókat meg is keresztelték.

Az igehirdetők ilyen működése közben megérkezett Gellért püspök s maga István is.² Gellért alkalmas beszédet intézett az új megtértekhez s a pogányokhoz, beszédét a magyar egyházi szónok magyarul ismételte a népnek, melynek végeztével a püspök Isten szabad ege alatt s az egybegyűlt sokaság szemeláttára bemutatta az új szövetség nagy áldozatát.

István pedig kegyesen leereszkedett népéhez, tudakozódott állapotáról, elintézte ügyes-bajos dolgait s egyszerű kérdéseket intézett az ujonnan megtértekhez a vallásalap igazságairól; buzdította őket a hit megtartására s a hit parancsai szerint rendezett életre.

Azután maga is hittérítésre alkalmas beszédet intézett szeretett népéhez,³ melyben fejedelmi szavának tekintélyével erősítette meg a papok és püspök beszédeit, melyből a nép megérthette a fejedelem szerető szívének leghőbb ohajtását, mely a magyar nemzet földi boldogságának megalapítása s lelke örök üdvösségének biztosítása körül forgott.

Magukba elmerülve, bánatos, busongó hangulattal hallgatták az őszbe borult magyarok szeretett uruk és fejedelmüknek beszédét. Szemeik előtt régi harczai dicsőségek, külföldi táborozásaik, fegyveres hősi tetteiknek elmúlt képei vonultak el; fájt a gondolat, hogy mindezt ismételni a jövőben sem nekik, sem fiaiknak nem lesz szabad. Mindaz, mit otthon fiaiknak s unokáiknak beszéltek saját és eleik régi dicsőségéről, viselt dolgairól, ezután csak monda leszen; mert új történet, az új hit eseményeinek elbeszélése fogja ezután a család figyelmét lekötni, érdeklődését ébren tartani. De hát ennek ezután már így kell lennie, mert így akarja azt a jóságos fejedelem s e gondolat megnyugosztotta őket.

Jobban érdekelte a fejedelem beszéde az ifjabb nemzedéket,

¹ Pauler, i. m. 68. l. ² Jászay, i. m. 291. l. ³ Albericus XIII.

ennek még nincs nagy multja, melynek elvesztét siratná; szemeik bátran és bízva tekintenek a jövőbe, melynek a szent fejedelem oly kecsagató rajzát tárta föl. Ez az ifjuság reménye a fejedelemnek és az új egyháznak. Így ment a hittérítők buzgó csapata megyéről-megyére s így építette föl István a magyar katolikus egyházat¹

István és apostolkodó társa, Gellért, úgy rendelték el hittérítő útjukat, hogy az egyház nagyobb ünnepeit püspöki székhelyen tölthessék, tágasabb templomba gyűjthessék a térítésre váró magyarságot s itt szívük vágya szerint maguk is szent ünnepet tölthessenek s a főrangúak s nép előtt végezzék térítési munkájukat. Így prédikált Pécsen szent Péter és Pál ünnepén ezen jeliről: «Ezek az irgalmasság fiai»; szent Benedek napján a 91-ik zsoltár ez ígéről: «Az igaz virágozni fog, mint a liliom». Az ezen beszédet hallgató Mór püspök a befejezés után így kiáltott föl: «Bizony az naptól fogvást, hogy az ígét Magyarországon terjesztik, ilyen papot nem hallottunk».² Történeti följegyzéseink inkább csak sejteni, semmint szemlélni engedik ezen ünnepek lefolyását. Mégis a névtelen karthausi néhány sorban megemlékezik Gellértnek ily ünnepi beszédéről.

Gellért a fejedelem és környezete s ezen fölül nagy számú nép jelenlétében szent misét mond, melynek végeztével a szószékre lép prédikálni; az ő szószékével szemben egy másikat is állítottak fel rögtönözve.

Átszellemült arcczal lép föl a szent püspök s mivel magyarul nem tud, latin beszédre nyitja meg ajkait. Időközönként megáll beszédében, ekkor a szemben levő szószékről a magyar pap: Konrád prépost ismétli a nép nyelvén a püspök beszédének részletét. Ily megszakításokkal lassan halad a beszéd vége felé. A latin beszédet értők gondolkodnak a hallott igék fölött, míg a tolmács azt magyarra teszi át; viszont a nép is elmélkedik a hallottakon addig, míg a püspök beszédének újabb részletét latinul elmondja. Úgy-szólván lehetetlen ily módon lelkes és lelkesítő beszédet tartani; így csak nyugodt, oktató modorban lehet oktató beszédet mondani.

Valóban ilyen is volt Gellért ünnepi beszéde, melynek hatását így jellemzi a névtelen karthauzi: «Gellért a király előtt, hol ott voltak mind az magyar urak, oly nagy, jeles, szép és bölcs prédikációt tön, hogy mindnyájan csodálkoznak vala rajta.» Élet-

¹ Anonymus C. 57. «Dum beatus rex Stephanus verba vitae praedicaret et Hungaros baptizaret.» Florianos: Hist. font. c. i. II. 51. ² Vita s. Gerardi.

írója így jellemzi szónoki képességét: «Nem vala oly szó az írásban, melyre példát ne hozott volna föl; a király és nép pedig nézik és valamennyi keresztény mind álmélkodik az Isten igéjének ily nagy vigasztalásán».¹

István, Gellért és munkatársainak hittérítő beszédeit nem tartotta fön a történet, fönmaradt Gellért beszédének rövid bírálata, ellenben megmaradt a legszebb bírálat: a magyar nemzet megtérése. Nagy örömet s boldogságot okozott ez Istvánnak, mert elérte életének maga elé tűzött nagy célját. Fokozta ártatlan, szent örömét a pápa elismerése, ki királyi koronát s apostoli czimet adott neki. A szent korona és kettős kereszt volt István apostolkodó működésének legfényesebb földi elismerése.

Életének öröme és boldogsága nem volt zavartalan, bánatot okozott neki Gyula erdélyi vajda és Kupa lázadása; fiának, az angyali életű ifjú Imrének váratlan halála. Betegeskedni kezdett s midőn életének végét közeledni érezné, magához hivatá a püspököket s udvarának főbbjeit, utódjául Pétert ajánlá nekik s inté őket, maradjanak hívek a hithez s viseljék gondját az új egyháznak, melyet annyi fáradsággal alapított meg szeretett nemzete közt.

Ezután égre emelvén kezeit és szemeit, így könyörgött: «Nagyasszony, a te oltalmazdába ajánlom az egyházat püspökeivel s papjaival; ez országot előljárói és népével. A te kezébe ajánlom buzgó imádsággal lelkemet». Az egybegyűlt országnagyok s udvara népe előtt fölvevén az egyház szentségeit, nemzetének mérhetlen bánatára meghalt.

Ilyen volt a magyar nemzet apostolának halála «ki népét saját prédikálásával térítette meg»;² kinek működését II. Szilveszter pápa ezen elismerő nyilatkozattal jellemezte: «én apostoli vagyok, ő pedig apostol»; kinek áldott emlékét a magyar törvénykönyv így tartja fön: «a magyarok nem apostoli prédikálás, sem apostoloknak, kiknek feje a pápa, hanem saját királyuk szent István intézményei folytán tértek a keresztény katolikus hitre».³

¹ Legenda C. XII.

² Albericus. ser. XIII.

³ Corpus juris hung. part. I. tit. 11—52.

3.

Politikai zavarok, a vallás hanyatlása, szent Gellért halála. A hittérítés megújítása. Dezső, kalocsai érsek karácsonyi prédikációja. Szent István és Imre szentté avatása. Szent László. A hittérítés befejezése. Törvényes intézkedések a prédikálásról s az egyházi beszédek nemeiről. Az első magyar prédikáció: a halotti beszéd.

A hittérítés hatása a királyi családra és nemzetre.

A nagy, a kegyes és szent királyt, Istvánt, a trónon a hetyke és szenvedélyes Péter váltotta föl. Uralkodása első tényeivel fölingerelte a nemzetet: elűzött két püspököt, kik előbb a szent király bizalmát bírták; a nemzet előkelői helyett «bömbölő német, csacsogó olaszokkal társalkodott».¹ Ezen, s a történetben felsorolt egyéb okok miatt, a nemzet Pétert trónjától megfosztotta s Aba Sámuelt választá királynak. Péter Ausztriába menekült sógorához s innen Regensburgba III. Henrik császárhoz, kitől térdhajtással kért segédelmet s ki haddal támogatta pártfogoltját, Abát több ütközetben legyőzte, Pétert trónjára visszahelyezte s Magyarországot hűbéres országvává tette.

Most a politika végzetesen összebonyolult a vallással ennek véghetetlen kárára.

Mivel Magyarország eddigelé hűbéres ország soha nem volt, a megsértett s megszegyenített nemzet fegyvert fogott, Pétert elűzve, kopasz László fiait: Endrét, Bélát és Leventét a száműzetésből visszahívta.

A magyar püspökök, kik a haldokló szent királynak halálos ágyán megigérték, hogy Pétert fogják támogatni, fogadásukhoz ragaszkodva, Fehérváron köréje gyűltek s támogatásuk által vallásukat összeütközésbe hozták a fölébredt s elkeseredett nemzeti szellemmel, mely viharos kitörésében minden idegen elemet s így az új vallást is megsemmisíteni törekedett.

A Vatha köré csoportosult, inkább zajos, mint számos pogányság csak oly föltétellel ígerte meg a magyar hercegeknek a támogatást, ha az ősvallást visszaállítják. Endre e föltételt hallgatagon elfogadta, Levente nyíltan helyeselte. Ennélfogva Vatha ősi szokás szerint hírnököket küldött szét: «Isten és a király nevében minden németet, olaszt le kell ölni s a pogány vallást vissza kell állítani».²

¹ Pauler, Magy. tört. 102. l. ² I. m. 118. l.

Mivel Vatha emberei száguldoztak a királyi hercegek hadainak élén, ezért sok keresztény lelte halálát az üldözésben.

Későn hagyták el a püspökök Fehérvárott Pétert, vagyis akkor, midőn Endre hadai már Budán táboroztak.

Most sietett Gellért püspök halálos sejtelmek között Endre üdvözlésére. Este érkezett Diósra s vacsora után így szólt kíséretéhez: «Holnap az Úr vacsorájához leszünk hivatalosak, menjünk tehát habozás nélkül, hogy meghalhassunk Krisztusért».¹

Másnap szentmisét mondva s egymásnak meggyónva és megáldozva folytatták útjukat. A mai Kelenföldön, a Duna kiágazását képező sziklás szorosban találkoztak az előhaddal, Vatha embereivel, kik távolról előbb kövekkel dobálták a püspököt, ez püspöki áldásának keresztjelével felelt a dobálásra; utóbb földöntötték szekerét s a térden álló s ellenségeiért imádkozó püspököt dárdával átszúrták s lehanyatló fejét a Dunapart egyik kövén összetörték.

A magyar hittérítés legbuzgóbb, legtehetségesebb munkása így lett az általa plántált evangéliumi szőlőnek első egyházi vitanuja. Az üldözést csak három magyar püspök élte túl. Endre, a Péteren kivívott győzelem után, nyomban a keresztény vallás visszaállításához fogott, vagyonvesztéssel, sőt némelyek szerint halállal fenyegette azokat, kik a keresztény vallásra vissza nem térnek.²

Nagyszabású térítői munkához fogott, midőn Fehérvárra gyűlést hirdetett, hogy arra minden község érdekei képviselésére két követet küldjön. Azonban kitűnt, hogy szent István megyék szerinti térítési terve sokkal jobb volt; mert a fehérvári gyűlést fegyveres erővel kellett szétverni, nehogy végzetessé váljék a királyra és országra egyaránt.

Ezen kísérlet meghiusulása után békés eszközökkel, a magyar társadalommal egyesülten állította vissza Endre, utóbb Béla király az egyházat. Béla királyról mondja szent László legendája, hogy alatta «másodszor térnek az országbeli magyarok a kereszténységre».³

Endre király rendelete folytán jött szokásba, hogy a plébános vízkeresztkor meglátogatta házankint híveit, a magával hozott feszületet csókra bocsájtotta, hogy így személyesen győződjék meg arról, hogy a család elfogadta-e a keresztény vallást?

Sok évig dúlt ezután a trónvillongás, testvérharc s a német

¹ Vita S. Gerardi. ² Pauler, Magy. tört. 121. ³ Érdy-Codex.

birodalommal vívott háború. Ezen idő alatt meglazult az egyházi fegyelem, nem élt már a szent király: «kinek oly nagy gondja vala, hogy önmaga meglátogatta a papokat, vizitálta, examinálta, hogy jól él, avagy gonoszul»;¹ nem csoda, hogy az egyházi emberek élete már annyira hanyatlott, hogy szent László törvényt hozott a tolvaj papokra.²

Egyházi beszéd ezen korból nem maradt reánk, a történetíró egyetlen egyházi beszédnek tárgyát és hatását örökítette meg. Géza és Salamon király közt magasra lobbant a testvérharc lángja. Géza király 1076. évben Szegszárdon ünnepli a karácsonyt, a szeretet és béke ünnepét. Szentmise végeztével a szószékre lép a földi béke hivatott öre, *Dezső* kalocsai érsek; a napi evangélium, az angyali karok éneke, ajkaira adja a beszéd alkalmi jeligéjét és tárgyát: «Békesség a földön a jó akaratú embereknek». Oly buzgósággal, oly meghatóan beszél, hogy könyekre fakad a király, békejobbát nyújtja a távollevő Salamon felé és követeket küld hozzá sajátkezű levelével. A jelenlevő püspökök el vannak ragadtatva s hálát rebegnek Istennek, hogy a Szentlélek oly nagy erőt adott Dezső érsek szavainak, hogy megengesztelte a király szívét».³

Ujra nemes, vitéz és szent király kerül a magyar királyi trónra, szent László, ki követi nagy őseinek, szent Istvánnak példáját: «Isten félelmére és Krisztus hitére tanítja vala a szegény népet és minden szertartást megújítja az országban, kit szent István szerzett vala».⁴

A béke napjaiban országra szóló ünnepélyek folynak. Csanád buzgó papsága az 1053. évben, diadalmas körmenetben viszi szent Gellért földi maradványait a régi püspöki egyházba. Majd az egész magyar nemzet örömujongása és elragadtatása között veszik föl sirjából szent István király tetemeit és teszik ki a köztisztelet tárgyául a szűz Mária oltárára.

A szent király ereklýeinek érintésével sok csoda történik, minőt a magyar egyház eddig még nem látott, csak hallomásból ismert. Ezt követi 1083. évben Imre herceg szentté avatása, mit szintén sok csoda előz meg és kísér.

Kétségtelen, hogy ezen eddig hazánkban soha meg nem tör-

¹ Erdélyi-Codex. Szent Istvánnapi beszéd. ² Szent László törvénye II. 11. Pauler, Magy. tört. 183—184 l. ³ Pauler, Magy. tört. 175 l. ⁴ Érdy-Codex. Szent-László legenda.

tént és soha nem látott esemény sok szép egyházi beszéd kíséretében folyt le, de ezeknek még emléke sem maradt fön; azonban tény, hogy a nemzet ez ünnepélyek szemlélete s a csodák hatása alatt hitében és buzgóságában megerősödött; noha elszórtan lehettek még itt-ott pogányok is, mert szent László testvérét, Taksonyt «az alföldön a pogányok között temetik el»,¹ és a szabolcsi zsinat megújítja szent István törvényét, «hogy a ki vasárnap, vagy ünnepen a plébánia templomba nem jön, verést kapjon».²

A templomok építésében oly buzgók voltak királyaink, hogy Salamont kivéve, mindegyik épített nagyobb szerű bazilikát, monostort, sőt még az oly rövid ideig uralkodott Péter és Aba Sámuel is.³

Ezen időszaknak sok fényes és örömteljes ünnepélyeinek szomorú záradékát képezte szent László király halála. A magyar nemzet legvitézebb, leglovagiasabb királya halálát közeledni érezvén: «kijelenté az ország nagyjainak, hogy teste a fölbomláshoz közel van, s magához vevén az Úr testét, kiből híven hitt, kit teljes erőből keresett, boldogan az Úrhoz költözött az 1095. évben. A kegyes halálát sirató sokaság zaja az éghez szállt».⁴ Emlékét még a hazán túl is áldották; a lengyelek: «jámbor, jótevő királynak mondták, ki alatt a föld is többet termett, mint máskor s a kihez fogható király még nem volt Magyarországon».⁵

A hittérítés munkáját Kálmán királyunk fejezte be; országlása alatt hazánkban zsidókon és izmaelitákon kívül, csakis római katolikus keresztények éltek. A kartali országgyűlés gondoskodott róla, hogy a zsidók és izmaeliták is a nemzettestbe olvadjanak, mert elrendeli, hogy zsidó, keresztény rabszolgát nem tarthat, izmaelita sertéshúst egyék s leányát csak keresztényhez adhatja férjhez.⁶

Kálmán király újraszervezi hazánkban az egyházat, szigorúan ügyel a papok nőtleniségére, megkívánja, hogy állásukhoz illő ruhában járjanak, megvizsgálja, hogy az országba telepedett idegen papok föl vannak-e szentelve s elrendeli, hogy ezentúl papok csak püspökeik ajánló leveleivel jöhetnek hazánkba.

Miután szent István király eredetileg tizenkét püspökséget kívánt alapítani, a meglevő tizet az apostoli király szándéka szerint még kettővel gyarapítja.

A szent István király és utódai alatt hozott összes törvényeket

¹ Érdy-Codex. Sz. László legenda. ² 1 : 9. ³ Kerékgyártó, Magy. műveltség tört. II. 112 l. ⁴ Pauler, Magy. tört. I. 228. l. ⁵ I. m. i. h. ⁶ Art. 74.

átnézi s azokat az egyház szellemében módosítja és hogy a vezeklésre ítélt nagyobb bűnösök fölügyelet alatt lehessenek, a püspöki székhelyeken vezeklő-házakat építtet. Hogy uralkodása alatt fejeztetett be a hittérítés, mutatja azon indokolás, melyet akkor használt, midőn a keresztény vallás föl vételét elrendelő törvények szigorúságát enyhíti: «méltatlan volna, hogy azt, kit már a halál félelme sem tudna többé hitében megingatni, még mindig a hitetlenség büntetésével fenyegezzék».¹

Eddigi országos törvényeink elrendelték, hogy a nép a templomba járjon, a prédikáció alatt magát illendően viselje; Kálmán királyunk törvénye a szorgalmas prédikálást rendeli el s figyelmét kiterjeszti az egyházi beszédek anyagára, sőt alakjára is, midőn megparancsolja, hogy nagyobb templomokban vasárnaponként beszédet vagy homiliát kell mondani a napi evangélium vagy szent leczkéből, a kisebbekben pedig katekeztetést kell tartani az apostoli hitvallás, vagy az Úr imádságáról. «Minden vasárnapon a nagyobb templomokban a szent leczkét és evangéliumot kell a népnek megmagyarázni; a kisebbekben pedig az apostoli hitvallást és az Úr imádságát.»²

Kálmán király gondossága még a nemzeti egyházi ünnepek beszédanyagára is kiterjedt, hogy az egyházi szónokok nemzeti ünnepeinken a mély vallásos szellemet hazafias, magyar eszmékkel egyesíthessék s egyaránt emelhessék a hit buzgóságát s a hazafias érzelmeket, megbízta Hartvik püspököt, hogy írja meg újból szent István király legendáját, hogy azt a haza minden táján olvashassák. A magyar katolikus egyház elfogadta Hartvik munkáját, melyet a szent László király idejében magyar nyelven írt legenda szemmel tartásával készített. Egyházi szónokaink minden időben nagy szeretettel merítették beszédeik anyagát ezen legendából; nemcsak a történeti részt dolgozták föl, hanem ebből merítették a vonzó és megható elemet is.

A Codex-ekben fönmaradt magyar prédikációk tanuskodnak róla, hogy magyar egyházi szónokaink szent Istvánra hivatkozva, ápolták a Mária kultuszt, szent István életéből vették erkölcsi tárgyú beszédeikhez a hallgatókra mély benyomást gyakorló hazai példákat. Ezen hivatkozás képezi a magyar katolikus egyházi beszéd

¹ Pauler, Magy. tört. I. 231. l. ² Péterfy, S. Concilia in Regn. Hung. celebr. 55. l.

hagyományát, mely századról századra terjedve két kizárólag magyar katolikus ünnep egyházi beszédében, a szent István király és Nagybaldogasszony napiban napjainkig föltalálható.

A szent István legendának földolgozása az egyházi beszédben, adja meg a magyar katolikus egyházi beszéd ama jellegét, mely a magyar nép géniuszának bánatos, borongós hangulatával megtalálta az összhangot. A Codexek prédikátoraitól kezdve napjainkig, a jelesebb magyar katolikus egyházi szónokok korrajzaikban a jelent mindig az első szent király idejével vetik egybe s a magyar szent hajdankor erkölcsi s vallásos életét állítják szemben e kevésbé vigasztaló jelennel s a régiekről való visszaemlékezés által édesen fájó érzelmeket indítva, igyekeznek hallgatóik megjavítására s a hazafias, magyar történeti élet nemesítésére.

A magyar hittérítés befejezője, Kálmán király, élete hajnalán és delén ily nagy és tartós szolgálatokat tett az egyháznak s a magyar egyházi beszédnek, dicsőséget szerzett nevének s honának; fájdalom, élete alkonyán kegyetlenségre vetemedve, szomorúan fejezte be azt az 1116. évben.

Visszatekintve a magyar hittérítők buzgó és sikeres munkálkodására, királyaink üdvös rendeleteire s hazai törvényeinknek az egyházi szónokokat s a prédikációt illető rendelkezéseire, világossá válik, hogy minden illetékes tényező: az igehirdető és az egyház, a király és a törvényhozás a saját hatáskörében tapintatosan közreműködött arra, hogy a magyar katolikus prédikáció a kor színvonalán álló, a nemzet igényeinek megfelelő s a pogány nemzet megtérítésére alkalmas legyen.

Szent István király s utódai rendelik, hogy a nép figyelmesen hallgassa a prédikációt, ugyancsak a szent király rendeli, hogy a magyar papot a püspök képezze ki s lássa el a szükséges könyvekkel, a kartali zsinat meghatározza a beszédek tárgyait s alakját, Kálmán király az egyházi beszédek egyetemes szellemébe beviszi a hazafias nemzeti irányt.

Ezeknek folyománya, hogy a hittérítő kor egyházi szónokainak volt magyar evangéliumos és episztolás könyvük, melyből a törvény rendelete szerint fölolvasták a megfelelő szakaszokat; volt magyar «Postilla» gyűjteményük, hogy a kezdet-kezdetén átszűrje a hittérítő szónokot; volt magyar szertartásos könyvük.

Mindezen irodalmi kincs elveszett; fönmaradt az Isten kegyelmének s a buzgó hithirdető egyházi szónok működésének ered-

ménye: a magyar nemzet megtérése, mely e korszak alkonyán oly sziklaszilárd volt, «hogy azt már a halál félelme se tudná többé hitében megengatni».

És megmaradt egy hártya lapra írva a hittérítő magyar egyházi szónok egyetlen beszéde: a «Halotti beszéd és könyörgés», a magyar irodalmi nyelv alapja, az ősök édes magyar nyelvének drága kincse, hagyatéka; mely a dicsőség fényével veszi körül a hittérítő magyar egyházi szónokoknak, különben a feledés homályába, a szerénység átláthatatlan fátyolába burkolt nemes alakját. E beszéd a magyar hittérítő ígehirdetők irodalmi apoteozisa, a hittérítő kornak dicsőséges zárköve.

A «Halotti beszéd»-et Toldy «szent István-kori első magyar szerkönyv maradványainak» tartja;¹ mások ugyanezen szerkönyv későbbi másolatának, vagy legalább is Kálmán király alatt írott beszédnek mondják.

Bármint legyen is, ezen beszéd megengedi, hogy a hittérítő magyar egyházi beszédekről magunknak magas fogalmat alkossunk; és megköveteli, hogy azzal, nyelvtani értéke és becsétől eltekintve, tisztán és egyedül mint egyház-szónoklati termékkel kissé bővebben foglalkozzunk.²

A «Halotti beszéd» mint szónoklati műfaj, a kisebb alkalmi beszédekhez tartozik; de tárgyának hitágazatos anyagát, ennek népies, érthető földolgozását, gondolatainak tömör rövidségét, irányának emelkedettségét tekintve: oly eszményi szép szónoklati terméknek mondható, melyhez hasonlót ily alkalmakra ma is alig készítünk s melyet ma is hatással lehetne elmondani.

A szónok egy kézmozdulatot téve az előtte nyitva álló koporsó felé, megragadó közvetlenséggel így kezdi beszédét: «Látjátok felebarátaim, szemetekkel, mik vagyunk! Bizony! por és hamu vagyunk».

Az életből kifogyott halottról szép szónoki ellentéttel tekint vissza az első emberi élet boldog eredetére: «Mennyi malasztban teremte elé Isten a mi ősunket, Ádámot s adta vala neki a paradicsomot házává».

Az élet kezdetéről áttér a halál eredetére s a dogma alapjára állva, kimutatja, hogy annak oka a bűn: «És az egész paradicsom-

¹ Irod. tört. I. 19.

² Hogy a régi nyelvvalak ne zavarja a beszédek alaki és anyagi méltatását, e beszédet, valamint a Codexek egyéb beszédeit is a mai beszédmódban közöljük. A Halotti beszéd egész terjedelmében olvasható az Olvasmányok 1. száma alatt.

ban való csümölcsökkel mondá neki, hogy éljen. Csupán tiltá őt egy fa gyümölcsétől. De megmondá neki, hogy miért ne egyék. Bizony, a mely napon eendel a gyümölcsből, halálnak halálával halsz meg».

Ezután párhuzamot vonva az ember gyengesége és az ördög csábításának ingere közt, a bukást mentegetődzve így mondja el «Engede az ördög csábításainak. És evék a tiltott gyümölcsből».

Metaforával szól a tiltott gyümölcs élvezetének végzetes következményéről, a halálról: «És a gyümölcsben halált evék. És a gyümölcsnek oly keserű vala íze, hogy torkát megszakasztja vala».

Tömören mondja el a bűn és büntetésének az egész emberi nemre való kiterjedését és szónoki képlettel így szól: «Nemcsak magának, hanem egész fajának halált evék».

A bűn örök büntetése után előadja annak ideiglenes büntetését is: a paradicsom elvesztését, a földi szenvedéseket, melyeket senki el nem kerülhet. Ez igazságok kézzel fogható bizonyítékára, a halottra mutatva, fölkiált: «Mi is azok vagyunk, a hogy ti is látjátok szemeitekkel. Bizony! egy ember sem kerülheti ki e sírvermet. Bizony! mind ahhoz járulók vagyunk».

Ekkor a ravatalt körülállókhoz fordulva, előadja szent hitünk vigaszteljes tanát, hogy imáink által segíthetünk az elköltözött lelkén s enyhíthetjük a tisztítótűzben szenvedő kínjait s a felebaráti szeretet nevében fölszólítja őket az imára: «Imádjuk Urunk Isten kegyelmét e lélekért, hogy irgalmazzon neki és kegyelmezzen és bocsássa meg minden ő bűnét».

A szentek érdemeit s könyörgéseiknek hathatóságát bemutattva, szép alkalmyszerűséggel s az egyház szellemének mély ismeretével, különösen kiemeli szűz Máriát, szent Mihályt és szent Péter apostolt: «És könyörögjünk Máriának, a szent asszonynak és boldog Mihály arkangyalnak... Szent Péter úrnak, kinek adatott hatalom oldani és kötni, hogy oldozza föl minden ő bűnét».

A halál és szomorú következményeinek bemutatása után, a boldog földöntúli életre irányítja a figyelmet s e befejezés képezi a kerekded visszatérést a kiindulási ponthoz: «Vezesse őt a paradicsom nyugalmaiba és adjon neki a mennyországba utat és minden jóban részt».

A «Halotti beszéd» alaki szempontból is mintaszerű. Egyetlen mondat, melyet a szónok a megrendítő esetből ragad ki, képezi e rövid alkalmi beszéd bevezetését.

A tárgyalás egységes, a legszükségesebbre szorítkozó, érdekes, tanulságos és vigasztalásteljes. A retorika azon szabályát tartja a szónok szemei előtt, hogy az alkalmi beszéd tárgyát és eszméit az alkalomból s ezen különös esetet tekintve az egyház szertartásos könyvének antifonái, imáiból kell venni.

A rövid befejezés visszatérést képez a bekezdés eszméjéhez.

Meglepő a beszéd irányának tömörsége; latinságra emlékeztet ugyan a «hogya» kötszó föloldásából eredett rövidítés; de ezt feledtetik a szép képletes kifejezések: «A gyümölcsben halált évék... Mind ahhoz (a sírhoz) járulók vagyunk».

Bemutatja e beszéd a régi magyar nyelv erőteljes voltát, valamint hittérítő szónokaink kiváló ügyességét, hogy az új fogalmak eszméihez mily könnyen simították a nyelvet és mint Toldy mondja: «Valamint hogy első papjaink, kik az iratokon a hatályon kívül ily szépséget is el tudtak önteni: a szent irodalomban derekasan ki voltak képezve».¹

Ezen fönmaradt első beszédben megnyilatkozik a magyar génusz hangulata: édesen fájó borongással siratja el az elvesztett szép multat s az isteni Gondviselésben való megnyugvásra és egy boldogabb jövő reményére vezeti a lelket.

A magyar nemzet megtérítésében közreműködött minden tényező buzgón és hiven teljesítette a maga hivatását.

Isten, ki a földünket föntartó s gondviselő rendében évezredekre terjedő történeti életet s nagy hivatást tűzött a magyar nemzet elé, megadta az államalkotás és föntartáshoz szükséges bölcseséget s a keresztény vallás elfogadásához nélkülözhetetlen kegyelmét, mely meglágyította a kemény és vitéz sziveket, hogy a Jézus evangéliumának kisdéd mustármagja azokban gyökeret verhessen.

Kegyelmét tetézte, midőn a nemzet véréből származó apostolt támasztott s ennek buzgó társakat, avatott igehirdetőket adott, kik az Isentől kapott girát az Úr dicsőségére s a nemzet javára dúsan kamatoztatták.

A nemzet pedig tanulékony szívvel s tántoríthatatlan akarat-erővel hálálta meg Isten kegyelmét és apostolainak serény és ihletett fáradozásait.

Elkerülte ezáltal nemzetünk az előtte e földön élt testvér-nemzetek végétét: a hún népét, melynek Nagy szent Leó pápa hirdette

¹ Nemzeti irod. I. 100. l.

Róma falai alatt az üdv ígését, muló sikerrel; az avar népét, mely hazánkban tizenkét évszázaddal daczoló föld gyűrüivel sánczolta magát körül; de elfeledett gyűrűket építeni, melyek lelkét az éggel kötötték volna egybe.

Egy évszázad teljesen elegendő volt arra, hogy a nemzet a keresztény hitre térjen, hogy a keresztény gondolkodás, erkölcs, élet és világnézet körötte meghonosuljon, hogy Magyarország keresztény kulturállammá alakuljon.

Az átalakulás békés eszközökkel történik; noha politikai s nemzeti irányú fölkelések háborgatják a megtérés békés lefolyását, mégis ez nem került annyi emberéletbe, mint a mennyit ugyanezen század lefolyása alatt a trónvillongás és külháború emésztett föl.

A nemzet igaz megtérését bizonyítja a király: «a halál félelme sem tudná többé hitében megingatni». A szent király érdemeit hirdeti a magyar törvénykönyv. A királyi család buzgóságáról tanuskodik az egyház: a dinasztia három tagját igtatja szenteinek fényes seregébe, sőt Margit, később skót királyné, az országban születve és tíz éves koráig itt nevelődve, itt szívja magába jövő életszentségének első kegyelmeit.

II. A hitfentartás kora. 1116—1526. évig.

4.

Keresztény törekvések és világnézet. Papnevelés, papi foglalkozás. Az egyházi beszéd körüli tevékenység: zsinatok, pápai ellenőrzés. Egyházi szónoklat.

A HITTÉRÍTÉS befejezését követő három századot a történetírás és profán irodalom-történet is a hit korának nevezi.¹ A nemzet minden rétege, a királytól a pórig kétkedés és vitatás nélkül fogadta a hit igazságait, úgy, miként azokat az egyházi szónokok előadták. Ezen hit tanaihoz igyekezett alkalmazni mindenki a saját életét. Az állam tevékenysége is annyira összeforrt az egyház elveivel, hogy a törvényeket is azokhoz mérten hozták.

Európa nemzetein egy nagy eszme uralkodott: visszahódítani a pogányok kezei közül azon földet, melyet a Megváltó születése,

¹ Toldy, Nemzeti irod. tört. I. 37.

élete és halálával megszentelt. Ezen nagy eszme képezi a pápák és püspökök elmélkedésének s a papok és szerzetesek egyházi beszédeinek úgyszólván egyetlen tárgyát. Ezen eszme fejtegetésével lobbantja föl a szent lelkesedés lángját amiensi Péter nemzete férfiai-nak százezreiben s a középkor legnagyobb egyházi szónoka, az édesszavú szent Bernát két nagy országot mozgósít a szent föld visszafoglalására. Mert a szent föld visszafoglalásának eszméjéért kívánnak küzdeni, szenvedni s ha kell, meg is halni a keresztes vitézek százezrei.

Az eszme átjárta hazánkat is, de nem talált nagy visszhangra sem egyházi szónokaink, sem népünk lelkében. Hazánk földrajzi fekvésénél fogva a szárazföldön elvonuló keresztes hadak országútját képezte; az éhező, sőt kicsapongásra is hajlandó fegyelmetlen keresztes hadak vitézeitől sokat szenvedett, sőt önvédelmére kénytelen volt fegyvert fogni, a keresztes hadakat megsemmisíteni.

A jobb rendben átvonuló Bouilloni Gotfrid vitézeit élelemmel segíti a jószívű magyar nép, szórványosan már magyarok is csatlakoznak hozzá; Petronella úrnő 1135-ik évben házat szerez Jeruzsálemben s a magyar zarándokok gondozására főesperest helyez el benne.¹ Konrád német császár és VII. Lajos francia királyt ünnepélyes körmenetekben fogadja és kíséri a nép s hozzájuk csatlakozik Csák Ugron győri püspök és több ispán.²

II. Endre királyunk keresztes hadjáratát sem előzte meg és kísérte nagyobb fokú lelkesedés, nem is volt politikai, vagy hadászati sikere. Vallásos hatása megvolt azokra, kik a szent földet megjárták és jó benyomást tett, midőn visszatérésük alkalmával szűz szent Margit és szent István vértanúk ereklyéit hozták magukkal és örvendeztették meg velük a vallásos nemzetet.

Keresztes hadjáratot hirdető magyar egyházi beszédek nem maradtak reánk, sőt alig is mondtak nálunk ilyeneket. *Lazó* Jánost említi a történet, hogy a szent földről visszajövet, Kairóban a hitről elpártolt magyarokat visszatérítette. Harczok és hadjáratokban volt a magyar nemzetnek elég része, úgy hogy IV. László idejében már tábori papok is találkoztak, kik a hadakat kísérve, harci prédikációkat tartottak.³ Jobban megragadta a lelkeket az üdvösség keresésének más módja: a bűnös világtól való elvonulás vágya.

A zárda csendes magányában Istennek s lelki üdvének élni,

¹ Pauler, Magy. tört. I. 251. l. ² I. h. 349. l. ³ Knauz, Monumenta Eccl. II.

bűneiért vezekelni, a világban maradt szeretteik üdvéért imádkozni, böjtölni, testét sanyargatni: ez volt epedő vágya a gyenge szüzeknek, a bánatos özvegyeknek; a világ édes csalódásait még meg sem izlelő ifjúnak s a küzdelmekben megtört férfiúnak.

Ezen eszme hatása alatt épült e szép haza világos, virágos virányain, zord, sötét rengetegekben, csendes völgyek mélyében és sziklás bércek tetején annyi férfi és nő szerzetes-zárda, hogy ezek nagy száma a keresztény első századok thebais-i remeteségeinek sokaságát juttatta a szemlélő eszébe.

Ezen eszme hatása alatt népesedtek be a rideg, néma kőfalak, a kies berkek és sötét erdők. Isten dicséretétől zengett vissza a völgy és hegy; a bércz viszhangja átadta a magasztos zsoldár zsolozsmáját a folyam siető hullámainak, ezek a zárda falain megtörve, föladták a hangot a benne csendesen elmélkedőknek. A magyar nép vidáman végezte mezei munkáját, tudta, hogy itt is, ott is szent ajkak imádkoznak a munkásért s az ég áldásaiért. A munkában elfáradtak csendes álomra hajtották le fejüket és az éj óráiban fényes világításban ragyogtak a monostorok templomainak ablakai: a nemzet őrző angyalai imádkozva, zsoldárt zengve virrasztottak a fáradt munkások s az áldott haza fölött.

Ezen eszmék ápolására és terjesztésére közreműködik az egész magyar társadalom, királyok és főrangúak vallásos ihlet által vezetve, monostorokat építenek, melyek a vallásos buzgalmon kívül a közoktatást és nevelést szolgálják.

A meghonosodott benczések és ciszterciákhoz csatlakoznak e korban szent Domokos és szent Ferencz fiai, valamint a pálosok is. A csendes, szemlélődő élet szeretetét a karthauziak mozdítják elő. Szent János keresztes vitézei a szent földre és Rómába zarándokló hazafiakat támogatják. Szent Lázár-rendje a szegény betegek ápolása által enyhíti az emberi nyomort.

A nemzetre jótékony, lelket nyugosztó és szívet emelő hatással van a szerzetesek életének és cselekedeteinek szemlélete, mely a hit parancsain is felülemelkedve, az evangélium tanácsainak követésében nyilvánul. A pálos-, domokos- és ferencz-rendi szerzetesek fáradhatatlan munkálkodása, az önként vállalt szegénység szeretetének bemutatásával, fokozta a nemzetben a valláshoz való ragaszkodást, mely ily hősiek erények gyakorlására képesíti annak követőit.

Nagyhatású egyházi ünnepélyek is megragadták a lelkeket: a rajongásig tisztelt királynak, szent Lászlónak 1192. évben tör-

tént szentté avatása, melynek fényét Gergely bíbornok, a pápa követének jelenléte fokozta; később 1276. évben Béla király szent leányának, Margitnak szentté avatási előkészülete sok szép ünnep okozója volt a magyar egyházban. A szívek erősen egybe-forrtak a vallással, a szebbnél-szebb templomok, gyönyörű egyházi szerelvények, magyar szenteket s ezek életét ábrázoló festmények és szobrok folytonos szemlélete alatt.

Mindez együttvéve volt ezen korban az étellel és cselekedettel való hatásos prédikáció.

Az egyház azonban ezenfölül a maga részéről megtett mindent, mi a tudományt előmozdítja, gondot fordított a papképzésre, hogy a magyar egyháznak buzgó és avatott egyházi szónokokat adhasson.

Vannak felsőbb iskolák is: ilyen a veszprémi, melyben Kún László 1276-ik évi adománylevele szerint tizenöt tanár működik; könyvtárát háromezer márkára becsülik.¹ Az esztergomi iskola csak annyiban különbözik az egyetemtől, hogy tudori oklevelet nem adhat.² A pécsi egyetem, melyet V. Orbán pápa 1367. évben erősít meg, kiváltképen törvénytudománnyal foglalkozik; nagy hatással van a papság képzésére, mert azt esperesek és plébánosok is látogatják.³ A budai egyetemről keveset jegyzett föl a történet.⁴

Magasabb papnevelő-intézet e korban az esztergomi,⁵ melyet Kún Kászló látott el dús javadalmakkal.

A domokos-rendiek Győrben állítanak föl iskolát 1221. évben, hogy ott magyar ifjakból magyar egyházi szónokokat képezzenek.

A hazában tehát a papság nevelésére, tudományos képzésére, sőt egyházi szónokok tanítására is elegendő számú és a kornak megfelelő tudományos intézet létezett.

Egyesek tudományszomját azonban nem csillapították eléggé a hazai intézetek s ezek a külföld egyetemeit keresték föl. *Bethlen* nevű magyar ifjú 1174—1192. év táján, mint papnövendék, a párisi egyetemet látogatja s fájdalom, ott el is hal.⁶ Ugyanakkor ott tanul: *Jakab*, *Mihály* és *Adorján* papnövendék. *Mihályból* győri püspök lesz; *Jakab*, *András* herczegnek kancellárja; *Adorján* pedig erdélyi püspök lesz.⁷ *Lukács*, esztergomi érsek szintén Párisban tanult.⁸

¹ Toldy M., Magyar nemzeti irodalomtörténet. I. ² I. m. 131. l. ³ I. m. 132—133. l. ⁴ I. m. 134. l. ⁵ I. m. 55. l. ⁶ Pauler, Magy. tört. I. 462. l. ⁷ Feszler után Ormós Zs., Tanügy az Árpádok alatt. ⁸ Pauler i. m. 378. l.

Bakócz Tamás primás saját költségén neveltetett papokat Olaszországban, Bécsben, Krakóban.

A külföldi iskolalátogatás előmozdítására Esztergomban «Krisztus-társaság» nevű egyesület áll fenn, mely tanácsos és erkölcsi támogatáson kívül anyagi eszközökkel is segíti azokat, kik magasabb kiképzés céljából külföldi egyetemekre járnak.¹

A szerzetes-rendek, melyeknek anyaházai Francia- és Olaszországban voltak, jeles, ifjú rendtagjaikat vagy magába az anyaházba, vagy valamely közelebbeső, nevezetes iskolával bíró testvérrendházba küldötték. Így kerültek vissza számosan tudományosan kiképezve a párisi és bolognai egyetemekről. Párisba nemcsak ifjú papok, hanem püspökök is mentek theológiát hallgatni.²

Az így kiképzett papság tudománya azonban, sajnos, azon időben a magyar egyházi szónoklatra nézve elveszett, különösen a világi és birtokos szerzetes papságé; mert a magyar kulturállam tudományt igénylő összes munkáját a tudományosan kiképzett papság végezte.

Nagy becsülete volt a tudományosan képzett papnak és széles működési kör várt rá. A királyi udvarban a levelezést, a történetírást, az adománylevelek kiállítását, igtatását tudós papok végezték itt nyerték el szerzett érdemeik jutalmát is, ekként gyakran fényes szónoki tehetségük a prédikációra nézve teljesen elveszett.

A püspökök a király tanácsában, a törvényhozás termeiben ültek, ők végezték a külfölddel való érintkezés diplomáciai szolgálatát, ők tartották fenn az érintkezést a szentszékekkel; mint zászlós urak ők voltak püspöki bandériumaik vezérei a gyakori hazai és külföldi táborozásokban.³

Nem volt sem idejük, sem alkalmuk, hogy személyesen hirdessék az Isten igéjét; a háborús időkben meg sem öregedhettek, ifjan estek el a csatatereken; a tatárjárásban hat püspök és több, főpap vére hullásával bizonyította be hazaszeretetét s királya iránti hűségét.⁴ *Gazotti Ágoston* püspökről főlemlíti ugyan a történet hogy Róbert Károly király fölött halotti beszédet mondott volna, de ezt kétségbe vonja Katona István és utána Toldy Ferencz is.⁵

Az egy *Telegdi Csanád* püspökről bizonyult igaznak, hogy ugyanazon királyunk fölött tartott dicsbeszédet, de ez sem maradt fenn.

¹ Purpura Pannonia. ² Toldy, Magy. nemz. irod. tört. I. 58. l. ³ Pauler Magy. tört. I. 134. l. ⁴ Pauler, Magy. tört. II. 211. l. ⁵ Toldy F., Irodalmi arcképek. 312. l.

A káptalanok alapíttatásukhoz hiven közösen zsolozsmáztak s végeztek egyházaik isteni szolgálatát, de idejük és erejük javarészt kénytelenek voltak a közügyeknek szentelni. Működtek mint a püspök tanácsadói, jogainak védői, parancsainak végrehajtói, rendeleteinek egyházi ügyekben ellenőrzői; mint tanítók az iskolában, mint peres ügyek elintézői; határjárók, végrendeleti végrehajtók, peres egyezségek közvetítői. Szóval, mindazzal, mit ma bíróságaink, közjegyzőink, földmérő mérnökeink végeznek. Mindennel foglalkoztak, csak prédikálással nem.

A történetíró mondja, hogy ugyanily ügyekkel foglalkoztak javadalmas szerzetes-rendeink: a benczések, a ciszterciták és premonstreiek; de foglalkozásukat megsokszorosította még az építéset, mezőgazdaság, kertészet, haltenyésztés, némi háziipar űzése és könyvmásolás. Prédikálással ezek is csak kivételesen foglalkoztak ezen korban. Találtak azonban tanulatlan papok is; a szepesi káptalan tizenegy tagja közül 1323-ban csak négy tudta nevét leírni, a többi csak pecsétjét nyomta az okmányra és nevét mással íratta alá.¹

Jóllehet látta és tudta az egyház, hogy papjainak jórésze mivel foglalkozik, mégis nem hanyagolta el az egyházi beszéd emelésére célzó munkásságát; zsinati törvényekkel irányította a prédikáció szellemét, befolyt a beszéd anyagának földolgozásába is.

Fülöp püspök, pápai követ elnöklése alatt Budán 1279. évben megtartott zsinat behatóan foglalkozott az egyházi szónoklattal.

A zsinat megparancsolta, hogy a prédikáció tárgyát illetőleg a következő hitigazságokat fejteggessék az egyházi szónokok: szent Háromságról szóló tant, Jézus megtestesülésének titkát, Jézus szenvedését, halálát és a Szentlélekisten eljövételét.

Az egyház kegyszereit illetőleg meghagyja, hogy ismételve és behatólag beszéljenek a hét szentségről.

Miután a beszéd legfőbb tárgyait ekként megjelölte, a kidolgozásra nézve utasítja az igehirdetőket, hogy ne azt fejteggessék, miként van, miért van ez vagy amaz a hitágazat? Intsék a hallgatókat is, hogy a hitigazságok céltalan feszegetését mellőzve, higgyék el az Isten által kijelentett igazságokat s azokban nyugodjanak meg. Mert szent Pál apostol tanítása szerint is, a hit az ember földi életének rendeltetése; a hitigazságok megértését és lelki szemeinkkel

¹ *Analecta Eccl. Scep.* 113.

való szemléletét az Isten a jövő élet számára tartotta fenn a hívők jutalmazására.

A zsinat még érveket is szolgáltat az egyházi szónok számára; a hitigazságokra nézve mondja: a hit oly fontos valami, mit észszel fölérni nem is lehet. Oly hit, melynek igazságait az ész fölfogni, megérteni képes, már nem is hit, hanem tudás. Ily hitnek az Isten előtt érdeme nincs. Az emberi észnek rendeltetése, hogy megvizsgálja, vajon a hitigazság az Istentől származik-e? Nem ellenkezik-e az észszel? ¹

A szentségekről szóló tananyagot is felsorolja s előadja a zsinat. ² Az esztergomi zsinat rendelkezését a többi egyházmegye átvette.

Az 1309. évi budai nemzeti zsinat, melynek fényét *Gentilis* bíbornok jelenléte emeli, ³ a magyar papság tudományos és vallásos képzésével foglalkozik, fölkarolja az iskolák ügyeit s megújítja a korábbi magyar zsinatoknak az egyházi beszédre vonatkozó rendeleteit.

De maga a római szentszék is féltékeny gondossággal őrökdi a hitfőntartás ezen kiváló eszköze, a magyar egyházi szónoklat fölött. Saját hatalmi körében, a püspöki kinevezések alkalmából megvizsgálja a fölterjesztett püspök-jelöltek képesítését s ezen vizsgálatot a szónoki tudomány és képességre is kiterjeszti. A vizsgálat eredményétől teszi függővé a kinevezés megadását, vagy megtagadását. Gertrud királyné atyjafiát, *Merani Bertholdot* a kalocsai káptalan érsekké választotta. III. Incze pápának több oka van az aggályoskodásra, megbízza a salzburgi érseket s a kalocsai érsekség két suffraganeus püspökét, hogy Berthold tudományosságát vizsgálják meg s tegyenek neki jelentést. E jelentés alapján megtagadja a megválasztott Bertholdtól a kinevezést s ezt így indokolja meg: «Az egyházjog és egyházi szónoklatban teljesen járatlan, vagy nagyon gyöngye». ⁴

Ha az egyház mindezen gondossága daczára, melylyel egyházi szónokait kiképezte, a szorgalmas prédikálás fölött őrökdi, ha a tehetséges szónokok nagy száma daczára is nem maradtak reánk egyházi beszédek, úgy hazánk igen viharos és viszontagság-teljes multján kívül annak is kell tulajdonítani, hogy a névtelenség szerénysége mellett írt latin egyházi beszédek a hazai és külföldi

¹ 83—87. határozat. ² V. ö. Pauler, Magy. tört. II. 464. l. ³ Toldy, Nemz. irod. tört. I. 129. l. ⁴ Békefy R., Századok. V. köt. 423—424. l.

könyvtárakban részint még földolgozatlanul hevernek, részint azoknak magyar egyházi szónokok által való megíratását bizonyítani nem is lehet.

A névtelenség alázatos homályából csak néhány egyházi szónok nevét, beszédeinek s irodalmi működésének emlékét emelte ki a történetírás.

Ilyenek: *Bernát*, spalatói érsek, előbb III. Béla király udvari papja, írt szentbeszédeket.¹

Boldog *Magyar Pál*, domokos-rendi pap, rendkívüli szónoki tehetsége miatt «a beszéd vezéré»-nek — dux verbi — buzgó prédikálása miatt «kúnok apostolá»-nak nevezték.²

Boldog János — Joannes Teutonicus — domokos-rendi magyar szónok és több nyelv alapos ismerője, 1118. év körül működött.³

Freguan, Imre királyi herczeg nevelője 1215. év táján, később spalatói érsek, «tudományos és ékesen szóló»-nak mondták.⁴

Csudai Miklós — frater Nicolaus de Mirabilibus ex Transilvania; szent István napján ékes egyházi beszédet mondott Ulászló királyunk előtt a predestinációról.⁵

András, mária-nosztrai pálos perjel 1373. év táján, kora híres egyházi szónokának mondja őt a történet.⁶ Pozsonyi János pálos 1384-ben szentbeszédet írt szűz Máriáról.

Ezekhez sorolhatók: Gazotti Ágoston és Telegdi Csanád, kikről már fentebb volt szó; Herbort, kiről tudjuk, hogy prédikációkat írt.⁷ Miklós, pécsi püspök,⁸ Vitus, hasonlóképen pécsi püspök; Debrenthei Tamás, nyitrai püspök, de ez inkább diplomata szónok.⁹

5.

Prédikálással foglalkozó szerzetes-rendek: domokos-, ferenczrendiek és pálosok; működési körük; prédikációik a Codexekben. A névtelen ferenczrendi magyar lapszéljegyző és a második magyar irodalmi nyelvemlék.¹⁰

A hazában régen meghonosult szerzetes-rendek, miként fentebb láttuk, a kor igényei s az ország kulturális szükségleteihez képest

¹ Schwandtner, III. 567. l. ² Ferrarius, de rebus Hung. prov. Ord. praed.

³ Békesi, Kat. Szemle. 1896. IV. füzet. ⁴ Schwandtner, Hist. Pont. Spalat. III. 572. l. ⁵ Toldy, Nemz. irod. tört. I. 169. l. ⁶ Ferrarius, i. m. ⁷ Kat. Szemle. 1899. IV. füzet. ⁸ Toldy, Nemz. irod. tört. I. 129. l. ⁹ Koller, Hist. Eccl. Quinqu.

¹⁰ Magyar Könyvszemle. 1890.

eredeti hivatásuk teljesítésétől elvonattak; ezért XII. Benedek pápa a szerzetes-rendek némelyikét az ország egyéb szolgálatainak ellátásában meghagyta, de a benczéseket reformálva, őket a tudomány művelésének élére állította.¹

E közben azonban a világegyház közszükségei s a kor követelményeinek megfelelő új szerzetes-rendek keletkeztek, melyeket hazánk is elég gyorsan karolt föl: a domokos-rendieket 1221. év táján, a ferenczrendieket 1225. év körül és a minden tekintetben magyar pálosokat 1226. évben látjuk hazánkban működni. Ezen új szerzetes-rendek tudományos képzettség, példás élet és különösen az egyházi beszéd fölkarolása által tűntek ki s tette működésüket nálunk kedvessé s a magyar egyházi irodalmat tekintve, örök becsűvé.

A domokos-rendieket nevezte a világegyház különösen *prédikáló rendnek*, hazánkban e diszes és jellemző elnevezés mind a három nevezett rendet egyaránt megilleti.

A domokos- és ferenczrendiek nagy és hálás működési kört találnak nálunk a letelepedett pogány kúnok megtérítésében. Szent Domokos fiainak hittérítő beszédei oly nagy hatást gyakorolnak e pogány népre, hogy fejedelmük, Barcs készségét fejezte ki a keresztény hit föl vételére nézve: «Keresztelj meg engem, ezen tizenkét emberrel, kik velem jöttek; atyám kétezer emberrel eljön Erdélybe, kik mind elhatározták, hogy megkereszteltetik magukat általad».² Később tizenötezeren vették föl a kereszttség szentségét.

Hittérítő buzgóságuknak szűk volt a haza határa, missiókat tartanak a görög főnhatóság alatt élő kúnok között.³ Sőt IV. Béla királyunk költségén négyen Ázsiába indulnak az őshazában maradt véreinkhez, hogy ezeket fölkeresve, megtérítsék. Közülök csak *Julián* barát bírt megküzdenni a vállalat nehézségeivel s visszatérve, örömmel jelentette a pápának és a királynak: «Az őshazában maradt magyarok szivesen hallgatták, mit a hitről beszéltem, mert nyelvük teljességgel magyar s megértettük egymást».⁴

Működésének tartósabb sikerét lehetetlenné tette a tatárok betörése; Julián hozta Béla királyunknak Batu kán levelét s a tatárjárás első hírét.⁵

A kúnok megtérítése hosszú ideig igénybe vette a jámbor

¹ Toldy, I. köt. ² Pauler, Magy. tört. II. 126. l. ³ I. m. 127. l. ⁴ I. m. 184. l. ⁵ I. m. 187. l.

atyák munkás buzgóságát, részint mivel nomád életet folytatva, állandó lakhelyük nem volt az országban, részint azért, mert számuk újabb beköltözött pogány csoportokkal folyton szaporodott.

Hittérítéssel foglalkozó szónokaik számát egyszerre százkilencvenre teszi a történetírás és fölemlíti, hogy hivatásuk és hitükért készek volnának vérüket is ontani; így *Bánfi Bozád* testvért 1224. évben ölték meg a kúnok.¹

A kor igényeinek megfelelő rendszabályuk lehetővé tette, hogy a rendházak környékén lakó hívek lelki gondozását is elláthassák. Ők veszik át a női szerzetes-rendek lelki vezetését, ellátják őket elmélkedésre szánt épületes olvasmányokkal, végzik az egyházszónoki tiszteket, szemlélődő életüknek megfelelő prédikációkat mondanak körükben, ezeket legendák és példákkal meg bővítve további olvasás végett írásban adják át az apácáknak. B. Margit egykorú élettörténetének elbeszéléséből tudjuk, hogy mily örömmel hallgatta ezen kedves lélek a jámbor domokos-rendi atyák prédikációit.²

Az önként vállalt szegénység szeretete s népies, magyar egyházi beszédek rikító ellentétben állanak koruk egyéb egyházi férfiainak gazdagságával, politikai, diplomáciai, jogi és gazdasági foglalatosságával, mit észrevevén a nyílt szemű magyar nép, szívének teljes szeretetét és háláját ezen szerzetes-rendek fiainak adományozza.

De ezek is észreveszik ezen ellentétet, mely köztük s hazánk többi papsága között fönnállott s a prédikációik korrajzaiban ezen ellentétre rá is mutatnak, úgy hogy koruk papságának foglalkozását, fényűzését és életét egybevetik az első, hittérítő magyar papok és püspökök életével és cselekedeteivel. Természetes, hogy az így készült korrajzok azután rossz világot vetnek saját idejük főpapjaira. Ezen, habár részben hív korrajzokból azonban nem szabad oly következtetést levonnunk, mint a milyeneket ezen szűkebb látókörű egyházi szónokok levontak. Mert hazánk nagy politikai, honvédelmi, nemzetközi érdekei egészen más szolgálatokat kívántak főpapjainktól, mint a minőket ezen jó szerzetes atyák teljesítettek. Hiszen épen a tevékenységi körök helyes és korszerű fölosztása, hogy a rend fiai közül mások gondoskodtak a rendház anyagi ellátásáról, mások foglalkoztak a hittérítéssel, mások voltak az apácák

¹ Új Magy. Sion. 1877. évfolyam. ² Pray, Szent Margit élete.

lelki gondozói, mások prédikáltak a rendház templomában és a környéken és ismét mások foglalkoztak a könyvmásolással; ez volt a rend keletkezésének, fennállásának létjoga, ez volt gyors elterjedésének s közkedveltségének alapja.

Működésük az egyházi szószéken, a magyar nyelv és nemzeti irodalom szempontjából, nemzetünk történetének legszebb, legfényesebb lapjaira van följegyezve. A prédikáció, úgyszólván teljesen magyar a nyelvet illetően, de magyar a beszéd anyag tekintetében is, mert magyar szentek: szent István, szent Gellért, szent László, szent Imre, szent Erzsébet, b. Margit legendái vannak azokban földolgozva és magyar a prédikáció, mert az abban itt-ott előforduló kor- és jellemrajzot a szónok úgy készíti, hogy kora embereinek életét egybeveti a magyar szent királyok és magyar szent nők élete és cselekedeteivel.

Többnyire ezen magyar prédikáló rendek fiai mondták és örökítették meg azon prédikációkat, melyek a magyar nyelv és irodalom legrégibb és legbecsesebb emlékeit képezik, melyek ezen korban mondtak és irattak le, jóllehet reánk csak későbbi időben átírt és lemásolt példányok maradtak.

Ezen irodalmi és nyelvemlékeket Codex-eknek nevezi a magyar irodalom-történet és mivel íróik ismeretlenek, névtelenek, ezért a Codex-eket fölfedezőiktől szokás: Érdy-, Jordanszky stb. Codexeknek nevezni.

E szegény szerzetesek gazdagon viszonyozták a magyar nemzet szeretetét: földi javakkal, rendszabályuk értelmében nem bírhattak, ezért a szegénység ezen kedvelői szellemi kincseket hagytak örökségül a nemzetre. Mely kincsek közül a legbecsesebbek egyike az időrend szerinti második magyar nyelvemlék. Ezen nyelvemlékünk csak tizenöt ige nélküli, tehát befejezetlen mondat s mégis dicsősége az egyházi szónoklatnak, melynek egyik névtelen művelője jegyezte a latin prédikáció lapszélére lelkének azon nemes törekvését, hogy miként fejezze ki hallgatója előtt ékes és érthető magyar nyelven a latin szöveg nehezebb kifejezéseit; drága kincse irodalomtörténetünknek, mely szorgalommal és hálásan gyűjti össze még az egyes magyar szavakat is a rég mult idők homályából; a nemzetünket föntartó isteni Gondviselésnek újabb látható bizonyítéka arra nézve, hogy másodszor is egy magyar katolikus prédikáció-töredéket mentett meg az enyészettől.

A gyulafehérvári Battyán-könyvtár kéziratára Es. VI. 8. jegy

alatt kis nyolczadrétű, 154 hártyalevélen jó kurziv-írású Codexet őriz, mely ezen általános címet viseli: *Manuale continens sermones et aliquot formulas litterarum*. Hajdani tulajdonosának neve az utolsóelőtti oldal alsó lapszéli jegyzése szerint: *Iste liber est fratris Johannis de Vathacha concessus fratri Petro...*¹

A Codex második lapján kezdődnek a latin szentbeszéddek a 125. lapig, a 126 *b*)—129 *b*) lapokon 1290—1310. év közti időből származó tizennégy oklevél van bejegyezve, mely magyarországi ferenczrendiekre vonatkozik, a miből következik, hogy a Codex írója ezen rend tagja. A 129 *b*) laptól folytatódnak a prédikációk: *Sermo dominica secunda de adventu domini*.

A prédikációk ugyanazon érték és becsűvel bírnak, mint egyéb Codexek latin beszédei, melyekről szóltunk s később is még bővebben fogunk szólni.

A Codex nevezetességét az képezi, hogy a névtelen ferenczrendi szónok három lapon a latin szöveg nehezebb, elvont fogalmú kifejezéseit igyekszik magyarra fordítani s ezen fordításait az utolsó lapszámon leírja.

I. 58 *a*) lap.

Jucunditas merencium = Habroságban valóknak kegyessége.²

Eternitas vivencium = eleeknek (kitörülve kegyessége) uruksege.³

Sanitas langencium = koorságban valóknak egessége.⁴

Ubertas egencium = Sciukseghben valóknak beusege.⁵

Sacietas esurencium = ehezeu nepeknek...⁶ (A többi le van vágva.)

II. 130 *a*) lap.

In mirifica operis indicio = Chudalatus miuin[e]lc ielenetuiben.⁷

In verbi oris sui testimonio = Unu[n] zaiual mu[n]dut igen[e]lc tonoságban.⁸

In sacri altaris misterio = Sce[n]t oltaru[n]kuner kepeben.⁹

In sui imaginis vestigio = oz kereszt fan figeu kepeben.¹⁰

III. 153 *b*) lap.

Primum quia a proprio

discipulo vendicio fuit = Unun tonothuananak arulatia.¹¹

Secundum quia proprio...

¹ Varju Elemér, A gyulafehérvári Battyán-könyvtár. ² Háborúságban, küzdelemben valóknak kegyessége. ³ Élőknek örökkévalósága. ⁴ Kórságban valóknak egessége. ⁵ Szükségben valóknak bősége. ⁶ Éhező népeknek. ⁷ Csofálatos műveinek jeleneteiben. ⁸ Önön szájával mondott igéjének tanuságában. ⁹ Szent oltárunk... képeben. ¹⁰ A keresztfán függő képeben. ¹¹ Önön tanítványainak árulátja.

est accusatus = Nemzeti népnek vadulatia.¹

Tercium est quia a Jerosolimis honorifice fuerat

susceptus = J[er]usa[l]e[m] warasanak tistes fugadatia.²

Quartum innocencia

Salvatoris = Istenfiának artotlonsaga.³

Quintum mortis infamia = Halálának szidalmas quina.⁴

Sextum Marie presencia = Bbudugascunnak scemekel latatia.⁵

A lapszéli jegyzetek nyelvi értékének méltatását tudós nyelvészeinknek engedjük át, a szónokot névtelen ferenczrendi magyar lapszéljegyző szónok névvel tiszteljük meg. Beszédes lapszéljegyzeteiből úgy áll lelki szemeink elé, mint a ki a magyar nyelvet biztossággal kezelte, a latin betű következetes összetételeivel a szavak magyaros kiejtését jól megközelítve örököltette meg. Mint gyakorlati szónok, a beszédre való készülésekor hallgatóit tartotta szemei előtt, az elvont fogalmak népszerűsítése által önmagát avatott és tudatos egyházi szónoknak mutatja be a hálás utókor előtt is. Legyen áldott emléke haló poraiban; az Isten igéjének hív hirdetőjén beteljesült az Úr szava: Kik igazságra oktatnak sokakat, tündökölni fognak mint a csillagok, örökkön örökké.

Az alázatosság kedvelői, életükben szerzetes nevükön kívül más névvel nem bírtak; névtelenül maradtak fön egyházi beszédek a Codexekben is, alázatosságukat századokon át, maig megőrizték. A dömések közül névszerint ismeretes: Bánfi Buzád, Joames Tentonicus, Herbardus de Hungaria, Paulus Ligur, Benedek, Nicolaus de Mirabilibus, Jacobus, Blasius, Thomas, Christianus, Andreas.⁶

Ferenczrendiek: László kalocsai, Péter szombathelyi, Vasvári Vitus nyitrai, Dosa István csanádi püspökökké lettek; Fábri János, Segödi Lukács, Szigedi Antal II. Lajos udvari papja.⁷

Pálosok: Michael Pannonius, Antonius de Tata, Thomas de Sabaria, Jacobus de Szegeto, Joannes Posoniensis, Albertus Chanadinus, Georgius Gyöngyesseninus, Valentinus, Michael de Vardelino.⁸

Ezen szerény, de buzgó igehirdetők számra nézve nem sok egyházi beszédet hagytak reánk, de e kevésért is nagy hálaival tartozunk az isteni gondviselésnek. Tatárjárás, belső villongások, török

¹ Nemzete népének vádolása. ² Jeruzsálem városának tisztességes fogadása.

³ Istenfiának ártatlansága. ⁴ Halálának szidalmas kínja. ⁵ Boldogasszonynak szemével látása. ⁶ Horányi, Memoria H. — és Script. I. ⁷ Batthyányi, Leges Eccl. Uj Magyar Sion 1865. évf. ⁸ Eggerer.

hódoltság és a hitújítás által okozott testvérharcz menekülésre kényszerítette a szerzetesrendeket. Adományleveleiket magukkal vitték, ha lehetett, kedves prédikáció gyűjteményét megmentette az, a ki tehette; minden egyéb irat elveszett, vagy elpusztította az, ki javait elfoglalva örökükbe lépett, hogy birtoklási jogcímüket megsemmisítve, visszatérésüket lehetetlenné tegye. Pázmány Péter, Pray, Katona István, szorgos kutatás daczára nem képes a szerzetesrendek székhelyeit megállapítani; külföldi írók: Ferrarius, Borkovich és Eggerer segítenek följegyzéseikkel a homályt földeríteni.

6.

A Codexek egyházi beszédeinek anyagforrása, szelleme. A legenda, a példa, a beszéd tárgy, a kidolgozás; a beszéd alakja. Mária-kultusz a prédikációban. Olvasmánynyá átitrt prédikáció. Szorgalmas prédikálás. A prédikáció és a vallás hatása.

A magyar prédikációkat tartalmazó kodexeket az akadémia adta ki, a másolás hűségével és hasznos jegyzetekkel és következő elnevezések alatt ismereteseek: Veszprémi, Érdy, Tihanyi, Kazinczy, Horváth, Cornieles, Érsekújvári, Debreczeni codex.

A Codexek egyházi beszédei a kor szelleméhez, a magyar nemzet vallásos világnézetéhez simultak; ápolták a bűnös világtól való elvonulás, a bűnbánat, a bűnökért való vezeklés szellemét. A szónokok arra törekedtek, hogy hallgatóik magukat az önszántukból választott üdvösség keresésnek kereteiben jól érezzék és hovatovább a lelki tökélyesedést meg is szerezhessék.

A szónokok legbecsesebb anyagforrása a szentírás volt. Ez adta nekik a beszédanyagot, ebből vették legfőbb bizonyítékaikat a tárgy megvilágítása és bebizonyítására; a szentírás gyönyörű elbeszéléseit többször alkalmazták beszédeikben mint vonzó elemet. Volt-e teljes magyar szentírásuk, ez még nincs kimutatva, tény azonban, hogy a szentírás szövegét hiven adták vissza magyarul.¹

A szentíráson kívül forrásmunkát képezett a brevium, melyben az egyház finom tapintattal egybevágotta a legjelesebb egy-

¹ A Codexekben előforduló parallel helyek egybevetéséből meg lehetne állapítani, vajjon egységes fordításból idéztek-e, avagy minden szónok a maga tetszése szerint fordította-e le azon idézetet, melyre szüksége volt; ez érdemes és érdekes munka volna.

házi szónokok klasszikus beszédeinek legszebb részleteit. Ám e beszédrészletekből szónokaink csak egyes szentenciákat, rövidebb mondatokat szakítottak ki, ritkán és kivételesen fordítottak le hosszabb szakaszokat, hogy ezeket beszédeikbe bele szőjék. Ennek következtében az egyház nagy szónokainak eszmemenetét, tárgy-főlosztását és hangulatos ünnepi bevezetéseit fölhasználás nélkül hagyják. Rövidebb, hosszabb idézeteket vesznek aranyszájú szent János, szent Ágoston, Nagy szent Gergely pápa és szent Bernát egyházi beszédeiből, szent Ambrus és szent Jeromos aszketikus irataiból. Miként alkalmazták ezeket beszédeikben, arra például szolgál a 2. szám alatti olvasmány.

A szent atyák egyházi beszédeiből való idézés által a szónok beszédét és hallgatóit az egyház régi, tisztos multjával kívánta egybekapcsolni s az egyház tanításának változatlanságát akarta bebizonyítani. Idéztek a bölcsellettől foglalkozó egyházi tudósok munkáiból is, meghatározásaikkal, fogalom megjelöléseikkel szereték bevezetésüket kezdeni s beszédeiket részre osztani; tették ezt azért, hogy koruk skolasztikus bölcselmi irányának hódoljanak s beszédeik bizonyító részének a tudományos színezetet megadják; ezt mutatja a 3. számú olvasmány.

Ugyancsak a breviárium adta a szónokok kezeibe a szentek élettörténetét, melyre beszédeikben mint példára hivatkoztak. Előszerezettel keresték ki ezen élettörténetekből a csodálatost s ezt kiszínezve szőtték beszédeikbe. Ezen törekvésüket elősegíti a legenda, mely mint az örökzöld borostyán fölfut, át-átkarolja a beszéd terebélyes fáját, új, bájos költői alakot ad annak. A szónok megcsillogtatja a beszéd naiv, de ragyogó zománczát; a lebilincselő elbeszélésből új életre kelnek a magyar egyház nemes, nagy alakjai. Élet és költészet, valóság és ábrándos vágy összefoly a román stílusban épült templom titkos, félhomályos világításában; elmerengve csüggenek apáink, anyáink a beszédes magyar szónok ajkain.

A legenda valóságon alapszik, de ez a valóság költőileg van színezve, földolgozva. A nagyszámú legendagyűjteményből szónokaink a magyar legendák felé fordulnak, ez érdekli őket és hallgatóikat is első sorban. A magyar egyház ifjúsága daczára is elég gazdag és változatos legendákkal dicsekszik.

Ám a szónok, ki magát ismételni nem akarja s hallgatóit új ismeretekkel kívánja gazdagítani, körülnéz s e közben bekalandozza a külföldi legenda irodalmát s így hamar meghonosul nálunk

Orsolya, vagy a tizenegyezer szűz legendája. A magyar egyház ezen tizenegyezer szűzet saját szentei közé veszi föl, mivel állítólag e szűzek a Hunok alatt szenvedtek vértanúságot. A szónok kegyeletes emlékezetével meg akarja engesztelni a szent vértanukat, kiket a nemzet testvértörzse vitt a vértanúságra.

A templomban nyer vallásos szentesítést a hun-magyar testvériség; a szónok beszédébe szövi a legendát s utánna Isten oltáránál emlékezik a vértanú szűzekről.

Ezeket a legendákat kiegészíti szent Katalin, szent Eugenia, szent Elek, szent Jozstio legendája.

Igy gazdagodik a nemzet szellemi kincse, mely míg el nem feledi a pogány magyar mondakör elbeszéléseit, ezekhez fűzi s velük együtt beszéli el a kereszténység hőseinek legendáit. A legenda az egyházi beszédben a vonzó anyagot alkotta, széppé, kedvessé tette azt, de volt annak gyakorlati haszna is. A magyar vonatkozású legenda ápolta a hazafias és keresztény önérzetet; az a megjegyzés és gondolat, mit a szónok a legendához fűzött, midőn azt beszédébe beleillesztette, ébren tartotta a haza szent földje iránti ragaszkodást, a hazaszeretetet, mely ily nagy szenttel gazdagította a mennyország fényes gyűlekezetét.

Volt a legendának ezen kívül erkölcsnemesítő gyakorlati hatása is. Midőn a szónok a legenda szent alakját beszédében föllépteti, hősies erényeit magasztalólag fölemlíti, akkor fölemeli a köznapiaságból hallgatóját, edzi lelkét s akaratát e földi élettől elválaszthatlan bajok és szenvedések békességes tűrésére indítja, hasonló lelki erőfeszítést kívánó cselekedetekre buzdítja.

Mikor szerzetesek vagy apácák templomában hoz föl a szónok szerzetesről vagy apáczáról szóló legendát, akkor hallgatóiban ápolja a keresztény állhatatosság erényét; máskor pedig új, eddig nem ismert, vagy még nem gyakorolt erények utánzására serkenti hallgatóit.

Ugyanilyen legenda, melyet a szónok a világban élő hallgatói előtt beszél el, lelkük elé egy új, eddig nem ismert szellemi világot tár föl, melyben nincs boszú, küzdelem, erőszak, féltékenység, bűn; ellenkezőleg, lemondás, engedelmesség, gyöngédség, hiveség, állhatatosság, imádság, magábatérés, szeretet.

Az így készült prédikáció benyomása alatt a hallgató ezt, az előtte föltárt életet szépnek, boldognak, majdnem tulviláginak tartotta; vágy keletkezett szívében ily élet után; be is lépett a zárda

szent falai közé ha tehetne, ha pedig nem tehetne, úgy elég útmutatást talált arra, hogy miként lehet neki is, saját élete körülményei között Istennek tetsző életet élnie. Hiszen hallotta, hogy a legenda szentei is gyakran nehéz küzdelmek árán szakíthattak családjukkal, sőt azt is hallották, hogy sokan Isten által rendelt állásukban megmaradva, ebben is elnyerték a mennyei szentek boldogságát.

A mai kor túlfinomult fia előtt sokszor érthetetlen a legenda alakjának élete, sőt némelykor undorral fordul el tőle, ha hallja a kínos önsanyargatást, ha ennek kegyetlen eszközeit szemléli, ha olvassa, hogy a középkor szentei éveken át egy azon ruhát viselték. Ám a páratlanul álló erények ezen hősei csak önmaguk iránt voltak szigorúak, ridegek, sokszor kegyetlenek: ellenben önfeláldozók voltak mások iránt. a felebaráti szeretet gyakorlásában.

Kit nem hat meg, midőn értesül, hogy boldog Margit, a szerető leány, a kedves testvér, megkettőzteti bűjtjeit és önsanyargatásait akkor, midőn az atyja IV. Béla király és testvére István herceg közt kigyult polgári háború fölött bánkodik, hazája javáért, szülője s testvére üdvéért, a béke érdekében sanyargatja önmagát úgy mint a hős Judit, hogy Isten színe előtt kedvet találva, hathatós legyen közbenjárása atyja és testvére között?

Ezen legendákat a szónokok úgy illesztették be egyházi beszédeikbe, hogy vagy azokból indulva ki, készítették meg beszédeiket, vagy egybevetés, párhuzam által némi korrajzokat alkotva, ezekkel ékesítették az előadást, vagy szép befejezésekre kerestek belőlük eszméket, mint ez a 4, 5, 6. számú olvasmányokból látható.

Miként a legendák, hasonló szerepet játszanak ezen kor prédikációiban a példák.

A példa rendeltetése volt a beszédben előadott igazságot megerősíteni vagy a hallgatót a rossz elkövetésétől elrettenteni; máskor a példa mint allegoria az emberi élet rejtélyeit érzékítette.

A példában legnagyobb szerepe van az ördögnek, az emberi nem ezen ősellenségének, ki incselkedéseivel, csábításaival tör vesztére. Föllépnek a példában a pogány bölcsek is, hogy párbeszédek tartva, gyakorlati élettanácsokat adjanak. Vagy az élet és halál vitatkozik egymással a példában.

Költői szépséggel van kidolgozva, kedves elevenséggel van elbeszélve a Bod-Codexben az unikornis elül menekülő ember sorsa.

A menekülő már-már a mély verembe esik, melynek fenekén tüzet lövelő sárkány vár reája tátott torokkal, midőn estében kezei-

vel egy bokorba kapaszkodik, lábaival csuszamló köre támaszkodik. Rémülve veszi észre, hogy a bokor gyökereit egy fehér és egy fekete egér rágja, a kő alól pedig négy kigyó dugdossa ki fejét. De azt is látja, hogy a bokor ágairól egy kevés méz folydogál. A szegény ember baját feledve, nyaldossa a kis mézet, míglen az örvénybe zuhan.

Nem könnyű az allegoria értelmét megfejteni, miként nehéz a középkor műépítészetének, faragványai és festészetének bizarr alakjait megmagyarázni.

A szónok azonban kielégíti hallgatóinak kíváncsiságát: az unikornis a halál; a verem a világ; a bokor az ember élete, melyet az éj és nap — a fekete és fehér egér — fogyaszt; a négy kigyó: a föld, ég, tűz, víz, «melyből az ember teste szereztetett;» a sárkány a pokol torka; a méz a világ gyönyörűsége.

Ugyancsak a Bod-Codexben, a halálról szóló írásban, az ember fölött ítélkező Jézus előtt megjelenik egy holt vitéz lelke; a sátán vádolja, az őrangyal védi a lelket. Az ördög elmondja: «Mind a ketten vadászuk vala őtet, mint két agár egy nyulat».

Magyarázata nem nehéz: olyan az ember élete, mint két agártól üldözött nyúl; egyik védi, másik csábítja, míg végül az élet végperceiben, ájtatos ima, töredelmes bánat, megmenti a szegény lelket az örök kárhozattól.

Nagy hatásuk lehetett e példáknek a hallgatóságra, mert a középkor egyházi festői az ilyen példákat a templomok falain gyakran megfestették.

A Cornides-Codex husvét ünnepi beszédében a szónok nem riad vissza a vaskosabb elméskedéstől; hogy a nép humorának megfelelő példát hozhasson föl és ennek alkalmosságára jogczimet is találjon, fölveti a kérdést: vajjon miért jelent meg Jézus föltámadása után legelőbb is az asszonyoknak? és megfelel reá: «mert asszonyállatok titkot nem tarthatnak».

Ezután nyomban elmondja a készletben tartott példát: egy kolostor apáczái méltatlannak tartják, hogy ők férfiaknak gyónjanak; követeket küldenek tehát a pápához, hogy ők is gyóntatók lehessenek. A pápa megértvén, hogy az ördög ily kevély szándéokra akarja használni az apáczák együgyűségét, átad nekik egy szelenczét azon szigorú parancssal, hogy azt ki ne nyissák, hanem hozzák vissza neki másnap. De a kíváncsiság legyőzi az apáczákat, kinyitják a szelenczét s a benne elzárt madárka elrepül. A pápa

ezért megdorgálja állhatatlan gyarlóságukat s hozzá teszi: «Ezenképen tennétek egyik-egymásoknak, ha ti egymás gyónását hallgatnátok».

E példa szájról-szájra kelve, ma is ismeretes népünk előtt s gyakorta beszélnek el vidám körben.

De a hol a beszéd tárgy igaz szépsége megragadta a szónokot, ott nagyon szépen beszélt el példáit, legendáit, úgy hogy ezen részleteket ma is az elbeszélő irány remekeinek tekinthetjük.

A Codexek egyházi beszédei összeségüket tekintve felölelik s alaposan tárgyalják vallásunk ama nagy igazságait, melyekkel Isten bölcsesége a kinyilatkoztatás útján gazdagította, fölemelte, nemesítette és önmaga örök és kifürkészhetetlen eszméjéhez közelebb hozta az embert.

A szónokok megvilágították ezen nagy hitigazságokat, hogy az embert megjobbítsák s Isten közelébe emeljék.

Tüzetesen és gyakran fejtegették azon hitágazatokat, melyek az Isten végtelen könyörületességét mutatják az ember iránt és melyeknek mérlegelése Isten iránti hálát és szeretetet ébreszt és ápol a szivekben.

Ezen igazságok a következők: a szent Háromságról szóló tan,¹ a Fiúisten megtestesülése,² Jézus születése,³ szenvedése és halála,⁴ föltámadása,⁵ az utolsó ítélet, Oltáriszentség,⁶ és a tisztító-helyről szóló tan.⁷

Ezen hitágazatos beszédeket alapos kidolgozás, világos tétel fölállítás s a fogalmak szigorú elkülönzése jellemzi. Így a szent Háromságról szóló hitágazat tételfölállítása ez: «Első igazság mondatik fő Úr Istennek örökkévaló istenségéről. Másod, Fiúnak és Atyának egymástól való különbségéről. Harmad, Fiúnak és Atyának egy állapotjokról istenség szerint. Negyed, Fiúnak és Atyának mindenképen való egyenlőségéről».⁸

A hitágazatok világosan és érthetően vannak kifejtve, bámulatosan finomul s tapintattal kezelik a legszentebb fogalmakat úgy, hogy meghatottság nélkül ma sem lehet azokat olvasni; mint a 8. számú olvasmány igazolja.

A hitágazatos beszédeken felől találunk a Codexekben erkölcsi

¹ Érdy-Codex. ² Horváth- és Tihanyi-Codexek. ³ Tihanyi-Codex. ⁴ Veszprémi-Codex. ⁵ Kazinczy-Codex. ⁶ Érsekújvári-Codex. ⁷ Érdy-Codex. ⁸ Érdy-Codex. Karácsony ünnepi beszéd.

tárgyú beszédek is; ezek úgy vannak kidolgozva, hogy megkedveltessék az erényeket, ápolják a jó erkölcsöket és megmutassák, hogy milyen szükséges a bűnöket elkerülni; Isten parancsai és cselekedetei úgy vannak bemutatva, hogy a hallgatók lelkében az imádat, a hála és az engedelmesség indulatai ébredjenek föl.

Magát a szónokot mély meggyőződés, Isten iránti véghetetlen szeretet hatja át, hallgatói iránt bizalmat, odaadó szeretetet mutat, mely ezer édes, gyengéd szavakban talál kifejezést; mire a 8. számú olvasmány ad példát.

A Codexek beszéd anyagának méltatásánál már részben megemlékeztünk azon retorikai eszközökről, melyekkel a szónokok éltek, ezenfelül használták s alkalmazták az egyházi szónoklat egyéb retorikai eszközeit is.

A megvilágító anyag kezelésénél kitűnnek szemléltető *leírásaik*, az *ellenvetések megczáfolása*, *csinos hasonlatok* s az igazság földerítésére különösen előnyös *ellentétek* fölhasználása által; ez kiviláglik a 9. számú olvasmányból.

A vonzó elem kidolgozásánál, a csinos népies elemet, a szép *leírást* s a szentírásból a *dicsőítést* szövik beszédeikbe; miről a 10. számú olvasmány tanuskodik. A megható elemnél kevés, de igen hatásos eszközökkel dolgoznak; ilyen a *korrajz*, melynek alkalmazásában azonban a nép példás erkölcsi életét tekintve, csak ritkán nyílt alkalmuk; a *párbeszéd*, melyben igaz, hiv lelkek nemesen kelnek egymással versenyre; és a *megható leírás*, melynek oly jeles mintái találhatók föl, hogy a gondolatok fenségét s az ellentétek szabatos kidolgozását tekintve, alkotásaik a katolikus egyház legszebb mintái mellé állíthatók; mint ez a 11. számú olvasmányból látható.

Beszédek irányának szépségét ezen mutatóványokon kívül, melyekről itt megemlékeztünk, igazolják csinos műfordításaik s a szentírás idézeteit körülíró parafrázisaik.

A beszéd, alaki szempontból vizsgálva, többnyire jeligével kezdődik s így ebből, ritkábban a napi evangéliumból indul ki. Jeligéjüket szabadon választják a szónokok a szentírásból, kivételesen s ilyenkor igen szépen a breviarium zsolozsmájából.

A rövid bevezetés a terjedelmes beszédet három-négy pontra osztja föl, de e pontok nem a beszéd tárgy altételeit vagy részeit jelzik, hanem a tárgyalásra fölvett igazságok sorrendét állapítják meg.

A bevezetés elmondása után a szónok általában azonnal hozzá fog az első pont tárgyalásához és nem használ *figyelemkeltést* (invocatio); valószínűleg azért, mert már a bevezetés előtt elmondotta a prédikáció tárgyát jelző tipikus fölirást: «Urnak nevében kezdetik az szent szeretetről egy szép és ájtatos prédikáció.»¹

De azért találhatók gyengédséggel teljes figyelem keltések, imaszerű fölfoháskodások különösen a boldogságos szűz Máriához s ezek a bevezetést igen kedvessé teszik; ilyen található a 12. számú olvasmányban.

A tárgyalás ritkán egységes, sokszor homályos, nehézkes.

Az egységet elhomályosítja a legenda, a példa. Ezeknek tulajdonképpen az volna rendeltetésük, hogy nyugpontot, hogy üdülést képezzenek a szónok és a hallgatók számára; ezen szolgálatot meg is teszik a szentek ünnepire szóló beszédeknel, itt a legenda a beszéd művészi, történeti háttérét alkotja. Más beszédeknel azonban inkább eltérítik a figyelmet a tárgytól, mert a legenda, a példa sokszor laza összefüggésben van a tétellel.

A befejezés rövid összefoglalás a beszéd utolsó tételéből, néha az egyház napi, alkalmi szent mise imádságának szép magyar fordítása. Ilyen ima-befejezést mutat a 13. sz. olvasmány.

Ezen jellemzés általában illik a Codexek egyházi beszédeinek alakjára. Vannak azonban ez alul szép kivételek is.

Az érsekújvári codex húsvétünnepi beszéde, a világos tárgyzkezelés s a kidolgozás egysége által tűnik ki.

A bevezetés és jelige közötti mintaszerű összefüggést mutatja a Debreczeni-Codex szeplőtelen fogantatásra írt beszéde, melynek becsét emeli még azon körülmény is, hogy a jelige maga igen szép érvet ad a szónoknak a tárgyalásra nézve; 18. sz. olvasmány.

A szentek ünnepein mondott beszédek alakilag nem különböznek a vasárnapi vagy ünnepi beszédektől; mindazáltal emelkedettebb hanghordozás s a fenséges felé törekvő irány által a panegyris műfajt megközelítették; 15. sz. olvasmány.

A magyar egyház már alapításakor ünnepi fénynyel ülte meg szűz Mária tiszteletére rendelt ünnepeket, mint ezt a Codexekben fönmaradt prédikációk: Gyertyaszentelő, Gyümölcsoftó, Sarlós boldogasszony és Kisasszony ünnepeire, igazolják.

Szent István korában már megünnepelte nemzetünk hazánk

¹ Tihanyi-Codex.

égi pártfogójának, Nagyboldogasszonynak ünnepét, miről a fennmaradt egyházi beszédek tesznek tanúbizonyságot. Később, Árpád-házi királyaink uralkodása alatt, a Szeplőtelen fogantatás is a Mária-ünnepek közé vétetett föl. Szent Ferencznek nálunk korán meghonosult fiai voltak rendszabályaik értelmében a Szeplőtelen fogantatás tudományos védői és vitatói. Hét egyházi beszéd maradt fenn e korból a Codexekben, melyekben magyar egyházi szónokok Mária szeplőtelen fogantatását vitatják, mely azon időben még nem képezte az egyház dogmáját. Midőn 1854. évben IX. Pius pápa alatt a föld minden részéből Rómába gyűlt püspökök ezen tan felől vitatkoztak, akkor Sczitovszky János bíboros, Magyarország primása gyönyörű beszédben hivatkozott a magyar egyház ősi hitére s a Codexek prédikációira hivatkozva, kérte a dogma kimondását.¹

Elegendő számú magyar egyházi beszéd maradt fenn a Codexekben szűz Mária egyéb ünnepi alkalmaira is, melyekben a magyar szónokok erős és hálás talajt találtak a nemzetnél, midőn szűz Máriáról beszéltek, mert ennek kultuszát mélyen véste a nép szívébe első szent királyunk.

Ezek a Mária-beszédek általában magas színvonalon állanak s két beszéd kivételével a Codexek legvonzóbb beszédei közé sorolhatók.

A kifogás alá eshető beszédek egyike a Kazinczy-codexben található s ezen megkapó czimet viseli: «Kisded, de igen szép prédikáció az édes szűz Mária nevében való deáki betűkből».

A rövidke beszéd azután a Mária névben levő öt betű jelentését így értelmezi: M = margareta, drágalátos kő; A = adamaskő; R = rubin; I = jaszpisz; A = alektorius nevű kő. A szónok minden egyes kő szépségét leírja, jelentését elmondja, Mária dicsőítését belefűzi s a beszéd végén az öt követ koronába foglalva, ismét kihozza a Mária-nevet.

Tiszteletreméltó az indok s a leleményes találékonyság, mégis e beszéd Mária fönséges személyéhez, élete és cselekedeteihez, istenanyai méltóságához képest határozott hanyatlás és szellemtelenség jeleit viseli magán. De mivel betanulása, elmondása föltötte könnyű volt, oly kapóssá lett, hogy az Érsekújvári-Codex írója majdnem szóról-szóra, a Teleky-Codex írója pedig csekély változtatással veszi át.

¹ Ezen hét egyházi beszédet 1855. évben adta ki Toldy F.

A másik beszéd a Tihanyi-Codex Kisasszony-ünnepi prédikációja, mely szűz Mária születéséről szól. A beszéd első része helyesen és szépen tárgyalja «Asszonyunk lelkének méltóságos voltát» és szól Mária lelki szépségéről, erényeiről. A második rész «Asszonyunk testének szépséges voltát» adja elő. A szónok meghatározni igyekszik, szűz Mária magas vagy alacsony termetű, karcsú vagy kövér, szőke- vagy barna-, göndör- vagy simahajú volt-e?

A beszéd eredetileg apácák számára készült s ezek a jó nénikék olyan nagyon szerették szűz Máriát! Sokat, mindent, még lehetetlent is kívántak róla tudni. Naiv kéréseikkel ostromolhatták szónokukat, hogy erről is, arról is beszéljen és a naiv barátka naivul felel kérdéseikre; 16. sz. olvasmány.

A többi Mária-beszédek arról tanúskodnak, hogy a szónokok erős, hatásos érvekkel támogatták beszédeiket s azokat oly szépen csoportosították, hogy ezen tekintetben ma is mintaszerűeknek mondhatók; 17. sz. olvasmány. Máskor gyönyörű párhuzamokat vonnak, melyekből dicsőségesen kerül ki a beszéd tétele; 18. sz. olvasmány. Avagy a tárgy nagysága úgy megragadja és fölemeli a szónokot, hogy fenséges alkotásokra képesíti, ilyenek a tárgyfestések, az elbeszélések drámai ereje, melyek magukkal ragadják a hallgatókat; 19. sz. olvasmány.

A katolikus egyházi beszéd története följegyezte, hogy a szónokok már az egyház első századaiban részint egyesek kérésére, részint híveik kívánságára prédikációikat aszketikus olvasmánynyá átalakítva, könyv alakjában adták ki a közönség épülésére.¹

Ugyanezen jelenséggel találkozunk hazánkban is. A Cornides-Codex hat fejezetben lelki épületes olvasmányt foglal magában: «a szent apostolok méltóságáról és dicsőségéről».

Nem egyéb ez, mint olvasmánynyá átírt beszéd sorozat, melyet domokos-rendű egyházi szónok mondott el a Margit-szigeten lakó apácák előtt s később ezek kívánságára mai alakjában átírva adott kezeikbe. Igazolja ezt a jeligével ellátott alaposan kidolgozott bevezetés, a tétel bebizonyítása az egész könyvön át, a szónoki hanghordozás, mely minden mondatból szól felénk s a befejezés.

Hogy Margit-szigeti apácák számára íratott, ezen nézet mellett foglal állást Volf Gy. is s állítását a szövegben előforduló

¹ Kudora I., Egyházi ékesszólástani tanulmányok. IV. 11. l.

«én édes véreim, én szerelmes nénéim» kifejezésekkel igazolja;¹ ezek a kifejezések ezen korban egyúttal szónoki szokásos megszólítások is voltak.

Hasonló épületes olvasmánynyá átfűt prédikációk vannak a Veszprémi-Codexben is; ennek borítéklapján régi kézírás van, mely az olvasmány használatára nézve így ad fölvilágosítást: «ebből virágvasárnap este és nagycsütörtökön este olvasunk».

A most méltatott magyar nyelvű prédikációs codexeken kívül a magyarországi katolikus ígehirdetés még egy nagy, eddig hézagosan ismertetett kincsesbányát bír a gyulafehérvári Batthyány-könyvtár kéziratgyűjteményében, hol körülbelül hetven XIII—XV. századbeli írott latin nyelvű prédikációs codex van elhelyezve.

A tudós és nagyérdemű Batthyány Ignác gróf 1773-ban mint egri káptalanbeli nagyprépost kezdette meg nagy szorgalommal és még nagyobb anyagi áldozatkészséggel a könyvek és kéziratok gyűjtését. Szerencsés ítélőtehetséggel különösen a magyar felvidék és Erdély templomainak és városainak könyvtárait kutatta, szerezte meg önmaga számára az egyáltalán megszerezhető könyveket, kéziratokat. Az így összegyűjtött könyvtárt 1794-ben Gyulafehérváron a fölosztatott trinitáriusok temploma és rendházában helyezte el; harmincznyolcezer forintot kitevő ingatlan átengedésével gyarapította alkotását, azonban mielőtt a benne elhelyezett szellemi kincseket földolgozathatta, avagy nagyobb alapítvánnyal használhatóságát teljesen biztosíthatta volna, 1798-ban meghalt.

Úgy a mint ezen nevezetes könyvtár jelenleg elhelyezve és rendezve van, az állandó és következetes kutatásra és munkálkodásra nem eléggé alkalmas; ez az oka annak is, hogy az említett latin nyelvű codexgyűjtemény irodalmilag még nincs földolgozva.²

Azonban így is mély bepillantást enged XIII—XV. századbeli hazai művelődéstörténetünkbe, mert látjuk, hogy egykorú egyházi szónokaink birtokában voltak az összes akkor világhírnévre szert tett írók prédikációinak; nevezetesen: *Mathias de Lignis* postillae evangeliorum, 1400. év; *Gilbertus Tornacensis* sermones de tempore et sanctis XIV. sz.;³ *szent Ágoston* és *szent Izidor* némely

¹ Régi magyar Codex. Előszó XXXIII—IV. l. ² A katolikus egyház és nemzeti irodalomtörténet méltó hálájára számíthat azon kutató, ki a helyszínen lakva, értékesítené azt az anyagot, melyet csakis helyben lakó dolgozhat föl.

³ Beke indexét használva 255. sz.

beszéde; ¹ *Beda Venerabilis* homiliái; ² *szent Bernát* homiliái; ³ *Hugo de Sancto Victore* postillái; ⁴ *Aquinoi szent Tamás* az utolsó ítéletről; ⁵ *Henricus de Westphalia* prédikációi; *Aranyszájú szent Iános* homiliái szent Máté evangéliumáról ⁶ stb.

Megtudjuk a nagyszebeni plébánia egykorú leltárából, hogy ezidőtájt az egyházi szónok segítségére következő munkák állottak: Milicius két kötet postillái az egyházi év és a szentekről, még pedig két-két példányban; hasonlóképp Jacobinus szintén két kötetes prédikációi; ezenfelül egy kötet közönséges beszéd az Isten szentjeiről és egy kötet vasárnapi prédikáció.

Megtudjuk, hogy azon ifjak, kik külföldön iskolázva készültek a papi pályára, már ott másolgatták a jobb prédikációkat, itthon életükben használták, néha jó barátjuknak mint becses emléket elajándékozták, vagy haláluk esetén mint becses kincsekről rendelkeztek. Így Sybelinder Miklós volt nagyszebeni plébános végrendeletileg egyházának hagyja a következő prédikációs gyűjteményeket: az egyházi vasárnap és ünnepeire; Nicolaus de Lira beszédeit; szent Bernardnak az énekek énekéről szóló beszédeit.

Megtudjuk, hogy nemcsak jámbor szerzetesatyák másolgatnak prédikációkat, hanem valószínűleg az elfoglaltabb plébánosok is célra íródiákokat is alkalmaznak, kik azután nem a szokásos ájtatos foháskodásokkal végzik az úgynevezett probatio colami-t, hanem csintalan, dévaj versikével zavarják az ájtatos olvasót, így Nicolaus de Gorra postillájának másolója így élesítgeti pennáját:

Nomen scriptoris si tu cognoscere queris
Ptibi sit primum, E medium, Trumque supremum,
Detur pro pennu scriptori pulchra puella.⁷

Ennél szebb Buda Miklós versikéje:

Hace scripsit scripta scriptor Nicolaus de Buda,
Merces eterna sibi detur in arce superna.⁸

A XIV. században írt *Postilla super evangelia per circulum anni*, a prédikáció alatt elalvókat vagy szórakozottakat ezen anekdotával rémítgeti: A prédikáció alatt bóbiskolva üldögélt valamely asszony a templomban, szunyókálásában úgy látja, mintha a sertése otthon fölragadná a megkoppasztott tyúkot, azzal elfutna; fölriadva

¹ 31. sz. ² 277. sz. ³ 600. sz. ⁴ 502. sz. ⁵ 418. sz. ⁶ 589. sz. ⁷ Beke, 247. ⁸ Beke, 119. sz.

így kezd lármázni: hura, hura, huj, huj! Azért ne szunyókáljatok, nehogy ti is így járjatok.¹

A Battyán kéziratgyűjteményben megvan a tízezer szent vértanú legendája s a hozzávaló prédikáció, mely a középkorban oly kedvelt olvasmány volt, s melyről oly szívesen hallgattak a hívek prédikációkat.² A boldogságos Szűz szépségét magasztaló beszédek latin codexe hasonlóképp itt van, mely után azok a kedves prédikációk készültek, melyek a Tihanyi-Codex magyar gyöngyei.

A prédikációk szerzőinek neve helyett némely helyen a tulajdonosuk neve olvasható; így a kassai rendház prédikációs könyvébe 1462 öreg, reszkető kézzel írta be Regensperger Leonhard, hogy ő prédikált Krisztus kínszenvedéséről; vagy ilyféle följegyzésből lehet tulajdonosára következtetni: adassék e könyv Huter Márton úrnak azzal, hogy Pesthi János úr rendelete szerint egy forintot fizessen a lőcsei bélpoklosok kórházának.³

A prédikációk magyar eredetét általában ott lehet kétségtelenül kimutatni, hol magyar szentek legendái vannak beleszöve, vagy egyenesen magyar szentekről szólnak; így a *Sermones de Sanctis* gyűjteményben olvasható szent Adalbert legendája 1457-ből,⁴ ugyanazon időből magyarországi szent Erzsébetről szól egy prédikáció és szent Imre hercegről.⁵

A *Sermones Varii* írója az egyik lapra rávezette: Anno Christi 1497 in Berensalas,⁶ a 256. lapra pedig 1499. Nevezetes ezen gyűjtemény arról, hogy későbbi kéz ily lapszéli jegyzéseket tett:

1. a. lapon. Exercitium % serkegetes vel foglalas.

Exercere % sergegethni.

44. b. lapon. Extremitate facere: meg { comporeythany
hervastany
zomoretany.⁷

A Battyán-könyvtár kéziratárának bővebb fölfedéséből sok dicsőség fog még áradni úgy a könyvtárra, mint a középkori katolikus egyházi szónokokra.

A Codexek a bennük megmaradt prédikációkon fölül ékesen szóló tanúk a mellett, hogy ezen korban egyházi szónokaink szorgalmasan prédikáltak s a hívek is eljártak azok meghallgatására. Ugyanis maradtak fenn prédikációk oly ünnepnapokra, melyek

¹ Beke, 288. sz. ² Beke, 174. sz. ³ Beke, 56. sz. ⁴ Beke, 506. sz. ⁵ Beke, 503. sz. ⁶ Talán Jászberény? ⁷ Beke, 519. sz.

ma már elavultak, s oly szentek ünnepeire, kiknek emlékezetére ma már nincsenek ünnepeink. Vannak bennök beszédek a karácsonyi éjféli, hajnali s napi miséhez, a kántorbőjti napokra, sőt az Érsekújvári-Codexben a nagybőjt köznapjaira írt beszédek is vannak. Nagy ünnepeken még az egyházi lyurgia profécziáit is magyarul olvasták föl; mindez a buzgó és szorgalmas prédikációt igazolja, jöllehet a beszédek legnagyobb része hazánk mozgalmas viszonyaiban elveszett.

A vallásos élet II. Endre és IV. Béla királyunk országlása alatt emelkedik a buzgóság legmagasabb fokára; valóságos szent uralkodó család ül a magyar trónon.

Endre feleségének nővére szent Hedvig, leánya szent Erzsébet s ennek férje Lajos, kit Jeruzsálemben részesítenek vallásos tiszteletben, mindezek Endre királyunk vérei.

IV. Béla király testvérének neje, Salome, Lengyelországban részesül a boldogok tiszteletében; leánya szent Kunigunda, szűz szent Margit és boldog Jolánta; ezek az ő családjának sarjai.

A főpapok közül Lukács esztergomi és Saul kalocsai érsek szentté avattatását szorgalmazta e korban a magyar egyház.¹

A főurak fiai papokká, leányai apáczákká lesznek; Csáki Mór és Károlyi Dömötör bán fiai domokos-rendű szerzetesek; Mózes nádornak két leánya lesz apáczává.²

Igy működött közre ezen korban a magyar nemzet vallásos és erkölcsös életének emelésére: a királyi család, szent életű papok, jámbor apáczák, buzgó és szorgalmas egyházi szónokok. Tényleg olyan a közerkölcs, hogy a szigorú fegyelem alatt növekedett szerzetes-rendű egyházi szónokok prédikációikban a népnek csekély fényüzési hajlamon kívül alig tudnak valamit a szemére lobbantani.

A külföld is nagy elismeréssel szemléli a magyar nemzet vallásos életét s a hithez való hív ragaszkodását. A közvéleménynek III. Miklós pápa így ad elismerő kifejezést: A magyar királyi ház Krisztus harcosait a hitetlenek ellen vezette, a barbárok ravaszságainak visszanyomására fegyvert fogott és az Istent és az egyházat tisztelő katolikus férfiakat szült, a kik az igazságot ápolják és a keresztény vallást megtartják.

VIII. Bonifác pápa ezen magasztalást kiterjeszti az egész

¹ Békefy, Katolikus Szemle 10. köt. 39. l.

² Ormós Zs., Tanügy az Árpádok alatt.

nemzetre: Magyarország oly embereknek adott életet, a kik Krisztus szolgálatára vannak kiszemelve, mélyen vallásosak, a katolikus vallásnak derék hívei. Maga a nép az Úr parancsait készségesen követi, zarándokol, vezekel s más vallásos gyakorlatokat végez, miként többször tapasztaltuk... A multnak reánk maradt emlékei meggyőznek, hogy a nemes, nagykiterjedésű Magyarország a keresztény vallás fölvétele után kiváló egyházi és világi férfiakat számlált fiai között. Főleg a királyi családnak mindkét nemű tagjai között, tündököltek sokan életszentségükkel és bőséges erényeikkel. A nép meg az apostoli székhez ragaszkodott és a szomszéd országoknak erény dolgában mintaképül szolgált.¹

7.

Erkölcsei hanyatlás. Humanizmus, reneszánsz. Egyházi intézkedések a prédikáció körül. A retorika tankönyvei. Latin egyházi beszédek hazai codexekben. Magyar Mihály. Leskai Osvát. Temesvári Pelbárt.

A magyar nemzet őszinte vallásosságán megtörték azon vallási rajongásból származó eltévedések, melyek Európa egyéb részeit időközönként megdöbbentő módon elfogták.

A testüket korbácsoló — flagellans — rajongók sem figyelmet, sem érdeklődést nem gerjesztettek. A bogumil eretnekek fölvételt nem találtak. A husziták mozgalmas, makacs harcrai sem tudtak a magyar nemzetben nagyobb rokonszenvet kelteni.

Ezek helyett inkább a nagyszabású politika következményei kezdettek lassan, de állandóan a nemzet vallásos meggyőződésére s erkölcsi életére kártékony befolyást gyakorolni.

Az Anjouk nagyszabású politikájának következménye volt, hogy a magyar egyházi javadalmakra külföldi, nevezetesen a pápa diplomáciai szolgálatában álló egyházi férfiakat neveztek ki. Ezek egyházaik ügyeit helyetteseikre bízták, maguk pedig továbbra is politikai szolgálatokat tettek a dinasztíának. Mások kinevezésük után is a külföldön maradtak, javadalmaik jövedelmét élvezték, de az állást soha el nem foglalták; de ha elfoglalták is magas állásukat, a nemzet nyelvét meg nem tanulták, szokásait, jellemét nem ismerték s ekként vallásos és erkölcsi ügyeit nem gondolhatták. Mivel pedig

¹ Békefy R., Katolikus Szemle 10. köt.

papságukkal csak latin nyelven érintkezettek, ezáltal nemzeti nyelvünket udvaruk köréből kiszorították.

Az egyházi javadalmak adományozásában az anjouk példáját követték az utánuk következő királyok is.

Nagy Lajos királyunk ismételt olaszországi háborúi után, ugyanott elbocsájtotta toborzott hadait, melyek azután kisebb-nagyobb csapatokba verődve, részben ott maradtak s miut zsoldosok bárkinek szolgálatába állottak és elzüllöttek. E vitéz, de sokszor minden erkölcsi alapot nélkülöző célokért harczoló népség, ha végre sok hányattatás után hazájába visszatért, itthon kalandos utai s viszonyosságairól egészen mást beszélt, mint a mit jó népünk a prédikációban hallott s így bomlasztólag hatott a vallásos érzületre.

A nemzetre visszazállván a szabad királyválasztási jog, ebből sok pártviszály keletkezett.

A megválasztott király, hogy trónját megerősítse, híveit több hivatallal, terjedelmes javakkal ajándékozta meg; így támadnak nálunk a hatalmas oligarkák, kik a gyenge királyok alatt maguk is mint királyok uralkodnak; erőskezű királyok csak úgy tudják a velük daczoló oligarkákat megtörni, hogy javaikat saját híveiknek ígérik és adják s így oligarkák ellen oligarkákat állítanak.

Önzés és visszavonás vonul be a nemzet magasabb köreibe, ez képezi ezen kor végső századainak főbűnét, mely a magasabb körökben meglazítja a vallásos és erkölcsös érzéket.

Az ország határain fel-feltűnő török seregeken nyert első diadalmas csaták elbizakodottá teszik a nemzetet; a fenyegető veszély nagyságát még akkor sem ismeri föl, midőn a határait dúló pogány ellen keresztes hadban kell a fölfegyverzett jobbágyokat vezetni. Az urak, miután jobbágyaik hadba vezettettek, érzik a sok munkáskéz hiányát, keményen, sőt kegyetlenül bánnak az otthon maradt jobbágyokkal, a keresztet fölvetv vitézek családtagjaival; mit ezek megtudva, Dózsa vezérlete alatt uraik ellen fordulnak s rajtuk kegyetlen boszút vesznek. Vérbe, tűzbe kell azután fojtani a majdnem általánossá vált anarchiát.

A papság megbecsülésénél nem az az irányadó nézet, hogy melyik buzgóbb hivatásában, melyik jelesebb az igehirdetésben, a köznevelés és közerkölcs ápolásában, hanem hogy melyik tud nagyobb politikai, hadi és diplomáciai sikereket fölmutatni.

Így a nemzeti élet szervezetének minden idegén észrevehető a hanyatlás, a bomlás jele.

A nemze minden réteget dülő, erjesztő anyagot még növelte a humanizmus és reneszánsz rosszul fölfogott s rosszul értelmezett világnézete.

Humanizmus és reneszánsz alatt a tudomány és művészetek ujjaszületését szokás érteni; vagyis a humanisták azon tanulmányait, melyekkel visszanyúlna az ókor irodalma, építészete és művészetébe, ezáltal a tudomány és művészet anyagát növelték, fölélesztették az ókor szellemét, vele együtt építészete s műiparának elfeledett s eltemetett szépségeire irányították a közfigyelmet.

Szülőföldre Firenze, hova a keleti császárságnak a török hódítás utáni bukása következtében a görög tudósok és írók könyveikkel együtt menekültek s a görög és latin remekírók műveinek fejtegetésével foglalkoztak.

Egy rég elfeledett s eltemetett kor vallási, erkölcsi, politikai életét kívánták a humanisták följúítani, melynek emléke szép költeményekben, ragyogó iránylyal megírt történelemben, vidám, gúnyos színművekben maradt fönn. Platon bölcsellete, Lykurgos államtudománya, a kisebb-nagyobb görög zsarnokok országglási művészete szerint óhajtották e rajongók átalakítani a vallást, a társadalmat és az államot.

Az életet úgy hozták kapcsolatba a vallással, mintha az élet, még pedig derűs, vidám, gondtalan élet, milyen hajdan Hellas enyhe, mosolygó ege alatt folyt, volna az emberi lét főcélja, a valóság pedig alkalmas, de nem mindig szükséges eszköz ezen cél elérésére.

A humanisták kiindulási pontja tehát téves volt, keresztényellenes tanaikat eleinte némely keresztény korlátok közt, de mindig klasszikus latin nyelven, klasszikus költői mezbe öltöztetve fejezték ki és mutatták be.

A lelkesedés a pogány eszmék és a kifejezés alakjának szépsége iránt oly nagyfokú volt s rövid idő alatt úgy elterjedt, hogy a művelt köröket mind magával ragadta. Tudományos képzettségű emberek, még bíbornokok is, ily hangon társalogtak s írtak egymásnak. A humanizmus első mámorában még magas állású egyházi férfiak sem botránkoztak meg ilyhangú gyászjelentéseken: «atyánk most az égbe, e tiszta helyre vándorolt, hogy ott az Olympos isteneivel a misztikus Jakhos-tánczot járja».¹

¹ Bessarion bíboros. Opera omnia. Migne. Patrol. graec. 161. kötet.

A humanisták első nagy pártfogója Medici Lőrincz volt Firenzében, tanaiknak Európaszerte legnépszerűbb hirdetője ratterdami Erasmus.

A humanisták és tanaik hazánkban elég gyorsan elterjedtek, Korvin Mátyás királyunk udvarában szíves vendéglátásban részesültek s a királyban nagy pártfogóra találtak. Főpapok, főurak, városok versenyeztek, hogy e tetszetős új tanok hirdetésére fényes csarnokokat nyissanak meg. Tudományos, akadémiaszerű társulataik voltak Váradon, Pozsonyban, Budán, Esztergomban.¹

Működésüknek sikeres eredményei hazánkban az építészet s műipar izléses föllendülése, pazar fénynyel s finom izléssel kiállított kéziratkönyvek gyűjtése, a klasszikus latin írók meghonosulása beszédben és írásban.

A humanizmus irodalmi művelője hazánkban Csezmiczei János (Janus Pannonius) pécsi püspök, ő a humanisták szóvivő költője. Irodalmi alkotásainak nagy részére szomorú pirulás nélkül alig lehet gondolni. Frivol hangon ír epigrammákat és elegiákat: «de amica sua»², «de Johanna papissa»³ és olyanokat is, melyeknek még címét sem lehet leírni.⁴ Elegiáiban úgy gyűjté tanácsba az Atya és Fiú Istent szűz Máriával, mint Homerosz a maga isteneit s tanácskozik az emberi nem elvesztésén. Supremum Parens nála az Atya Isten; Olympos az ég, Styx az alvilág.⁵ Az eszme még keresztény, de a köntös és a misztika egészen pogány és platonikus. Nem csoda, hogy így a humanista költő a keresztény alapról letérve, a babonáságba süllyed. A költő anyja halálára írt elegiában megtámadja a holdat, hogy ez a vetéseket rozsdával lepi el s hogy az az új hold föltünése veszélyes az emberi életre, mert Lachezis ilyenkor metszi el az élet fonálát.⁶

Ilyen frivol költemények olvasása, a kor fölfogása szerint, a szép, a boldog élethez tartozik; hallgatják és olvassák nálunk úgy, mint Itália fejedelmi udvaraiban Boccaccio elbeszéléseit; szent Margit legendája izetlenné válik a művelt körökben.

A humanisták a keresztény vallás iránt közömbösek, gyakran gúnyolódnak fölötté, legtöbbnyire kételkednek a hitigazságok fölött; az életben babonások, erkölcsükben lazák. Tudományuk tudatában büszkéek és főnhéjazók, szánakozó mosolylyal pirítanak reá az egy-

¹ Rényi R.: Humanizmus jelleme. Irodalomtörténeti közlemények. Második évfolyam. ² 104. ³ I. 486. ⁴ 306. Epigr. ⁵ 15. Elegia. ⁶ 7. Elegia.

házi szónokokra, kik szent legendákra, példákra, allegóriákra hivatkozva tanítottak, beszéltek; ők Homerosz Iliásza, Uliszeus kalandjai, Virgilius Aeneis-éből idéztek s az isteni Platon olvasásával töltötték napjaikat.

A humanisták legtöbbje országról-országra vándorolt, hol jó dolga volt, ott megtelepedett; a míg lehetett, ámította titkos tudományainak ismeretével azokat, kiket megnyerő külmázos tudásával félrevezethetett. Csillagjóslással, horoszkopiumok készítése és magyarázatával hízelt e föld hatalmasainak. Hazánkban hosszú ideig csapatosan sütkéreztek az udvar fényében, csak akkor szállingóztak boldogabb tájakra, midőn Dobzse László és II. Lajos idejében a szegénység települt le az udvarban s a végpusztulás már ott leskelődött az ország határain.

Föltűnő jó dolguk volt nálunk Mátyás király udvarában, hálából is avatták őt csillagászati föltevéseikbe s hizelegve megkésztették, megmagyarázták a csillagok állásából születésének szerencsés horoszkopiumát; nem is mulasztotta el a király, hogy nagyobb vállalatai megkezdése előtt meg ne nézze a csillagzat biztató vagy tiltó jóslatait.

Sok szép orációt mondtak a humanisták diplomáciai küldetéseikben a pápa és fejedelmek előtt, beszédek szövege is, emléke is fönmaradt, de hogy valamely humanista nálunk szép, művészi, remek egyházi beszédet mondott volna, arról hallgat a történetírás. Elenyészett, szétfoszlott, mint egy szép álom, mindaz, mi benne hasznos és szép volt; elenyészett, mielőtt retorikájának báját az igehirdetők ajkukra vehették volna. De a mi rossz volt benne, az elterjedt, megmaradt, a babona, a kétkedés a hit igazságai fölött, édes szép nyelvünk megvetése, mellőzése.

Vallási tekintetben a humanizmus gyümölcse, hogy a hazánkra vérszteljes reformációhoz az utat előkészítette.

A magyar egyház éberem őrködő szeme látta a vallási és erkölcsi hanyatlás jeleit s nagy gondot fordított papjainak tudományos kiképzésére, hogy képesek legyenek a humanisták működésének romboló hatásait ellensúlyozni. A teologia tanítására használt tankönyvek rövidek voltak ugyan, de alaposan voltak kidolgozva. Legelterjedtebb tankönyv lehetett ezen korban a hazai könyvtárainkban ma is sok helyen található: *Compendium theologiae veritatis*. Venetiis, 1500.

Az egyházi szónoklatokra vonatkozólag megbecsülhetetlen

segédkönyv volt a Michael Vratislavensis 1509-ben írt: *Congestum logicum*.¹

Különösen az egyházi beszédre vonatkozólag megparancsolja az 1493. évi esztergomi zsinat, hogy vasárnap és ünnepeken az episztolát és evangéliumot, vagy más szentírási szakaszt kell föl-olvasni s azok fölött *okos* beszédet kell mondani.²

A IV. Ulászló király idejében tartott budai zsinat meghagyja, hogy csakis azok prédikálhatnak, kik egyházi fölhatalmazással bírnak, vagy az apostoli szentszéktől kapott kiváltságot fölmutatják, avagy a püspök által erre kirendeltettek.³

Az 1459. évben megtartott szepesegyházinegyei püspöki zsinat IV. Canonának szövege megérteti, hogy ez időtájt a plébános vagy helyettese tartozott a szószéken az egész év minden vasárnapján és ünnepén prédikálni.⁴

Gondoskodott a magyar egyház arról is, hogy papjai ezen szigorú parancsok teljesítésére képesek is legyenek, ezért szorgalmasan tanították a papnövendékeket a retorikára. Nagyváradon a déli órákban adták elő a retorika elméletét, délután pedig szavaltak a növendékek.⁵

Az egyházi beszéd készítését megkönnyíti s előmozdítja a jó bibliafordítás; ilyen ezen korból: a müncheni Codexben a négy evangelista magyar fordítása,⁶ a Döbrentei Codexben a Zsoltárok, az Énekek éneke és Jób könyvének fordítása.

Mindezen segédeszközökkel még nem merítette ki a magyar egyház a prédikáció körüli tevékenységét; a könyvnyomtatás elterjedésével latin nyelvű külföldi egyházi beszédgyűjteményeket adott szónokainak kezébe, hogy azokból okuljanak s azokat tanulmányozva, utánozzák.

Hazánk egyházi könyvtáraiban különösen három külföldi egyházi szónok prédikáció-gyűjteményét lehet föltűnő nagy számban megtalálni, ezek: Nicolaus de Lyra, Jacobus de Voragine és Martinus de Uremaria.

Az első igen termékeny, sokoldalú és kedvesen beszélő szónok, ki vastag kötetben hosszabb és rövidebb beszédek bocsájtott ki.

¹ Az esztergomi egyházmegyei könyvtárban őrzött példányon a szorgalmas tanulmányozás számtalan jelét találtam. ² Péterfy S. *Concilia in Regn. Hung. celebrata*. ³ I. m. XXXVIII. 113. l. ⁴ I. m. 203. l. ⁵ Fraknoi. Hazai és külföldi iskolázás a XVI. században, 19. l. ⁶ Toldy. 154. l.

A második hasonlít hozzá, de a harmadiknak beszédei fölötté rövidék.

Tételeik bizonyítását a szent atyákból merítik, melyekből röviden idéznek; a megható elemet kizárólag szent Bernát beszédei szolgáltatják, kinek munkái egész Európában közkezen forogtak.

Történeti adatok nyomán ki lehet mutatni, hogy az egyház papjait elméletileg oktatta az egyházi beszéd készítésére s velük gyakorlati próbaelőadásokat is tartott, de sem az elméleti oktatás módszerét kifürkészni, sem a használt tankönyvet fölfedezni nem lehetett. Ezen korból több tankönyv is maradt reánk, mely világosságot derít az egyházi retorika elméletének oktatására. Humbertus de Romanis dömés «de eruditione predicatorum» munkája és szent Bonaventura «de arte concionandi» kis retorikája, melyet a ferenczrendiek használtak.

Hasonló tankönyvecskét őriz a budapesti egyetemi könyvtár kéziratgyűjteménye 73. sz. alatt.¹ Ezen XV. századbeli kéziratgyűjteménynek 109 lapja a «Modus predicandi» fölírást viseli. Nyomban belekezd annak beigazolásába, hogy mily nagy jelentősége van az egyházi beszédnek. Tételét a szentírásból vett szép idézetekkel igazolja. Azután a prédikálás módjára nézve négy főszabályt állít föl, hogy okosan, higgadtan, rendszeresen és buzgón kell prédikálni. Itt is minden szabályt a szentírásból vett idézettel bizonyít s ugyanonnan meríti befejezésének indokait is, melyben állítja, hogy a prédikálás foganatát, gyümölcsét a szónok az Istentől várja.

A kis tankönyvet vallásos, apostoli szellem lengi át s bár nem ad oktatást magasabb műbeszéd készítéséhez, buzdítólag és utbagazítólag hat a törekvő szellemre.

A nyomtatásban megjelent tankönyvet kétségtelenül Magyar Mihály — Michael de Ungaria — írta; mert Kölnben 1502. évben kiadott egyházi beszédeinek gyűjteménye előtt: «Evagatorium. Optimus modus predicandi» címen jelent meg; A—B IIII lapig terjedve, újból ezen címet viseli: «Incipit tractatus de modo predicandi et extendendi diversas materias per colores retoricales: valde utilis et necessarius». Itt a szerző a maga könyvét már nagyon hasznos és szükségesnek mondja, egyúttal jelzi, hogy módszeres

¹ E tankönyvecske eddigelé sem ismertetve, sem kiadva nem volt. Egy nagyobb XV. századbeli vegyes tartalmú kézirat közepe táján található, 109—114 lapig terjed.

elméleti tankönyv fekszik az olvasó előtt, mely nemcsak a prédikálás módjáról szól nagy vonásokban, hanem a szónoki anyagkezelés és tárgybővítés mesteri alakzatait és segédeszközeit is elő fogja adni.

Minden bevezetés mellőzésével, minden rendszeres fölvezetés nélkül, egymás után adja retorikájának törvényeit, úgy, hogy először a tétel szoros meghatározását mondja el, utána az egyházi beszéd-fogalom köréből vett példával világosítja meg a szabályt; p. o. «*Ellentétek általi vitatás* (contentio), midőn a szónok beszédét ellentétek alkalmazásával megvilágítja, színezi, p. o. Szabad vagy, oh, ember s magadat mégis szolgává alacsonyítod le; mert a ki bűnt követ el a bűn szolgája. Szabad vagy! és mégis a rablánczokat keresed, vajjon keresi a madár a tört, a hal a hálót, az egér a macskát, a farkas a vermet, a nyúl az agarat? A megfogott madár gyűlöli a csalétket, melylyel megfogták... És te, kit a bűn ejtett az ördög törébe, nem gyűlölöd a bűnt? *Példabeszéd* (proverbium), midőn a szónok példákat alapján jellemez; p. o. A szénában fekvő kutya nem eszi meg a szénát, de azt sem engedi, hogy más egyék belőle: így a fősvény nem élvezi saját javait s mégsem ad belőle másoknak. *Fokozatos emelkedés* (inflexio), midőn a szónok kisebbről nagyobbra emelkedik; p. o. Mi rosszabb az ördögnél? a gonosz férfiú; mi rosszabb a gonosz férfiúnál? a gonosz asszony; mi rosszabb a gonosz asszonynál? semmi. *Conversio*, midőn a szónok látszólag dicséri a hallgatót, hogy annál mélyebben alázhassa meg; p. o. Oh, mily szép vagy és mily szép voltál a tánczban, mint a falra festett kép; tetszettél barátodnak, de nem tetszettél az Istennek! *Ismétlés* (repetitio), midőn ugyanazon eszmét vagy szót ismétli a szónok; p. o. Mi foszt meg a mennyországtól? a bűn; mi tesz állhatatlanná? a bűn; mi rabolja el szived békéjét? a bűn».

Magyar Mihály retorikájának ezen néhány szemelvénye is mutatja, hogy az szónokilag helyes alapon van kidolgozva és szemléltető módon nyújt oktatást.

Az egész ellen csak két pontban lehet kifogást találni; az első vonatkozik a szentírás értelmezésének módjára, melyről állítja: «Termékenynyé válik a szónok, ha a szentírást négy módon alkalmazza: historice, allegorice, analogice és tropologice». Mentségül szolgálhat, hogy a szentírás magyarázatának ezen módja az egész középkor íróinak és szónokainak közös fölfogása volt, melynek Magyar Mihály is kifejezést adott. A második kifogás, hogy Magyar Mihály egyszerűen átvette a humanisták egyik szónoklati fogását,

melyet még a profán szónoklatban is ehhez méltatlan tévedésnek kell mondanunk, mely tévedés azután úgy a világi, mint egyházi szónoklatban sokáig fönmaradt s melyet czéltalan szőszaporításon kívül alig lehet másnak mondani s mely épenséggel nem illik az egyházi szónokhoz. Magyar Mihály ezt «időtöltés»-nek (occupatio) nevezi, midőn a szónok azt sorolja föl, melyről előre állítja, hogy azt mellőzni fogja, használja pedig akkor, midőn az eszméből kifogyva, nem tud mit mondani s így a tárgy fölületes érintésével más ismert tételre megy át; p. o. Sokat lehetne szólnom a mai ünnepről, de mivel kifogytam az időből s ti is fáradtak vagytok, elhallgatok. Vagy: ezen tárgyról ma nem kívánok bővebben beszélni, ezért áttérek másra, melynek elmondása reánk üdvösebb lesz. És itt beszél azután, a miről akar s azután óvatosan megy át egy tárgyról a másikra.

Mindezen retorikák nyoma észrevehető azon egyházi beszédekben, melyek ezen korban készültek és kiváltképen Magyar Mihály retorikája alkalmazásának köszöni azon példátlan sikert, mit egyházi beszédeknek kiadásával elért.

Egyházi szónokaink még szorgalmasan másolják, gyűjtik és használják a codexek magyar prédikációit, de a latin nyelvnek kedvező humanista irány s a magyar nyelvnek nem kedvező hazai viszonyok behatása alatt latin nyelven többet írnak és másolnak.

Ezen időszakból származó ismert, írott latin nyelvű codexek: a velencei szent Márk-egyház könyvtárában levő különféle íróktól származó negyvenhat prédikáció-gyűjtemény «Sermones quadragesimae ex de tempore et sanctis» íróik közül említésre méltó a magyar nevű *Joannes de Pech*. A krakkói könyvtárban *Petrus Nowag* 1429—35. években Gyulafehérvárott tartott beszédei. *Antal* medgyesi szónok 1429 táján másolja Páduai Albert postilláit. A körmöcbányai plébánia codexét: «Sermones sacri et homiliae» *Benedek* turóczi-szent-mártoni lelkész másolta 1441-ben. A pozsonyi ferenczrendiek 1457-ben másolt beszédei *Fábri János*, a besztercebányai városi könyvtár 1477. évi beszédeit *Privigyei János* másolta.

A pozsonyi káptalani könyvtár kéziratárában is sok névtelen írott codex található,¹ ismertek a *Gregorius de Szempcz* 1397. évi és *Mistelbach Ulrik* 1422. évi beszédgyűjteményei.

Nem ismertetett latin nyomtatott postilla-gyűjtemény az 1517.

¹ Magyar Sion 1867.

év körüli időből, a magyar nemzeti múzeum könyvtárában; ezen szelőd, oktató postillákban előbb az egész évre szóló szent leczkék vannak okoskodva, fejtegető módon magyarázva, azután következnek az evangéliumok, hol a szónok előadja, hogy mikor, mely helyen mondotta azokat Jézus és mily eseményt, csodát vagy tanítást tartalmaz, befejezésül rövid oktatás következik; gyakori használatát a sűrű lapszéli jegyzetek mutatják.

Nem ismertetett írott codexek a budapesti egyetemi könyvtár kéziratgyűjteményéből:

A 85. sz. Codex a XV. századból való, 1—331 lapon szépen írt latin prédikációkat tartalmaz a szentekről, a sorrend az egyházi év beosztását követi; szent András apostolról négy beszéd van egymás után, a többi szent is egynél több beszéddel van megtisztelve.

A csinos beszédek az ünnep szentjének rövid életrajzával kezdődnek s végig bőséges erkölcsi tanulságokkal vannak ellátva.

Az 51. sz. Codex 1414. évben a leleszi konvent tulajdonát képezte s innen Kornis Benedek püspök kezeibe került. 1—375. írott lapon az egyházi perikopákra fölépített prédikációk találhatók. Maguk a perikopák ugyan nincsenek a beszéd elejére írva, de mivel a prédikáció elejére színes írással a perikopa valamely jellemző mondata van leírva, ebből a beszéd alkalmi jellege meghatározható; p. o. «Joseph vult dimittare Mariam». A szónok ezen fölíratból megtudja, hogy mely vasárnapra van a beszéd szánva. Az erkölcsi tartalmú beszédek általában mind igen terjedelmesek.

A 80. sz. Codex íratási kora a XV. század; az 1—416 *b*) lapokon terjedelmes vasárnapi és ünnepi prédikációk találhatók nagy betűkkel írva. A beszédek rövid szentírási idézettel kezdődnek s a tárgyalásban a szónok az ó-szövetség vonatkozásait állítja párhuzamba az új-szövetség megfelelő helyeivel és a kettőnek szerencsés egybevetéséből hozza ki az érdekes tanulságot. A 155—164 *b*) lapokon Úrnapi írt beszédssorozat van, melyben a szónok a husziták tanai ellen védi Jézus jelenlétét az Oltáriszentség kenyérszine alatt. Ezen beszédek úgy tárgyuknál, mint beszédssorozati alakjuknál fogva páratlanul állanak hazánk egyházi szónoklatának történetében s a kidolgozás alapossága és célzatossága miatt érdekesek.

A 61. sz. Codex első lapja tulajdonosa s íratása idejéről így emlékezik meg: «Andreae est liber iste anno domini 1427». Az 1—171 *b*) lapon aszketikus beszédek vannak írva, melyek inkább elmélkedésre, mint elmondásra készültek. A terjedelmes beszédek

rövid szentírási mondatból indulnak ki s végig kimerítően adják annak összes tanulságait; p. o. a 7-ik lapon «Cum esset desponsata mater Jesu Maria, Joseph» kifejti a szónok, hogy miként jött létre Mária és József eljegyzése, milyen fogadalmak kötötték le a jegyeseket, miért akarta József elbocsájtani Máriát és miért nem tette meg ezt.

Ezen Codexek szorgalmas egyházi szónokai nevüket szerényen elhallgatják, munkáikkal használni igyekeznek; övék a munka, Istené a dicsőség.

Voltak azonban ezen korban, a könyvnyomtatás mesterségének föltalálása után, szónokaink, kik külföldi társaik nyomtatásban megjelent beszédgyűjteményeit látva, ezeken nemesen fölbuzdulva, szellemi erejüknek tudatában, maguk is Európa nyílt versenyterére kívánták kivinni szellemi alkotásaikat. Beszédgyűjteményeiket a nagy nyilvánosság bírálata alá akarták bocsájtani, hazánk határain túl is akartak használni a vallás és erkölcs ügyének, messze földön akarták elterjeszteni Isten dicsőségét s becsületet szerezni a magyar egyházi szónokok nevének.

Ezen szónokok: Magyar Mihály, Michael de Ungaria, Leskai Osvát és Temesvári Pelbárt.

Nemes törekvéseiket s elért sikereiket tekintve, a magyar katolikus egyházi szónoklat történetének bővebben kell velük foglalkoznia annak daczára, hogy latinul adták ki prédikációikat, míg kortársaik, elődeik s közvetlen utódaik szilárdan és állhatatosan ragaszkodtak a nemzeti nyelvhez.

Magyar Mihály — Michael de Ungaria¹ — a középkor magyar egyházi szónokainak fényes alakja, tudománya, az egyházi ékesszólás elméletének alapos ismerete, művelése és ékesszólása dicsőséget hozott a magyar névre, a magyar egyházra.

Szerény személyéről alig tudunk egyebet, minthogy szerzetesrendének hazai és olaszországi rendházaiban élt és működött.

Azon időben, mikor a nyomtatott könyv kedves, de igen drága volt, azon jó eszméje támadt, hogy tizenhárom prédikációt akként írjon s nyomasson ki, hogy azokat egyetemesen az egész egyházi éven át lehessen használni; maga a könyv, a beszédek kevés számát tekintve, ne legyen igen drága s így azt sok egyházi szónok megszerezhesse.

¹ Magyar Mihályról hosszabb tanulmány jelent meg Horváth Cyrill dr.-tól a Kat. Szemlében s Szilády A. Irod. tört. közleményei 5. kötetében

Munkájának ezen jó hangzású címet adja: Magyar Mihály rövid prédikációi, melyeket egész éven át lehet használni.¹

Titkának azon kulcsát, hogy miképen lehet tizenhárom beszédet az egész éven át egyetemlegesen használni, tizenhárom szóból álló hexameterben adja az olvasó kezébe:

«Sequitur, humiliat, dominus, filius, voca, servit,
Stans, moritur, diligit, venit, ambula, surge, resurge.»

Vagyis az egyházi év vasárnapi, avagy ünnepi evangéliumában e tizenhárom szó valamelyike bizonyosan föltalálható; a mely szó azután benn van az evangéliumban, azon szóval kezdődő prédikációt kell azon alkalommal elmondani. Ezért a tizenhárom prédikáció is a hexameter egyik szavával kezdődik; az első beszéd: sequitur, a második: humiliat, és így a többi tovább. Ha tehát a napi evangéliumban ily kifejezés fordulna elő: követi Jézust, vagy: nagy sokaság követi őt, avagy: Jézushoz járula; ilyenkor a «sequitur» szóval kezdődő prédikációt kell elővenni.²

Beszédei általában erkölcsi tartalmúak, de a kiindulás alapja a dogma, ez adja meg a beszédek szentesítését s ebből veszi az akarat megindításához szükséges eszméket; e tekintetben jellemző a nyolczadik (Mori) beszéd, mely meghatóan vázolja az utolsó ítéletet.

A kidolgozás alapja a szentírás és a szent atyák tanítása, de nem veti meg sem a legendát, sem a példát s ennyiben egyeznek beszédei a Codexek magyar prédikációival. Új azonban és a kor színvonalán áll a szónok, midőn tekintetbe veszi a humanizmus eszmekörét, kedvencz olvasmányait, tudományának forrásait. Ezért hivatkozik és idéz Aristoteles, Ovidius, Quintilianus, Svetonius, Seneca és Ciceroból és helylyel-közzel Ptolomaeus és Orosiusból vesz idézeteket és példákat.

Új az is, hogy hasonlatokat merít a természetrajz és természet-tan köréből; ezek a hasonlatok azután a forrás természetéhez képest, melyből tudományos értesülését vette, vagy megállanak még ma is, vagy már megdőltek a tudomány haladása folytán, ám a szónok idejében, midőn a tudományosan képzett hallgató a természet tüneményeire nézve egy nézetten volt a szónokkal, e hasonlatok a tanultság és olvasottság jelei voltak; 22. sz. olvasmány.

¹ Sermones tredecim universales, predicabiles per totum annum licet breves.

² L. 21. sz. olvasmány.

Szónoki szempontból figyelmet érdemelnek a tételfölállítások (propositio), ezekben ragyogtatta Magyar Mihály nagy elméleti képzettségét, mert általuk beszéd tárgyait világossá és gazdaggá tette; 23. sz. olvasmány.

Magas látókörét igazolja számra nézve ugyan kevés, de egyetemes érvényű korrajza; ezekben reá mutat a terjedni kezdő hitelenségre, az egyházi méltóságok megvásárolhatására és a humanizmus helytelen fölhasználására.

Egyházi beszédei mélyen vallásosak s a valóságos életet tartják szem előtt; tudományos színezetűek, kidolgozásuk világos, érdekes és vonzó s így ezen kor legjobb prédikációi közé tartoznak.

Kortársai őt a legjobb szónokok közé sorozták; beszédei két évszázadon át — 1487—1611. évig — képezték a közfigyelem tárgyát. Tizenkét kiadást értek, Strassburg, Páris, Köln nyomdái versenyeztek a kiadásban s a magyar egyházi szónok dicsőségének hirdetésében.¹

Leskai Osvát-ot, a pesti ferenczrendiek házának tagját hasonló szellem lelkesítette s ugyanazon cél vezette prédikációinak latin nyelvű kiadásában, mint Magyar Mihályt.

Készültségéről, szorgalmáról három kötet egyházi beszéd tanuskodik. Az üdvösség szekerének — *bigae salutis* — nevezi rövidesen beszédeinek minden kötetét. Az első kötet a vasárnapi beszédek címét viseli, melyet a pesti rendház valamely magyar testvére írt.²

Ezen gyűjtemény alakilag terjedelmes, nehezen áttekinthető, noha logikusan rendezett beszédeket foglal magában, melyekben a fő felosztás ismét új altételekre oszlik.

Tárgyukat tekintve, a prédikációk hit- és erkölcstaniak, a szentírási tételből indulnak ki és a perikopa helyes kommentálásával kezdődnek. Nyugodt, oktató modorban vannak írva. A megvilágító elem, az érvelés és bizonyítás képezi legfőbb erejüket, mi gyakran mintaszerű; 25. sz. olvasmány.

A második kötet, a szentekről szóló beszédgyűjtemény, 1497-ben és 1506. évben újabb kiadást ért; a szerző ezen beszédeit igen hasznosaknak — *sermones de Sanctis per utiles* — mondja.

¹ Toldy, *Magy. nemz. irod. tört.* II. 41. l.

² *Sermones dominicales Bigae salutis intitulati, a quodam fratre hungaro in conventu pesthiensi, Hagenau, 1499.*

A száztizenkét beszédből álló gyűjtemény az egyházi év beosztását követve, szent András ünnepével kezdődik és szent Katalin ünnepi beszédével végződik; címe daczára nem kizárólag a szentekkel foglalkozik, hanem az egyház egyéb ünnepeiről is közöl beszédeket, sőt egyet a templomszentelés évfordulatára is. A prédikációk közepes terjedelműek, noha némelyik négy részre is van fölosztva, mégis kerekdedek. A bevezetés lendületes; vagy megkapó közvetlenséggel az ünnep jelentésének magyarázatából, vagy a szent életének ecseteléséből indul ki. A befejezés rövid összefoglalással visszatér a kiindulásra. A megvilágító elem finom kidolgozása ajánlja ezen beszédeket is.¹

A jeles egyházi szónok legjobb alkotása a harmadik kötet, mely nagybőjti beszédsorozatot tartalmaz — *Quadragesimale Bigae salutis*. Negyvenhárom prédikáció van ezen gyűjteményben. Mintaszerű dogmatico-moralis beszédekkel kezdődik az Isten tízparancsolatáról.

Az első beszéd gyönyörű bevezetést képez az egész sorozathoz, beigazolja Isten törvényhozó hatalmának alapjait és törvényének egyetemlegesen kötelező voltát; 27. sz. olvasmány. A sorozat méltó befejezése a pokol kínjairól és a menyország örömeiről szóló beszédek.

A beszédtervezet megalapítása a szónok magas nézponjtját igazolja; irálya világos, a meggyőző elem kidolgozása alapos, de a megható elem el van hanyagolva. A beszédsorozatot csodás példák — *exempla sive miracula* — elősorolása zárja be, melyeket a szónok hazai és külföldi példák után indulva, részben kegyes olvasmánynak szánt, részben pedig arra, hogy a szónokok ebből vegyék a példákat beszédeik megvilágításához. De ezen példák inkább legendás, mint hiteles történeteket beszélnek el, ezért helyesen cselekedte, hogy maga azokat beszédeibe bele nem szőtte.

A magyar testvér-főváros ferenczrendi templomaiban buzgón folyt a magyar prédikálás; a kicsiny, szegényes czellákban tehetséges, szorgalmas szónokok latin prédikációk kiadásával gyarapítják az egyházi szónoklat irodalmát. A pesti oldalon láttuk Leskai Osvátot, a budai részről *Temesvári Pelbárt* ragyogtatja és hinti a tudomány fényét. Amaz az üdvösség szekeérének nevezi prédikáció-

¹ Az esztergomi egyházmegye könyvtárában gyakran használt, jegyzetekkel sűrűn ellátott példányt találtam.

gyűjteményét, emez gyümölcsös kertnek — Pomerium — mondja a magáét.

Beszédeinek kiadásáról már 1479. évben gondolkozik; írja, hogy azért nevezi prédikációkiadványát Pomeriumnak, mert valamilyen a gyümölcsösben különféle ízű gyümölcs terem, úgy neki is külön-külön szellemű és irányú szentbeszédei vannak.

Íróársai: Magyar Mihály és Leskai Osvát saját ékesszólásukat latin nyelven mutatják be a művelt világnak; Temesvári Pelbárt előszeretettel csügg a magyar népen, ennek kíván első sorban szolgálni, ezért gyűjti össze és dolgozza át a Codexek összes magyar prédikációit. Új beszédek is ír, melyekbe, mint aranyszálat a selyemhimzésbe, úgy szövi be a magyar szentek legendáit. Bánatosan újítja föl a magyar egyház nagy szenteinek: szent István és szent László király emlékét; igazságszeretetüket, jótékonyosságukat és alázatosságukat ékesenszóló ellentétbe állítja saját korának zsarnok, fényűző és kevély főuraival.

Csak közvetve kívánja a világnak bemutatni a magyar egyház ékesszólásának kincseit, ezért ír latinul. Írásközből magyar szavak folynak tolla hegyére: farsang, cigány, tréfa; máskor magyaros gondolattal fejezi ki a latin fogalmat, a nagypénteket — magna sexta ferianak írja. A humanisták az ilyen barbarizmusokért gúnyolják, megvetik az író, a szónokot; ezek helyett kárpótolja őt a magyar lelkipásztorok becsülése, kik munkáit szívesen forgatják s a magyar nép szeretete, mely álmélkodva csügg a szónok lelkes ajkain.

Beszédeiben a szentírás alapján áll, belőle magyarázza a hitágazatot, belőle vonja le az erkölcsstan parancsait. Látja a hitetlenséget, mely a nemzet felső rétegeiben a humanisták tanai folytán elterjedt, erőteljesen sujtja azt és különösen kiemeli, hogy náluk a humanizmus következtében a hit helyét a babona foglalta el. A vallástalanságtól félti a népet, mert eddigelé a szegény népnek a hit volt mindene s a jelen élet sanyarúságaiból a mennyország felé vetette föl szeméit, onnan várta vigaszát, üdvét; 28. számú olvasmány.

Ezért következetesen lemondást és bűnbánatot prédikál nagyoknak, kicsinyeknek egyaránt, ettől várja a dolgok jobbrafordulását.

Míg Magyar Mihály és Leskai Osvát beszédeik szellemének irányításában a kor színvonalán állottak, addig Temesvári Pelbárt több tekintetben kora színvonala fölött állott, mert belátott a magyar egyház és nemzet sötét jövőjébe s a lemondás és bűnbánat útján kívánja egyházát, nemzetét megmenteni.

Küzd a humanisták csillagjóslásai s egyéb babonái ellen, egész beszédekkel mond és ír ezen tárgyakról; de maga is merít a humanisták zavaros forrásaiból, magáévá teszi Plinius téves természetrajzi és természettani észleleteit s így maga is eltéved. Másfelől szívének egy része szeretettel vonzódik a skolasztikusok túlhajtásai és a Codexek prédikációinak naiv elemei felé s ezért beszédeiben maga is fejteget ilyen tételeket: «Ha ismerte-e szűz Mária a szabad művészeteket?» Természetes, hogy a szent Szűz iránti tiszteletből indítatva, az ilyen kérdésekre megokolva igenlőleg felel.¹ Vannak beszédeiben példák is, mint a Codexek prédikációiban és helylyel-közzel olyanok is, melyeket ma nem lehetne elmondani; és ennyiben Pelbárt is korának fia volt.

Alaki szempontból beszédei egységes tárgyúak, néha elmésen, máskor módszeresen osztja azokat altételekre és ezeket egyenkint vitatja be. Tüzetesen foglalkozik a megvilágító elemmel s ez általában igen jó; a szónok gondolkozva beszél s a hallgatót is gondolkozásra ösztönzi. Szereti a párhuzamokat, de ezekben allegorizál; különösen kedves előtte a sas és Krisztus közötti párhuzam; föltűnnek gyönyörű hasonlatai; 29. sz. olvasmány.

Írálya nyugodt, de ötletes, magyar vonatkozású történetekkel pazarul kedveskedik hallgatóinak.

Alig mondotta el minden beszédét, a melyet leírt s így azoknak hatását maga nem figyelhette meg. Ebből magyarázható, hogy egyszerre és egy időben két iránynak hódolt; egyszer a való élet számára írt és beszélt, máskor a merengő, legendás, példás naiv irány számára dolgozott.

Ha beszédeit elmondja, ha következetesen kitart a hitetlenség és tudományos babona kiírtása mellett és lelkesen hirdeti a beszédeiben rejlő bűnbánat szellemét, úgy nagy szónoki képességei mellett iskolát alapíthatott volna maga körül s az egyházi beszédnek előnyösen jelölhette volna ki az új irányt. De így is, mint azokat megírta és kiadta, a magban benne rejlik azon terebélyes fának csirája, mely később Telegdi és Káldi prédikációiban oly erőteljesen indult a fejlődés felé. Így inkább tudományos, mint szónoki érdemekkel dicsekedhetik.²

Ezen korszakban élt és prédikált hazánk földén *Capistranoi János* ferenczrendi szerzetes, a nagy Hunyadi János barátja. A török

¹ Stell. 1. VIII. ² Dr. Horváth Cyrill, Irod. tört. közlemények. V. köt.

elleni keresztes hadjáratra buzdító beszédekert tartott Budán, Székes-Fehérvárott, Győrött, Pécsen és Szegeden. Hallgatóinak száma oly nagy volt, hogy a nevezett helyek élelmiszereiből is kifogytak.¹ Beszédei élénk visszhangot keltettek a magyar hívők lelkében, hatásukat mutatja a nándorfehérvári diadal; írott följegyzés nincs róluk, de emléküek él a hálás nemzet kegyeletében. Az édes haza földé hű barátjának hűlt tetemeit szívébe úgy elrejtette, hogy senki föl nem találhatja, senki el nem kívánhatja, lelke a hálás nemzet génusza fölött virraszt.

8.

A protestáns vallás első tünetei és követői. A hitújítók támadása és szellemi fegyverei. A katolikusok bizalma és készületlensége. A mohácsi vész és következményei.

Mátyás király rövid, de dicsőségteljes országglása után elborult a humanisták szép, verőfényes napja; az utána következő szegény királyok alatt a külföldről nálunk letelepedett humanisták boldog megélhetésének alapjai eltűntek, szétrebbentek tehát, mint a vándormadarak a tél közeledtére s boldogabb tájékokra költöztek.

II. Ulászló és II. Lajos királyaink gyenge uralkodása alatt elszegényedett az ország és a király, fölgazdagodtak az oligarhák. Nagyravágyás, kölcsönös féltékenység sorvasztotta a nemzet erejét. A folytonosan növekvő török hatalom mint sötét, vészes felhő mind magasabbra tornyosult az ország határain; a fenyegető veszélyel azonban csak kevés hazafi törődött.

Jobban érdekelte a lelkeket azon heves, eddigelé hallatlan támadás, melyet Németországban Luther Márton intézett a pápa, a püspökök és a katolikus vallás ellen. Az új vallást, a melyet alapított, a szabadság evangéliumának nevezték. Ennek első híret német egyetemeken tanuló ifjak hozták haza, a híreket megerősítették a kereskedők. A humanista tudósok elhagyott, kihűlt fészkeibe új alakok telepedtek be; nyughatatlan szellemű lovagjai az új tanoknak, kiket katolikus főiskolákból, a régi valláshoz ragaszkodó városokból és országokból elűztek. Menhelyet kerestek a királyok s főuraknál, kifejtették az új vallás politikai következményeit, rámutattak a vallásújítás folytán könnyűvé vált meggazdagodás mód-

¹ Magyar Sion 1869.

jára, az egyházi javak elfoglalása által, a megunt házasságok fölbontásának könnyű módjára. Fölvilágosításaik sok helyen szíves meghallgatásra találtak, maguk pedig befolyásos állásokra tettek szert.

Luther főnhéjázó, büszke szavai, erőteljes, szép németiségű könyvei élénk visszhangot találtak a nálunk letelepedett németeknél, az erdélyi szászoknál, a szepességi, a bányavárosok lakosságánál, a Budán és Pozsonyban dédelgetett németajkú honpolgároknál, kik németországi fajrokonakkal az összeköttetést az iskolázás és kereskedés útján mindig föntartották. Nemcsak rokonszenveztek a vallásújítással, hanem kiváltságleveleikre, törvényhatósági jogaikra támaszkodva, melyeket nekik a magyar nemzet több lovagiassággal és vendégszeretettel, semmint óvatos és bölcs politikából megadott, állást is foglaltak az új tanok mellett s egyházilag is azonnal szervezkedni kezdettek. Németajkú helyeken az egész hierarchiai szervezet meghódol az új tanok előtt, az egész főesperesség Luther vallását követi; sőt az új tan elfogadását az sem akadályozza, ha véletlenül magyar ember áll a német főesperesség élén. Horváth János szepesi prépost is elfogadja az új tant s Luther példáját követve, előbb nőül veszi Jost Ágnest, utóbb Polyánkai Ferencz alispán leányát, Annát.¹

A hithez hiven ragaszkodó szerzetesrendek nem érzik magukat biztonságban az új hitre tért németajkú polgártársaik között; a domonkos-rendiek házáat Selmeczen 1521. évben a király veszi oltalma alá.²

Az új hit követői találnak módot arra is, hogy Luthernek a pápát s a katolikus egyházat gyalázó iratai a királyi udvarban is elterjedjenek. Mária királyné belső udvari szolgálói közül Henckel János káplán, Pók János udvarmester pártfogolja az új tanokat; hozzájuk csatlakozik a budai főiskola két tanára: Grynaeus Simon és Ortel Vid.³

A botrányokat mindenkor szívesen hallgatják és olvassák; így volt az ezen korban is. Eleinte némi borzalommal olvassák a pápa úrról, a szent birodalom egyházi választófejedelmeiről, a papokról és apácákról írt becsempészett könyveket; titokban olvassák, rejtgetik s titokban tovább is adják azokat. Később Luther már fölbátorodik, Cordatus Konrád, a királyné káplánja által küldözgeti

¹ Rácz Károly, A magyarhoní reformatio történelme. Arad, 1882. ² Új Magyar Sion 1877. évf. ³ Bodnár Zs., Magyar irod. tört. I. 113. l.

Mária királynénak a maga könyveit; végül, a királyné előleges beleegyezése nélkül ugyan, de Zsoltár-fordítását mégis egyenesen neki ajánlja.¹

A hatalomra, a birtokra vágyó főurak titkos meglelégedéssel hallják, hogy Németországban a szabadság evangéliumának úri hivei bántódás nélkül foglalják el az egyháziak, a szerzetesek birtokait. Magas sziklákon épült sásfészskeikből sóvárogva várják a kedvező pillanatot, hogy az alattuk elterülő, jól művelt, jól fölszerelt egyházi javakra, mint kedves zsákmányra, lecsaphassanak.

Elégedetlen, nagyratörő, reményeikben csalódott egyháziak, a szerzetes élet szigorú fegyelmét megunt barátok az új evangélium szabadsága után epednek, arról álmodoznak, egymás közt suttogva beszélgetnek.

A vakmerőbbek nyíltan szakítanak az egyházzal s ellene nyilvánosan prédikálva, megtagadják s megtámadják azt, mit előbb mint igazságokat hirdettek. Szontág Bálint 1519. évben Szepes-Bélán áll az újítók élére; Szegény György, volt domokos-rendű, Szebenben és környékén a bőjt, a szerzetesfogadalmak és az egyház összes parancsai ellen prédikál; Kristóf, ferenczrendű, 1524-ben Budán és Sopronban emeli föl szavát elhagyott egyháza ellen; a bámulatos rábeszélő tehetségű Siket János ferenczrendű 1521-ben Nagyszebenben hirdeti az új tanokat; Sztárai Mihály ferenczrendű Baranyában százhusz egyházat szervez az új tanok értelmében.²

A szellemi küzdelem a hitfentartó egyházi szónokok s a hitújító prédikátorok közt úgy a harczmodort, mint a fegyvereket tekintve, egyenlőtlen volt s előre lehetett látni, hogy az a katolikus vereségével fog végződni.

A hitújítók a nép konzervatív hajlamait tekintetbe véve, egyelőre és szinleg megtartották a katolikus vallás szertartásainak külső jeleit. Imáikat keresztvetéssel kezdték és végezték,³ a miatyánkot a mai ismeretes protestáns záradék nélkül imádkozták, elmondották az angyali üdvözetet egész a könyörgésig: asszonyunk szűz Mária;⁴ miséztek, előbb latin nyelven, később nemzeti nyelven, utóbb azután kihagyták a miséből a kánont.⁵ Melanchton dicséri Amphér Farkas selmeczi papot, hogy szinleg misézik.⁶ A külsőségek tekintetében

¹ Ipolyi A., Kat. Szemle. 1887. 17. l. ² Rácz Károly, A magyarhoni reformatio történelme. ³ Dévai, Helyesírástan, 106. lap. ⁴ Rácz K., A magyarhoni reformatio történelme. ⁵ I. m. ⁶ I. m.

az elszakadás folyamata oly lassú volt, hogy a Gelei Katona István és Keserői Dajka által 1636. évben kiadott Gradual-ban még fön-tartották a katolikus egyház szentelményeit, a responsoriumokat s a Litanía Major-t. Nádasdi Tamás pedig, ki oly korán csatlakozott a hitújítókhoz, még 1531. évben elimádkozta a breviariumot, a hora Canonica-ra fölkelte a kitűzött időben s a böjtöket is megtartotta.¹

Míg így jól számítva kimélték a hívek érzékenységet, addig erőteljesen támadták az egyház azon tanait, melyek az ember érzéki hajlamainak nem kedveztek, támadták a böjtöket, a papi nőtlenséget, a gyónást, a szentek tiszteletét. Az új evangélium hirdetett szabadságának kedvezményeit mindenki könnyen megérthette: felszabadulás a böjt, a papi nőtlenség, a gyónás kényszerűsége alul és miért ne fogadták volna szívesen ezen új tanokat, ha ezek mellett is lehetett üdvözülni?

Új tanaikat a szentírásból s az első keresztény századok íróinak munkáiból igazolták. Bebizonyították, hogy a szentek tisztelete bálványozás; a böjt, a papi nőtlenség, a gyónás a pápák és papok találmánya, mit sem Jézus, sem az apostolok nem tanítottak: a szentek csodás legendái, mit eddig olvastak vagy a prédikációból hallottak, mind mesebeszéd és hazugság.

Ezeket és hasonló dolgokat nemcsak az új hit új igehirdetői prédikálták, hanem a régi hittől elszakadt régi lelkipásztorok is megerősítették.

Az egyház igaz multját, a történeti fejlődést a nép épen nem ismerte, sőt az itthon nevelődött papság sem foglalkozott vele tüzetesen. Ezért az új tanok lázas érdeklődést keltenek, forrongásba hozzák a lelkeket; mintha hályog esett volna le az emberek szeméről, mindenki új szempontból nézi vallása ügyeit; a mit hall, lát, olvas, azt mindenkivel mint nagy eseményt kívánja közölni, megerősítését azoktól várja, kik külföldön jártak, a német egyetemeken tanultak s ezek egytől-egyig az új hit követői, védelmezői, hirdetői. Egyszerre eltűnik a csodás, a legenda, mit eddig mindnyájan kívántak, szerettek, szívesen hallgattak s magukat teljesen az ellenkező szellemi áramlat hullámaiba vetik. Lélektanilag természetes és érthető, hogy a ki az új tanokat fönrtartás és vizsgálat nélkül elfogadja, az most haraggal gondol vissza arra, mit jóhiszeműleg annyi ideig szeretett, megveti mindazt, mi vele összefügg, ferdíti,

¹ I. m.

gúnyolja a multat, a hol lehet, rombol s rajongva lelkesedik saját új eszméiért.

Terjed és hódít a hitújítás és az új szellemi áramlat készülélenül találja a katolikus egyházi szónokokat. Elképzelni nem tudják, elhinni nem merik, hogy az új tanok oly szent, oly régi és oly hatalmas szervezettel szemben, minő a katolikus egyház, sokáig fön tudják magukat tartani. Látják a támadást, látják annak tetszetős fegyvereit, melyek külföldről kerültek ide, de azt ellensúlyozni, a támadást visszaverni nem tudják, nincsenek fegyvereik, nincs bennük annyi tűz és lelkesedés, mint az újítóknak. A régi nyomon, a régi eszközökkel, a lemásolt régi beszédekkel, de igaz és nagy szeretettel iparkodnak hiveiket a régi igaz hitben megtartani. Látják, hogy az ország is, az egyház is romba dőlni készül, s mint ilyenkor szokás, egyik a másikra tolja a hibát. A kamalduli barát csöndes czellájából a püspököket aposztrofálja, kapzsisággal, fényűzéssel, hazardjátékkal vádolja őket.¹ Telegdi Miklós is sokkal későbbben gondatlanságot és fényűzést vet a főpapok szemére. Bármint volt is, a kifogásolt főpapok mint jó hazafiak, vitéz zászlósúruk hazájuk s egyházuk védelmében férfiasan hulltak el «nemzeti nagy létünk gyásztemetőjében».

Mert bekövetkezett az, mire az evangéliumi szabadság lázas hevében kevesen gondoltak: a törökök győzelmes bevonulása az országba, a mohácsi nagy katasztrófa, mely temetője lett az ifjú királynak, a főpapságnak, a nemzet színe-javának, a magyar nemzet igazi szabadságának s a magyar katolikus egyháznak. Élet helyett halál, evangéliumi szabadság helyett pogány rabiga várt a magyar nemzetre.

A reneszánsz gyönyörű palotáiba, hol nemrég a humanisták kedvtelve olvasták Vergiliusukat, Homeroszukat, török katonák kötötték be paripáikat, Platon s a görög bölcselek pazar fénynyel kiállított könyvei azok kezeibe került, kik Mohamed Korán-án kívül más könyvet nem becsültek. A finomult műizlés drága ipari termékei fölött barbárok czivakodtak. A képfaragás és képírás remekeit a hitújítók összerombolták, a templom falfestményeit, még ha magyar szentek élettörténetét ábrázolták is, bemeszelték.

A gyászos katasztrófát, a török hódoltságot, a régi és új hit követői egyaránt az Isten büntetésének mondják; a katolikusok

¹ Érdy-codex.

Isten ostorát látják benne, melyet a régi hittől való elszakadásért bocsájtott a nemzetre; az új hit követői pedig a pápista babonák s a bálványimádás büntetésének állítják. A testvéreket nem egyesítette a közös veszedelem, hanem még inkább eltávolította egymástól; a visszavonás magyar és magyar közt végzetes és úgyszólván örök lett.

III. A hitviták kora. 1526—1780. évig.

9.

Vallási állapot. Lutheranusok, kálvinisták, unitáriusok, szombatosok. Bibliafordítók: Károlyi Gáspár, Komjáthy Benedek, Pesthi Gábor, Erdősi János, Káldi György.

AMOHÁCSI vész után az addig egységes magyar királyság három darabra törik szét s a katolikus egyház szervezete majdnem teljesen megsemmisül. A török hódoltság alá jutó részekből menekülnek az egyháziak, a püspöki székek csak névleg és címben maradnak fön, tényleg üresen állanak. A szerzetesek külföldi rendházaikba futnak, ha van ilyen a közelben; ha nincs, úgy a létfenntartás ösztönétől vezetve s az «evangéliumi szabadság» jelszava által elvakítva, az itt élő katolikus lelkipásztorokkal egyetemben a protestánsok karjaiba vetik magukat s minden egyházi fegyelem megsemmisülvén, szabadon terjed az új vallás.

Az új hitért lelkesülők Zápolya János királynak hódolnak s így Erdély és a Tiszántúl külön királyságot képez.

A katolikusok a megmaradt harmadrészen Ferdinándot választják királynak s így hamar meghonosul nálunk is a németországi vallásos küzdelmek jelszava és eredménye: *cujus regio, illius religio*. Erdélyben kevesed magával csak két katolikus főúr marad az ősi hiten: Báthory István és Kristóf.¹

Az ország mind a három részében nagy tűzzel és lelkesedéssel kezdődik meg az új vallás hirdetése s a támadás a katolikus egyház ellen. A hirnevesebb katolikus egyháziak közül a következők hitehagyása okoz föltűnést és talál számtalan követőre: Csáki Mihály

¹ Jakab E., Dávid Ferencz emléke, 128. l.

gyulafehérvári kanonok, korlátnok, kincstartó; Dévai Biró Márton, előbb buzgó katolikus pap; Alagi János széplaki apát; Glatz Mátyás kőhalomszéki kanonok; Mihály eczeli esperes; Egyed kiski plébános hűveivel együtt; Simontornyai Gergely; Kopácsi István sárospataki ferenczrendi barát.¹

Mily nagy volt a zavar, a fejtelenség és fegyelmetlenség a katolikus egyházban, mutatja az, hogy midőn száz évvel később Pázmány Péter zsinatokat tart s egyházmegyéjét főesperesei által vizsgálattja, ezek sok papot találnak, kik fölszentelésüket igazolni nem tudják, kik megnősültek, javadalmaikba egyháziilag beiktatva nincsenek, az Oltáriszentséget két szín alatt szolgáltatják ki.²

A hitújítók mindenütt támadják a katolikus vallást, megdöbbenve hallják az emberek az új apostolok ígét: a mise, a gyónás, az ételekben való válogatás — így nevezik az újítók a böjtöt — a papi nőtlenség, a pápának, ennek az antikrisztusnak és szolgáinak, a papoknak a találmánya; a szentírás ezekről egy szót sem említ. A szentek tisztelete, képei, szobrai Istent sértő bálványimádás, melyet Róma, a «kéjtelgő Babylon», a «pilises és cautés» papok és barátok találtak ki. «Mert — mondja Ozorari Imre³ — valahol ketten vagy hárman összegyűltenek én nevemben, azaz én beszédem szerint, ott vagyok közöttük; nem mondja, hogy csak Jerusalemben vagy Rómában, valahol, azaz mindenütt, hol az ő nevében összegyűltenek». Az Antikrisztusról és követőiről mondja: «A kik azt hirdetik, hogy az Isten a mi bűnünket megbocsátja a parancsok megtartásának érdemeiért, az alamizsnának, a böjtnek és egyéb jótéteménynek érdemeiért: nem hogy ezek jók nem volnának, mert jók és szükség lenni, ha a végre lesznek, a mi végre a szentírás mondja lenni. Azonképen a kik azt mondják, hogy a mise hallásnak és misemondásnak érdemeiért, a Szűz Máriának és mind a szenteknek érdekért bocsájta meg minekünk bűneinket az Úristen, ime a szentírás azt mondja, hogy a Krisztusnak vére mossa el az világnak bűnét; im ezek pedig azt mondják, hogy a jótétemény, a szenteknek érdeme; mi lehet nagyobb a Krisztusnak ellene, mint másnak tulajdonítani a Krisztusnak érdemeit; ezek a Krisztusnak ellenségei, ezek az Antikrisztusok, ezek

¹ Rácz K., A magyarhoni reformatio történelme. ² Némethy L., Series parochiarum et parochorum Archidioecesis Strigoniensis. ³ Krisztus és Antikrisztus.

a parancsolatból, ezek az imádságból, a böjtből, az alamizsnálkodásból és egyéb jótéteményből, a miséből és a nemes szűz Máriából és mind a szentekből Jézus Krisztust csinálnak és tesznek, a Krisztust megtagadják és ismét eltemetik, az szűz Máriát pedig a Krisztusnak embersége szerint való szüleit és a szenteket megrútolják, megcsúfolják... A ki nem él Krisztus urunk testének, vérének vételével, a mint ő szerzette és a mi végre ő hagyta, bálványimádásnak vétkébe esik... Vannak még oly kába emberek is, kik azt mondják, hogy így jobb, hogy egy személy alatt vegyék hozzájuk az köznép, mert némelyiknek nagy szakálla vagyon és bele kenné, némelyiknek pedig vagy szeme fáj, vagy vénségnek miatta nem lát és eldöjti; aztán mikor a beteghez vinnék, a pap vagy részeg volna, vagy izomo idő volna és elontaná; de így jobb, ezek azt mondják, hogy nem úgy, a mint Krisztus szerzette, így jobb, a mint ők szerzették. Meg emezt is mondják, a Krisztus nem tudta volt meggondolni, hogy még jövődre nagyszakállú emberek lesznek, nagybajuszú katonák, azt is nem tudta volt meggondolni, hogy vén emberek lesznek, avagy világtalanok, hogy kik nem látnának, hogy kik elontanáják és eltaszítanak az orrokkal vagy szájjakkal».

Batózi András «Keresztyéni tudományról való rövid könyvecske»-jében mondja: «A futó keresztyének nem a Krisztusban biznak, hanem a szentekbe, holt is azoktól várnak segedelmet. Futnak különb-különb bálványképekhez, hogy ott irgalmat nyerhessenek: és az egy bizony Istent mind elhagyták; némelyek biznak bölcs (bucú-) levelekben, némelyek önnön cselekedetekben és az Krisztusnak vérének mind megutálják. Továbbá az papok, barátok az Krisztusnak szent vacsoráját igen megundokították, mert ők az mi Urunknak szent halálának emlékeztétét kereskedésre és bálványistenimádásra változtatták, melyekért az pogány törökökkel egész ez világot bünteti és ostromozza mostan az Úristen... Mostan az papok, piskepek és némely papok, barátok és hatalmas urak, kik tűzzel, vízzel, fegyverrel akarják az Istennek ígését eloltani, ezek még csak nevezet szerint sem keresztyének, de pokolbeli ördögnek tagjai... A kik nagy, hosszú, értelem nélkül való zsolozsmákat — a breviáriumot érti — tartanak, a kik nagy sok ezer Ave Máriát leberbetélnek, számtalan pater nostert kipergetnek: ezek nem keresztyének, hanem pogányok».

Heltai Gáspár «Catechismusában» így szól: «A második

szentség az Úrvacsorájának szentsége, mely ellen a toldott-foldott pápai meszet támasztá az ördög, egy Rómába rekeszté, honnét azután az ő hú szolgálai által kecskebőrre, bárány- és bakbőrre kenvén, drága aranyforintokon e vak világnak kiosztá».

Heltai tovább így rágalmaz: «Az háromság, avagy az pápai állatos szömélyesség nem egy igaz Isten, az Izraelnek istene, hanem hogy ördögnek lidérczes istene, kit ő költött, gondolt és talált. És mint a kakukk, ki ellopja az pacsirtának monyát és az övét tojja és tolja helyébe, így lopta az álnok ördög az igaz istent és az Izrael istene felől való tudományt... Azt kellett mindennek hinni és vallani, valamit a pilisések mondtanak. Azt kellett önniek, mit a pilisések akartanak. Ezen napon nem mertenek húst enni, hanem csak levesét... Más napon szabad volt a tüköny, vaj, tej, de hús nem volt szabad. Akkoron kellett megházasulniok, mikoron a pilisések akarták; hol kántort, hol bőjtet, hol adventet szörzettenek, akkoron nem lehetett a megházasulás. Azt is kellett vennie házasságra, kit a pilisések engödtének. Mert ők csináltak izeket. Hetedizig, ötödizig komások és svogorok között nem lehetett az házasság. Nem lehetett az házasság az ő egybesugások és stolázások nélkül».¹ «Akkoron kedig tiltul villánni kezde mind Magyarországbán, mind Erdélyben az úr Istennek ígéje. De miért, hogy a többi közett nyilvánban kezde prédikálni a Szántai István mester, arra inkább dühödtek vala az pilises pápa darabanti. Fráter György ez okért, az váradi pisek és kéncestartó etc. (mert egy pokolbeli akasztófára eleget rakot vala fel az titulokba) és ama herélt Statilius, Jula-fehérvári pisek, az szent szüzességnek nagy patronusa és a nagy kápájú egri érsek a Frangepán, a több pilises társukkal egyetembe, addig kalapálának a felséges János királyon, hogy végre nem tehete egyebet benne, hanem be kelle hozatni jámbor István mestert. Segesvárrott reája a királyra tudulának a sok pilises hárpiaák, s mind könyörgésekkel, mind fenyegetésekkel arra akarják vala vinni a királyt, hogy mindjárt megégetné minden törvény nélkül, mert hogy Luther volna.»² De nem történt meg.

Igy beszéltek, írtak és nyomattak a protestáns igehirdetők negyven éven át, elkeseredéssel támadva a katolikusokat s azok vallását.

Az ősi hit mellett az egész időn át egyetlen hang, egyetlen

¹ Isteni dicséreték és könyörgések. ² I. h.

szó sem emelkedett. A jóhiszemű s védtelenül magára hagyott nép elkeseredve gondolt arra, hogy az a sok szép legenda, kegyes biztatás, mit régente hallott lelkipásztora ajkairól: mind mesebeszéd, ámtás, hazugság; ezért új igehirdetője vezetése alatt összetörte temploma képeit, szobrait, megsemmisítette képzelt «bálványait» és teljes odaadással simult az új vallás szabadabb, de rideg tanaihoz.

Azonban nem mindenütt esett meg az új hit tanainak elfogadása hasonló közmegegyezéssel; azért a hol a népet az új hitnek így megnyerni nem tudták, ott színleg még miséznek, az Oltári-szentséget is kiszolgáltatják, a szentképek tiszteletét is megengedik egyelőre; lassan idomítják át a hiveket az új hithez.

A meddig a törökkel szövetséget Zápolya jogara terjed, az ősi hit megtagadót mindenféle előnyben részesítik, ellenben a hitűkhöz hiven ragaszkodókkal szigorúan bánnak el és száműzik.¹

Zápolya hatalmi jogkörén túl terjedő részeken egyes főurak tartanak maguknak udvari prédikátorokat, örömmel hallgatják kifakadásait az ősi hit ellen, sőt erre buzdítják is; birtokaikról elűzik a katolikus papokat s jobbágyaikat az új hit elfogadására erőltetik.

A bármely okból megüresedett egyházi javadalmakban azonnal föllépnek a protestáns igehirdetők; próbabeszédeket tartanak, a hol csak lehet: templomban, csűrben, piacon s képességeik bemutatásán kívül azzal is igyekeznek katolikus javadalmakhoz jutni, hogy szolgálataikat olcsóbban ígérk teljesíteni, mint a régi jogrend alatt dívott.²

Katolikus plébánosok vagy hiveikkel templomostul s összes egyházi szervezetükkel térnek az új hitre, vagy hitüket megtagadva, megnősülnek s az új vallás hiveinél jó állást kapnak.

A szerzetesrendből kilépett barátok magukat *reformált barátoknak* nevezik, gyorsan megnősülnek s jó álláshoz jutva elhagyott, megtagadott hitüket becsmérlik. E kor eseményeiről írja később Pázmány Péter e hatalmas, találó korrajzot: «Most, mihelyt valamely pap, barát, apácza kiszökik, első dolga, hogy igyék és nőszsék. Sőt mikor az új evangelikusok valakit magukhoz hitegetnek az egyházi személyek közül, szép menyecskével fenyegetik. És soha nem beszélnek, hogyha körükbe mégyen, testi sanyargatásban, bőjtö-

¹ Jakab E., Dávid F. emléke. 63. l. ² I. h. 29. l.

lésben, alázatosságban kell élni, hanem minden persuasio és hitegetés csak asszonyemberen fordul meg, mintha az evangélium nem terjedhetne kerítés nélkül. Minap itt nálunk egy csácsogó barát szökék a lutheristák közé. Ez a megöszült, rút, bűdös dög mindjárt futkározni kezde, mihelyt a Luther evangéliumát megizlelé; más ajtaján kezde kolompozni, melytől hogy elfognák patronusi, magához hasonló safarinát kötének nyakába...» Ezzel szembeállítja Bilgezdi Gábor katolikus papot, kit Bethlen Gábor alatt becsuktak, éhezettek, végre egyfelül a hóhért kínszereivel — másfelől egy cifra tót asszonyt hoztak elő, hogy válaszszon a kettő közül, de ez az első választotta.¹

A protestánsok a katolikus templomokat — csellel, ha lehet, hatalommal, ha kellett — foglalják el; ha e módok egyike sem sikerül, úgy az egyik napon az egyik, másnapon a másik hitvallás papjai s hívei használják azt.² Megtörténik az is, hogy közösen ugyanazon napon használják egymásután a templomot, általában a katolikusok sérelmére. Így a tolnai templomban előbb a domonkosrendű plébános miséz és prédikál; Sztárai, a protestáns prédikátor ügyes diákjait küldi a prédikációra, hogy arról jegyzeteket csináljanak; ő maga otthon várja be kémeit s a jegyzetek és élőszóbeli előadás nyomán készül azonnal czáfoló beszédére, hogy ugyanazon helyen tegye csúffá az előtte szolt pap prédikációját.³

Így vetik ki a katolikusokat minden posztójukból, ráfogással, gúnnyal, ravaszsággal és erőszakkal.

A katolikusok pedig mindent némán tűrnek. A barátok még másolgatják megmaradt zárdáikban a Codexek legendás, naiv egyházi beszédeit, de nincs, ki azokat elmondani merné. A szép mult ezen bájos emlékei sehogy sem illenek a kor komor, szenvedélyes, mozgalmas napjainak eseményeibe. Kinek is volna kedve tündér-, bűvös-bájos elbeszélésekre, midőn a föld inog s megrendül az elbeszélő lábai alatt? Kit érdekelnének a szent legendák, midőn a legendás hősök alakjait összetörték, bemázolták, elégették, tiszteelőiket úton-útfélen bálványozóknak mondják.

Voltak még a katolikus egyházi szónokok fegyvertárában a Codexen kívül más beszédek is: Magyar Mihály, Leskai Osvát, Temesvári Pelbárt prédikációi. Ámde ezek a humanizmus és

¹ Pázmány P., Kalauz. ² Jakab E., Dávid F emléke. 51. l. ³ Szilády Á., Régi magyar költők tára. V. 309. l.

reneszánsz finomabb korában készültek; mikor még sértetlenebb volt a tekintély alapja; a katolikus vallás a humanisták élczelődése daczára is a magyar államnak államalkotó és föntartó vallása volt. Mikor a humanizmus tagadása még csak mint kétkedő mosoly jelentkezett a prédikációt hallgatók ajkai körül. Ma azonban nyílt ellenmondásban van a szónokkal mindenki: otthon, az utcákban, a korcsmákban a hit egyedül üdvözítő voltát taglalják; tagadják a nemzet Nagyasszonya szószólásának hathatóságát. Tehát ezen beszédek sem lehetett használni.

Újakat, a rohamos eszmeáramlatoknak megfelelőket, hol tanulhattak volna a katolikus egyházi szónokok? hiszen a magyar egyház egész szervezete föl volt dúlva, meg volt semmisítve!

Ezért hallgattak némán s mint a halottak érzéketlenül tűrtek minden gúnyt, minden szidalmat, minden sérelmet. Nagy Magyarországbán nem volt egyetlen katolikus pap, ki hangját fölemelni bátorkodott volna.

Ellenben a fürge protestáns igehirdetők nevezetes külföldi egyetemeken nyerték kiképeztetésöket, hol egyaránt megtanulták a támadást és a védelmet, sőt «beavattattak a szónoklat hatásának titkaiba s azon sajátos dialektika cselofságaiba, melyekkel az elméket megnyerni oly bámulatos sikerrel tudták.»¹

A wittembergi egyetem tanárai fogadalmat vesznek a magyar tanuló ifjaktól, hogy otthon Luther tanait fogják védeni.²

Erdélyben s a felvidéken nyomdák állanak rendelkezésükre hogy könyvek alakjában terjeszthessék el eszméiket még oda is, hova szavuk el nem hatna; és ezen nyomdákat sűrűn is veszik igénybe, lelkes emberek állanak azok élén, rövid idő alatt vetik szét eszméiket a szélrózsa minden irányába.

Az újítkók hitegysége azonban nem hosszú életű, elszakadva a hitegység oszlopától, a katolikus egyháztól, nemsokára egymás között szítják az egyenetlenség tűzét.

A tiszai részek magyar népe jobban hajlik Kálvin szigorúbb tanai felé; Melios Péter ádáz harczot kezd vívni Luther erdélyrészi követőivel, kiknek élén Dávid Ferencz áll.

A vitatkozások, zsinati gyűlések heve alatt annyira szorítja egyik állásból a másikba Dávid Ferenczet, hogy minden tiltakozása,

¹ Fraknoi, Pázmány Péter és kora. I. 36. l. ² Jakab E. Dávid F. Emléke 169. lap.

látszólagos következetessége, folytonos hirdetése és föntartása daczára, a mindkét vitatkozó fél által megvetett Socin János tanainak követője leszen. Zsigmond János király és országgyűlése, melynek színe előtt folynak a viták, egy napon azt veszi észre, hogy Dávid Ferencz győzelmes vitatkozásai daczára, a szent Háromságot megtagadó, egy Istent imádó unitáriussá lett ő maga s vele országa is. A szombatosok gyülekezetivé — mely vajmi keveset különbözik a zsidó vallástól — zsugorodott össze a hévvel, tűzzel hirdetett «evangéliumi szabadság».

Megdöbbenve látta minden gondolkozó, mily hamar teljesedett a magyarországi hitújítókon szent Pál apostol szava: «Leszen idő, mikor a józan tanítást nem tűrik, hanem kívánságaik szerint maguknak mestereket gyűjtenek, viszkető füleik lévén és az igazságtól ugyan hallásukat elfordítják és a mesékre térnek».¹

Az Isten szavának ezen igazsága eszébe jutott sok eltévelyedettnek, ám a küzdelem hevében a visszavezető hidakat fölégették s a katolikus egyház tanait gyűlölségeikkel annyira elundorították önmaguk és hallgatóik előtt, hogy azokhoz vissza nem térhettek.

A szakadás tehát a magyar nemzet végzetetlen kárára véglegessé lett. A testvérek, kiket azelőtt együvé csatolt a magyar haza és a magyar nyelv szeretete, azokat örökre elválasztotta a különböző oltár; a német és szláv ajkú honpolgárok beolvadását a nemzet testébe egy új akadály gátolta: az új hit, mely ezenfölül az ország fölvidékén szláv nyelvűvé tette az ott lakó magyarságot is.

A protestánsok szóval, írással és nyomtatványokkal mindenütt támadólag léptek föl; minden tért elfoglaltak, mégis egyetlen igehirdetőjük «sem írt oly kiváló theologiai munkát, mely jó időre lekötötte volna a nemzet figyelmét, mely tartalom és stíl tekintetében tekintélyre jutott volna. Mintha csak a napi szükségnek írtak volna... Elmondották benne támadásaikat, a katolikus egyház dogmáinak czáfolatát, szidták a pilises és cautés papokat, püspököket és pápákat: az előadás művészete nem igen kísértette őket».²

Maradandóbb művek a bibliafordítás; náluk ez volt a dogma és morál egyetlen forrása, melyet a nép asztalára tettek, hogy kiki maga magyarázza ki belőle hitének indító okait, «de itt is határozott felekezeti czélzattal léptek föl».³ Hogy a katolikus vallástól

¹ Timot. 4, 3—4. ² Bodnár Zs., Magyar irod. tört. I. 128—129. l. ³ I. m. I. 122. l.

eltérő tanaikat a szent könyvből igazolhassák, a zsidó és görög szövegből oly szentírást készítettek, mely ellenök nem bizonyíthatott. Legkedveltebb fordítójuk Károlyi Gáspár, «de ez sem igen emelkedett magasabbra a fordítás művészetében... Csak oly kevésbé törekszik a szépség, mint a szabatosságra, parlági könnyűséggel írja le magyar szólamaít, mitsem törődve azzal, hogy kivetközteti az eredetit nemcsak formájából, hanem értelméből is. De úgy látszik, hogy ez is tetszett a reformáció első hirdetőinek. Az a nyers és kemény magyarság bizonyos ódon szint kölcsönze a fordításnak, mely tetszék a hallgatóságnak».¹

A katolikusok, kik a kor perzselő szellemétől elrémülve szólni sem nem mertek, sem ellene alaposan föllépni nem tudtak, rombadűlt egyházuk alapjait kezdték újra építtetni. Hitük nem kizárólagos, de mégis egyik alapforrásának fordításával kezdték munkájukat, hogy egyházi szónokaik ezen, az ellenfél által is elismert fegyvertárból vehessék érveiket.

Nem szívesen bocsájtották híveik kezeire a szentírást, mert az ószövetség patrairkáinak életét és cselekedeteit magyarázatok nélkül jóhiszeműleg nem is adhették a műveletlenebbek elé, ezenfölül nem is a híveket, hanem az egyházat tartották a szentírás hivatott magyarázójának. Mégis az ellenfél által vádoltatva és gúnyoltatva, azoknál korábban és finomabb fordításban is adták ki azt. Komjáthy Benedek 1532-ben Krakkóban adta ki szent Pál leveleinek hív, józan, okos, de terjengő fordítását.

Utána Pesthi Gábor, gyulafehérvári kanonok, igaz humanista műveltségű férfiú 1536-ban Bécsben adta ki a négy evangéliumot világos, szép magyarsággal. Őt fordításában a magyar nyelv és nemzeti műveltség iránti szeretet vezeti, mint fordítása előszavában mondja: «Kérdem, miért ne lenne szabad nekem is nyelvünket és szellemünket a régi bölcsek tanaival tehetségem szerint kiművelni és hazánknak, melynek fiai vagyunk, szolgálni».

Erdősi vagy Sylvester János, az igazi klasszikus műveltségű humanisták egyik jelese 1541-ben Sárvár-Ujszigeten adja ki az «Uj testamentumot»; erőteljes, magyaros, szónoki irálylyal van ez megírva. Viszontagság teljes élete miatt a protestánsok magukénak mondják őt, de a legújabb tanulmányok kétségtelenné teszik, hogy katolikus volt.

¹ I. m. I. 126—127. l.

Végül Káldi György 1634-ben a latin Vulgata nyomán az egész szentírást fordította le s adta ki. Finom ízlés, szabatos, drámai rövidségű kifejezés, a magyar nyelv mesteri alkalmazása oly nevezetessé és kedvessé tette fordítását, hogy a katolikusok azt kétszáz éven át kizárólag használták s a ma használatban levő Tárkányi Béla kiadása csakis jegyzeteinek bősége és szabatossága által mulja fölül Káldi fordítását.

10.

Katolikusok ébredése. Jezsuiták. Oláh Miklós nagyszombati iskolája. Az egyházi szónoklat emelése körüli törekvések. Telegdi Miklós. Silicin Péter. Gyöngyösi György. Pitachich Márk.

A katolikusok ébredéséhez a legközelebbi okot megadta a higgadtan és magasan gondolkodó hazafiak megdöbbenése a fölött, hogy a hitújítás szertelensége visszavetette a nemzetet a kereszténység előtti vallási nézetekhez. A finomabb ízlésűek, a gyengédebben érző szívek elfordultak azon minden mértéket meghaladó gyűlölködéstől, melylyel az egymás közt is meghasonlott protestánsok egymást és közös megegyezéssel a katolikus vallást szóval és nyomtatott könyvekkel becsmérelték.

Unta mindezt maga a nép is; miután a szívek húrjai éveken át a megpattanásig voltak kifeszítve, ezekből már a mérhetetlen szenvedély sem volt képes új hangot kicsalni. De kimerültek azok is, kik e viharokat földidéztek, fokozták; az emberi lélek természetes rendénél fogva kimerültek annál is inkább, mert a katolikusok részéről semmi ellenmondás nem izgatta elméjüket, szívüket.

A hitújítók el is értek mindent, még pedig hallatlan rövid idő alatt, mit a hitújítás első hevének lázas mámorában elérendő eszményként maguk elé tűztek. Elérték szó szerint jelszavukat, az «evangéliumi szabadságot», nem parancsolt nekik «a kéjlgő Babylon», Róma, nem az «antikrisztus», a pápa, sem a «pilises és cautés» püspökök és papok. Templomaik falai csupaszon meredtek rideg szemeik felé, nem botránkoztatták azokat a «bálványimádásra» emlékeztető szentek, semmi mindazokból, miket Magyar István sárvári prédikátor «Az országokban való sok romlásoknak okairól» írt művében a katolikusokról gyűlöletesen így gyűjtött egybe: «Öntött, irott és faragott képek imádási, remeteség, apácáság, barátszerzet, pilises koszorúnyírás, miseszolgáló kispapság minden

rendbe szerzettekkel, ereklyék, miseoltárok, pápista módra, halottakért, földön, vizen járókért, nehézkesekért, gyermek-szülőkért és hasonló dolgokért való misemondások, papi öltözetek, gyertya-tartók, ámpolnák, lámpások, úti oltárok, szövétnek és gyertya-szentelések, tömjénezők, zászlók, monstastiók, füstölések, csengetések, pápista orgonálások és czimbalmozások. A szentelt vízzel való hintés, szentelt só, fű, berke és mintha ördögöt üztetnének, velük való élés, az hamvazások, az negyven napi böjtnék kötelesség alatt és benne való czeremoniáknak megtartások. Tűz, víz, viasz és koponnya szentelések, kuklyába, czorba való öltözések, proccessziók, bucsújárások, az papok bűbajos fölszentelések, az utolsó kenet, az keresztelésben és bérnálásban való haszontalan kenések, szózások, arczulcsapások. Az indulgentiák, az kenyér Krisztus és annak tartó kalitkája, az Agnus Dei-nek nyakba függesztése, az úrnapi bálványostyának utczáról-utczára való farsangoltatása... az olvasókon való berbitelések... a keresztsókolás, képölelés, azokhoz való sok ajak-pattogatások; koporsó és oltár-kesergések; az Úr vacsorájának meghamisítása; az halottakért való böjtlések, a purgatórium, az templomoknak és oltároknak szentek nevére való neveztetések, harangkeresztelések, eleségben való válogatások, az húsételnék bizonyos napokon megtiltása, a szentek tetemeivel való cigánykodások, az megholt szenteknek segítségül hívások».

Mindent elértek, mit kívántak, sikereik babérain elnyugodva pihenhettek, a katolikusok pedig halálszerű álmukból fölserkentek.

Ezen ébredéshez, az itt fölsorolt természetes okokhoz járult egy természetfölötti is: az Isten csodálatos, örködő gondviselése egyháza fölött. E gondviselés hozta létre a középkorban a lelkek nagy vigaszára a prédikáló szerzetesrendeket: a domokos, ferenczes és pálos barátokat, most pedig a jezsuitákat, kik bámulatot keltő szervezetük, tiszteletet gerjesztő tudományuk és önzetlen, önfeláldozó munkásságuk által a protestáns terjeszkedéseknek határt szabtak s hazánkban megszámlálhatlan jóhiszemű eltévelyedettet vezettek vissza az ősi egyház elhagyott anyai keblére.

A jezsuiták alapos tanulmány tárgyává tették a protestáns vallást, földerítették a benne rejlő ellenmondásokat, beigazolhatatlan tanokat; terjesztőinek harczmódorát megfigyelve, sikeres fegyvereik leghatékonyabbikát, a könyvsajtót maguk is elfogadták s buzgón használták. Működésük sikerét előmozdította, hogy mellettük

tanuskodott az egyház tisztességes, feddhetlen múltja, hogy önzetlen, lángoló buzgóságban fölülmulták a hitújítók első lázas fáradhatatlanságát. Németországban elért sikereik elhatottak hazánkba is.

Oláh Miklós primás jól ismervén a jezsuiták jelességeit, nagyszombati iskoláját az ő vezetésükre bízta. Itt nagy tevékenységet fejtettek ki az egyházi retorika alapos oktatása körül. Tót Tamás a retorika első szaktanára;¹ ez nyilvános szónoklati próbaelőadásokat és versenyeket rendez, melyhez úgy készíti elő a papnövendékeket, hogy előbb alkalmas beszédanyagot szemelget ki velük, részekre osztatja, elrendezteteti a beszédanyagot, azután megtanítja őket a tropusok és figurák használatára s ellenőrzi a betanulást, kifejezést, kiejtést és hatásos előadást.²

Lelküknek kincseivel, mit külföldön szereztek, így gazdagítják az ifjú magyar levitákat, hogy alkalmasan és sikeresen hirdethessék az Isten igéjét.

Hogy magas nézpontra és széles látókörre tehessenek szert az ifjú magyar papok, ismertetik a szentatyák szónoki működését.³

A próbaszónoklatok és versenyekre nézve meghagyja a primás, hogy azok tisztességes modorban, láрма és szenvedélyesség nélkül tartassanak. A tanárok tegyenek megjegyzéseket a próbaelőadásokra s az eredményt az egyik tanuló írja be a könyvbe. A beszédek szóljanak a hitágazatokról s évenként háromszor vitabeszédek mondassanak az eretnekek ellen. Az ily sikerült beszédeket azután be kellett mutatni a primásnak, távollétében pedig az érseki helynöknek. A jóknak talált vitabeszédeket latin és magyar nyelven sokszorosítva a főesperesek útján elküldötték a plébánosoknak, hogy ők ezek szemmeltartása mellett tanítsák a híveket.⁴

Mily hatással voltak a nagyszombati iskola egyházi retorikai előadásai a magyar katolikus papságra, mutatja az, hogy az elméleti képzés gyakorlati alkalmazásáról önállólag kezdettek gondolkodni s eszméiket leírni. Így *Mindszenty András* Nagyváradon «1577. év Junius-Julius» fölírással latin jegyzeteket készített a vasárnapi és ünnepi evangéliumokhoz oly célból, hogy az önálló beszédkészítést megkönnyítse. Az evangélium egyes pontjaihoz magyarázatokat ad, szemelvényeket közöl a szentatyák beszédeiből

¹ Ipolyi, Kat. Szemle 1887. 17. l. ² Fraknoi, Hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. 21—44. l. ³ I. m. 58. l. ⁴ Esztergomi érseki levéltár Protocoll. B. 227—33. l. Modus et ordo regendae scholae Tyrnaviensis per r. s. Dominum Strigoniensem. Vigesima, februarii 1558.

és előadja, hogy miként kell a napi evangélium tanulságait előkészíteni.¹

Hogy az egyház papjai minél erősebbek legyenek az egyházi szónoklat tudománya és művészetében, ezért már a serdülő ifjúságot bevezetik a profán retorikába s nagyhirű mesterek remekeit növendékeikkel iratják le.² Közkézen forog Aristoteles retorikája, az esztergomi káptalani könyvtár példánya, sűrű használat nyomait mutatja. El volt terjedve nálunk Erasmus Rotterodamus «Lucubrationes» című munkája, szép parafrázisokkal, Cicero magasztalásával, csinos Mária-énekekkel. Franciscus Philolphus szónok hasznos könyve az ifjak neveléséről. E munkák majd minden régi magyar egyházi könyvtárban megvannak.

Oláh Miklós utóda, Verancsics Antal, folytatja nagy elődének üdvös intézkedéseit, sőt egy lépéssel tovább is megy, midőn V. Pius pápa fölszólítására tizenkét magyar ifjút küld Rómába a Collegium Hungarico Germanicumba, mely intézetből azután a magyar egyház több kiváló fia kerül haza.

A jezsuiták a tanári és nevelői pályán kívül még mind buzgó missionárius egyházi szónokok is működnek az ország minden részében s tömegesen vezetik vissza az egyházba a tőle elszakadtakat; ezen korbeli érdemeinek legnagyobbika, hogy rendüknek tagjai és neveltjeiből kerülnek ki egyházi szónokaink nagy alakjai: Káldi György és Pázmány Péter.

A jezsuiták áldásos működésén föllelkesül annak egyik szemtanuja, Telegdi Miklós s mint egy szebb jövő hajnalcsillaga kezd ragyogni a magyar egyháznak oly régóta elsötétült egén s tündöklő fényét nem is veszti el, míg magyar irodalom szeretete fog lakni magyar szívekben.

Telegdi Miklós született 1535. évben Telegden, honnan nevét is vette. Tanult Krakkóban és Bécsben. Oláh Miklós nevezte ki az ifjú papot kedvelt iskolája tanárává Nagyszombatban; 26 éves korában esztergomi kanonok, 44 éves korában pécsi püspökké nevezetett. De mivel püspöki székét, mely török területen volt, el nem foglalhatta, Nagyszombatban lakott s haláláig, mely 1586. évben következett be, tizenhat éven át volt az esztergomi érsekség adminisztrátora.

¹ Budapesti egyetemi könyvtár kéziratgyűjtemény.

² Az esztergomi egyházmegyei könyvtár kéziratтарыában őriztetik Ciceronak *De oratore* című munkája, melyet nagyszombati növendék írt le szépen.

Korán fölismerte a sajtó nagy erejét, ezért ezer forinton megvette a bécsi jezsuiták nyomdáját, ezt Nagyszombatba hozatta s ezen nyomatta ki hitvitázó, politikai és történeti művein kívül egyházi beszédeit három kötetben. Az első kötet 1577-ben jelent meg: «Az evangéliumoknak, melyeket vasárnapon és egyéb ünnepeken esztendő által az anyaszentegyházban olvasni és prédikálni szoktanak, magyarázatja». A másik két kötet is saját nyomdájából került ki 1578. és 1580. években.

Nevét ezen egyházi beszédei tették halhatatlanná, nemcsak azért, mivel a katolikus egyházi beszéd félszázados néma csendét megtörve, mint a tavaszt hirdető pacsirta, emelte föl kedves hangját; nemcsak azért, «hogy a hol megvoltak Telegdi Miklós prédikációi, ott nem terjedt a protestantizmus, ellenben hol nem volt hirdetve, ott pusztult a katolikus vallás»: ¹ hanem azért is, mert a beszédek «valláserkölcsei irány, nemes népszerűség és szabályos nyelv jellemzik, mely gyakran művészi szépségre emelkedik». ²

A nyelv szépsége, mely e beszédekben rejlik, annyira föllelkesítette Virág Benedek jeles költőnk, hogy négy egyházi beszédét és *Salve Regina* magyarázatát kiadta.

Buzgóságát a prédikálásban Káldi György jellemzi: «Boldog emlékeztű Telegdi Miklós püspök, kit noha fölötte igen meggyötört volt a köszvény, mindazáltal a prédikálást el nem hagyta».

Egyházi beszédei tanúságot tesznek mély tudománya, sokoldalú műveltsége, magas világnézete s fenkölt gondolkodása mellett. Kora protestáns férfainak durva, gyölködő beszéd és irmodorával egybevetve, Telegdi mint a finomság zöld oázisa tűnik föl.

Az ősmagyar egyház liturgikus szabványait, melyek az egyházi beszéd külső berendezését bevezetik és kísérik, melyek máig is majdnem szóról-szóra élnek ajkainkon, ő tartotta fön számunkra: «Mikor a prédikáló székbe... prédikállani fölállotok: legelőször vessetek keresztet magatokra, mondván: Atyának stb. Azután imígy szóljatok... Krisztus Jézusnak drágalátos szent vérével megváltott hív keresztények, hallgassátok meg ez mai szent evangéliumot, melyet megírt szent N. evangélista, az ő evangéliumának N. részében. Kinek bötű szerint való magyarázatja imígyen lehet... Olvassá-

¹ Káldi György, Egyházi beszédei előszavában.

² Toldi F., Magy. nemz. irod. tört. 48. l.

tok el oszton szép halkal és fönszóval az evangéliumot... Melyet elvégezvén, közbevetés nélkül imigyen szóljatok: Ez a mai szent evangéliumnak böti szerint való magyarázatja, melynek megértésére és megtartására kérjünk malasztot az Uristentől, mondván: Miatyánk stb. Üdvözlégy stb. Örök mindenható Ur Isten, világosítsd meg elménket, hogy én is hirdethessem a több szolgálid is, kik most ide gyűltenek, hallgathassák és tanulhassák meg a te szent ígédet. Az te nevednek dicséretére, lelkünknek üdvösségére, felebarátaink épületére Amen. Elvégezvén az imádkozást, magyarázzatok meg bővebben az evangéliumot... vagy így, a mint én megírtam, vagy a mint az isten titeket reá megtanít.»¹

Ő mentette meg számunkra az ősmagyar egyház perikopa rendszerét, mely a római egyházétól különbözött s melyet később Pázmány Péter hozott ezzel összhangba. Telegdi mentette meg némely vasárnapoknak a magyar nép ajkán élő s ma is magyarázatra váró elnevezéseit: *nevetlen vasárnap*, annyi mint böjt II. vasárnap; *guzsaly vasárnap*, annyi mint böjt III. vasárnap; *siket vasárnap*, annyi mint böjt V. vasárnap.

Egyházi beszédeiben található kor- és jellemrajzai világot vetnek műveltségtörténetünk fény- és árnyoldalaira: «A mit ember község közé bocsájt, tudnivaló dolog, hogy válogatás nélkül mindenek kezébe kerülhet. *Sok szűz leánzók, gyermekek, ifjak, aszszony emberek vannak, kik magyar írást tudnak és értenek*».² Szép, régi új évi köszöntést így mond el: «Köszönni jobban és szebben nem tudok annál, mint régtől fogva szoktanak az mi eleink ma köszönni felebarátjoknak: Egésséggel és idvösséggel, jó szerencsével mulassátok atyámfiai az új esztendőt, *több jóval, kevesebb bűnnel*».³ Szomorítóbbak ezen adatok: «De miért olvassuk mostan ez utolsó farsang vasárnapon ezt az evangéliumot, kiben az Krisztus haláláról való emlékezet vagyon? Illik, atyámfiai, ennek így lenni, hogy mikoron ez világi emberek magukról elfeledkezvén, Bakkusnak áldoznak, hasoknak és torkoknak szolgálnak, dobzódásra és részegségre adják magokat, álorczába és farsáng ruhába bolondoskodnak, kártyát, vérfelyet, hásártot⁴ játszanak... akkor igyekezék az anyaszentegyház az ő fiainak eszébe juttatni a mi Urunk keserves kénját és halálát».⁵ «Mostan az ispitályoknak jövedelme csak Isten tudja, hova kél, az ispitálymesterek és egyéb ragadozók

¹ I. köt. Előszó. ² II. köt. Előszó. ³ I. 238. l. ⁴ Würfel, hasard. ⁵ I. 489. l.

osztóznak sok helyen véle és *vendégeskednek belőle*. Senki nem küld házától is semmit az ott éhező szegényeknek. Házankint készerítettnek nyavalyások bujdosni és úgy keresik az hulladékokat».¹

Mint műfordító előnyösen mutatja be az egyház megható költeményének, a «Dies irae, dies illa» néhány versszakának magyaráztását.² Valamint szent Ágoston aprószentek ünnepére írt egyházi beszédének fenséges részletét, melyet oly páratlanul ad vissza, hogy szépség tekintetében az eredetivel vetekszik.³

A korrajzok, melyek egyházi beszédeiben előfordulnak, kidolgozás tekintetében aranyászú szent Jánoséira emlékeztetnek, történetírói magaslapon vannak tartva s őszintén föltárják a protestánsok és katolikusok hibáit egyaránt.

Egyházi beszédeiben mellőzi a vitatkozást s e tekintetben magasan emelkedik korának szenvedélyes iránya fölé. Az elv, mely őt e tekintetben vezeti, megegyezik az emberi természet alapos ismeretével és a katolikus egyház ildomos hagyományaival: «És mentül többet vetekedik valaki ellenfelekkel, attól gonoszabbak és annál inkább fölgerjednek az igazság ellen, mint a tűz, hogy nem oltatik, hanem öregbedik a sok fának reáarakásával. Annak okáért nem akarja szent Pál, hogy vetélkedgyünk velők, hanem hogy egy vagy két intés után őket eltávoztassuk».⁴

A meddő vitatkozások helyett az egyháza és hazája sorsán mélyen bánkódó Telegdi a történet nagy tanulságait terjeszti hallgatói elé s kívánja, hogy ezt ellenfelei is megszívleljék: «Illett volna, hogy ő rajtok (a zsidók példáján) tanultunk volna és ne vártuk volna reánk az Istennek haragját, hanem idején tartottunk volna penitenciát. Nem mívelők: mi lőn benne? Igen megostoroza minket az igaz Isten és igen megronta a mi érdemünk szerint. Nemcsak hallottuk, hanem szemünkkel láttuk, hogy attól fogva távozik el mitőlünk az Isten és hatalmazék el rajtunk az pogány ellenség, miolta az régi keresztyén anyaszentegyháznak tudományát megutálván, változást tévének némelyek mi köztünk az hit dolgában és új hitet, avagy inkább tévelygést vevének elő, és mentől tovább árada országunkban az fül viszkettető tudomány, annál közelebb jöve hozzáunk az ellenség... de mégis nem veszik eszekbe magukat és nemcsak hogy nem igyekeznek az tévelygésből az igazságra térni, de

¹ I. 498. l. ² Lásd olvasmány 30. ³ Lásd olvasmány 31. ⁴ Szentháromság után 18. vasárnap.

inkább igazságnak kevés maradékját is teljességgel kierőlködnek gyomlálni közülünk. Nem várok semmi jót belőle, sőt félek rajta, hogy hazánknak ezen kicsiny maradékja is az többi után csusz».¹

Telegdi egyházi beszédeit a lelkipásztorkodó szónoklati modor és a korszerűség jellemzi. Maga adja elő retorikájának vezérfonalát a lelkipásztorkodó modorra nézve: óvatosság és gondosság vezeti a beszéd készítésénél: «Mert akárki is könnyen meg tudja beszélni szívének gondolatját és kitudja csácsogni azt, mi elméjében forog... De nekünk, kik nem magunktól szólunk... hanem a régi szent konciliumoknak és más magyarázó doktoroknak értelmét követjük, nem könnyű. Valaki az evangéliumoknak és az apostolok írásainak igaz értelmét keresi, azoknál találja meg, a kik az apostolok idejéhez igen közel éltenek».²

Okosság és állhatatosság a második szabály, mely őt vezeti: «És mennyivel inkább látjuk, hogy háládatlanok az emberek és sokan nem akarják venni a mi tanításunkat, annyal inkább szükséges nekünk munkálkodnunk. Nemcsak hogy a jókat megőrizzük a jóban, hanem azért is, hogy a gonoszokat megtérítsük, avagy ha meg nem akarnak térni, elvegyünk tőlük minden mentséget, ne mond hassák, hogy nem tudták és nem értették».³

Az állhatatosság tekintetében beszéd sorozatokat írt ugyanazon egy igazság bevitására, hogy tüzetesen és maradandó hatással működhessen. Három-három beszéd tárgyalja Jézus eljövételének fontosságát s a nagy vita tárgyát képező oltáriszentség isteni rendelését.

Már az utóbbi beszéd sorozat is mutatja korszerűségét, de fokozza az, hogy az unitáriusok tévtana ellen következő beszédek mondták: Jézus megváltó és igaz Isten és ember,⁴ Jézus emberi természetéről külön beszéd,⁵ Jézus Isten-ember egy személyben,⁶ Jézusban csak egy személy van,⁷ a Szentlélek az Atyától és Fiútól különböző személy,⁸ az egyháznak a szent Háromságáról szóló tana.⁹

A beszéd anyagkezelésben a megvilágító és megható elemre helyezi a fősúlyt, mert az ész és akaratra kíván hatni, de nem hanyagolja el a vonzó elemet sem.

Alaki szempontból Telegdi maga szerényen postilláknak

¹ Szent István vért. ünnepére. ² Bevezetés III. kötethez. ³ Szent Imre ünnepére. ⁴ I. köt. 51. l. ⁵ I. köt. 231. l. ⁶ II. köt. 824. l. ⁷ III. köt. 729. l. ⁸ II. köt. 281. l. ⁹ II. köt. 350. l.

nevezi beszédeit s józan konservatív nézeteinél fogva, alaki tekintetben is ragaszkodik a mult hagyományaihoz, jóllehet ez kedvezőtlen a világosság szempontjából s így beszédei többnyire három részre, ezek ismét altételekre oszlanak föl.

Bevezetéseiben kidomborítja a megható elemet, mi által azonnal magas fokra emeli az érdeklődést; 33. sz. olvasmány.

Az ünnepi beszédekben is a bevezetésben érezteti a sermo örömteljes emelkedett hangját: «Az vala szándékom, atyámfiai, keresztények, hogy e mai predikációnak kezdetibe, valamely oly dolgokat szóljak, melyekkel vigasztaljam a ti megszorodott szíveteket és a minemű bánatba az elmúlt napokon az mi bűneinknek (kikkel Krisztust a keresztre készítők) emlékezete ejtett vala, azt elfelejtsem veletek és örömmre indítsalak titeket: De ime, az ti víg orczátok kényszerít engemet, hogy elváltottassam eféle akaratomat és nem azt, a mit végeztem vala magamban, hanem valamit egyebet beszéljek. Mert látom, hogy vígak vagytok, oly igen örvendeztek, hogy az én elmémben való örömet is neveli és öregbíti az ti vigaságtok. Általán fogva az Isten jobbja tette ezt a változást szívetekben. Szemeimmel látom immár, hogy betölt benneteket az, a mit Krisztus beszéle mondván: Sirtok és szepegtek ti, de a világ örvendez: ti peniglen szomorkodtok, de a ti szomorúságtok örömmé változik és a ti örömtöket senki el nem veszi tőletek».¹

A beszédek befejezése, rövid összegezés. Midőn alacsonysorsu hallgatóihoz ereszkedik le — karácsonyi pásztormise alkalmával — akkor fesztelenül nyilatkozik meg kedélyessége; elmés, kedves magyaros, zamatos kifejezéseivel elbájolja hallgatóit és soha nem válik póriassá. (L. 34. sz. olvasmány.)

Irályát minden műértő magasztalja, mert világos, határozott, szabatos és népiesen magyaros; könnyen alkalmazkodik a beszéd-tárgyak s az anyagkezelés minden árnyalatához; a nyugodt, oktató modorban ép oly mesteri, mint az emelkedett hangulatfestésben.

Igy emelkedett ki Telegdi Miklós magas alakja minden előkészítés, minden átmenet, minden előzetes iskola nélkül, az Isten gazdag adományaival fölruházva, mint a pacsirta a tarló rögről zengedezve, szabályos ivekben emelkedik a magas mennybolt zenitje felé, bájos hangjával betöltve eget és földet.

Beszédei semmi mentségre nem szorulnak: nem kell menteget-

¹ Husvét I. préd. II. 3. 1.

nünk a kort, melyben alkotójuk élt, nem kell mentegetnünk a durva kifakadásokat, mert finom lelke ezektől irtózott, nem kell mentegetnünk latin nyelven szerzett műveltségeinek akadályát a nemzeti nyelvhez, mert nyelve szép és magyar.¹

Ezen időszak hitvédő szónokai közül névszerint ismertek: *Woll Péter* nagyszebeni, *Henkel Sebestyén* löcsei, *Mindszenty Endre* nagyváradi, *Koza Boldizsár* dubovai plébános. *Gyöngyösi Ferencz*, *Miskolczy Orbán*, *Ujlaki Ferencz*, *Szatmári Mátyás*, *Illevölgyi János* ferenczrendiek; közülök 1552 aug. 16-án vértanúságot szenvedett: *Szegedi Tamás*, *Szatmáry László*, *Lippai Bernát*, *Ujlaki Ferencz*. *Gyöngyösi György* pálos 1528-ban adta ki magyar nyelven remete szent Pálról mondott prédikációit, melyek elvesztek.² *Illicin Péter* magyarul elmondott tíz prédikációját 1570-ben ékes latin nyelven adta ki.³ *Liszi Sebestyén* 1553-ban adott ki latin prédikáció gyűjteményt: «*Evangelia dominicalia*». *Forgách Ferencz* nagyváradi püspök 1565-ben Bécsben mondott halotti beszédet Ferdinánd király fölött. *Maytzen Gergely* pozsonyi kanonok Ujlaky Gergely győri püspök édesanyja ravatalánál 1537-ben prédikált. Pál zágrábi kanonok Gyulai Farkas püspök székfoglalóján 1549-ben mondott beszédet. *Pitachich Márk* jezsuita a szombathelyi zsinaton prédikált délutánonként oly nagy sikerrel, hogy sok protestáns visszatért az egyházba; beszédeit Roder A. adta ki a Pázmány-füzetekben. Arator Szántó István jezsuita Nagyváradon és Erdélyben közkedveltséggel és nagy sikerrel prédikált 1579 táján. Latin kéziratban maradt fön *Csepregi Jakab* 1583-ban készült prédikáció-gyűjteménye a pozsonyi káptalanban 109. sz. a.

11.

Magyar katolikus apologéták első sorozata: Draskovics György, Telegdi Miklós, Monoszlai András. Egyházi szónok: Káldi György. Beszédeinek szelleme, iránya, retorikája, irálya és előadása. Vásárhelyi Gergely.

A magyar katolikus apologéták működése szorosan egybe-
függ az egyházi szónoklat történetével s nem választható el a szó-
nokok működésétől. Mert míg az egyházi szónokok csak a szószékük

¹ L. bővebb. Kudora J. Egyházi ékesszólástani tanulmányok v. Magyar egyházi szónokok. ² Uj M. Sion 1879. ³ I. h.

köré egybegyűlt hallgatókhoz szólhattak, míg e hallgatók túlnyomó többségét az egyház tanaihoz hiven ragaszkodók képezték, kikhez hitvitázó beszédet intézni fölösleges volt, mivel elegendő volt őket hitükben megerősíteni és megtartani, sőt az egyház tanítási módjának ős szokásával is ellenkezett távollevő támadókat a prédikációban hosszasan és erősen czáfolni: addig az apologéták irataikkal az egész országban előkészítették a hithirdetés mezejét. Munkáik fölkereshették, sőt föl is találták az egyháztól elszakadtakat, fölvilágosíthatták őket, megczáfolhatták tévedéseiket s fölrázhatták lelkiismeretüket s az igaz, ősi tanok újbóli elfogadására vezérelhették azokat. Az ő hivatásuk volt eloszlatni a félreértéseket, megczáfolni a ráfogásokat, melyek az egyházba való visszatérést akadályozták.

Apologétáink a tudományos készültség, a meggyőződés ereje, a bátorság és korszerűség tekintetében a kereszténység szent hajdankori apologétáinak színvonalán állottak; Isten segítségével kivívott sikereik páratlanoknak mondhatók, működésük eredménye az egyházi szónokokéval karöltve oly nagy volt, hogy azt a történetírás méltán nevezi ellenreformációnak.

A rombadőlt katolikus egyházat azon alakban építették föl a melyben ma szemléljük, a majdnem elenyészett katolikus hivek számarányát a protestánsokéhoz viszonyítva oda állították vissza, a hol azt ma látjuk.

Számra nézve a protestáns hitvitázó írók és prédikátorok messze túlhaladták a katolikus apologétákat és egyházi szónokokat s ha mégis a katolikus ügy került ki győzelmesen a vitákból, úgy ezt a katolikus hitben rejlő igazságon kívül, apologétáink alaposabb tudományának, nagyobb és finomabb műveltségének, szélesebb látókörének, nagyobb szorgalmának és buzgóságának köszönhetjük s mit legelől kellett volna említeni, Isten kegyelmének, mely az igazság megvédése körül teljesített becsületes és szorgalmas munkálkodást kísérni szokta. Sikeres munkálkodásukat támogatja a magyar katolikus egyház zsinati határozatokkal a kor színvonalán álló prédikálást parancsolja meg a papságnak. Így tesz Forgách Ferencz bíboros az 1611. évi nagyszombati zsinaton.¹

Hasonló szellemben intézkedik Draskóczy György 1579-ben a győri zsinaton.²

Apologétáink sorozatát megnyitja *Draskovics György* püspök

¹ Péterffy II. köt. 211. l. ² i. m. i. h.

1561. évben, ki Lirinei Vincze és Lactantius műveit adta ki. Ezen munkák azonban belső értékük dacára nem tettek nagyobb hatást. Tételeiket magasabb szempontból tárgyalják, semhogy azon korban népszerűekké válhattak volna. De nem is feleltek meg a hazai viszonyoknak, mert egy rég eltűnt kornak egészen más eszméi ellen íratlak, mintsem azok voltak, melyek hazai hitújítóink elméjét lángba borították.

A protestáns támadók gyenge és érzékeny oldalát jobban megtalálta *Telegdi Miklós*, midőn munkája előszavában Monoszlai András és Pécsi Lukács ódáit közölve szemükre veti, hogy nyomtató mesterségük kizárólagosságában bizva plagizálnak: «előveszik Georgius major postilláját, ki valami egyebet: toldanak-foldoznak rajta, azután a saját nevük alatt adják ki».

Majd 1580-ban felel Bornemisza Péter *Fejtegetés* nevű könyvére, melyben azon katolikus tant védi, hogy a jó cselekedetek Isten előtt érdemesek. Egyben visszatorolja Bornemisza azon vádját, hogy a protestánsokat «hitükért üldözik» és az érvelést megfordítva, így szól: «Csodálkozom rajtad, micsoda orczával mondd, hogy az egész világon semmi egyéb hit nem háborgattatik test szerint a tieteknél. Dávid Ferencz, a szent Háromság ellensége, vajjon miért ül most a tömlöczben? Az hitért. Servetust miért égeték meg Genevában az te kálvinista társaid? Az hitért». Azután, mivel Bornemisza fölpanaszolta, hogy Feledi Lestár kassai kapitány őt megverte, de elmulasztotta elmondani, hogy miért? Ezért Telegdi mondja el Bornemisza helyett, hogy mikép öltözött ez tizenhatsz éves korában angyallá s bujt a kemencze mögé s az éj sötétében «nagy, szép vékony szóval» hogyan kezdette Feledit rémíteni; ki azután nekibátorodva, hogyan bánt el az ál-angyallal.

Ugyanazon 1580. évben adta ki: «Rövid írás» című munkáját, «melyben megbizonyíttatik, hogy a pápa nem Antikrisztus». Ma képtelenségnek tetszik a protestánsok ezen vádja, de akkor komoly volt, melyet Telegdi is komolyan czáfolt kis könyvében.

Védő iránya van Telegdi Miklós 1581-ben kiadott munkájának: «Egynéhány jeles okait, melyekért Telegdi Miklós pécsi püspök nem veheti s nem akarja venni Luther Mártonnak és az ő maradékinak tudományát». Legfőbb oka, hogy nem akar bálványimádó lenni, mert «a hamis tudomány, az eretnokség bálvány s az igaz hittel ellenkező tévelygés bálványozás».

Ilyen apologéták kellettek, kik ismerték ellenfeleik életét, tanait

s ha kellett leleplezték őket. Szívesen is olvasták Telegdi munkáit, annyira, hogy Káldi György szerint «már nagy pénzen sem lehetett rájuk szert tenni» az ő korában.

A harmadik apologéta *Monoszlai András*, ki Bécsben és Bolognában tanult; 1574-ben tanár volt Nagyszombatban, később kanonok és veszprémi püspök lett.

Első nevezetes munkáját Telegdi Miklós védelmére írta 1588-ban Nagyszombatban: «Apologia a közönséges keresztyén hitágazatnak és az Anyaszentegyház bizonyos fővallásának oltalma Dávid János felelete ellen». Munkája védő s egyuttal leleplező irányu. A védő részben beigazolja, hogy az egyház püspökei nem farkasok, hogy a szent mise igaz és szükséges áldozat, hogy az egyház nem tiltja a házasságot s az ételeket, hogy a katolikusok bucsujárataikban nem mutogatják Krisztust, hogy az apostolok idejétől fogva voltak barátok. Azután a zsinatokról, pápákról, szűz Mária szeplőtelen fogantatásáról s az Antikrisztusról szól; szóval: védelme kiterjed az összes vitapontokra.

A leleplező részben előhossa, hogy a ki az ördöggel tanácskozik, az annak tanítványa; már pedig Luther tanácskozott az ördöggel és sok szennybeszédet mondott és írt.

Az 1589. évben írt a szentek segítségül hívásáról, a képek tiszteletéről, 1600-ban pedig a malasztról.

Apologétáink ezen első sorozatát fenkölt gondolkozás, nemes lélek és gyengéd szív jellemzi. Nyugodt vitatkozásaikban annyi kedvesség, az ellenfél leleplezésében annyi őszinteség és igazság van, hogy szelid szavukra figyel az egész ország s nagy olvasóközönséget vonzanak maguk köré. E jelenség Beöthy Zsoltot a «Szépprózai elbeszélés» történetében e fölkiáltásra készíti: «Nem tudjuk, mi méltóbb a csodálkozásra: az íróknak vagy az olvasóközönségnek gyors szaporodása-e? Mintegy varázsütésre, néhány rövid évtized alatt, a legnyomorúságosabb közviszonyok között, állott elő egész írósereg s oly nagyszámú olvasóközönség, melyet alig volt képes kielégíteni».

Apologétáink ellen a protestáns írók bágyadtan, lankadtan, tüzüket régi hevesységét elveszítve, csak kellenkéntül védekeznek.

Ezen nemesszívű apologétáink úttörése után lépett föl *Káldi György*; korának legtehetségesebb egyházi szónoka; 1572. évben született a protestáns vallásból a katolikus egyházba visszatért atyától. Előbb Kutassi János esztergomi érsek udvarában nevel-

kedett, később, 1598-ban Rómában a jezsuiták rendébe lépett. Innét Erdélybe visszatérve, előbb itt, később a jezsuiták kiűzése után Ausztriában tanárkodott s a serdülő ifjúságnak latinul, a népnek németül, olaszul predikált. Szónoki működése alatt mindig hazája, nemzete lebegett szemei előtt; vasárnapi prédikációinak előszavában mondja: «Harmincznégy esztendőől fogva különb, különb helyeken tött prédikációimat írásba kezdettem foglalni, akkor tudni illik, midőn hazánkban támadt fergeteg miatt a szomszéd tartományokban kellett mulatnom: a végre, hogyha többé szerelmes hazámnak eleven nyelvvel nem szolgálhatnék... A míg azokat írtam és rendbe szöttem, főképen a bécsi és gréczi kollégiumokban történt lakásomon».

Hazakerülve a nagyszombati iskola igazgatója, később a pozsonyi kollégium házfőnöke lett. Itt kezdette nyomatni egyházi beszédeit: «Az vasárnapokra való prédikációk»-at, melyeknek megjelenését még megérte, de reá három évre 1634-ben meghalt; ünnepi prédikációi halála után jelentek meg.

Káldi a saját egyházi beszédeiről tudóshoz illő szerénységgel mondja: «Az együgyű keresztyéneknek igyekeztem leginkább szolgálni, kiknek nem szükséges az igen mély tudomány, sem az elrejtett dolgoknak nyughatatlan vizsgálása, hanem elégséges az igaz hitről és jó erkölcsökről való világos tanuság, mind a gonosznak eltávoztatására s mind a jóságos cselekedeteknek gyakorlására; mely két dolog feltöltt célom volt minden írásomban, tudván, hogy az üdvösségre a mint elégséges, úgy szükséges is, az a két dolog: az igaz hit és a parancsolatoknak tökéletes megtartása, vagy a mint szent Pál beszéll: A hit, mely a szeretet által munkálkodik.»¹

Ezen szerényen fölállított keret azonban magában foglalja beszédeinek magas szellemét: az igaz hit, a szeretet cselekedetei által megtermékenyítve; ebben rejlik a keresztyén élet, melyet Káldi meghonosítani igyekezett ott, hol még meg nem volna, és ápolni, hol azt fölhalálni vélte. Valóban, minden beszédének gyakorlati volt a végcélja, mely cél elérésére megkereste az érintkezési pontokat korának művelt hallgatóival s azután velük karöltve szállott le a néphez, hogy azt magához fölemelje s ezen gyakorlati irány képezi beszédeinek művészeti részét is.

A hol csak tehette, beszötte beszédeibe a klasszikusok idéze-

¹ Előljáró beszéd a vasárnapi prédikációkhoz.

teit, ezáltal kellemes visszaemlékezést idézett föl művelt hallgatóinak lelkében, a közösen szerzett műveltség forrásainak megnyitásával lebilincselte figyelmüket a tárgyhoz s mikor az idézeteket megmagyarázta, szellemének kincsével gazdagította együgyűbb hallgatóit s így figyelem és tudásban egybeforrva, mindnyájan együtt eveztek az egyházi beszéd céljának révébe.

Klasszikus idézeteinek sok százra tehető számából s alkalmazásának módjáról szolgáljon izlelőül ezen példa: «A kinek jó lelkiismerete lévén, nem fél az Isten haragjától, egyébtől sem tart és mint a bizakodó oroszlány rettegés nélkül léssen. Ilyen volt Dávid, midőn azt mondotta: Ha a halál árnyéka közepett járok is, nem félek gonoszoktól, mert te velem vagy. De még a pogányok is megismerték, mert Horatius imígyen ír: Integer vitae, scelerisque purus, Non eget Mauri jaculis, nec arcu; Nec venenatis gravaida sagittis, Fusce, pharetra. Azaz, a tökéletes életű és a büntől tiszta ember nem szűkölködik szerecsen hagyító dárda nélkül, sem kéz-íj nélkül, sem pedig mérges nyilakkal megterhelhetett tegez nélkül. Valjon miért? mert elegendő oltalma a jó lelkiismeret».¹

A nép köréből kikerült hallgatóinak érdeklődését jó közmondásokkal köti le, a szentírásból hoz föl példákat, a művelteknek történeti aforizmákkal kedveskedik és pedig oly tömegben hozza föl azokat, hogy beszédei szinte duzzadnak tőlük; nem csoda, ha őt a tudósok és tudatlanok egyaránt szívesen hallgatták.

Káldi beszédeinek szellemét és irányát jellemzi, hogy bárki bárhol támadta meg az egyház tanait, ő mint harczra kész vitéz siet azoknak védelmére, a támadást erőteljesen, sokszor hosszasan, nem ritkán gúnyosan, sőt személyeskedve torolta vissza. Retorikája egyházi beszédeiben az alakra nézve úgy nyilatkozik meg, hogy a szermot használja rendszerint s a tételt három részre osztja.

A beszédanyag forrásai gyanánt használja mindazt, mit az egyházi retorika javall, ezenfölül kiterjeszkedik hazánk történetére, törvénykönyveire és saját korának jellemző eseményeire. Ezenfölül bekalandozza a természetrajz és természettannak az egyházi beszédre nézve kétes értékű mezejét és mivel legfőbb forrásmunkája e téren Plinius, azért állításai Pliniussal egyetemben vagy megállanak, vagy megdőlnék.

Beszédeinek túlnyomó része erkölcsstani, de vannak hitágazatos

¹ Vízkereszt ut. III. vasárnap. I. rész.

beszédei is, többnyire vitatkozó irányban írva; de ezek a beszédek az érvek jósága és szépsége tekintetében nagyon becsesek.

A tárgy kidolgozásánál nagy gondot fordít a megvilágító elemre, népies hasonlatok, jó közmondások után magyarázatok következnek, mire előszeretettel használja az egykorú események elbeszélését. (37. sz. olvasmány.)

A vonzó elem alkalmazásában kora külföldi egyházi szónokainak példáját követte s a remekírók idézetein fölül adomákat s a történetből vett példákat alkalmazott; érdeme abban áll, hogy a hol csak tehette, példáit hazánk történetéből vette.

Egyházi beszédeiben a vonzó elem terjedelem és sokoldalúság tekintetében fölülhaladja a megható elemet, az egyensúlyt azután úgy állítja helyre, hogy a megható elemet oly szeretetteljes gonddal és figyelemmel dolgozza ki, hogy egyik-másik e nemű alkotása a világirodalom legjelesebb szónokainak termékével versenyez. (38. sz. olvasmány.)

Írályáról a magyar próza kedvelői s az irodalom tekintélyei a legnagyobb elismeréssel szólnak. Ballagi Mór: «Stilusának érthetősége és szabatosága egyaránt gyarapodik; nyelve oly könnyű folyású, hogy az olvasó észre sem veszi, ha itt-ott idegenszerű fordulatot lop be a magyar beszédbe». ¹ Kazinczy Ferencz Telegdit, Káldit, Pázmányt magyar Bossuet-Bourdaloue és Fenelonnak mondja. ² Toldy Ferencz: «Pázmány után legszabályosban és legtöbb numerussal kezelte a nyelvet s különösen a tanító előadásban — elrendelés, világosság és nyugalom által — valóban mintaszerű». ³

Szónoki szempontból tekintve, írálya oly ruganyos és emelkedett, hogy látszólag alárendelt szónoki eszközökkel bámulatos eredményeket tud fölmutatni, melyek a magyar egyházi szónoklat legszebb alkotásait képezik s Káldit a magyar remekírók sorába emelik. (39. sz. olvasmány.)

Telegdi Miklós előadásának módjáról semmit nem tudunk, de az olvasóra az igazi magyar típusnak, a borongósan elmerengő elbeszélőnek benyomását teszi; Káldiról már többet tudunk; arczképe megvan az országos képcsarnokban, a keretből rokonszenves arcz tekint a szemlélőre. Széles, magas homloka nagy értelmi

¹ Nyelvtudományi közlemények. III. köt. 70. lap. ² Kazinczy és Bessenyei levelezése. 148. l. ³ Magy. nemz. irod. tört. I. köt. 64. l.

erejét s jellemének nyíltságát mutatja, mélytüzű szemeiből jóságos lelke nyugodtan tekint felénk, hosszas orra, összeszorított ajkai akaraterőre vallanak; dús hajzatát hátrasimítva, tömött bajuszát és szakállát rövidre nyírva viselte.

A vele egykorúak elbeszélése után mondja Szörényi, Káldi élettörténetének írója, hogy beszéde heves volt s egyúttal méltóságos, bölcs és hévteljes, ki nem ritkán keltett a hallgatókban bámulatot, némelykor nagy tetszést és soha nem volt foganatlan.¹ Káldi a bátor, kemény és lovagias harczra mindenkor kész magyar leventének volt megtestesítője.

Telegdi Miklós példáján föllelkesülve, harmincznégy éven át működött az egyházi szószéken; nagy elődének sírbahanyatlása után magasra emelte az aláhanyatló lobogót; Isten megadta neki azon boldogságot, hogy ereinek fogytával a győzelmes csatatereken meghordozott zászlót élve adhatta a legjobb kezekbe, Pázmányéba.

Nem tudjuk, Pázmányról, avagy más nagy szónokról mondja-e Káldi az alábbi magasztalást; de ha nem Pázmányt értette, úgy ezenkívül más nagytehetségű szónok is lelkesült Káldi példáján: «Mert a kiket Isten több erővel és jobb elmével szeretett, látván az én gyarló erőmnek és csekély elmémnek kevés és izetlen gyümölcsét, úgy okoskodhatnak, mint hajdan egy tudós, de prédikálásban szokatlan ember okoskodott: ki sokáig nem bírhatta reá magát, hogy magyarul prédikállana, de más prédikációját figyelmesen hallgatta és eszébe vevén, hogy annak tanítását az együgyű hallgatók kedvesen és hasznosan vötték, magában imigyen beszélgetett: úgy tetszik, hogyha reá tanulnék, hasonló dolgokat én is mondhatnék; azokáért meggyőzőm a haszontalan szemérmetességet és az együgyű hallgatók előtt prédikállani kezdek. Úgy cselekedett és eszébe vötte, hogy nem heába munkálkodott és eltökélvén magában, hogy azután az Istentől vött girát a földbe nem ássa, rövid időben oly prédikátorrá vált, kihez hasonlót teljes életemben keveset hallottam és valamennyiszer hallottam, nemcsak meg nem úntam, de mindenkor tovább is kívántam hallani.»²

¹ «Pannonia docta» kézirat a budapesti egyetemi könyvtárban.

² Előljáró beszéd. VI. lap. L. bővebb. Káldiról: Kudora J. Egyházi ékeszólástani tanulmányok. V. Magyar egyházi szónokok.

12.

Katolikus apologéták második sorozata: Pázmány Péter, Balásfi Tamás, Sallai István, Veresmarti Mihály, Lépes Bálint, Hajnal Máttyás.

Míg első apologétáink hazafias, bánatos borongással emelték föl szavukat elnyomott és megrágalmazott egyházuk igazainak védelmére, addig a későbbiek merészen támadták meg az eddig minden téren hódító protestánsokat. Merészebb föllépésüknek súlyt és tekintélyt adott nagyobb tudományuk, finomabb műveltségük, szélesebb látóköruk s így a protestánsokat a védekezésre szorították. Ma mosolyogva szemlélhetjük a sarokba szorított protestánsok azon naivságát, melylyel folyton azt hajtogatták, azt bizonyították, hogy az övék az avita religio, az ősi katolikus vallásnak ők a letéteményesei.

Régi fegyvereiknek éle, melylyel a katolikusokat a bálványimádás vádjával sértegették, most már kicsorbul, mert a szíveket a protestáns vallás ridegsége nem bírta állandóan hevíteni, az emberek új szeretettel fordultak a «bálványok», a szent képek és szobrok felé, a katolikus templomok fénye, az isteni szolgálat szépsége új vonzerőt gyakorolt a lelkekre, a zaklatott szív megnyugvást és vigaszt újra csak azon egyházban talált, mely a kereszten függő Jézusnak isteni Szívéből fakadt.

Ily körülmények között a katolikus egyházra azon dicsőséges, de nehéz munka várakozott, hogy a lelkekben lappangó ellenállásnak végső maradványát: a kevélységet legyőzze s az egyház anyai keblére visszavágó szíveket szeretettel felölelje.

Az első föltételt teljesítették az apologéták, az utóbbit az egyházi szónokok.

Ezen munkában nagy szolgálatot tettek a magyar katolikus egyháznak a jezsuiták, kik már eddig is Németországban a protestánsok visszatérítése körül sok tapasztalást szereztek, elég számú magyar ajkú jezsuitával rendelkeztek s ezen időszak majdnem összes magyar püspökei a jezsuiták római kollégiumában neveltettek.

Működésük most is szorosan egybefügg az egyházi beszéd történetével, mert műveiket katolikusok és protestánsok egyaránt olvasták; munkáik benyomása alatt a katolikusok hitükben megerősödtek, vallásuk igazainak megvédésére képesekké tétettek, a protestánsok lelkiismerete pedig fölébredt, egybevetették hitük

érveit a hitvitázók érveivel s ezeknek súlya alatt sokan visszatértek a katolikus egyházba. Így kereste Veresmarty Mihály protestáns lelkipásztor az igazságot, fölkérte vallásának tudósait, hogy őt kételyei felől megnyugtassák s mivel ez nekik nem sikerült, szívvel-lélekkel tért vissza az egyház keblére.

Azon tudományos, alapvető és vitaanyagot, melyet az apológéták kimerítően földolgoztak, sem egyes egyházi beszédekben, sem beszéd-sorozatokban előadni nem is lehetett volna, sőt beszédalakban előadva azon hatást sem érte volna el, mit a hitvita-iratok elértek. Ezért a bennük letett érvek azon kor egyházi szónokainak idő- és alkalmyszerű beszédanyagforrást adtak kézhez, melyet azután hallgatóik fogalomköréhez alkalmazva használtak föl és melyet nélkülözniök nem is lehetett.

Apologétáink legkimagaslóbb alakja *Pázmány Péter*, ki Nagy-Váradon, Kolozsvárott, Krakóban, Bécsben, Rómában nyerte kiképzetését; különösen Rómában tett tanulmányai képesítették őt hivatására, mert a jezsuiták római rendházából, mint központból szemlélhette a rend tagjainak Európa összes országaiban kifejtett tevékenységét, mérlegelhette elért sikereiknek eszközeit; itt tett szert azon széles látókörre, melyet később barátai s ellenfelei egyaránt csodáltak.

Első csapását Magyar Istvánra, a tekintélyes protestáns íróra mérte: «Felelet az Magyar István sárvári prédikátornak az ország romlása okairól írt könyvére. Nagyszombat, 1603.» Beigazolja, hogy a protestánsok okai az ország romlásának, mert a protestáns vallás föltünése s az ország romlása egy időre esik és szorosan egybefügg egymással, mert a protestánsok a haza ellen még a törökkel is szöveteznek.

Ugyancsak Magyar István ellen írta: «A mostan támadt új tudományok tíz nyilvánvaló bizonyosága, 1605-ben». Itt kimutatja a protestáns vallás erkölcstanának gyarlóságát s újra rámutat szövetségtársukra, a törökre.

Gyarmati Miklós ellen 1607-ben kiadja: «Keresztyén felelet a megdicsőült szentek tiszteletiről, értünk való könyörgésekről és segítségül hívásukról» írt munkáját. Szellemesen és éles elmével igazolja benne a szentek tiszteletéről szóló katolikus dogmát.

Ezután 1609-ben Alvinczi Péterhez fordul s egy protestáns prédikátor képében több lelki kételyeire nézve kér fölvilágosítást: «Egy keresztyén prédikátortól az kassai nevezetes tanítóhoz, Alvinczi

Péter uramhoz öt szép levél». Előbb nagy magasztalással szól Alvinczi tudományáról, azután előadja kételyeit. Mindenki tudja, hogy a munkát Pázmány Péter írta s az elmés alak és a magvas tartalom miatt ezen könyv sok kiadást ért.

Ugyanezen évben «keresztyén szelidséggel», de mégis sok személyeskedéssel felel Alvinczi Péternek: «czégéres gyalázatokkal telt feleletére».

Jóllehet a kor nyersebb izlése erősebb személyeskedést elnézett s a vitakozók nem is kímélték egymást, mégis a vita szertelensége s túlzásai miatt országszerte nagy ellenszenvet keltett Pázmány munkája: «Az nagy Calvinus Jánosnak hiszek egy istene»; ebben a protestáns hitvallás egyes ágazatait ilyképen travesztálja: «Hiszek az pokolbeli ördögben, minden ocsmány véteknek alkotójában, kegyetlen mostohaatyában, erőtlén nemistenben».

Ezen munka kellemetlen hatását elég hamar elfelejtette leg-hatalmasabb irodalmi művével: «Az igazságra vezérlő Kalauz»-zal, melyet 1613-ban adott ki.

A Kalauz a vitatott hittételek összeségét a katolikusok javára döntötte el végérvényesen; bámulatos dialektikája, páratlanul finom megkülönböztetései, emelkedett irálya, közben az ellenfél nyers letorkolásával leírhatatlan hatást ért el.

A katolikusok győzelemittasan, a protestánsok visszafojtott lélegzettel, palástolhatlan megdöbbenéssel olvasták azt.

Érezték, hogy e könyvre felelniök kell, de e széles hazában nem találtak író, ki ellene tollat ragadni bátorkodott volna; ezért Thurzó Györgyné költségén latinra fordították a terjedelmes munkát s a wittenbergi egyetemre küldötték azon kéréssel, hogy arra a protestáns tudósok feleljenek. Felelt is Balduinus körülbelül tizennégy év után úgy, a hogy tudott, de ezen idő alatt a Kalauz lidércznyomásként nehezedett a protestánsokra.

A feleletre azután erőteljesen írt viszonzválaszt Pázmány 1627-ben: «A setét hajnalcsillag után bujdosó lutheristák vezetője».

Közben *Szyl Miklós* álnéven adta ki 1614-ben «Csepregi mesterség» című munkáját a dunántúli protestáns írócsoporthoz; majd 1616-ban a «Csepregi szegyenvallás»-t.

Pázmány mnnkatársai a hitvitázó irodalomban *Balásfi Tamás*, ki kevesebb szellemmel, de több durvasággal vitakozott ellenfeleivel.

Hasonlóan kemény és személyeskedő író *Sallai István* püspöki

plébános: «Jó nemes Váradnak gyenge orvoslása» munkával felelt Pécsváradi támadásaira.

Nagy hatást értek el a szelidlelkű *Veresmarti Mihály* népies munkái, a közönséget azonban leginkább az író egyénisége érdekelte, ki sok lelki töprengés után hagyta el a protestáns vallást.

Lépes Bálint nyitrai püspök az éles vitákat kerülve, inkább becses aszketikus munkákat adott ki.

Hajnal Mátyás jezsuita, Eszterházy nádor kedves embere, nejének, Nyári Krisztinának megtérítője, Keresztúri Pállal vitatkozott élesen, nem szellem nélkül, de igen terjengősen a kisdedek keresztelése ügyében.

Miután így az apologéták becsületes munkával előkészítették a katolikus egyházba való visszatérés talaját, a további munkát átengedték az egyházi szónokoknak, kiknek sorozatában ismét Pázmány Péter foglalja el az első és legkiválóbb helyet.

13.

Pázmány Péter, az egyházi szónok.

Pázmány Péter született 1570 október 4-én Nagyváradon protestáns szülőktől. Iskoláit Váradon kezdte a protestánsoknál, folytatta Kolozsváron, hol tizenhárom éves korában visszatért a katolikus egyházba; tizenhét éves korában a jezsuiták szerzetébe lépett és tanulmányait folytatta Krakóban, Bécsben, bevégezte Rómában. Ezután tanulmányi felügyelő lett Grácban, majd az ottani egyetemen a bölcsélet s a skolasztikus hittudomány tanára. Az 1606. évi bécsi békekötés után előljárói Magyarországra küldötték, hogy a magyar papságnak a protestánsok visszatérítésében segítségére legyen; eme küldetésnek oly sikerrel felelt meg, hogy harmincz előkelő családot, köztük Forgách Zs. nádort nyert meg az ősi vallásnak. Tíz évi páratlanul termékeny és sikeres működésével mint aszketikus, hitvitázó, író és egyházi szónok annyi érdemet szerzett, hogy egyházi és világi főurak s magának a királynak kérelmére V. Kelemen pápa őt szerzetesi fogadalmi alul fölmentette; 1616. évben esztergomi érsekké, 1629. évben bíbornokká nevezte ki. Sok fáradsággal és még több áldással párosult életét Pozsonyban fejezte be 1637 márczius 19-én, életének 67-ik évében; itt temették el szent Márton egyházában. Sírját saját

kívánságára ezen egyszerű fölirat jelezte: «Petrus Pasmannus Cardinalis». Később azonban herczeg Eszterházi Pál nádor neki, valamint Lippai és Széchenyi érsekeknek közös síremléket állított.

A nagy szellemeknek okra, alkalomra van szükségük, hogy a bennük rejlő erőt kifejthessék és bemutatthassák. Demosthenesnek, a Grachusoknak, Ciceronak ellenfelekre volt szükségük, hogy azokat támadhassák; barátokra, hogy azokat megvédhessék; a támadás és védelem fejlesztette erejüket s tette őket ékesszólókká.

Pázmány is talált megvédésre szoruló barátot: a katolikus egyházat; ellenfelet: a protestantizmust. Lelkét magasra emelte a történet azon tanulsága, hogy a katolikus vallás volt a nemzet és haza föntartója, melynek hanyatlásával oksági viszonyban áll a török hódoltság és a részleges szabadságharczok. Láta a működése elé gördülő nagy akadályokat; mert nehéz az egyházi szónok helyzete, ha az egyház tanaitól mindenben elütő tant kell támadnia, még nehezebb, ha három különféle oldalról jövő támadások ellen kell saját igazait megvédenie, különösen akkor, midőn a különböző ellenfelek tanaiban hol itt, hol amott az igaz és a tévedés vegyesen fordul elő; de éppen ezen körülmény fejtette ki sokoldalúságát s adta ajkaira mindig az alkalmas szót, úgy hogy ő maga volt a vezér és a győztes hadsereg.

Kortársai, utódai, leginkább pedig az egyházi beszéddel foglalkozó papság számára maga Pázmány írja meg retorikájának eszközeit. Egyházi beszédeinek előszavaiban adja ki az első magyarul írt egyházi retorikát, melyben föltárja, hogy az ő mesterei Aristoteles, Cicero, Quintilian, Seneca és szent Ágoston; beszámol, hogy miként egyesítette ezeknek tanait. Retorikája nincs ugyan rendszeresen kidolgozva, de könnyen lehet akként csoportosítani, hogy némely szabályai az egyházi szónok személyére vonatkoznak, másokban bemutatja a beszédkészítés művészeti részét, végül pedig a tudományos és gyakorlati törvényeket adja elő; minden mondását a történet, az élet s a tapasztalásból vett példákkal teszi világossá.

Az egyházi szónoktól megkívánja, hogy az példás életű, az isteni kegyelem állapotjában legyen és hivatásához alapos tudományossággal és fáradhatlan szorgalommal készüljön.

A művészeti részben megköveteli, hogy a szónok ismerje és utánozza az egyházi szónoklat remekműveit s belőlük gyűjtse saját beszédeinek anyagát; erre nézve az összes használható forrásmunkákra utal is.

A tudományos és gyakorlati részben sürgeti, hogy ugyanazon fontos igazságokat nem egyszer, de sokszor kell tárgyalni és a hallgatókat megdönthetlen érvekkel kell az igazság követésére megnyerni. A bűnök ellen keményen kell szólni, de a személyeket nem szabad megnevezni.

A mit Pázmány ezen retorikájában mond, azt beszédeiben hiven követi, de tanítja ezeket azért is, hogy az égi fény, mely elméjét eltölti, körüle és kívüle is mindent fényre derítsen, hogy az erős meggyőződés, mely ő rajta uralkodik, mindenkire átszálljon. Ezért lassankint csepegteti hallgatói lelkébe az igaz hit érveit s csak azután tárja föl előttük a katolikus vallás időt és tért túlszárnyaló magasztos igazságait.

Ha beszédeinek irányát és szellemét vizsgáljuk, nem szabad ezekből egyes mondatokat, szentenciákat, avagy eszméket kiragadni s ezekre alapítani következtetéseinket. Mert a gondolatok arra valók, hogy egymást kiegészítsék s így összességükkel nyújtják az egésznek képét. E tekintetben különös óvatosságot kíván Pázmány, mert noha irálya kötött, szoros és élesen körülhatárolt, mégis eszméinek kifejtésében telve van képletekkel, költői hasonlatokkal és szónoki ékességekkel. Működésének irányát és szellemét a beszéd tárgyak és ezeknek kifejtési módja mutatja, azért ezekre való tekintetből *Pázmányt apostolkodó egyházi szónoknak lehet nevezni.*

Beszéd tárgyakul a legfőbb és leginkább megtámadott hit-igazságokat választja; ezeket akként igazolja be, hogy a hívőket hitükben megerősíti s a támadásokat reájuk nézve hatálytalanokká teszi. Másodsorban azon hitigazságokat fejt ki, melyeknek legnagyobb hatásuk van a keresztény lelki élet meghonosítására és ápolására.

Az első csoporthoz tartozó beszéd tárgyakból kidolgozza ezeket: a Szentháromságról szóló tan, Krisztus az emberek közbenjárója, az egyház, az Oltáriszentség, a bűnbánat és egyházi rend szentsége, az emberi ész határa s a hit működésének kezdete, szűz Mária istenanyai méltósága s ennek következményei.

A második csoport hitágazatai: a halál, a külön ítélet, az utolsó ítélet, a pokol és a mennyország.

Pázmány legnagyobb ereje az erkölcsi beszéd tárgyak megválasztásában és kezelésében nyilvánul s ezekben működése úgy válik apostolivá, hogy azokkal foglalkozik legtúzetesebben, melyeknek magára a társadalomra van nagy befolyásuk; ilyenek: a fele-

baráti szeretet, a szegények ápolása, az alamizsna, az isteni gondviselésben való megnyugvás és a leánynevelés, mely utóbbi tárgy fontosságára hazánkban ő mutat legelőször. Ezek mellett figyelmét nem vonja meg az egyesekről sem, ezért a sarkalatos erények s a főbűnökről is prédikál.

Mielőtt Pázmány beszédeinek szelleme és irányáról szólnánk, már előre kell jeleznünk azt, hogy a nagy és éles vitatkozót egyházi beszédeiben meg nem találjuk, a hitújítókkal alig foglalkozik ezekben többször ötszörnél. Itt nem bántotta nagy tudományát, hogy ezerszer megczáfolt nézeteket újból és újból előhozta, nem sértette igazságérzetét, hogy a szentírást megrostálták s a tanaiknak nem kedvező könyveket elvetették s más helyeit, saját tanaik szempontja szerint fordították; ezért néhány mondatban foglalkozik velük s azután fölveszi beszédének fonalát, mondván: «De hagyjunk békét ezeknek a vakoknak és vakok vezetőinek».¹

Vitatkozás helyett beszédeinek lapszéli jegyzeteire utalja olvasóit, oda, hol a vitás tételek felől bővebben értesülhetnek.

Vitatkozás helyett új taktikát honosít meg beszédeiben. A hitújítók szertelen dicsekedtek azzal, hogy ők a szentírás legjobb ismerői, terjesztői és magyarázói; a kálvinisták pedig különösen büszkélkedtek abban, hogy a magyarság képviselői, a magyar nyelv művelői és terjesztői. Pázmány szívesen száll le az általuk választott küzdőterre, fölveszi a fegyvereket, melyekben leginkább bízta; a szentírással s annak egyedül helyes magyarázatával némítja el őket; az ő nyelvükön beszél, még pedig oly ékességgel, milyenre nyelvünket még ők sem tartották képesnek s így a higgadtabb elemek egészen Pázmány szónoki varázsának hatalma alá kerülnek. Szelid, jóságos fegyverét képezte az is, hogy mivel saját tapasztalásából ismerte azon szellemi harcot, mely a lélekben a megszokott tanhoz való ragaszkodás és az új eszme fölvétele közt szokott lefolyni, az általa helyesnek ismert eszközökkel hevítette és segítette a küzdelemben a tépelődő lelket.

Beszédeinek szelleme és irányáról úgy lehet helyes fogalmat alkotni, ha az egyes beszéd tárgyáról való fölfogását s kidolgozása módját figyelmünkkel kíséjük.

Az egyházi rend szentségéről szóló beszédét két részre osztja az elsőben a szentírás és szentatyák tanítása nyomán beigazolást

¹ Advent I. vas. I. préd. II. rész.

nyer a papi rend nagy méltósága; a másodikban hatalmas ellentétként azon nagy bűnt mutatja be, melyet a pap erkölcstelen élete által elkövethet. Az első részben ritka szakavatottsággal szédítő magaslatra emeli a papi méltóságot, kimutatva, hogy a papok Isten helyettesei, a nép angyalai, királyok, a világ fényei, vezérei, atyái, tiszteletet érdemlő vénei (presbyteri-seniores). A második részben, hogy a papok ma és mindenkor részesülnek és részesültek a kegyetes elnevezéseknek megfelelő tiszteletben, ha nevükhöz illő életet éltek: nagy bűn tehát erkölcstelen élet által mindezekre méltatlanná válni.¹ Ezen beszéd tárgy a fölfogás szelleme és iránya által kétszeresen vált korszerűvé: mint a protestánsok által elvetett szentség megvédelmezése és az erkölcstelen papság ostromozása és megtérésre hívogató kidolgozása által.

A második csoporthoz tartozó hitágazatos beszédek közül az utolsó ítéletről szóló beszéd szelleme a következő: Az első rész tárgyalja az utolsó ítélet okait és megelőző jeleit; az ítélet okait az ítélendő ember s az ítéletre szálló Isten részéről veszi; az ítélet jeleit úgy fejt ki, hogy párhuzamot von a későn építő, de korán romboló emberek s a korán építő s későn romboló Isten között. A beszéd második része azt tünteti ki, hogy Isten miért rendelte az ő szent Fiát ítélőbírónak és okul veti az Isten irgalmasságát, melynek szemléltetője a megváltó Jézus. Ezen beszéd kidolgozásában örök érdemét képezi, hogy időrendre nézve Bossuet és Bourdalouet megelőzte, szépségre nézve pedig magát velük egyenrangúvá tette. (L. 41. sz. olvasmány.) Ideális magasságból kezeli a beszéd tárgyat: megdöbbsent, megrémít; azután vigasztal, biztat. Az Istent úgy mutatja be, a milyen: igazságos és szigorú, de egyúttal kegyes, irgalmas és végtelen türelmes; nem taszítja ridegen a kétségbeesésbe hallgatóját, hanem javítja s a megtérő bűnöst fölemelve, Istenével kibékíti; a jámborokat türelmes megadásban vezeti a csalhatatlan reménység révébe.

Apostolkodó szónoki szellemét igazi nagyságában azok a beszédek mutatják, melyeket a keresztény család s általa közvetve a társadalom nagy érdekeiben mondott. Éles szeme ezen beszédekben a későbbi századok homályába bepillant, kezével pedig reá mutat azon alapokra, melyekre az átalakítást fektetni kell, a leánynevelésre, a hitves, az anya, az özvegy nő szerepére a családban.

¹ Pütkösd ut. 13. vas. I. préd.

Nincs oly kicsinynek tetsző félszegség, avagy hiúságból fölvevett rossz szokás, mely figyelmét, gondos szeretetét elkerülné. Mielőtt azonban a keresztény család oszlopáról, a nőről szólna, állására való tekintetből s finom szeméremérből előrebozsítja: «Ne csudálja senki, ha én, ki soha leányokat nem neveltem, a leányok neveléséről tanuságot adok; meg ne botrányozzék senki, ha az ördög incselkedését és a világ feslett szokásait világosan említem, mert én semmit magamtól nem mondok; a mit a bibliában és elébb említett szent doktorok írásiban olvastam, azt egybe és rendbe hozom... és előtökbe terjesztem az igazságot. És mivel szent Pál tanítása szerint ebben a helyben éktelenséget nem illik említeni, hogy a szemérmesség meg ne sértődjék, mikor a világ szabados feslettségéről emlékezem, többet értetek azon, a mit mondok».¹

Mindaz, a mit ezután mond, telve van az élet ismeretével, életbölcseccsel, apostoli szorgossággal s úgy van előadva, hogy azt ma is nagy sikerrel lehetne a szószéken elmondani; nincs is magyar egyházi szónok, ki ez irányban Pázmányt csak megközelítette volna is. (L. 42. sz. olvasmány.)

Szónoki szempontból a beszédanyag kezelésében tünteti ki Pázmány tudományát s mutatja be gyakorlatilag retorikájának művészetét. A megvilágító elem használata és alkalmazásánál művészete abból áll, hogy látszólag szónoklati segédeszközök mellőzésével tudja tárgyát világossá tenni. Mellöz minden ragyogó, minden megvesztegető eszközt; nyugodt tárgyilagossággal a közel-fekvő és természetes eszközökkel teszi hallgatói előtt a maga világos fogalmait megérthetővé s alapos érvekkel elfogadhatóvá. Eszközei szoros meghatározások, magyarázatok, szemléltető leírások, melyeknél midőn részeire bontja az általános fogalmakat, akkor mutatja be igaz művészetét.

Az ellenvetések nem keresi, de ha igen közel fekvők, avagy sokszor hangoztatják, ilyenkor fölhozza s lehető rövidséggel megczáfolja, mi tételének különös előnyére szolgál, mert a figyelmet tőle el nem vonja.

Mindazt, mit a retorika a vonzó elem bevonásáról a beszédbe ajánl és javasol, azt fölhasználta, bemutatta és sikeresen alkalmazta. Élet és erőből duzzadó irálya, a képek és metaforák egymást követő láncolata. Hasonlatai nem merészek, de szépek; ellentétei ragyo-

¹ Pünkösöd ut. 23. vasárnap. I. beszéd. I. rész, előterjesztés.

gók; szentencziái, melyekben a latin génuszt utánozza, szépek és igazak: «Miképen a kevélység kútfeje és eredete minden bűnnek: úgy az alázatosság minden jónak gyökere és forrása.»¹ «Valaki magát nagyra böcsüli, Istent nem böcsüli; valaki magát megalázza, Istent nagynak vallja és szeretni akarja.»² «Birák, birák! valahol a félelem és reménység regnál, ott az igazság nem regnál.»³ «Úgy illett, hogy a kinek életében hajléka nem volt, holta után más ember koporsójába temettetnék.»⁴

Leírásainak drámai erejével a latin egyházi szónokokat fölülmulja s a görög szónokok legdicőségesebbjei közé emelkedik. (L. 43. sz. olvasmány.)

A megható elem ápolása képezi gondosságának legfőbb tárgyát, melyet Isten cselekedeteinek: különös irgalma és szeretetének bemutatásából, Jézus és szűz Mária életének méltatásából, a szentírás és világtörténet példáiból, az emberi hiú mentegetődzések czáfolásából és gondos jellemrajzokból szokott elővarázsolni. (Lásd 44. sz. olvasmány.)

Pázmány beszédeiben a szermo és kivételkép a panegyris alakját használja; a jelige nélkül kezdődő beszédek alaki részei a lapszélen vannak jelezve. Nála a szermo alakja oly művészi, mint előtte hazánk szónokainál sohasem volt s utána is csak kivételesen található föl; noha a jelige hiánya az előterjesztést szükségszerűleg terjedelmessé teszi.

A bevezetés következő részekből áll: *a)* nagy átlagban gyönyörű előterjesztés; *b)* oly tételfölállítás (propositio), melylyel tárgyat nagygyá teszi; *c)* a tárgy természetéhez mért fölosztás (partitio); *d)* változatos és igen kedves figyelemgerjesztés (invocatio).

A tárgyalás (tractatio) klasszikus kifejtéssel (narratio) indul melyet a meghatározás (definitio) követ; ezután az érvelés és czáfolás (argumentatio, refutatio) következik; a lélek üdítésére előhossa a vonzó elemet s így fokról-fokra érkezik végczéljához, az akarat megindításához.

A befejezésben (epilogus) röviden, hatásosan ismétli indokait, vagy szívből fakadt imával fejezi be oktatását, melyben ép úgy könyörög önmagáért, mint hallgatóiért s így tér vissza a napi evangélium kiinduló pontjához.

¹ Advent 3. vas. I. préd. I. rész. ² U. o. ³ Nagypéntek I. préd. ⁴ U. o. Jézus Arimatiai József sirjában.

Míg egyéb egyházi szónokaink beszédek egyik-másik részét dolgozták ki szerencsésen, Pázmány az egész beszéd művészi kiépítésében igazolja, hogy a mit retorikájában elméletileg oktatott, azt tényleg meg is valósította.

Irályának a világos, majdnem áttetsző gondolkodás és nyelvünk alapos ismerete adja meg a népies, nemes és magyar jelleget. Mondatainak szerkesztésében az arányosságot Cicero beszédeiből honosítja meg, a hanghordozás arányosságában oly nagy az összhang, hogy csak a méret is rím hiánya miatt nem teszi a hallgatóra a költemény benyomását; ez okból nyelvünk alapos ismerői őt a magyar bíboros Ciceronak mondják.

Az a vaskos kötet, mely száztizenhat prédikációt foglal magában, nem meríti ki Pázmány negyven évi szorgalmas és sikeres prédikálását. Harmincz évi szónoki működés után fogott beszédeinek kiadásához s így csak kisebb részét ismerjük beszédeinek, melyekről írásban csupán vázlatokat készített s azokat azután nagy elméjében kidolgozta; így mondja el ezt a nagy szónok beszédei bevezetésében: «Mert harmincz esztendei prédikálásom után kezdettem gondolkodni a nyomtatásról. Akkor pedig vénségemmel együtt járó sok nyavalyáim és köteles foglalatosságaim nem engedtek időt és erőt, hogy elől kezdjem munkámat, hanem azt kellett ékesketnem és kibocsátanom, a mi vagy készen, vagy üszögében volt».¹

A vázlatokat pedig már ki sem dolgozhatta: «Noha második és harmadik napja húsvétnek és Pünkösznek oly illő ünnep, mint az első nap és azokra is rendeltem volt prédikációkat, de szinte akkor érkezének a nyomtatók a húsvéti prédikációk nyomtatására, mikor egészségem bontakozási és ország gyűlésének foglalatossági időt nem engedének, hogy rendbe hozzam és kiterjeszszem azokra a napokra rendelt prédikációkat».²

Ünnepi beszédek is szándékozott kiadni, de e szándékában kora halála megakadályozta,³ így csak azokat adhatta ki, melyeket ifjúságában írt és mondott: «Észtendőkkel, törődésekkel és sok betegségekkel terhes állapotom nem biztat, hogy a szentek ünnepére rendelt prédikációkat elkészíthessem és kibocsáthassam. Azért egy-néhány ünnepekre készen lévén prédikációim, azokat is kihagytam nyomtatni, hogy szakadozott papirosokon el ne vesszenek».⁴

¹ VIII. 1. A keresztény olvasóhoz. ² Húsvétnapi II. préd. utáni jegyzet.

³ Karácsonynapi préd. előszó. ⁴ XII. 1. A keresztény olvasóhoz.

Nagyságánál és buzgóságánál csakis szerénysége volt nagyobb: «A kik pedig ezt az én írásomat olvassák, azokat igen kérem Isten előtt engem imádságukkal segítsenek és fogyatkozásimat könyhullatásokkal mosogassák».¹

Úgyszólván a halál szólította le őt az előtte kedves szószékről: «Hanem a mit karácsony napján sok és nehéz akadozással, sőt félbenszakítással prédikáltam utolszor Nagyszombatban 1635-ik esztendő végén, mivel készen vagyok, ki hagyom nyomtatni. Állítom, hogy ez lészen vége a negyven esztendőttől fogva való prédikálásomnak, mert mellem fulladási, hurutok... és emlékezőseim fogyatkozási, fogaim kihullási, egyéb mindennapi nyavalyákkal egyetemben alkalmatlanná tettem a prédikálásra. Hanem Istent alázatosan kérem, hogy tegye gyümölcsössé a hivek lelkében eddig való tanításomat, nékem pedig adjon boldog kimulást az árnyékvilágból. Amen».²

Isten meghallgatta szolgájának buzgó könyörgését: «gyümölcsössé tette a hivek lelkében tanítását», sőt tetézte, mert gyümölcseit maga is láthatta, nem üres kézzel, hanem az általa az egyház kebelébe visszavezetettek és a benne megtartottak lelkeinek ezreit vihette Ura és Istene színe elé. «A boldog kimulást az árnyékvilágból» két évvel később szinte elnyerte.

Beszédeinek régebbi kiadásai ritkák és becsesek; a közóhajnak megfelelőleg, a budapesti egyetem hittani kara most adja ki hazánk legnagyobb erkölcsi szónokának beszédeit, melyeknek értékét a harmadfélszáz év nem viselte meg, a termékeny magyar földben, magyar szívben új erővel fognak csirát hajtani és gyümölcsöt hozni, ha igehirdetőink azokat újból jól előkészített földbe vetik. E munkához való lelkesedést meríthetik szónokaink Pázmány sírjánál s azon beszédes szobornál, melyet az érseki székhely s a szószéken egyaránt méltó utóda, Simor János emelt az esztergomi székesegyházban. E szobor föleleveníti az egész Pázmány emléket: dús hajzattal körített magas, büszke homlokát, melyre a mély elmélkedés bevészte a maga félreismerhetetlen jeleit; merész ívezetű, sűrű szemöldökei alól ragyogó szemeit, melyek a rejtett gondolatok mélyéig hatolnak; a hajlíthatlan akaraterőt mutató, kiemelkedett orrot s keskeny, összeszorított ajkakat; tömört bajusza és spanyol módra nyírt szakállá az arcnak azon kemény, jellegzetes kifejezést

¹ I. h. ² Karácsonynapi prédikáció előszava.

adja, mely nevetni nem tudott, a mint beszédeiben sincs semmi behizelgő nyájasság. Főlelevenül azon Pázmány emléke, ki sem szórakoztatni, sem múló fölhevülésekre késztetni hallgatóit nem akarta; ki ez okból nem is érintette a kedély és szív húrjait; ki az ész akarta meggyőzni s az akaratot kívánta meghódítani; ki az ész és akaraton, mint megingathatlan talajon vetette meg lábait, hogy hallgatóit innen emelje biztos kézzel a magasba, az egekbe.

Itt újítható meg Pázmány alázatos vallomása: «Ah, mely boldog volt ama szent atya, ki halála óráján azt mondotta, hogy soha más olyat nem tanított, melyet előbb maga nem cselekedett. Megvallom te előtted, édes Uram Istenem, hogy én ilyen nem vagyok, szegény gyarló vagyok, mert sokat írok és tanítok, a mit restségem vagy roszaságom miatt nem cselekszem, vagy igen hidegen és fogyatkozva cselekszem. Mindazáltal te tudod, Uram, hogy csak azt írom, a mik szolgálid üdvösségére hasznosnak, előtted kedvesnek ismerek, sőt a mit magam is kívánva, igyekeztem teljesíteni».¹

Itt lehet igazán szívből elrebegni Pázmány fohását: «Istent alázatosan kérem, hogy tegye gyümölcsössé a hivek lelkében... tanításomat».²

A mely után nehéz, becsületes munkával egybekötött fáradozásaikra várhatják a magyar egyházi szónokok Pázmány Péter áldomását: «Fáradságomnak egyéb jutalmát nem kívánom szent Felségedtől, hanem a mit kedves szolgálád, szent Ágoston kívánt: valamit magad kívül akarsz adni, bár mind elvedd, csak magadat add nekem. És minthogy szólni kezdettem előtted, Uram, noha por és hamu vagyok, még egy könyörgésemet bocsásd kegyelmes füleidhez... Adj a te méltatlan szolgálodnak oly áldomást, hogy a kik az én munkámat, a te ajándékozod, az anyaszentegyház tárházából vett igazságokat olvassák: tisztuljon értelmük sötétsége az igaz hit ismeretére, lágyuljon szivük keménysége penitenciára, gerjedjen lelkük hidegsége szerelmedre, hogy minden tévelygések sötétségéből, minden bűnök veszedelméből kifeszelve, hiven szolgáljanak felségednek. Ha sok, a mit tőled kérek, Uram, ottan csak azzal áldd meg méltatlan szolgálád fáradságát, hogy bárcsak egy bűnös ember térésére, egy lélek üdvösségére legyen segítő tanításom. Fáradságomnak fényes jutalma leszen, ha a Krisztus vérével

¹ Előljáró beszéd, prédikációihoz. ² I. h.

megváltott lelkek közül csak egynek üdvösségére segítő eszköz leszen írásom».¹

14.

Vallási állapot 1710. évig. Hitviták. Sámbar Mátyás. Kéziratban fönmaradt prédikációk. Paphiány, licenzciatusok. A prédikáció elmélete, zsinati határozat. Vásárhelyi Gergely, Kopcsányi Márton, Tasi Gáspár, Kéry János, Landovich István, Illyés András, Illyés István. Magyar halotti beszédek. Hoffmann Pál és más szónokok. Könyvszemle.

Pázmány Péter elhúnyta után hazánk két emberöltőn át nagy események színtere lett, melyek hatását a vallásos élet és a prédikáció is érezte. Pázmány és társai föntartják és ápolják az uralkodó-család iránti bizalmat és hűséget, még az erdélyi fejedelmeket is többször kisebb sérelmeik mellőzésére, a haza és nemzet ügyének közös kimélésére vezetik.

E hűség és bizalom később meglazul; a Nádasdy, Zrínyi és Frangepán-féle politikai kísérletekben a nemzet azon óhaja nyilatkozik meg, hogy saját erejére támaszkodva, tágítsa a közszabadság korlátait. Tökölyi és a Rákóczyak harcaikban külföldi, különösen török és francia szövetségben keresik a nemzet függetlenítését.

Az összeesküvéseket vérbe fojtja a hatalom; a szabadságküzdelmek harczai között az elméket újból elfogja azon hit, hogy a haza szomorú állapotának a vallásújítás és a vele egy időre eső török hódítás az oka, mi pártokra szakítja a nemzetet s a szenvedélyre gyulladt lelkek a megújult hitvitákat véres fegyverrel döntik el. A királyi seregek nyomában a protestánsokat üldözik fegyveres kézzel, számkivetéssel; a protestáns kurucz fegyverek hatalmi körében a katolikus papokat, különösen a jezsuitákat öldöklük. A debreczeni és kassai vérfürdő nem válik a vitatkozó felek dicsőségére, mindegyiknek van mit mentegetnie, van mit siratnia. A pártokra szakadt hazafiak harczában elbukott a szabadság eszméje, vele együtt a sokáig főnállott erdélyi fejedelemség is.

Sokkal üdvösebb volt azon eszme, törekvés, mely a nemzetet a török kiűzésére serkentette, a hazafiakat egyesítette, minek eredményeként a török hódoltságból való fölszabadulás a XVII. század végével csakugyan be is következett.

¹ I. h. végső szavai. L. bővebben Kudora J. Egyházi ékesszólástani tanulmányok. V. Magyar egyházi szónokok.

A hitvitázó irodalom ezen időszakban eléggé gazdag, Pázmány nyomdokain halad; fölújítja nyomós érvelését és figyelemre méltó új eszméket is termel.

Kiváló képviselői a hitvitázó irodalomnak: a szelidebb lelkű *Malomfalvay Gergely* fer.-rendi, ki *Belsőképen indító tudományában* 1653. évben szép elmélkedéseket írt; *Kéry Sámuel* 1654. évben tiszta magyarsággal fordítja le a *Keresztény Senecát*; *Baróti Miklós* fer.-rendi nyugodt tárgyilagossággal, szép készültséggel ír a *Szent Bulcsu méltóságáról* 1659. évben.

A hitvitákban úgy élőszóval, mint írással egy félszázadon át első helyen áll *Sámbár Mátyás* jezsuita, kit széles tudomány, könnyű toll, találékony észjárás és tüzesség képesített ezen elsőrendű szerepre és nagy tettekre. Mint hitvitázó író és egyházi szónok, nevét az egész nemzet előtt ismertté tette; barátai örömmel nézik működését, ellenfelei félnek tőle. Vitairataiban gyakran túlzásba esik, pongyolán ír, de mint vitatkozó egyházi szónok a maga idejében tüneményeszerű jelenség volt; kár, hogy prédikációi fön nem maradtak.

Bejárta az egész országot; nemcsak vegyes vallású, de tisztán protestáns községekben is prédikált a templomban, ha lehetett, a nyílt piacon, ha kellett. Megjelenése után nyilvános vitatkozó prédikációra hívta föl a protestáns lelkészt azon kikötéssel, hogy a győztes fél fejét vehesse a vitában legyőzöttnek.¹

Ily nyilvános vitája volt Sárospatakon, hol Posaházy prédikátor a kálvinista iskola előtt hívta föl vitára Sámbárt, és «sok ember láttára csakhamar megnémula a páter előtt», írja Sámbár. Máskor a nemesség jelenlétében a kálvinista iskolába hívták Sámbárt vitatkozni, hol «úgy megnémítá Posaházyt a páter, hogy az böcsületes kálvinista úr, Bocskai István ő nagysága szólalt meg Posaházy helyett», majd «a kálvinista esperes» sietett védelmére. Sámbár is felszólította Posaházyt, hogy jöjjön a pataki külső vár piacára prédikálni, hol «a kálvinista nép csodájára győzte le ellenfelét». Viszont Posaházy mondja, hogy rá «esztendőre ugyanarra a helyre hívta meg Sámbár Posaházit, ki csak a vásár és rendelt óra után jött meg» és «mégis a páter vallott kudarcot».

Sok nyilvános vitája volt Matkó István felsőbányai prédikátorral is, ki utóbb eldicsekedett, hogy egyszer úgy legyőzte a

¹ Bod Péter. Vallaszky. Bodnár Zsigm. Irodalomtörténet. II. 202. l.

pátert, hogy fejvesztésre ítéltetett, de kegyelemből *csak két fogát ütötték ki*. Ezen állítás ellen a *Három idvösséges kérdés* munkájában tiltakozik Sámbar, mondván: «hogyan nekem harmincz esztendő óta egy fogam sem hullott el».

A lelkek érdeklődését az ily tárgyú és modorú viták iránt megvilágítja azon tény, hogy Sámbar tizenkétezer protestánst vezetett vissza a katolikus egyházba.

Sámbar Mátyáson kívül több buzgó egyházi szónok jó emlékét tartotta fön ezen időszak története; névszerint: *Gödi Péter* 1635, *Szili Gábor* 1646, *Hradisai Pál* 1697, *Kolozsváry Pál* jezsuita 1684, ki csendes, de beható működésével több unitáriust és sok protestánst térített meg.¹

Negyvenöt évig prédikált *Stankovich János* jezsuita nagy sikerrel és szép emléket hagyott maga után; *Rövid és summa szerint való bizonyítása a lutherista és Calvinus purgatoriumnak* 1670. évi munkája előszavában maga emlékszik majd félszázados működésére.

Az egyházi szónokok igen kiváló alakja *Csete István* jezsuita; alapos szónoki készséggel, széles látókörrrel, finom modorral a műveltebb magyar közönség kedvelt és nagyhatású szónoka volt. Beszédei kéziratban maradtak fön, melyeket később, 1750. évben latin nyelven adtak ki; beszédeiről, azok megjelenése idejében, lesz még szó.

Csete kéziratos prédikációin kívül egyéb jeles egyházi szónokaink beszédei is maradtak fön ez időszakból kéziratban, melyek megérdemelnék, hogy még most is kiadassanak, hogy velük gazdagítsuk ez időszak katolikus szónoklati irodalmát, hogy megörökítsük páratlan működésük eszközeit és hogy kellő fényben álljon az irodalomban ez időszak katolikus szónokainak szorgalmas és hatásos működése. Ugyanis ezen fönmaradt kéziratok bepillantást engednek a szónokok lelkébe, hogy mily buzgósággal készültek a prédikálásra, mily szorgalmasan gyűjtögettek ezen időszak jeles egyházi beszédeit és mily súlyt helyeztek a jó prédikálásra. Ezen kéziratok és a nyomtatásban megjelent prédikációk együttesen megfejtik azon páratlan jelenséget, hogy miért tért vissza e korban annyi protestáns a katolikus egyházba; egyúttal elnémítják azon vádat, mely a köztudatba is átment, mintha ezen időszakban, különösen

¹ Religio. 1880. évf. 42—49. sz.

a vallásos I. Lipót uralkodása idején a protestánsokat kiválólág hatalmi eszközökkel térítették volna meg.

A kéziratban maradt prédikációk a következők:

Időrendi sorozatban, de belső értéke szerint is első helyen áll a budapesti egyetemi könyvtár kéziratárában az év egyes vasárnapjai és ünnepeire szóló beszédgyűjtemény, mely több *névtelen* kéziratból van egykorúan egybefűzve, *Posony* fölirattal ellátva; minden egyes beszéden a készítés évszáma látható, mely így 1634—1641. évig terjed. A jeles beszédek közt van néhány homília is, mely alaki szempontból igen érdekes jelenség; különben a beszédek Káldi Györgyre emlékeztető modorban vannak írva; de nem oly terjedelmesek. A beszédekből mély meggyőződés és a boldogságos Szűz iránt gyermeki kegyelet szól hozzánk; irányuk kedves népies és tiszta magyaros.

A fönti kéziratárban *Posony 1650* fölirattal egy másik beszédgyűjtemény is van, mely teljesen kidolgozott prédikációkat és egyes beszédrészeket foglal magában, jó beszédanyagokkal, lendületesen kidolgozva; szintén *névtelen*.

Az esztergomi káptalani könyvtár kéziratárában látható a jó emlékü, buzgó és példás életű *Náray György* püspöki plébános latin prédikációskönyve, melybe 1682. évtől magyarul elmondott beszédeit írta be.

Az 1698—1710. évi számokkal, mint iratásuk idejével ellátva van a budapesti egyetemi könyvtár kéziratárában magyar prédikációgyűjtemény; ez azzal tűnik ki, hogy a beszédekben nagy hit- és erkölcsi igazságok vannak előadva, történetekkel is élénkítve; az irány közepes, de világos, sőt helyenkint szónoki lendület is észlelhető; írójuk *névtelen*.

Ugyanezen kéziratárban van az év egyes vasárnapjaira szóló magyar kéziratgyűjtemény; *névtelen* írók 1700. évből származó beszédei; a kéziratok több íróra vallanak; a beszédek jók.

A fönti kéziratárban van 1700. évből származó prédikáció, mely *Testté lett Ige* föliratot visel; ezen beszéd «*a besnyői pusztában lakozó szerzetesnek*», a gödöllői vártemplomban mondott beszéde, melyet karácsony éjjelén «idegen vallású atyafiak jelenléte alkalmatosságával» prédikált. Kedves tárgy és vonzó előadás jellemzi a beszédet.

Az esztergomi káptalani könyvtár kéziratára örzi 1703-ik évből *Szent Benedek apát válogatott egyházi beszédeit*; fordította

«*Rimaszombati István* a pozsonyi magyar kamara cancellájának esküdt jegyzője». A beszédek az egyház nagyobb ünnepeire, legkivált a boldogságos Szűz tiszteletére készültek. Ezen kor dicsőségére válik, hogy ezen kiváló szónok beszédei magyarra lettek fordítva; a fordítás oly szónoki irálylyal készült, hogy e gyűjtemény kiadása ma is kívánatos.

Pázmány Péter működésének áldásos voltát és hosszú időre terjedő kihatását igazolják azon egyházi szónokok, kiknek csak nevét őrizte meg a történet, avagy kiknek prédikációi a nap fényétől elvonva, a kéziratárakban rejtőztek eddig ismeretlenül és ismertetés nélkül. Teljessé válik e működésnek képe, ha a szónoki képzés eszközei, az egyház jótékony iniézkedése és a sajtó útján megjelent egyházi beszédek is fölszólalnak. Ezen időszak működését úgy lehet igazságosan megítélni, ha szem elől nem tévesztjük, hogy Pázmány idejében kicsiny volt a katolikus papok száma, mely hiányt még fokozta később az a körülmény, hogy a török hódoltságából fölszabadult országrészeket is nyomban el kellett látni papsággal. A kicsiny szám és a nagy elfoglaltság mentségére szolgál annak, hogy a prédikálás buzgóságának megfelelő nagyobb számú prédikáció nem került ki a sajtó alól.

Miként régebben Telegdi Miklós prédikációit pap hiányában a művelt családokban az atya olvasta föl házinépének, úgy ezen időszakban a tanítók vagy egyéb alkalmas világi férfiak, kiket licenzciátusoknak neveztek, pótolták a papságot. Ezek temetik a halottakat, működnek közre a házasságkötésnél, olvassák föl a templomban egybegyűlt híveknek az írott vagy nyomtatott postillát. Működésük a XVII. század végeig terjed. Rájuk való tekintetből írják prédikációikat Telegdi és Pázmány, mint azt beszédek bevezetésében említik; nincs kizárva, hogy néhány főntebb ismertetett kéziratban való beszédet a licenzciátusok használták. Általuk készített beszédnek emléke sem maradt meg; általában sok jónak s nem kevesebb rossznak voltak okozói.¹

A prédikáció elméletének oktatására nézve a papnevelő-intézetekben határozott adatok nem maradtak fön ez időszakból, de hogy a papok Pázmány Péter prédikációinak bevezetésében letett elvek alapján képeztettek és maguk is igyekeztek az elmélet elsajátítására, ezt igazolja azon tény, hogy Pázmány retorikáján

¹ L. bővebben Új Magyar Sion. 1876. évf. 481. l.

kívül az elméleti képzés egyéb eszközeit is fölhaláljuk. — Illyés András a gyakorlati beszédkészítés módját tárgyalja előbb magyarul, később, 1701, latinul kiadott *Catecheses doctrinae christianae* című munkájában. Már Rómában papnövendék korában gyűjti e munkájához jegyzeteit; később, tíz évi lelkipásztorkodás és saját beszédeinek készítése és elmondása közben észlelt tapasztalatait adja elő, a hit és erkölcsi beszédek készítése módjáról. Vitatkozó beszédek mellőzését ajánlja, e helyett inkább a megtámadott hitigazságokról szóló beszédek oly kidolgozását kívánja, mely által a hallgatók a hitben megerősödnek s hitük indokainak tudatáról beszámolni képesek. Terjengős, de azért igen hasznos segédkönyv.

Csete István később kiadott beszédeinek bevezetésében van egy alapos és módszeres retorika, melyről később lesz szó. A budapesti egyetemi könyvtár kéziratárában 1700. év körüli időből névtelen szerzőtől maradt fön egy segédkönyv: *Supellex concionum ex diversis authoribus collecta*. Ez hasznos beszédanyagokat, jó idézeteket, használható történeteket, jeles mondásokat közöl röviden, melynek jó hasznát vehette a szónok. Használatban volt hazánkban ezen időben a Kölnben 1682. évben kiadott jeles, rövid, velős retorika: *Apparatus materiae et formae doctrinae sacrae*; mely a legtöbb hazai könyvtárban még ma is megvan; mind a két munka névtelen szerzőtől származik. Ezen kimutatható adatokon felül az elméleti képzés jósága mellett szólnak maguk az alaposan kidolgozott s úgy kiadott prédikációk.

Az egyház ezen időszakban gondosan megfigyelte az egyházi beszédet s hatásának legcsekélyebb akadályát is eltávolította. A Lósy Imre esztergomi érsek alatt 1638. évben tartott tartományi zsinat megparancsolja, hogy *prédikáció alatt ugyanazon templomban misézni nem szabad, még külön kápolnában sem*; mely rendelkezését helyesen így indokolja meg: *nehogy a nép figyelme a szent-beszédtől elvonassék*.¹

Az egyházi szónokok nagyobb része ezen időszakban nem ad ki terjedelmes beszédgyűjteményeket, de a melyek megjelentek, nemcsak belső értékük, hanem kiváltkép mint Pázmány ékes magyar irányának folytatói állanak nagy becsben hazánk világi irodalom-történetében is. Az egyes beszédek pedig, melyeket kiváló alkalmakra mondtak s úgy adtak ki, ritkaságuk s az egy beszéd-

¹ Péterffy. II. köt. 361. l.

ben bemutatott szónoki képességek és kerekded teljesség miatt becsesek.

A nyomtatásban megjelent prédikációk íróinak sorát a közszeretben álló lelkipásztor és buzgó pap, *Vásárhelyi Gergely* jezsuita nyitja meg, ki híveinek lelki üdvét tűzi ki irodalmi működésének céljául, ezért *az evangéliumokra és epistolákra való elmélkedéseket ad ki*. Munkájában nem vitatkozik, hanem komolyan, világosan, érdekesen dolgozza ki tárgyát. Protestáns központokon lakik, kegyesen bánik a más vallásúakkal és mégis meg kell érnie, hogy 1623. évben kiadni szándékolt munkájának korrektoraikat megölik: «a katolika religióért», írja a jóságos páter. Élvezetes tiszta magyarsággal ír. Mivel inkább az elmélkedés, mint a prédikáció alakjában írt, munkája jó anyagforrás volt prédikációk készítéséhez.

Kopcsányi Márton minorita, a boldogságos szűz Mária életét szentbeszédbe foglalva adja ki Bécsben 1631-ben. Ez az első magyar prédikációgyűjtemény, mely kizárólag a Mária-tiszteletnek van szentelve; lelkesedéssel van telve a szent Szűz iránt, s sok leleményesség is kellett hozzá, hogy ily beszédgyűjteményt kidolgozhasson.

Leleményessége abban nyilatkozik, hogy egy-két beszédet mond a jelesebb Mária-ünnepekre, mely után hét rövidebb beszéd következik Mária örömeiről és ugyanannyi hét fájdalmáról, tizenkét beszéd koronájának tizenkét csillagáról, majd szűz Mária szent nevééről, méltóságáról, életéről, a tisztelői által neki kegyeletesen adott elnevezésekről beszél. A beszédssorozatot ájtatos imák és énekek fejezik be.

Minden beszédéből a szónok nagy buzgósága árad ki, hazájának és szűz Máriának kíván akkor is szolgálni, midőn így szól: «Nem csodálom, hogy a keresztyén magyar eleink azt végezték 1523. esztendőben Rákos mezején, hogy a lutheránusok megfogadtassanak, úgy mint a Bódogasszony ellenségei és megégettessenek». Legszebb az ország védasszonyáról mondott beszéde, melyben nemzetünk történetének kegyeletes emlékeit újíttja föl, nem ritkán gúnyos megjegyzéssel a protestánsokra: «Bezzeg gyomorból boszankodnak az új vallás után lázadt emberek a megmondott budai végzésért; de heában törődnek, mert akaratjuk ellen is oltalmazniok kell Bódogasszony tisztességét, midőn az ő képét erszényekben is hordozzák, sőt vasas ládájukban ugyan őrzik. De nehéz az ösztön

ellen rugodozni. Ha lehet, töröljék el a Bódogasszony képét a Magyarországi aranyakról».

Tasi Gáspár, az éles hitvitázó, 1640. évben Feucht Jakab öt rövid prédikációját fordítja le németből; melyben talpraesetten czáfolja azon húsz ál-okot, mely miatt a protestánsok nem akarnak pápistákká lenni. Könyvét Lósy Imre érseknek ajánlja, melyből vitaprédikációkhoz való velős anyagot szedtek ki annak idején; a jó magyarsággal fordított beszédek ma érdekes olvasmányt képeznek.

Kéry János pálos latin nyelven bocsájtja közre 1675. évben pompás tartalmú, jól kidolgozott, jeles szónoki alakba öltöztetett alkalmi és halotti beszédeit; alaki szempontból sokáig mintabeszédekül használták azokat.

Landovich István jezsuita *Új segítség* címén nyomatja ki közepes értékű egész évre szóló vasárnapi prédikációit.

Illyés András pozsonyi kanonok 1691. évben *Megrövidített Ige* név alatt két terjedelmes kötetben adja ki beszédeit, úgy hogy a jelesebb ünnepekre két-hat beszéd, a többire egyenkint három beszéd esik. A beszédek alakilag egységesek, tárgyukat tekintve túlnyomóan erkölcsiek; a beszédmód oktató, az irány nyugodt, az egységes eszmemenetet azonban megszakítják a gyakori, bár higgadt kitérések a hitújítók ellen. Az eredetileg magyarul elmondott beszédek később, 1695. évben Bécsben latinul is kiadta: *Verbum abbreviatum* címen s ebben a vasárnapokra szóló beszédek is vannak.

Elméletileg alaposan képzett szónoka volt ezen időszaknak *Illyés István* esztergomi nagyprépost, ki 1708. évben bocsájtotta közre ünnepi beszédeit, különös tekintettel a magyar szentekre; kiadványát egy évvel később még tizenhat beszéddel gazdagítja, melyek az előbbieket alaki szépség tekintetében még fölül is mulják. Mivel a Magyarországon különös tiszteletben tartott szentek ünnepeiről szóltak a beszédek, ezért nagy szolgálatot tett írójuk a lelkipásztoroknak, kik bucsúnapok alkalmára szép beszédeket találtak a gyűjteményben, miért is sokáig mint egyetlen forrásmunka voltak közkézen. Értéküket fokozta a kidolgozás, mert ezen nehéz időszakban, midőn a katolikus vallást a szentek tisztelete miatt gúnyolták és támadták, nem volt könnyű föladat a szentek tiszteletének tanát megvédő s a támadásokat megsemmisítő beszédeket készíteni. Illyés István magas szempontból kezeli beszédeinek tárgyát, mely ma is dicső-

ségére szolgál; beszédeinek vezéreszméje ez: Istent dicsőíteni szenteiben és a szentek példáját követni a keresztény életben, ez húzódik végig minden prédikációján. Tételfölállítása művészi, melyre nagy vonású, bár néha terjedelmes ellentétekkel készül bevezetéseiben. Szent László királyról p. o. így szól a bevezetésben: «Szent László koronáról-koronákra született király», a tárgyalásban ellenben: «Szent László Isten hív szolgája». A tárgyalás rövid, melyet a szent életéből merít, a befejezés vagy összefoglalás, vagy pedig a napi evangélium igéinek gyönyörű körülírása — parafrázis.

Miként Pázmány Péter, úgy Illyés István is a lap szélén jelzi a beszéd alakját és a szónoki alakzatokat, miáltal nagy szolgálatokat tett a kezdő szónokoknak.

Ezen időszakból egy beszédgyűjtemény maradt fön kéziratban. *Csepregi Jakab* kanonok magyarul elmondott prédikációi latinul írva a pozsonyi káptalan levéltárában 109. sz. a.

Hazánkban a katolikus egyház rendesen mondatott halotti beszédeket az elhunytak fölött, ennek daczára a halotti beszéd és könyörgés készítésének ideje óta csakis ezen időszakból maradtak fön magyar nyelvű halotti beszédek. A protestánsok átvették e szokást a katolikus egyháztól és napjainkig rendszeresen művelik az egyházi beszédek ezen műfaját, így aztán irodalmuk is gazdagabb ezen tekintetben. Mert a katolikusok idők folytán már csak főpapjaikat és a főrendűeket temetik halotti beszédek kíséretében, a protestánsok pedig minden halottjukat, ezért szónokaiknak is nagy változatosságú halotti beszédekre volt szükségük, mi emelte a termelést.

A fönmaradt halotti beszédekből úgy tárgyánál, mint hatásánál fogva kimagaslik *Hoffmann Pál* esztergomi kanonok és érseki helynök beszéde, melyet 1652. évben Nagyszombatban mondott a vezekényi csatában elesett négy nemes magyar vitéz, névszerint: Eszterházy László, Ferencz, Tamás és Gáspár gróf fölött. Minden szó, melylyel a remek beszédben a szónok az elesett hősök kegyeletének áldozott, gyújtó szikra gyanánt esett a haza leventéinek vitéz szívébe s a későbbi, évekig tartó török háborúban lelkesítő hatással volt. A többi halotti prédikációk is, melyek fönmaradtak névtelenül vagy a szónok nevével együtt, méltó helyet foglalnak el a nagyobb alkalmi beszédek sorozatában.

Az egyházi férfiak közül Haskó Jakab nyitrai püspök emlékét két beszéd, Benkovics Ágoston nagyváradai püspökét egy beszéd

örökíti meg; a többi beszédek főrangú urak és nők emlékének vannak szentelve, szónokaik névszerint ezek: *Folnai Ferencz, Jaklin Balázs, Telekessy István, Ordódy Zsigmona, Rényes István, Zöldi Pál.*

Könyvszemle.

Evangéliumok és epistolák és ezekre való elmélkedések. *Vásárhelyi Gergely* jezsuita. 1618.

A boldogasszony szűz Mária élete. *Kopcsányi Márton* minorita. Bécs, 1631.

Öt rövid prédikáció húsz színes okokról, miért nem akarnak most némely emberek pápistákká lenni. Feuktius Jakab után fordította *Tasi Gáspár*. Pozsony, 1640.

Otrokocsi Foris Ferencz konvertita saját megtéréséről: «A tévelygő juh». 1684.

Panegyres et orationes *Joannis Kéry*, ord. s. Pauli eremitae. Viennae, 1675.

Novus succursus, Új segítség, egész évre szóló vasárnapi prédikációk. *Landovich István* jezsuita. Nagyszombat, 1689.

Megrövidített Ige, azaz prédikációs könyv. *Illyés András* pozsonyi kanonok. Béts, 1691. Ugyanattól:

Verbum abbreviatum. Viennae, 1655.

Ünnepnapokra készített prédikációk. *Illyés István* esztergomi nagyprépost. Bécs, 1708. Ugyanattól:

Tizenhat ünnepi prédikáció. Bécs, 1709.

A vezekényi csatában elesett négy Eszterházy gróf fölött halotti beszéd. *Hoffmann Pál* esztergomi kanonok, érseki helynök. Bécs, 1653. Báthory Zsófia fölött. *Kis Imre*. 1670.

Haskó Jakab nyitrai püspök fölött halotti prédikáció. Egy jezsuita páter. Nagyszombat, 1655.

Haskó Jakab nyitrai püspök fölött halotti prédikáció. *Ordódy Zsigmond* esztergomi kanonok. Nagyszombat, 1655.

A négy Eszterházy gróf fölötti halotti beszéd, írta *Pálffy Tamás báró*. Nagyszombat, 1652.

Gróf Battyáni Ádám neje, Formentin Anna fölött halotti prédikáció. *Folnai Ferencz* vas megyei főesperes. Pozsony, 1653.

Gróf Csáki Istvánné, Milith Klára fölött halotti beszéd. *Rényes István* jezsuita. Nagyszombat, 1685.

Gróf Draskovics Miklós fölött. *Jaklin Balázs* esztergomi kanonok. Nagyszombat, 1687.

Gróf Draskovich Pál fölött. *Egy jezsuita páter*. Nagyszombat, 1694.

Gróf Eszterházy Antalné, gróf Erdődi Julianna fölött. Egy jezsuita páter. Nagyszombat, 1697.

Benkovich Ágoston nagyvárad püspök fölött. *Zöldi Pál* sátoralja-új helyi plébános. Bártphae, 1702.

Miklós S. Minden halotti prédikációi. Halála után rendbeszedte és közrebocsájtotta Szabó Dávid. Komárom, 1700.

15.

Vallási állapot 1710—1740. évig. Ellenreformáció. Jezsuiták és ferenczrendiek. Hittérítő beszédek. Nemzeti ébredés az egyházi beszédben. Bosányi Pál, Kolenicz András, Csúzy Zsigmond, Kelemen Didak és más szónokok.

A lelkeket ezen időszakban is a vallás érdekelte legjobban, ez irányította és befolyásolta a politikát; a vallási sérelmek orvoslását előbbrevalónak tartották, mint a törökök kiűzetését, kikkel a protestánsok amúgy is jó viszonyt tartottak fön, mert a vallás iránt közömbösek voltak: a katolikust és a protestánst egyaránt hitetlennek nevezték; kiűzésüket a protestánsok még sajnálták is.

A Tököli- és Rákóczy-féle szabadságharczok vezérei ugyan katolikusok voltak, de a támogatók legnagyobb részét protestánsok képezték; a katolikusok zöme a Habsburg-dinasztiához ragaszkodott. A szabadságharczok szerencsétlen kimenetele újból beigazolta, hogy a protestánsok nálunk nagyobb alkotásokra képtelenek. Századokon át nem bírták szervezni azon országrészeket, melyeket fegyverük meghódított; vallásuk és világnézetük őket inkább az oppozícióra képesítette, semmint az alkotásra.

A szabadságharczok végeztével a katolikusok bölcs mérsékletük jelét abban adták, hogy a protestánsokat nyers erőszak eszközeivel nem üldözték s így nem fokozták a vallási szenvedélyeket.

A hatalmat a katolikusok ragadják magukhoz, miben az udvar is támogatja őket, miáltal oly fordulat állott be, hogy a protestánsok, kik előbb a szabadságért, azután a jogaikért küzdöttek, most már a létért folyó harcztól vívják.

Az 1710—1740. években a magyar főpapság az ország szellemi vezére, a nemzet nevelője, teljesen magyar, e miatt elnémul a protestánsok régebbi szemrehányása, hogy idegenek ülnek a püspöki székekben. Ez a főpapság kibékíti a dinasztia a nemzettel, szolgálja a magyar alkotmány érdekeit, ha kell, szóvivője a nemzeti jogoknak.

A Pázmány Péter iskolájából kikerült főpapság általános műveltségben fölülmulja a protestánsokat; oly mély vallásos meg-

győződéssel van eltelve, hogy Eszterházy Imre, Csáki és Patacsis püspököket mindenki szent Gellért és Bánfy Lukács méltó utódainak tartja. Míg Magyarország első hittérítői idegenek: az ellenreformáció vezetői egészen magyarok.

A török elleni és szabadságharczok befejezésével a püspökök visszatérnek régi székhelyeikre, hivatásuk munkáját előlről kell kezdeniök a hittérítéssel, egyházak szervezésével; csak a Dunántúl képez némileg kivételt, hol szervezve volt a katolikus vallás, mert a török is jobban sanyargatta a katolikusokat, mint a protestánsokat.¹

A székhelyeikre, birtokuk élvezetébe visszakerült főpapságot mi sem jellemzi szebben, mint az, hogy nem vagyont, nem kincset, hanem lelkeket keresnek. Buzgón támogatja őket munkájukban a főnemesség, mely a hatalom és a nemzet érdekei között az alkalmas közbenjáró. A dinasztia még a protestáns fölkelések idejéből ismerte a főnemesség hűségét. Nem feledte, hogy a harcok zajában ez volt a békéltető, de ha kellett, ez volt a nemzeti ellenzék vezére a hatalom túlkapásai ellen. Nevük és működésük így a protestánsok előtt is rokonszenvessé vált. Marczali Henrik, ezen időszak történetírója, így fejezi ki a történet ítéletét: «Pázmány által lett Magyarország katolikussá, a nélkül, hogy németté lett volna.»²

A főnemesség, mint a közbéke és egyetértés előmozdítója, ezen időszakban egészen másként cselekedett, mint a protestantizmus kezdetén. Akkor az oligarchák váraikból csaptak le a prédára, különösen a papi birtokokra, most úgy mennek elő jó példával, hogy elhagyva váraikat, a polgárok körében építenek békés palotákat; így épül: Kismarton, Cseklész, Edelény, Nagygurab, Királyfalva;³ ez ápolja a közös jó egyetértést, előmozdítja a közvagyonosságot és szélesebb körökre terjeszti a műveltséget.

Mindazoknak, kik az ellenreformációban közreműködnek, ez a vezéreszméjük: *Magyarországnak megint katolikussá, egészen a boldogságos Szűz kiválasztott országává kell lennie.*

Ezen eszmét Eszterházy Pál nádor fejezi ki azon munkájában, melyet szűz Máriának magyarországi kegyhelyeiről írt; hazafias hálával szűz Mária közbenjárásának tulajdonítja a török kiűzetését

¹ Katona István. Historia Colocensis Eccl. I. 73. l. ² Magyarország története II. József korában. I. 270. l. ³ I. m.

s a visszafoglalt részekben Mária országát kívánja visszaállítani. Ugyanezen eszmét leheli gyönyörű imádsága, melyet szűz Máriához, a magyarok Nagyasszonyához intézett, mely ezen időszak vallásos irodalmának legszebb terméke és a magyar katolikus hazafiaknak ma is a legkedvesebb imája.

A főpapságnak a térítés munkájában hív és avatott munkatársai a jezsuiták; a honnan a törököt fegyveres kézzel kiűzik, ott megjelenik a jezsuita, a béke apostola, hogy megtérítse a török szövetségesét, a protestánsokat. A visszafoglalt templomok és plébániák egyelőre a jezsuiták kezeibe kerülnek, kik a plébánosi teendőket végzik. Mert a püspök egyelőre nagyobb megnyugvással bizta avatott, tapintatos kezeikre a plébániák vezetését, mint a térítésben s a megtért lelkek vezetésében járatanabb világi papságára, mely különben is számszerint igen megfogyatkozott.

A jezsuiták működése különösen hatásos a városokban, hol a visszatérítés munkájának főfigyelmét a protestáns nemesi osztályra és a polgárságra fordították. Itt a szószéken való működésüket nagyon elősegítette sajtójuk, mely elevenen működött; itt a visszatérítést megkönnyítette a társadalmi érintkezés, mert kezeikben volt az iskola, vele az ifjúság nevelése, mely által a szülőkkel is gyakrabban értekezhetek. A nevelés terén hamar találtak kitűnő segítséget a piarista atyákban, kiket a magyar közönség gyorsan megkedvelt és kik a tudomány terjesztése mellett terjesztői lettek a katolikus eszméknek.

Hajdan, a protestáns vallás keletkezésének idején, az egyházi birtok elfoglalása, szekularizációja fűzte a nemességet a protestánsokhoz: most a jezsuiták műveltsége, tudománya, befolyása gyakorolta azon vonzóerőt, mely őket a katolikus vallásra visszavezette. Ezen időszak jezsuitáinak működéséről mondja Marczali: «Ők nevelték Magyarország majdnem egész főnemességét és főpapságát, ők tűzték ki a fiatal lelkek életcélját, ők hatottak a nagy állásra hivatott fiatalokra az egészen egy célnak élő szentnek magasztosságával, a nevelő atyának szeretetével, szerzetüknek ügyességével».¹ Az ügyesség alatt a rend mély tudományát, gazdag tapasztalását, a lelkek vezetésében való avatottságát és tapintatosságát kell érteni.

Az ellenreformáció nagy munkájában fáradhatatlan szorgalmat fejtettek ki szent Ferencz fiai. Ők is kaptak plébániákat a

¹ I. m. 287. l.

városokban, még ha ott nem is volt rendházuk, innen, mint központokból indultak ki a vidékre, leginkább falvakra és pusztákra, hol az elhagyatott szegény népet keresték föl, oktatták, vigasztalták, anyagi és lelki ügyeikben mint tanácsadók és hiv barátok állottak a folytonos háborúk között teljesen kifosztott nép oldalán.

A szegénység fogadalmának megtartása megedzette testüket, lelküket a sok nélkülözést igénylő misszionárius tevékenységhez; alázatos lelkük eltűrte a gúnyolódást és üldözést, melylyel helylyel-közzel még találkoztak. A szegény nép lelke mélyéből ragaszkodott a hozzá hasonló szegény szerzeteshez; bizalmával ajándékozta meg, melyet annál könnyebben nyerhetett meg, mivel maga is a szegényebb néposztályból lépett a rendbe, ismerte a nép gondolkozásmódját és tudott annak nyelvén beszélni.

Az ellenreformációt azonban keresztülvinni ily alkalmas testületek, szervek és eszközök készenléte daczára sem lehetett volna, ha a lelkekben nincs meg az arra való hajlam. A fő- és köznemes osztálynál, valamint a műveltebb városi közönségnél a visszatérítés nem talált igen nagy ellenállásra. A katolikus vallás előttük megkedveltette magát önmagában, mihelyt megszűnt az ellene való állandó izgatás; érezték, hogy a nemzet történeti fejlődésének jobban megfelel a katolikus, mint a protestáns vallás, melynek gyökerei a külföldön voltak.

Althan gróf váczai és Erdődy Gergely gróf egri püspökök azt tapasztalják, hogy a protestáns nemesek nem is ragaszkodnak annyira hitükhöz, hogy előmenetelük előmozdításáért azt el ne hagyták volna.¹ A nagyra törekvő s a katolikus vallásra visszatérni vonakodó kisebbszámú nemesség Porosz- vagy Franciaországban lépett katonai szolgálatba. Természetesen itt sem lettek irányadó vagy számottevő tényezőkké s az idegen nép között még nemzeti jellegüket is elvesztették.

A katolikusok, kik a dinasztia szolgálatában lépnek a hadseregbe, bár osztrák zászlók alatt harcolnak, itt mégis vagyont, befolyást szereznek maguknak és dicsőséget hoznak a magyar névre.

Önkéntes volt a fő- és köznemesség visszatérítése vagy erkölcsi behatások folytán történt; a jobbágyokat ily indokokon kívül az 1681. évi XXV. t.-cz. alapján térítették vissza. Ezen törvény alapján

¹ Marczali H. Magyarország II. József korában. I. 23. l.

a jobbágyok vallásukat szabadon gyakorolják, «a mennyiben ez a földesurak jogát nem sérti».

A katolikus földesurak, az újonnan visszatértekkel egyetemben, a törvény végső szavai alapján erőszakosabban kívánták jobbágyaik visszatérítését. A visszatérítés ezen módjáról írja Marczali: «Nem sokkal bajosabban lesznek most katolikussá, mint két század előtt protestánsná».¹

Az ellenreformáció a vallásüldözésig nem is tévedt el, mert ez az uralkodóház érdekeivel is ellenkezett volna; III. Károly alatt kegyvesztetté lett, ki a protestánsokat üldözte, Althan püspökkel és Eszterházy József gróffal a király éreztette is haragját.

Az ellenreformáció a katolikus vallás összes tagjainak támogatása és segítsége mellett vitetett keresztül; az egyházi szónokok, kiknek vállaira nehezedett a nagy munka nehezebb része, sikeres működésüknek eszközeiről elég számú prédikációval számolnak be. Az irodalom terén az öregebbek, a képzetebbek lépnek föl, hogy mintaszerű prédikációkkal segítsék a fiatalokat, kik ezen időszakban a nagy paphiány miatt csak két évig tanulnak a szemináriumban, azután fölszenteltettek.² Oktatásuk tehát csak a legszükségesebbre szorítkozott.

Még mindig sok jeles egyházi beszéd marad kiadatlanul s rejtőzik a kéziratárak homályában. Épen azért is, mivel minden időszakban kerültek ki a nyomda alól a kor igényeit kielégítő prédikációk, nem fejlődött ki a katolikusok között azon érzék és kegyelet, melylyel az elődök sikeres működésének eszközeit kellene méltányolni és az enyészettől megóvni. Ebben a protestánsok már kezdettől fogva megelőzték és fölülmúlták a katolikusokat és ezen kegyeletes hagyomány náluk majdnem törvénytényé vált, miáltal nemcsak prédikációirodalmuk gazdagodott, hanem benne egyházuk egész belső életének története szemlélhető. Náluk minden lelkész megőrzi elődeinek írott prédikációit, belőle ismeri meg híveinek jó és rossz tulajdonságait, egyháza belső életének legújabb történetét, általa megtalálja saját működésének útirányát. Nemcsak megőrzik ezen prédikációkat, hanem ki is nyomatják, így hogy csak egy példát hozunk föl: Perlaki Dávid 1852. évben kiadja a perlaki protestáns pásztorok prédikációit 1529—1852. évig.

Az ellenreformáció idejéből való hittérítő beszédek egyedül

¹ I. m. 212. l. ² Molnár Aladár. Közoktatás története. 290. l.

a ferenczrendi *Bossányi Szerafim* ad ki aggkorában, fáradságos működésének befejezése után latinul; hogy egyrészt beszámoljon a magyarországi ferenczrendiek hittérítési eszközeiről, másfelől, hogy ezen eszközöket ösztönzésül és utánzásul adja át különféle nyelvű vidékeken működő rendtársainak.

Bossányi, mint előszavában mondja, Árva vármegye szegény népe között végezte a hittérítést; átszenvedte földhöz tapadt népével együtt a pestist, 1740. év körül tért pihenésre. A közrebocsájtott beszédek 1764. évben jelentek meg.

A beszédgyűjtemény címe, előszava, az egyházi hatóság jóváhagyása elmondja, hogy itt nem Bossányi atya prédikációiról van szó, hanem a magyarországi ferenczrendiek egységes, hittérítő működéséről, ennek közösen megállapított tervéről és a működés közben szerzett tapasztalatok egybefoglalásáról.

Igy megtudjuk, hogy működésük alapjául a római katekizmust tették, ezt a római anyaszentegyház tanításának szabatosan és világosan kidolgozott tankönyvét, mely a hitújítások után készülvén, nem engedte, hogy az egyház tanítója tévedésbe eshessék a hit tárgyai felől elterjedt különféle vélemények közepette. Ezen tankönyvből azután kiszemelték az együgyű nép megtérítésére s a hitben való megtartására legszükségesebb tanításokat: a hitről, a szentségekről és az imádságokról.

Ezen tárgyakról készítettek azután rövid, népies beszédeket, úgy hogy a szónokoknak ragaszkodniok kellett a tanítás tárgya és módszeréhez, ellenben szabadságukban állott az erkölcsi oktatást, a tanulást hallgatóik lelki szükségéhez szabni és változtatni.

Nagy figyelmet fordítanak a hitnek vitás tárgyaira: az Oltáriszentség, szentmiseáldozat, egyházi rend és házasság szentségének alapos tanítására, mint oly tanokra, melyeket a protestánsok el nem fogadtak.

A könyv így huszonnégy beszédre oszlik, a huszonötödik a szintén vitás hitigazságról, a tisztítóhelyről szól és úgy van kidolgozva, hogy egyúttal halotti beszédnek is lehessen használni. Erre nézve van egy külön alkalmi bevezetés készítve, a tárgyalás alkalmas helyén pedig rövid minta, miként kelljen a halott rövid élettörténetét, esetleg jócselekedeteit elbeszélni.

A beszédeket követi egy halotti bucsúztató, melyet a halottas-háznál a holt besztertelése alkalmával lehetett elmondani; ez oly szépen van kidolgozva, hogy belőle könnyen lehet nagy hatására

következtetni, mert maga a halott bucsúzik hitvesétől, gyermekeitől és egyéb hozzátartozóitól.

A könyv végén még külön kisebb bevezetések vannak az Úr ünnepeire, vasárnapokra és a szentek ünnepeire; el van itt mondva, hogy a napi evangélium rövid magyarázata után miként lehet áttérni a könyvben levő beszédre, sőt az is el van mondva, hogy mely alkalomból, melyik beszédre lehet természetesen áttérni; p. o. valamely" szent apostol ünnepén legjobb a katolikus hit felségéről írt prédikációt, hitvalló pap ünnepén pedig a szent miseáldozatról szólót elmondani.

Bossányi atya prédikációs könyve így a maga egészében újítja föl előttünk az ellenreformáció korának hittérítő szónokát, bemutatja őt sokféle működésében. Látjuk, hogy miként igyekszik gyalog, nélkülözések, fáradságok között egyik helységből a másikba; miként várja megjelenését a szegény nép, mely régen nem látott lelkipásztort; mikép kereszteni a kisdedeket, vigasztalja a betegeket, temeti a halottakat, készül a prédikációra, misézik, maga köré gyűjti a serdülő ifjúságot; *mindenkinek mindene*, mint a nagy apostol szent Pál volt; és miként kíséri a szegény nép áldáskívánása a távozó hív barátot további útjára; a viszontlátásra?

Eszterházy Károly gróf egri püspök mondja a könyvet jóváhagyó iratában, hogy «a közlött beszédek számtalan helyen használták fényes sikerrel».

A mint az ellenreformáció alkalmával a katolikus egyházba való visszatérések által a nemzet visszatér a történeti alapra, ugyanakkor ezzel okozati összefüggésben a prédikációban is följúdul a nemzeti szellem és érvényesülni kezd a magyar nyelv ott is, honnan előbb kiszorult.

A nemzeti szellemet ébreszti *Bossány Farkas* jezsuita 1722. és 1723. években Pannonhalmán; ott, hol a keresztény vallás fénye ragyogott föl elsőben az ország fölött, ott hirdeti két egymást követő évben szent István király dicsőségét és beszédeit kinyomatva a nemzet színe elé bocsájtja. Nem mintha eddig szent István tisztelete el lett volna hanyagolva, hisz az eddigi beszédgyűjteményekben is volt a szent király emlékét őrző beszéd, sőt húsz évvel előbb 1702. évben ugyanitt prédikált magyarul *Csete István jezsuita*,¹ de beszéde nem jelenván meg nyomban és magyarul, az országban

¹ Némethy Lajos. Szent István dicsbeszédék. VIII. 1.

nem idézte elő azon hatást, mint Bossány Farkas beszéde, melyet 1725-ben Biró Márton bicskei plébános, később püspök prédikációja követett Budán; beszéde 1728. évben jelent meg.

Az 1729. évben már az országgyűlés megnyitásának ünnepélyéhez tartozik a magyar prédikáció; ugyanis a nevezett országgyűlés megnyitásakor Pozsonyban, a ferenczrendiek templomában hazafias prédikációt mond egy *névtelen ferenczrendi* barát, mely esemény által előkelő helyet hódít meg a nemzeti nyelv.

A katolikus egyház úrnapi vonzó, gyönyörű körmenetét ezen időben arra kezdi használni, hogy tettel és szóval tegyen nyilvános hitvallást az Oltáriszentségben jelenlevő Jézus istensége mellett és a protestánsok fő erősségeiben hirdesse, hogy tántoríthatatlanul ragaszkodik a sokat és sokszor megtámadott hitágazatához. A katolikus hívek a városok utczáin és piaczaín térdreborulva mutatják be imádásukat a szentség előtt, a lelkes szónokok pedig a nyílt piaczkon vitatják, hogy Jézus valóságosan jelen van az Oltáriszentségben. Debreczenben 1724. évben *Csáki József gróf* és *Pater Adalbertus a sancto Stephano* — családi nevén Tagányi piarista; ¹ Kolozsváron *Herbánszky Adolf* piarista; Kassán néhány évvel később *Bernard Pál* prédikál magyarul nyilvánosan úrnapiján.

A török rabságból fölszabadult Győr lakosaiban a vallásos hálán kívül magasra lobog a hazafias szellem lángja. *Károlyi Lőrincz* győri kanonok ápolja azt 1729. évben megtartott szép magyar prédikációjával.

A régi időkből följegyezte hazánk története, hogy a török elleni hadjáratokban a magyar vitézek szűz Mária iránti tiszteletük jeléül annak szent olvasóját viselték kardjuk markolatán, de a szent olvasó Királynéját magasztaló prédikáció ezideig nem maradt fön. Az 1739. évben *Füsi Pius*, szent Domokos fia, szerzete alapítójának kegyeletes törvényét követve, Váczon mond lelkes prédikációt a szent olvasó ünnepén.

A halotti beszédek irodalma is oly föllendülést mutat ez időszakban, hogy a szónokokat nagyobb számuk miatt csak beszédeik kiadványánál lehet felsorolni. Termékenység és jelesség tekintetében kimagaslik közülük *Baranyi Pál* jezsuita; Erdélyben élt, hol a főúri családok nagy szeretettel és bizalommal kérik föl kedves halottaik elbucsztatására. A jeles funerator két terjedelmes kötetben egybe-

¹ A Magyar Nemzeti Múzeum példányán látható fölírás szerint.

gyűjtve adja ki halotti beszédeit; gyűjteménye elején elmondja, hogy melyik beszédét kiről és mikor mondotta el.

Kolenicz András pálos 1713. évben latin nyelven adja ki hazai szenteink tiszteletére készített dícsbeszédeit. A terjedelmes, emelkedett irányú prédikációkban Káldi példáját követve, bőven idéz görög és latin egyházi szónokok beszédeiből. A remekírókból vett szép idézetei daczára még sem mondható, hogy beszédei sikerültek volna; mert maga mondja, hogy beszédei kidolgozásánál három rendű hallgatóság lebegett szemei előtt: eruditiori, civili et rudiori hominum sorti; természetes, hogy három ellentétes célja közül egyiket sem érte el, nem is lehet tudós, közép és alantas képzettségű hallgatóságnak ugyanegy beszédben sikeresen prédikálni. Hasonló értékűek tizenegy évvel később kiadott latin prédikációi; már címüket így határozta meg: *Sermones indifferentes*, csakugyan közömbösek is.

A budapesti egyetemi könyvtár kézirtára nagyon szép beszédgyűjteményt őriz; a gyönyörű kézírással bíró *névtelen* szerző 1717—1750. években készíti ezen fenkölt szellemű, hazafias prédikációkat a boldogságos Szűzről s egyéb szentekről. A három részre osztott gyűjtemény minden egyes beszédére föl van írva a készítés évszáma, a hely, hol azt a szónok elmondotta, mely följegyzésekből kitűnik, hogy szerzőjük többnyire Kolozsmonostoron tartózkodik és prédikálva járja be az országot: Nagyszombat, Pannonhalma, Komárom azon nagyobb helyek, hol megállapodik. Bevezetéseiben is meg szokott emlékezni azon templom történetéről, melyben prédikál; így mondja a kolozsmonostori templomról, hogy azt sem a török, sem a hitújítók «meg nem mocskították», ezért magasztalja Istent, üdvözli a hiveket és szerencsét kíván nekik Istennek századokon át élvezett oltalmáért. E közvetlen bevezetések nagyhatásúak voltak s a bennük fölhozott adatok történeti értékkel bírnak.

Csuzi Zsigmond pálos «Evangéliumi Trombita» czímen kiadja 1724. évben vasárnapi prédikációit. Valószínűleg az övé azon beszédkötet is, mely a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában cím és évszám nélkül, félbőrbe kötve, hátlapján ezen följegyzést viseli: «Titkos értelmű trombita 3».

Beszédei többnyire hitágazatosak, sőt az erkölcsi tartalmúak is a hitigazságokból vannak levezetve. A szentírás alapos ismerete jellemzi irányukat, de oly messziről indul tárgya felé, hogy a szépen

kidolgozott részletek daczára elhomályosul a beszédek tétele. A kidolgozásban nevezetes az, hogy a szentírást nem idézi, hanem annak eseményeit elbeszéli; a befejezés kerekdeden tér vissza a bevezetésre, az erkölcsi tanulságokat benne rövidség okáért csak jelzi, azok kibővítését a szónokra bizza.

Egy évvel később, 1725-ben, *Kosárba rakott aprólékos morzsalék* címén az egész év vasárnapjai és ünnepeire készült beszédgyűjteményt ad ki három kötetben, úgy hogy minden egyes alkalomra három beszéd esik. Ezek a nagy olvasottságról tanuskodó beszédek Káldi modorában vannak írva, pogány bölcselők és történetírók bő idézeteivel vannak fölékesítve, a befejezés tanulsága ezekben is csak jelezve van. Becses bennük a sok magyaros szólás és közmondás.

Kelemen Didák minorita adventtől húsvétig terjedő beszédgyűjteménnyel gazdagítja ezen időszak irodalmát. Ezen fáradhatlan misszionárius szónok a tiszántúli részekben működik a kálvinisták között; birja a főrangúak, különösen a Károlyi grófok bizalmát és barátságát, kiknek támogatására szervező működésében, templomok építésében föltétlenül számíthat. Alaposan, de terjedelmesen kidolgozott beszédeiből a szónok szívjósága, a magyar nép iránti nagy szeretete tűnik ki; eszméit oly hosszú mondatokba fűzi, hogy azok összefüggése elhomályosul, szerkezete pongyolává válik.

Kéziratban maradt a budapesti egyetemi könyvtárban *Felix a s. Cruce* conciones festivales című tizenkilencz egyházi beszédet magában foglaló munkája, melyet *névtelen* fordító jó iránylyal ültetett át nyelvünkre. A prédikációkat magas szónoki fölfogás, jeles irány teszi nevezetessé. Figyelemgerjesztései elmésen és kedvesen hangzanak, így karácsony ünnepén: «Minemű hasznot kell ebből a születésből várunk és vennünk, mely hasznokról midőn röviden szólok, figyelmesen és csendesesen legyetek, netalántán a jászolyban alvó kisdéd Jézust felsekerentsétek».

Azon világi férfiak nemes törekvésében, kik prédikációirodalmunkat fordításokkal gazdagították, szent Benedek beszédeinek fordítója után *Mikes Kelemen*, a rodostoi száműzött osztozik, ki ezen időszakban fordított francia nyelvből négy kötet prédikációt; kéziratát az egri érseki liczeum őrzi.

Mikor kevésbbé érdekes és értékes prédikációinkat is megbecsüljük, sajnálattal kell fölemlítenünk, hogy ezek eddig kiadóra nem találtak. A magyar irodalomnak minden barátja méltányolja

és tiszteli Mikes Kelemen alkotásait; ki nem szeretné ismerni azon prédikációkat, melyek ezen szelidlelkű bujdosónkat meghatották, megvigasztalták? Ha ezen vágyhoz hozzáteszszük a fordító remek magyar irányát, úgy ezen beszédek szónoklati irodalmunk becses gyöngyét képezhetnék.

Könyvszemle.

Imago vitae et mortis. Az életnek és halálnak képe, avagy halotti prédikációk. *P. Baranyi Pál* jezsuita; két kötet. Nagyszombat, 1712.

Stella triplex, sive sermones panegyrico-morales in omnia festa Hungariae. *P. Andreas Kollenyecz* ord. s. Pauli erem. Tirnaviae, 1713.

Ugyanattól: Sermones indifferentes. Tirnaviae, 1722.

Búzafejek és kalászok. *P. Kelemen Didák* min. Kassa, 1729.

Kosárba rakott aprólékos morzsalék, 3 köt. *P. Csúzy Zsigmond* pálos. Pozsony, 1725.

Ugyanattól: Evangéliumi Trombita, vasárnapi prédikációk. Pozsony, 1724.

Ugyanattól: Lelki éhséget enyhítő evangéliumi kölcsönzött három kenyér. Pozsony, 1727.

Szent István király ünnepére Panonhalmán 1722. *P. Bossány Farkas* jezsuita. Pozsony, 1723.

Ugyanattól, ugyanott 1723-ban. Pozsony, 1723.

Szent István király ünnepére 1725 Budán. *Biró Márton* bicskei plébános. Buda, 1728.

Úrnap beszéd Debreczenben. Gróf *Csáki Imre*. Kassa, 1717.

Úrtestenapi prédikáció Debreczenben. *P. Adalbertus*. Kassa, 1724.

Lelki beszélgetés az Oltáriszentségről Kassán. *Bernard Pál*, kiadja pulyai Bük András borsodi alispán. Kassa, 1735.

Úrnap beszéd Kolozsváron. *P. Herbánszky Adolf* piarista. Kolozsvár, 1730.

Győr visszafoglalásának emléknapján. *Károlyi Lőrincz* kanonok. Győr, 1732.

Pozsonyi országgyűlés megnyitására. *Névtelen ferenczrendi*. Pozsony, 1729.

Erős és magas Torony. Prédikáció Rózsafűzér ünnepére Vácson. *Füsi Pius* domonkosrendi. Győr, 1739.

Halotti beszéd gróf Eszterházy Pál fölött. *Vargyassy András*. 1713.

Sermones catechetici. P. P. Missionariorum almae provinciae Hungariae ord. min. *T. Seraphinus Bossányi* cum sociis missionarius. Agriae, 1764.

Halotti beszéd Erdődi György gróf fölött. *Kürtösi András* esztergomi kanonok. Nagyszombat, 1714.

Halotti beszéd Koháry Judit grófnő fölött. *Kelemen Didák* minor. Nagyszombat, 1718.

Halotti beszéd Forgách János gróf fölött. *Névtelen* fer.-rendi. 1735.

Halotti beszéd Barkóczy Krisztina grófnő fölött. *Deák Ferencz* miskolczi plébános. Kassa, 1733.

Ugyanannak halálára *Molnár András*. Kassa, 1733.

Halotti beszéd Morócz Zsuzsanna fölött. *Horváth Gergely* pálos. Kassa, 1734.

Halotti beszéd Csáki Krisztina grófnő fölött. *Kelemen Didák*. Kassa, 1736.

Ugyanannak halálára. *Névtelen piarista*. Kassa, 1736.

Ugyanannak halálára. *Névtelen minorita*. Kassa, 1736.

Halotti beszéd Merze Sinyei Kristóf fölött. *Kolosváry Pál* jezsuita. Kassa, 1729.

Halotti beszéd Haller György gróf fölött. *Kolosváry Pál* jezsuita. Kolozsvár, 1730.

Halotti beszéd Sigray Ferencz fölött. *Banács Domokos* ferenczrendi. Pozsony, 1727.

Affray Antal. Berényi Klára fogadalom-letételére.

Farkas Benignus. Úrnapi beszéd «Collyrium mysticum». Veszprém, 1740.

16.

Vallási állapot Mária Terézia királynő alatt 1740—1780. évig. Placetum. A prédikációk cenzúra alá vétele. A jezsuita rend eltörlése. A prédikáció elméleti oktatása, segédkönyvek, zsinati határozatok, egy mintapredikáció a budai egyetem papnövendékétől. Predikációk a királynőről; a királynő által elrendelt predikáció fordítása Bessenyei Györgytől. Csete István, Molnár János, Szabó István, Biró Márton beszédgyűjteményei. Predikációfordítás francziából, angolból. Nagybőjti, alkalmi, dicsbeszéddek és halotti predikációk. Könyvszemle.

Ezen negyven évre terjedő időszak egészen Mária Terézia királynő egyéniségét tükrözi vissza, ki megjelenésének bájával, előadásának meggyőző erejével meghódította a nemzet szívét s annak vonzalmát egész életén át birta; jóllehet nem minden intézkedése találkozott a nemzet tetszésével. Tetszett a nemzetnek, hogy magát fényes magyar testőrséggel vétette körül, hogy a nemes ifjakat az általa Bécsben alapított Teréziánumba édesgette, hogy a nagyszombati egyetemet Budán helyezte el, hogy a szent István-rendet alapította, hogy a szent koronát a budai királyi várak kápolnájába vitette, hogy ugyanott helyeztette el szent István király romlatlan

jobbát, hogy a trónörököst magyar ember, Battyányi Károly gróf által neveltette, hogy Bajtay piarista által taníttatta a magyar nyelvre; tetszett, hogy teljes életén át hálásan emlegette a nemzet áldozatkészségét, vitézségét, lovagiasságát, melylyel őt a hétéves háborúban támogatta.

Kedves volt a katolikusok előtt, mert a főhivatalokra katolikus férfiakat nevezett ki; mert 1758. évben a pápa beleegyezésével fölüljította és fölvette az apostoli királyi címet, gyakorolta a vele járó kinevezési jogot a nagyobb egyházi javadalmakra; ugyanezen jogát a magyar katolikus egyház szervezésére, a hitélet bensőségének ápolására is használta, mert a szepesi, beszercebányai, rozsnói, székesfehérvári és szombathelyi püspökséget és sok új plébániát is alapított.

A kezében ekként összpontosított hatalmat azonban idővel arra használta, hogy az egyházi javadalmakra idegeneket nevezett ki.

A magyar katolikus papság nem szolgált rá ezen mellőzésre, mert páratlan volt buzgóságban és életszentségben. Battyányi gróf primás úgy családi, mint állása utáni vagyonát nevelési és vallási czélokra fordította; példás türelemmel volt a másvallásúak iránt, egyformán gondoskodott szükségben levő katolikus és protestáns jobbágyairól. Csáki Károly egri érseket kortársai tiszteletből borromei Károlynak nevezték. A magyar kanonokok a jótékonyság és áldozatkészségben versenyeztek főpásztoraikkal.¹

A mellőzés mégsem talált nagyobb ellenzésre a nemzetnél; az egri érsek inkább gúnyosan, mint haraggal emlegeti, hogy ismer kanonokot, ki Isten nevét sem érti meg magyarul.

Idővel azonban a kinevezések folytán a főpapságnak a nemzettel való együttérzése lazul, a hatalommal szemben való ellenállása gyengül, az államhatalom pedig nagyon megerősödik.

Az ellenreformáció ezen időszak elején csendesen és békésen foly; a másvallásúak iránti türelem példásnak mondható. A katolikus vallásról aposztatáltakat a törvény bünteti még, de a kalocsai érsek nagyon dicséri Horányit, mert szépen ír a protestánsokról.²

A főpapok közül Biró Márton veszprémi püspök heveskedik a protestánsok ellen, *Enchiridion de fide* munkájában üldözéssel

¹ Marczali H. II. József és kora. I. 293. és 311. lap.

² I. m. 310. l.

fenyegeti a protestánsokat, de ezek védelme érdekében maga XIV. Benedek pápa szólal föl s elnémítja Biró Mártont.

Ezen időszak vége felé a koduló szerzetesek számának korlátozása s a jezsuita-rend eltörlése folytán az ellenreformáció teljesen megszűnik; sőt a francia enciklopedisták eszméinek hatása alatt az udvari körökben és az érintkezés folytán a magyar társadalom felsőbb köreiben is terjedni kezd a vallástalanság. Az igaz vallásosság helyét a janzenismus foglalja el, mely a vallás védelmének színe alatt megtörni igyekszik az egyház hatalmát. Ezek azt mondják, hogy a pápai diszpenzációkért sok pénz vándorol Rómába, hogy a szerzetesrendek magyar pénzt gyűjtenek s azt külföldi rendházaikba küldik; hogy az államhatalom támogatója az egyháznak, világi vonatkozású ügyeiben pedig végrehajtója az egyház intézkedéseinek, kell tehát, hogy megvizsgálhassa s ellenőrizhesse a végrehajtandó ügyeket, ezért be kell hozni a placetum regiumot.

A közös imádságokon kívül minden összeköttetést meg kell szakítani a külfölddel, még a misekönyveket és breviariumot is itthon kell nyomatni.

Akadnak hízolgók, kik a királynő hatalomvágyát ismerve, az iskolák írásbeli dolgozataiban fejtegettetnek az ifjak által oly tételeket, melyek a hatalom kiterjesztésére ingerlőleg hatnak s ezen dolgozatokat bemutatják a királynőnek.

A nagyszombati egyetemen 1772. évben ezen két tételt védik: 1. Joga van az államnak arra, hogy az egyházi ügyekre fölügyeljen, nehogy a hittan örve alatt az állam javával ellenkező tanítást hirdessenek. 2. Oly vallás, mely az állam célját megdönti, nem lehet igaz vallás.¹

De ezen vita csak visszhangja volt annak, mit a bécsi Tereziánumban 1771. évben Apponyi Antal gróf a «hazaszeretet» című értekezésében vitatott: «A hitszónoklatokat cenzura alá kell venni, mert az államnak föl kell ügyelnie és meg is kell büntetnie az esetleg túlcsapongó hitszónokokat».²

Ezen értekezés a királynőnek van ajánlva, benne magyar főrangú ifjú német nyelven vitatja, hogy helyes és jogos a prédikációt cenzura alá venni; mi később meg is történt; Erdélyben még e század közepén túl is cenzurázták a prédikációkat.

¹ Sebastian Brunner. *Mysterien der Aufklärung*. 226. l.

² I. v. Sonnenfels. *Ueber die Liebe des Vaterlandes*. Bécs, 1771. év. 9. lap.

Pedig szónokaink soha a szószékről államellenes vagy hazafiatalan tanokat nem hirdettek; sőt ellenkezőleg, Mária Terézia királynő meggyőződhetett, hogy több szónok az ő kedvéért megkísérlette a francia udvari szónokok modorát meghonosítani. Nem ugyan olyképen, hogy a jelenlevő királynőt prédikációjuk bevezetésében vagy befejezésében kedveskedőleg megszólítsák, hanem hogy kedvező alkalommal róla igen elismerőleg nyilatkozzanak, hallgatóikban a hűség és szeretet érzelmeit a királynő iránt ápolják és fokozzák.

Egyedül álló az egyházi szónoklat irodalomtörténetében ezen néhány prédikáció, mert nem királyról, hanem uralkodó királynőről van szó, mert a szónokok sem nagyon jártasak az udvari szokásban és udvari nyelvben, így azután az egyes szónok elmés-ségétől függött annak sikere. Tény az, hogy egyes beszédek a királynő kezeihez juttatták és tény, hogy a hallgatóság a hódolat ezen módját természetesnek találta.

Biró Márton veszprémi prépost a királynő uralkodásának kezdetén, 1741. évben, Pozsonyban prédikál szent István király ünnepén, beszédének ezen címet adja: *Ékességek országa*; dicsőíti benne a királynőt, mint a ki az ékességek országának legfőbb ékessége.

Később, mint veszprémi püspök s így állásánál fogva a királynő kancellárja, *Infanteria Jesu* címen egybeveti Jézus szent gyermekségét az akkor kétéves II. József trónörökös életével s a hosszú, áradozó beszédet a kis trónörökösnek ajánlja.

Szabó János jezsuita Sopronban 1743-ban prédikál a királynőről, a bajorokon vett győzelme és cseh királylyá történt koronázása alkalmával. Beszédében a királynő erősségét magasztalja, a szövegben is, meg a címlapon is: *Erős asszony Állatnak* mondja őt.

Csődy Pál szombathelyi kanonok *Hadakozó erő* című prédikációjában Laudon hadvezér érdemei fölött, legfőképen a királynőt dicsőíti Schweidnicz várának elfoglalása alkalmából.

Hozzájuk csatlakozik *Hermán József* győri kanonok; beszédének elmondására okul azon alkalom kínálkozik, midőn a királynő *himlős nyavalyából* szerencsésen meggyógyul.

Beszédének hatását a címlapra nyomott metszettel kívánja fokozni. A metszet tájképet ábrázol, háttérben magaslaton csinos várkastély látható, az előtérben magas olajfa, alatta könyökére kecsesen támaszkodva, a pázsiton nyugszik a királynő, fején korona, jobbájában a királyi jogar. A királynő balján féltérdre ereszkedett

helyzetben díszmagyarba öltözött ifjú égő szívet nyújt a királynő felé, mi a nemzet szeretetét, örömét jelképezi; jobbán szintén díszmagyarban térdelő alak, mely edényben égő tömjént áldoz a királynőnek. Ezen alak valószínűleg a szónokot ábrázolja.¹

Miként fogadta a királynő ezen prédikációkat? azt nem lehet tudni, tény azonban, hogy az udvarias szónokoknak prédikációikért viszonzásul prédikációval kedveskedett. Ugyanis Prágában egy névtelen szónok szent Tamás apostol hitetlenségét arra használta föl, hogy belőle szépen beigazolta Jézus Krisztus istenségét és a keresztény vallás igazságát, mely prédikáció hatalmas benyomást tett a királynőre. Megparancsolta tehát *Bessenyei György* testőrének, hogy a beszédet fordítsa magyar nyelvre s adja ki; mit az megtett, a beszéd Pozsonyban 1773. évben megjelent s a magyar egyházi szónokok közül soknak megküldetett.

A felsőbb köröknek szánt beszédet Bessenyei György remek magyar irálylyal fordította le és teljesen gavallér udvaroncز lendületes szavaival adja elő az előszóban a beszéd történetét; hozzáteszi, hogy a királynő parancsa azon forró érdeklődését mutatja, melylyel a vallás iránt viseltetik és tanuskodik szívének azon vágyáról, hogy népét vallásossá s általa boldoggá tegye.

A nemesszívű királynő sem kerülhette el a föld hatalmasainak végzetét, mert a kit életében így magasztaltak a szószéken, annak halálát csak egy nyomtatásban megjelent beszéd siratja *Vizi Ferencz* Szebenben mondott halotti beszédében; bár igaz, hogy régibb dicsőítői előtte szálltak a sírba.

A placetumon és cenzurán kívül azonban még újabb csapás is érte a magyar katolikus hitszónoklatot. A túlságig összpontosított hatalom terjeszkedési vágya s az elmékben térthódító encziklopedisták folytonos áskálódásai a katolikus egyház intézményei ellen nem szüntek meg. Mivel a vallásos királynőt egyenes úton nem lehetett az egyház megrontására rávenni, ezért kerülő úton összeiratták a koldulással foglalkozó szerzeteseket, összeiratták és fölbecsültették a jezsuiták birtokait. Az előbbinek eredménye azt tünnetette föl, hogy 1770. évben az esztergomi egyházmegye területén 1309 ferenczrendi szerzetes van, az egész országban pedig ferenczrendi, minorita és kapuczinus együttvéve 2419.² Szemlélődő életüket tétlen életnek mondták, a koldulást pedig az országra nézve

¹ Nemzeti Múzeum példánya. ² Kanczell. levélt. Nro 5279.

nemzetgazdasági kárnak minősítették; kormányrendeletben korlátozták tehát számukat. A jezsuiták vagyonáról pedig előadták, hogy az országban a tudományt és közművelődést jobban elő lehetne mozdítani, ha az a tanulmányi alapra fordíthatnák, mintha a jezsuiták kezeiben marad. Ezen tetszetős indok folytán a királynő 1773. évben a jezsuita-rend eltörlését a pápánál kieszközölte.

Igy bénult meg és veszett el a katolikus vallás és tudomány föntartásának és terjesztésének két érdemes tényezője, vele megszűnt a még be nem fejezett ellenreformáció munkája és tétlenségre lőn kárhoztatva a jezsuiták érdemes rende, mely nálunk a nemzeti és alkotmányos törekvéseknek volt zászlótartója. A hazai történetírás egy század mulva adta meg a rendnek a fényes erkölcsi elégtételt, midőn ezen időszak jezsuitáiról mondja: «Nálunk a jezsuiták... a hazafias érzésnek és nemzeti külön alkotmányoknak lettek buzgó apostolai».¹

Noha így Mária Terézia uralkodása alatt az alkotmányos ellenállási erő megtört, a nemzeti szellem pedig álombamerülnék látszott, a katolikus prédikáció irodalma pezsgő életet mutat, nemzeti alapon nyugszik s a magyar nyelv hódít a szószéken.

Az elméleti oktatás és gyakorlat terén egyaránt sok történik arra nézve, hogy alapos és az egyházi szónoklat művészeti követelményeinek megfelelő prédikációk készülhessenek. A munkásság kiváló részét ezen téren is a jezsuiták teljesítik, latinul, mert a papképzés nyelve a latin volt. Nagyszombatban levő sajtójukban 1765. évben mint a egyházi beszédek gyanánt kiadják aranybeszédű szent Péter 91 rövid, de gyönyörű prédikációját.

Egy évvel később, 1766-ban még fölségebb munkával lepik meg az egyházi szónokokat, kiadják Nagy szent Leó pápa beszédeit és homiliáit; úgysszinte Ciceronak «de Oratore» című munkáját, melynek kéziratát az esztergomi káptalani könyvtár őrzi; ezáltal az egyházi szónokok látókörét szélesítik. Még 1728-ban a boldogságos Szűz apológiáját adták ki, mi jeles forrásmunka a szent Szűzről készítendő beszédekhez.

Az 1752. évben Hanaps Miklós dominikánus világhírű egyházszónoki segédkönyve kerül ki sajtójukból; ezen 1250. év körül írott s azóta folyton forgalomban levő segédkönyv betűrendes sorban adja elő a szentírásban levő példákat, történeteket és idéze-

¹ Marczali H. Magyarország II. József alatt. I. 288. l.

teket; mivel pedig a szentírás az egyházi szónokok legjobb példatára, ezen munka becse kiszámíthatatlan volt.

Saját kiadványaikon kívül buzgó terjesztői minden jó könyvnek, melyet a világirodalom az egyházi szónokok segítségére termelt; így a hazai plébániai könyvtárakban ma is föltalálható az 1763. évben újból megjelent könyv, melyet aranszájú szent János *de Sacerdotio* címen írt; magvas egyházi szónoklattan, mely ugyanazon szolgálatot teszi az egyházi szónokoknak, mint Cicero retorikája a világi szónoklatnak. Hozzácsatlakozott a hasonló szellemű *Regula pastoralis*, melyet Nagy szent Gergely pápa írt.

Ilyenmű segédkönyvek írásában a jezsuitákon kívül mások is fáradoztak; nevezetesen *Fogler György* egri kanonok. *Hortus divinatorum eloquiorum*, a Kassán 1723. évben megjelent munka gyönyörű szemelvényeket közöl a szentírásból; *Filo János* esztergomi kanonok 1773. évben, a jezsuiták sajtójának betűivel: *Introductio novelli operarii ad exponendam variis exerrantibus doctrinam verae ac salvificae religionis*, ezen munka címének megfelelőleg hasznos tanácsokat ad az ifjú egyházi szónokoknak, miként készüljön a prédikációra, hogyan viselkedjék a szószéken, hogy a legújabb ellenvetésekre alaposan tudjon megfelelni.

Ezen gazdag és jól használható segédkönyveken kívül *Csete István* jezsuita, ki kedvelt és jeles szónok volt, 1750. évben kiadott latin prédikációinak bevezetésében 38 lapon valóságos és módszeres homiletikát írt; rendszeresen fejtegeti a beszédkészítés elveit, ezeket szent Ágoston után a beszéd tárgy világossá, vonzóvá és meghatóvá tétele nyomán csoportosítja. Munkájában egészen új azon fejezet, mely a népies beszédkészítés titkát tárgyalja. Nem fejt ki teljesen a népies fogalmát, de nagy szolgálatot tesz azért, hogy a különbséget a népies és pórias közt tisztázza és hogy a szónokot a pórias beszéd módtól megóvjá, kimondja a ma is érvényben levő igazságot: *népiesen csak nagy szónokok tudnak prédikálni*.

Az egyház a maga részéről jobban és sikeresebben őrökdi a prédikációk fölött, mintsem azt az állami hatalom cenzurája tehetné; az egri zsinat¹ 1765. évben az egyházi szónok méltóságáról és a szorgalmas prédikálás kötelességéről szólva, megparancsolja, hogy «a prédikációban kerülni kell a haszontalan dolgok és

¹ Caput III.

költött történetek elbeszélését, a másvallásúakat pedig gúnyolni nem szabad».

Az 1777. évi rozsnyói zsinat előbb a beszédkészítés törvényeiről szólva, megparancsolja az espereseknek, «hogy kerületük papságának prédikációit ellenőrizzék, viszont utasítja a papságot, hogy írott beszédeit az esperesnek bemutassa».

Megvolt ezek szerint az egyházi szónoklat oktatására, valamint az önképzés előmozdítására elég számú és tartalmilag is érdemes tan- és segédkönyv, a papnevelést sem kellett már sietve és fölületesen végezni; de nincs semmi adatunk arra nézve, hogy a prédikáció-készítés oktatásához mily vezérfonalat vagy segédkönyvet használtak. Annyit tudunk, hogy a papnövendékek kötelesek voltak időnkint prédikációkat készíteni s azokat tanáraik és társaik előtt elszavalni, sőt Nagyszombatban szent István napján a templomban mondtak szent István királyról dicsbeszédeket a következő papnövendékek: *Miskovics József* 1731-ben, *Fekete Imre* 1743-ban, *Nedeczky Ferencz* 1748-ban, *Kluch József* 1768-ban, *Tornaljai Gedeon* 1770-ben, *Divéki Lajos* 1771-ben.¹ *Gróf Csáki Nep. János* 1773-ban mondott lendületes beszédet a Mária-egyesületről.²

Érdekesebb azon beszéd, melyet *Lászlay Imre* papnövendék 1757 augusztus 20-án készített s mutatott be a szaktanárnak, kinek hátrahagyott irataiból került az egyetemi könyvtár kéziratárába. A latin nyelven írt beszéd Vízkereszt utáni II. vasárnapra készült. A beszéd előtt ennek vázlata van bemutatva így: beszéd tárgy, tételfölállítás és fölosztás, a beszéd célja.

A vázlat után a beszéd úgy van leírva, hogy jobb- és balfelől elegendő hely van hagyva lapszéli jelzésekre. Az alakra vonatkozó jelzések a maguk helyén így következnek: bevezetés, bekezdés, átmenet a beszéd tárgyra, tételfölállítás, fölosztás két részre, tárgyalás I. rész, tárgyalás II. rész, befejezés. A beszéd anyagkezelésének jelzése mind a két részben ez: érvelés a hasonlóból, példa, megszólítás, kép, intés, következtetés az előzőből és körülírás, mely befejezése a beszédnek.

Ezen fönmaradt beszédből látszik, hogy a papnövendékek a beszédkészítés anyag- és alaktanából alapos oktatásban részesültek, melyet annyira elsajátítottak, hogy a beszédet készítő Lászlay Imre

¹ Némethy Lajos. Szent István dicsbeszédek. 50. l.

² Egyetemi könyvtár kéziratár.

próba-prédikációján a szaktanár semmi kivetni valót nem talált, — talán ép ezen okból őrizte azt meg iratai közt, — és most utólag is minden szónoki jelzése megállja a maga helyét; a próbabeszéd-készítés ezen módja ma is mintaszerű és ajánlható.

Az egyházi beszéd irodalma ezen időszakban gazdag úgy gyűjteményes prédikációk, mint különösen egyes alkalmi beszédek tekintetében, mert több ünnepélyes alkalom kínálkozik arra, hogy jelesebb szónokok szerepeljenek és az irodalmi működés tisztes becsvéga is pezsgő életet és szellemi versenyt teremtett a szónokok közt.

Hanyatlík azonban a magyaros szónoki irány; cifra, hosszú címeket adnak még az egyes beszédeknek is, melyek a címlapot egészen elborítják, úgy hogy nehéz a beszéd célját és elmondása helyét kikeresni. Ugyanez észlelhető a beszédek szövegében is; feledésbe ment azon helyes szónoki elv, hogy a beszédből a főléges anyagot ki kell küszöbölni; az irány szépségét nem a gondolat egyszerű, világos kifejezésében keresték, hanem a túltömött, terjen-gösen körülírt homályos mondat-szerkezetben.

A gyűjteményes prédikációk sorozatát *Csete István* jezsuita vasárnapi prédikációinak latin kiadása nyitja meg 1750-ben; ezt követi a Magyarország védszenteiről mondott dicsbeszéd-gyűjtemény, melyet *Gyalogi János* rendtársa adott ki 1754-ben. Jelesek a latin beszédek, de szebbek a magyar dicsbeszédek, melyeket a hírneves szónok majd egy századdal előbb mondott el fényes közönség előtt. Nagyboldogasszony ünnepére 12, szent István királyéra 5, szent László királyéra 6 beszéd készült, a többi szent ünnepére kevesebb. Kidolgozásuk terjedelmes, érvekben gazdag, komoly, oktató modorú, melyhez a magyar nemzeti jellemvonás, a bánatos hang csatlakozik, miáltal a magyar szív hatalmas megindítására nagyon alkalmasak. A beszédek vezéreszméje a szónok szeretete hazája, vallása, nemzete iránt; hő vágyát képezi, hogy nemzetét a hit egységére vezesse vissza, ezért utal beszédeiben a nemzet történetére, szedi össze a népelet adatait, hozza föl a kedves és jellemző elnevezéseket, miket a nemzet adott védszenteinek; ezekkel indítja meg magyar hallgatóságát, erősíti meg a hitben és ébreszti föl a visszatérés édes vágyát a hitegységtől elszakadt lelkekben. Alig van szónokunk, kiben a nemzeti jellemvonás oly vonzóan nyilatkoznék meg, mint Csete Istvánban. (Lásd 45. számú olvasmány.)

A budai iskolának tudós direktora, *Molnár Ker. János* az egész egyházi év vasárnapjai és ünnepeire adott ki széles mederben folyó, alapos tudással kidolgozott erkölcsi prédikációkat, szintén latinul és magyarul. A beszédek jellemző vonása az, hogy kettős bevezetéssel bírnak, mint azt a XVII. század francia egyházi szónokai honosították meg. Az 1769. évben befejezett gyűjtemény kézírata a budapesti egyetemi könyvtárban van.

Nagybőjti beszédsorozatok kiadása ezen időszakban kezdődik. *Szabó István* jezsuita az első, ki 1743. évben ily beszédeket bocsát közre. Három esztendőre való prédikációkat is ad ki 1746. évben, nyugodt, oktató modor jellemzi azokat.

Bíró Márton inkább buzgó, mint tehetséges egyházi szónok, országos hirnevet szerez magának szorgalmas prédikálásával. Mint bicskei plébános lép föl Budán a szószékre, honnan úgyszólván állandóan prédikálva ül a szombathelyi káptalan, majd a veszprémi püspöki székbe. Nagyobb beszédgyűjteményét *Evangéliumi moralizálékok* címen mint veszprémi püspök 1756. évben adja ki. Nagyhangú, terjengős, de kevésbé érdekes beszédek.

P. Seraphinus minorita 1769. évben Magyarország védasszonyát dicsőítő latin prédikációkat adott ki Egerben.

A népies prédikálásnak jó szolgálatot tett egy *névtelen* ferenczrendi, ki Budán 1771. évben magyarra fordítva adta ki nyolcz kötetben Le Torneux francia szónok evangélium- és lecke-magyarázatát, melyhez a szentek élettörténete van csatolva; a munka jó családi olvasmányt is képezett.

Szabó István jó példája a nagybőjti beszédsorozatokra nézve hamar talált követőt két váci ferenczrendi atyában, kik közül az első, *Horváth Imre* szent Mária Magdolna esetét és megtérését választja hét beszéde tárgyául, a magában jó beszédanyagot vonzóan és tanulságosan dolgozta ki; *Kósa Benedek* pedig a Siralmas Sedechias-ról prédikál, párhuzamot vonva a szentírás és saját kora embereinek erkölce és törekvése között. Jellemrajz helyett azonban inkább szójátékokat alkalmaz beszédeiben. (L. 46. sz. olvasmány.)

Némethy Sámuel dominikánus 1780. évben lefordította angoltól Doddridge Fülöp három prédikációját, melyekben az új-szövetségi szentírás hitelessége s általa a keresztény vallás isteni eredete van bebizonyítva; a magas szempontból készült, csinos szónoki iránylyal lefordított beszédek kézírata a budapesti egyetemi könyvtárban őriztetik.

A szent István királyról szóló dicsbeszédeknek új táplálékot és lendületet adott *Róka János* bosnai kanonok, ki 1735. évben Pozsonyban elmondott s ugyanott kiadott beszédében a szent király romlatlan jobbjáról értekezik nagy avatottsággal, miről a régebbi szónokok csak mellékesen emlékeztek meg. Mivel a szent jobb a bécsi kincstárban őriztetett, Róka János 1769-ben Bécsbe ment magyarul prédikálni ugyancsak a szent jobbról. A Bécsben ez időtájt nagy számban tartózkodó magyarság «magyar nemzeti temploma» előbb a jezsuiták, utóbb a máltai lovagok, végül a kapuczinus atyák temploma volt; ezen templomokban szokott a magyarság a szent király ünnepén egybegyűlni és magyar prédikációt hallgatni. Róka János ezen második prédikációjának a magyar lelkekre gyakorolt nagy hatásán kívül még azon sikere is volt, hogy Pray György történetírónk alapos készséggel írt munkát adott ki a szent jobbról. A prédikáció és Pray munkája annyira föllelkesítette a hazafiakat, hogy Mária Terézia királynőnél kieszköztették, hogy a szent jobbot a budai királyi palota kápolnájába helyeztesse el, mi fényes ünnepségek között 1771-ben meg is történt. Ezen alkalommal mondotta el *Kozma Ferencz* jezsuita hatalmas magyar prédikációját Budán, melynek következménye volt, hogy ez időtől kezdve Budán és Bécsben magyar dicsbeszédet mondtak első szent királyunkról, mely szokás — némi megszakításokkal — napjainkig fönáll. Budán ugyan kezdetben, mint németajkú városban, németül prédikáltak, de Bécsben mindig magyarul, mert a kapuczinus atyák évenként magyar egyházi szónokokat kértek föl a prédikálásra. Ez időszakban ekként szent István dicsőítésének legfőbb helyei voltak: Székesfehérvár, a szent király nyugóhelye, Buda, szent jobbjának őrhelye és Bécs, a kapuczinusok temploma.

De maradtak fön az ország egyéb helyein mondott dicsbeszéd is. Pozsonyban 1751-ben *Szabó István* jezsuita prédikált, ugyanitt, de évszám nélkül kiadott beszéd szerint ez időtájt *Szegedi Mihály* jezsuita is prédikált.

Patachics Ádám püspök 1764-ben szintén Pozsonyban prédikált az országgyűlés színe előtt, midőn Mária Terézia a szent István-rendet alapította.

Vadosfán 1753-ban *Horváth István* vasvári kanonok, 1760-ban pedig *Hermán József* győri kanonok prédikált; Székesfehérváron 1769-ben *Csobanczi József* jezsuita, 1771-ben *Csödy Pál* szombat-

helyi kanonok, a németajkú Kassán magyarul 1767-ben *Kósa Benedek* prédikált.

A szent István király ünnepén mondott dicsbeszédekben a vallási kegyeleten kívül a nemzeti szempont is érvényesül és terjed; így van ez a többi alkalmi beszédnél is, melyet ezen időszak termel. Az 1751. évi országgyűlést *Biró Márton* magyar prédikációja nyitja meg Pozsonyban.

Az úrnapi beszédek készítése és kiadására nagy gondot fordítanak ezen időszakban, így Veszprémben 1744-ben *névtelen ferenczrendi*, Kassán 1755-ben *Kaprinai István* jezsuita, Kecskeméten 1764. év körül *Telek József* ferenczrendi, Kassán 1766-ban *Kovács Ferencz*, Hetze abauj-vármegyei községben 1767-ben *Langa Márk* ferenczrendi, Miskolczon 1779-ben *Herczer Job* minorita, Marosvásárhelyen 1780-ban Mederesi *Ferenczi András* mondanak a város közterein tartalmas, hitágazatos beszédek.

A szent Olvasó királynéja ünnepére 1744-ben ismét *Füzi Pius* dominikánus, Sopronban pedig 1760-ban *Csödy Pál* kanonok prédikált nagy hatással.

Győr visszafoglalásának emléknapiján hazafias és hálaadó beszédek mondanak: *László István* esperes 1747-ben, *Hermán József* győri kanonok 1759-ben és 1765-ben.

Pozsonyban 1750-ben a hét főbűnről mondott hatásos beszédet *névtelen ferenczrendi*.

Nagy vallásos és nemzeti cél lebegett *Olcsavszky Mihály* munkácsi görög katolikus püspök szemei előtt, midőn egyházi látogatásai alkalmával 1751. évben magát Sophoriusnak nevező nem egyesült pap prédikációit kívánta ellensúlyozni s a keleti és nyugoti egyház hiveit hazánkban egyesíteni. Az előbbi cél 1764-ben Nagyszombatban kiadott hatalmas beszédével el is érte, de az utóbbi törekvése az ellentállás folytán nem sikerült.

Az országban dúló pestis-járvány tanácsadó és vigasztaló prédikációkat kívánt a lelkipásztoroktól, mit buzgón teljesítettek is, bárha ezen időszakból csak azon beszéd maradt fön, melyet *Kulcsár János* pálos mondott 1771-ben Sátoralja-Ujhelyen. De a későbbi időkben, midőn a nagy veszély elmulása után a megmenekült hivek hálából fogadalmi kápolnát építettek és keresztek állítottak föl, ezen szomorú csapás alkalmából mondott prédikációk is megszorodtak.

Hasonló szomorú esemény volt a komáromi földrengés, mely

előbb megdöbbenő, bűnbánatra indító beszédek elmondására adott okot; így prédikált 1763-ban Pozsonyban *M. I. M.*; ¹ később pedig a megmenekült lakosság hálájának emlékére tartottak Komáromban prédikációkat, melyek közül több jeles beszéd nyomtatásban is megjelent.

Jótekmény hatása volt az egyházi beszéd irodalmára azon kezdeményező lépés, hogy az egyház védszentjének ünnepére, úgynevezett bucsú napjára, a lekipásztorok ismertebb szónokot kértek föl a prédikáció elmondására. Az ily alkalmakra egybegyűlt nagyobb számú és díszes közönségre való tekintetből a főként szónok teljes tehetségét fordította a beszéd kidolgozására és elmondására, mely így a helyi vonatkozáson kívül, belső becsértékkal is bírt. Ezen szép és gazdag beszédek ünnepek szerint csoportosítva, a következők:

A boldogságos Szűz szeplőtelen fogantatásáról 1751-ben Nagyszombatban *Szegedi Mihály* jezsuita, Nagyboldogasszony ünnepén 1768-ban Budán *Török Mihály* pálos, ugyanő 1771-ben Jászberényben, *Eszterhás Pál* pálos 1763-ban Kolozsvárott; szűz Mária nevenapján 1741-ben Pozsonyban *Bíró Márton* püspök, 1771-ben Kis-Czellben *Csödy Pál* kanonok; Kisasszony ünnepén 1779-ben Veszprémben *Hajas István* prédikált. Szent Háromság ünnepén 1765-ben Győrött *Deső Bernard* benczés, ugyanott 1760-ban *Hermán József*. 1758-ban Budán *Letenyei János*. Szent Anna napján Pesten 1765-ban *Ladiri József*, szent Florián napján 1754-ban *Csödy Pál*, szent János evanglista napján Pesten 1759-ben *Telek József* ferenczrendi mondott jeles prédikációt.

Nem ily kedves alkalom, hanem szomorú büntény, a feszület megbecstelenítése, adott alkalmat *Eősi Ferencz* zilahi plébánosnak arra, hogy a szent Kereszt újbóli fölszentelése alkalmából mélyen megrendítő prédikációt tartson.

Jaklin István esztergomi kanonok a szent Kereszt föltalálása napján mondott a Garam melletti szent Benedekben csinos prédikációt, melyet a régi magyar egyház gyönyörű énekével így fejezett be:

«Légyen már te véled örökké dicsőség
Szent kereszt s e földön adassék tisztesség,
Mert tőled származott világra üdvösség,
Általad hozatott nagy győzedelmesség».

¹ Mosoczi Institoris Mihály, a Nemzeti Múzeum példányán egykori írott följegyzés szerint.

A szerzetesrendek is nemes versenyre kelve buzgólkodtak azon, hogy a rend alapítóinak, szenteinek ünnepeit szép prédikációkkal emeljék s tegyék feledhetlenné; ezen alkalmakra azután általában a renden kívül álló nevezetesebb szónokot kérték föl s az elmondott prédikációt ki is nyomatták. Ezen szép szokást a jezsuiták kezdtették.

Lojolai szent Ignácznak, a szerzet alapítójának emlékét Nagy-Bányán 1745-ben *névtelen* jezsuita, Győrött 1753-ban *Vajda Sámuel* benczés, 1759-ben *Hermán József* kanonok, Nagyszombatban 1764-ben *Deső Bernárd* benczés magasztalja jeles dicsbeszéddel.

A rend nagy szentei közül szent Alajost, a keresztény ifjúság példaképét Pesten 1754-ben *Kovács Ferencz* szervita, Budán ugyan-ezen évben *névtelen*, a két szentet, szent Ignáczt és szent Alajost, egy beszédben Budán 1767-ben *Jacobus a s. Theodoro* kapuczinus dicsőíti.

Xaveri szent Ferenczet, Kelet-India nagy apostolát Nagyszombatban 1758-ban *Eszterhás Pál* pálos magasztalja.

A piaristák, kik közül többen már eddig is mint jeles szónokok tűntek föl, rendalapítójuk, Kalazanti szent József tiszteletére többnyire nyolcnapos ájtatosságot rendelnek, melyet azután alkalmas egyházi beszéddel fejeztek be. Igen ünnepélyesen ülték meg a rend alapítójának emlékét Nyitrán, hol a szerzet ujonczait nevelték; itt prédikált 1769-ben *Nehéz Imre*, 1772-ben *Terlandi János* címzetes püspök, ugyanazon évben még *Bors Dániel* pálos, Veszprém-ben 1768-ban *névtelen*.

A ferenczrendiek védszentjének, Szerafi szent Ferencznek ünnepén Veszprém-ben 1747-ben *Lenti István* kanonok, Győrött 1771-ben *Nagy Ferencz*, Porczyunkula napján Szombathelyen 1772-ben *Csödy Pál* kanonok mondott dicsbeszédet.

A premontreiek védszentéről, szent Norbertről Kassán 1768-ban *Kovács Ferencz*, a klarissza apácák védszentéről Nagyszombatban 1772-ben *Görgei Márton* püspöki plébános prédikált.

Régóta szokásban volt a katolikus egyházban, hogy újmisési pap első áldozatának bemutatását, apácák fölvatását alkalmi beszéddel tegyék ünnepélyesebbé és a résztvevők előtt nyomósabbá, mégis ilyen beszédek csak ezen időszakból, ezen üdőbb irodalmi törekvés idejéből maradtak fön. Hordós Ferencz vácz-egyházmegyei pap újmiséjén 1752-ben *Suphart Albert* dominikánus, Sidó Mihályén 1767-ben *Kis Koss Mihály*, Nagy Mihályén 1771-ben

Csödy Pál, Zobbotin Lajosén *névtelen* mondott alkalmi prédikációt; az utóbbit *Rumi László* adta ki Győrben 1774-ben.

Szögyén Ilonának az Orsolya-szűzek rendébe való fölavatásakor Kassán 1752-ben *Gyalogi János* jezsuita prédikált nagy hatással.

Biró Márton veszprémi püspök 1760. évben kiadta latin nyelven egyházi látogatásainak eredményét; ezen könyvben széles alapon kidolgozott magyar alkalmi mintaprédikációkat írt elő papságának, mint ez a szertartás-könyvekben, agendarius liber, szokásos volt. Ezen minta-beszédeken kívül közli azon prédikációkat, melyeket egyházi látogatásai alkalmával mondott.

Érdekesekek és becsesek ezen beszédek különösen Veszprém egyházmegye történetére vonatkozólag, mert rájuk van vezetve, az elmondás helye, ideje s más körülmények is; így: «Sümegeen a parochiális nagy templom előtt», «Hagymáskéren tsupa eretnek helységben»; a beszéd szövege ezenkívül fölöleli az egyházak akkori belső életét, a hibákat, melyeket a püspök kifogásolt, a nemes törekvéseket, melyeket érdem szerint fölmagasztalt, mi által a hitélet bensőségét emelte. Megvan bennük örökítve egy-egy fényes, nagy horderejű esemény is, így olvasható a püspök azon beszéde, melyet Katona János 80 éves kálvinista prédikátor megtérése alkalmával mondott, ki Somogy vármegye különféle helyein 57 éven át pásztorkodott.

Ezen időszak egyházi szónokainak buzgóságát, a prédikálásban való avatottságát, azon hatást, melyet a hitélet ápolásában s a nemzeti szellem ébresztésében elértek, mi sem jellemzi szebben, mint azon körülmény, hogy a magyar prédikáció a hadsereg körében is hódított. I. Ferencz királyról nevezett repülő lovasezred zászlójának fölszentelésekor *Eszterhás Pált* kérték föl Sopronban 1757-ben fölavitó beszéd mondására, *Vahl Ferencz* jezsuitát pedig 1761-ben Nagyszombatban hasonlóképen ezred zászlószentelése alkalmából.

Maradt fön egy társulati beszéd is, melyet *névtelen* mondott Budán 1780-ban. Jézus Krisztus istenségéről egynémely pap prédikált Érsekújváron 1776-ban.¹

A halotti prédikációk irodalma is szám és belső érték szerint virágzó volt; nagy férfiak haltak el ezen időszakban, kik méltó funeratorokra találtak; így haltak el: Mária Terézia királynő, Erdődy

¹ Nemzeti Múzeum példányán fölírva látható: *Janics János* jezsuita.

Gábor gróf egri, Zichy Ferencz gróf győri, Eszterházy Imre gróf nyitrai, Biró Márton veszprémi püspök, Barkóczy Ferencz esztergomi érsekprimás, Battyányi Lajos gróf nádor. A szónokok, kik fölöttük halotti beszédekét mondtak, a gyász órájában föl tudtak emelkedni a veszteség nagyságához s azt meghatóan ki is tudták fejezni.

Könyvszemle.

Panegyrici Sanctorum Patronorum regni Hungariae. *Stephanus Csete* s. Jesu. Kassa, 1754.

Ugyanaz magyarul. *Gyalogi János* jezsuita. Karsa (sic) 1754.

Ugyan Csetétől. Sacri Sermones. Opus dominicale. Kolozsvár, 1750.

Orationes sacrae. *Joannis Bapt. Molnár*. Buda, 1780.

Ugyanettől. Conciones pro dominicis. Nagyszombat, 1766.

Ugyanettől. Egész esztendőnek vasárnapjai és ünnepeire szolgáló prédikációk. Pozsony és Kassa, 1777.

Prédikációk, melyeket az Isten ígéjéről és Krisztus Jézus szenvedéséről és haláláról világra bocsájtott *Szabó István* jezsuita. Sopron, 1743.

Ugyanettől. Három esztendőre való vasárnapi prédikációk. Nagyszombat, 1746.

Micae et spicae evangelico apostolicae, avagy evangéliumi kenyérmorzsalék és apostoli buzakalászkok. *Biró Márton*. Győr, 1756.

Philippicae Sacrae. *Alexander Szörényi* s. Jesu. Nagyszombat, 1742.

Sermones Mariani Hungariae Patronae. *P. Seraphinus* ord. minor. Eger, 1769.

Keresztény Esztendő. Le Tourneux után magyarra fordította *névtelen* fer. r. Némelyek szerint Lovász Jaroszlav. 8 köt. Buda, 1771. — *Hajdics Özséb*. A végső ítéletről. Pest, 1769.

Szent Mária Magdolna esete és megtérése. *Horváth Imre* fer. r. Vác, 1780.

Siralmas Sedechias. Nagyböjti beszédek. *P. Kósa Benedek* fer. r. Vác, 1773. — Tóth Fábíán. Egy kötet myrha. Nagyszombat, 1757.

Ékességek országa. Szent István király ünnepére Pozsonyban. *Biró Márton* veszprémi nagyprépost. Pozsony, 1741.

Mária Terézia királynénak a Bajorokon vett győzelme és Cseh királylyá koronázása alkalmából. *Szabó István* jezsuita. Sopron, 1743.

Hadakozó erő. Laudon báró hadvezér Schweidnicz sziléziai várat bevéve, győzelem fölött mondott *Csödy Pál* kanonok. Szombathely, 1761.

Hálaadó beszéd. Mária Terézia királynő himlős nyavalyából szerencsés kigyógyulásáért. *Hermán József* győri kanonok. Győr, 1767.

Infanteria. Jézus szent gyermekségéről II. József trónörökösnek ajánlja *Biró Márton* veszprémi püspök. Pozsony, 1742.

A szent apostol Tamás, mint ellene állhatlan bizonyysága a Jézus Krisztus istenségének. 1772 Prágában egy tanító beszédben tartatott karácsony hava 12-én. Fordította *Bessenyei György*. Pozsony, 1773.

Szent István király jobb keze. *Róka János* bosnai kanonok. Pozsony, 1735.

Ugyanattól. Szent István kezének csudája. Győr, 1769.

Szent István király ép, romlatlan szent jobbja. *Kozma Ferencz* jezsuita. Buda, 1771.

Divus Stephanus, primus Hungariae rex. Báró *Patachich Ádám* nagyváradai püspök. Pozsony, 1764.

Szent István király ünnepére Vadosfán. *Hermán József* győri kanonok. Győr, 1760.

Szent István király ünnepére Vadosfán. *Horváth István* vasvári kanonok. 1753.

Szent István király ünnepére. *Szabó István* jezsuita. Pozsony, 1751.

Szent István király ünnepére. *Szegedy Mihály* jezsuita. Pozsony, évszám nélkül.

Szent István király ünnepére. *Kósa Benedek* fer. r. Kassa, 1767.

Szent István király ünnepére. *Csobánczy József* jezsuita. Székesfehérvár, 1769.

Szent István király ünnepére. *Csödy Pál* kanonok. Kassa, 1771.

Az 1751. évi országgyűlés megnyitására. *Biró Márton* veszprémi püspök. Pozsony, 1751.

Szemgyógyító. Úrnapi prédikáció. *Névtelen* fer. r. Veszprém, 1744.

Úrnapi bizonyítás. *Kaprinai István* Kassa, 1755.

Úrnapi két zöld ágak. Kecskeméten. *Telek József* fer. r. Kalocsa, évszám nélkül.

Úrnapi beszéd. *Kovács Ferencz*. Kassa, 1766.

Signum sacrum. Úrnapi beszéd. Hétzén, Abaujvármegyében. *Langa Márk* fer. r. Kassa, 1768.

Úrnapi beszéd Miskolczon. *Herczer Jób* minorita. Eger, 1779.

Úrnapi prédikáció Marosvásárhelyen. Medeséri *Ferenczi András*. Szeben, 1780.

Szent Olvasó ünnepére. *Füzi Pius* dominikánus. Győr, 1744.

Rosarium királyné asszonyinak ünnepére. *Csödy Pál* kanonok. Sopron, 1760.

Hadakozó és Győző Isten. Győr visszafoglalására. *Kováts László István* esperes. Győr, 1747.

Győr vára visszavételére. *Hermán József* kanonok. Győr, 1759.

Az Istennek őrizete. Győr visszafoglalására. *Hermán József*. Győr, 1765.

A kilencz idegen bűnökről. Nagyböjti beszédek. *Névtelen*. Pozsony, 1750.

De Sacra occidentalis et orientalis Ecclesiae unione. *Michael Olcsavszky Eppus*. Tirnaviae, 1751.

Döghalál ellen választott oltalma és orvosa szent Háromság. *Kulcsár János* pálos. Sátoralja-Ujhely, 1771.

Tusakodás a komáromi földrengés alkalmával. *M. I. M. Pozsony*, 1763.

Szeplőtelen fogantatás ünnepére Pozsonyban. *Szegedy Mihály* jezsuita. Nagyszombat, 1751.

Nagyboldogasszony ünnepére Budán. *P. Török Mihály* pálos. Pest, 1768.

Ugyanaz Jászberényben. Buda, 1771.

Isten anyjának mennybevitelére. *Eszterhás Pál* pálos. — Kolozsvár 1763.

Szűz Mária nevenapjára Pozsonyban *Biró Márton*. Buda, 1741.

Szűz Mária neve ünnepére Kis-Czellben. *Csödy Pál*. Sopron, 1771.

Kisasszony ünnepére Veszprémbe. *Hajas István* plébános. Pest, 1779.

Szent Háromság egy Istenismerete. *Deső Bernárd* benczés. Győr 1765.

Szent Háromság ünnepére. *Lethenyei János* faddi plébános. Buda, 1758.

Szent Anna napjára. *Ladiri József* losonczy plébános. Pest, 1765.

Szent Florián ünnepére. *Csödy Pál* dozmáthy plébános. Szombathely, 1754.

Hathatós erejű mágneskő. Szent János evangélista ünnepére. *Telek József* fer. r. Pest, 1759.

Novus Crucis triumphus. A meggyalázott szent kereszt megengesztelésére. *Eőszy Ferencz* zilahi plébános. Nagyvárad, 1750.

Szent Kereszt fölhalására szent Benedek városában. *Jaklin István* esztergomi kanonok. Nagyszombat, 1747.

Az Isten egyházának terjesztője lojolai szent Ignác patriarcha. Nagybányán, *névtelen* jezsuita. Kassa, 1745.

Lojolai szent Ignác ünnepére Győrben. *Vajda Sámuel* benczés. Győr, 1753.

Lojolai szent Ignác szerencsés hadi esete. *Hermán József*. Nagyszombat, 1759.

Lojolai szent Ignác ünnepére. *Deső Bernárd* benczés. Nagyszombat, 1764.

Szent Alajos ünnepére Pesten. *Kovács Ferencz* szervita. Buda, 1754.

Szent Alajosnak dicsérete. *Névtelen* szervita. Buda, 1754.

Xaveri szent Ferencz ünnepére Nagyszombatban. *Eszterhás Pál* pálos. Pest, 1759.

Xaveri szent Ferencz napjára Budán. *Jacobus a Sancto Theodoro* kapuczinus. Buda, 1767.

Kalazanczi szent József ünnepére Nyitrán 1769. *Nehéz Imre* plébános. Nagyszombat, 1772.

Jézus Krisztus istenségéről prédikáció Érsekujvárott. Egynémely pap. (Janics János jezsuita.) Pozsony, 1776.

Társulati beszéd. *Névtelen.* Budán. Pécs, 1780.

Kalazanti szent József ünnepére Nyitrán 1769. *Terlandi János* címzetes püspök. Nagyszombat, 1771.

Dicsőséges Kalazanti szent József dicsérete Nyitrán. *Bors Dániel* pálos. Nagyszombat, 1772.

Kalazanti szent József ünnepére Veszprémbe. *Névtelen.* Kalocsa 1769.

Szerafi szent Ferencz ünnepére. *Lentz István* kanonok. Veszprém, 1743.

Szerafi szent Ferencz napjára. *Nagy Ferencz* jánosházi káplány. Győr, 1771.

Porciunkula napjára. *Csödy Pál* kanonok. Szombathely, 1772.

Szent Norbert ünnepére Jászáron. *Kováts Ferencz* jezsuita. Kassa, 1768.

Szent Klára napjára. *Görgei Márton* püspöki plébános. Pozsony, 1767.

Hordós Ferencz első miséjére. *Suphart Albert* dominikánus. Buda, 1752.

Sidó Mihály első miséjére. *Kis Koss Mihály* köveskúti plébános. Pozsony, 1767.

Nagy Mihály első miséjére. *Csödy Pál.* Sopron, 1771.

Szögyén Ilona Orsolya-szűz avatására. *Gyalogi János* jezsuita. Kassa, 1752.

Compendiosa, genuina et sincera actorum generalis Canonicae visitationis in dioecesi Vespremiensi. *Martinus Biró* eppus. Jaurini, 1760.

Pénzes Vincze. Örök életnek bizonyos útja. Pozsony, 1797.

Repülő I. Ferencz új lovasezred zászlófölszentelése. *Eszterhás Pál* pálos. Sopron, 1757.

Katonai zászlófölszentelésre. *Vahl Ferencz* jezsuita. Nagyszombat, 1761.

Halotti beszéd Szirmay László fölött. *Kovács József.* Eger, 1776.

« « Tallián János fölött. *Kapitár István* komáromi plébános. Pest 1775.

« « Szécsényi Katalin grófnő fölött. *Lentz István.* Győr, 1747.

« « Perényi Francziska fölött. *Klobusiczky Péter.* Nagyvárád, 1779.

« « Pálffy János gróf fölött. *Sztehenics János* győri kanonok. Pozsony, 1751.

« « Mária Terézia királynő fölött. *Vizi Ferencz.* Nagyszében, 1780.

« « Károly József főherczeg fölött. *Monesperger András* jezsuita. Sopron, 1761.

- Halotti beszéd Inkey Gáspár fölött. *Leutner József* veszprémi. Pozsony, 1776.
- « « Illésházy József gróf fölött. *Lölei Sándor*. Nagyszombat, 1776.
- « « Grassalkovich Antal gróf fölött. *Berta István* jezsuita. Buda, 1772.
- « « Forgách Sigmond gróf fölött. *Horváth Imre* fer. r. Pozsony, 1769.
- « « I. Ferencz király fölött. *Galgóczy Ferencz* kanonok. Pozsony, 1766.
- « « Cziráky József gróf fölött. *Simonyi József* ostfi pléb. Sopron, 1743.
- « « Erdődy Gábor gróf egri püspök fölött. *Auer Leopold* fer. r. Kassa, 1744.
- « « Nikházi Mária fölött. *Engermayer Sámuel* egri kanonok. Eger, 1758.
- « « Desőfi Ferencz fölött. *Horváth Imre* gügyi plébános. Eger, 1760.
- « « Zichi Ferencz gróf győri püspök fölött. *Erdélyi József* váci kanonok. Győr, évszám nélkül.
- « « Károlyi Sándor gróf fölött. *Novák István* fer. r. Pozsony, 1747.
- « « Károlyi Sándor gróf fölött. *P. Gergely* piarista.¹ Pozsony, 1747.
- « « Eszterházy József gróf fölött. *Névtelen* fer. r. Pozsony, 1748.
- « « Eszterházy Ferencz gróf fölött. *Vida István* plébános. Győr, 1750.
- « « Eszterházy Imre gróf nyitrai püspök fölött. *Tapolcsányi Gergely* piarista. Esztergom, 1763.
- « « Battyányi Lajos gróf nádor fölött. *Csödy Pál* kanonok. Kalocsa, 1766.
- « « Barkóczy Ferencz gróf érsek-primás fölött. *Hermán József*. Győr, 1765.
- « « Battyányi Lajos gróf nádor fölött. *Galgóczy Ferencz* esztergomi kanonok. Pozsony, 1766.
- « « Biró Márton veszprémi püspök fölött. *Szalay György*. Buda, 1762.
- « « Eszterházy Károly gróf egri püspök fölött. *Nováki József*. Eger, 1779.

¹ Tapolcsányi Gergely. A magyar Nemzeti Múzeum példányán levő följegyzés szerint.

17.

Vallási állapot 1780–1790. évig. II. József reformjai. Szerzetesrendek eltörlése. VI. Pius pápa közbenjárása. A szabadgondolkodók támadásai az egyház ellen. A prédikálást akadályozó kormányrendeletek. Horváth Mihály szónoklattani módszere. Az első ifjúsági exhortatio-gyűjtemény. Francia és bécsi udvari prédikációk fordításai. Stankovatsi Leopold és mások. Könyvszemle.

II. József császár tiz éves uralkodása gyászos hatással volt a magyar katolikus egyházra; elvben türelmes volt a vallásfelekezetek iránt, de a katolikus egyházat illető terveit s törekvéseit az úgynevezett szabad gondolkodás szelleme hatja át, melyet rendeletei, iratai és a nyilatkozataiban rejlő gúny még elviselhetetlenebbé tett. Eszméi kivitelében vasakaratot s lázas sietséget mutatott, mintha sejtette volna, hogy a hatalom csak rövid ideig maradhat kezeiben.

Uralkodása kezdetén anyja tanácsosait mind elbocsájtotta, magát szabadgondolkodókkal vette körül; azon törekedett, hogy reformjaival II. Frigyes királyt és Voltairt fölülmulja. Mivel a szabadgondolkodók eljárásának alapja volt a Rómától való elszakadás, ennek elérése végett a királyi tetszvényjogot széles körben alkalmazta. Ennek elvi elfogadása a Mária Terézia szellemében nevelkedett magyar püspöki karban nemcsak nagyobb ellentállást nem talált, de több püspök nyilvánosan érvelt is elfogadása mellett.¹ De midőn gyakorlati alkalmazásra került a sor, az *Unigenitus* és *in Coena Domini* pápai bullák kihirdetése ellen, akkor ezt püspökeink úgy akarták megakadályozni, hogy a nevezett bullákat a szertartásos könyvekbe igtatták be, mire az uralkodó ötven arany pénzbírság mellett megparancsolta, hogy a hullákat tépjék ki a szertartásos könyvekből s a kitépott lapokat küldjék be neki.²

Midőn így az összeköttetést Rómával megszakította, uralkodása első évében, 1781-ben részben korlátolta a szerzetesek számát, több szerzetesrendet pedig teljesen eltörölt. Birtokaikat a tanulmányi alaphoz csatolta, arany és ezüst egyházi szereiket olvasztótűzbe dobatta, könyvtáraikat az egyetemnek adta, az eltörölt rend tagjainak éltük végeig némi évjáradékot adatott.

Ezen rendelet káros hatását az egész ország megérezte; a primás alázatos föliratban könyörög a rendek föntartásáért, kérésé-

¹ Magy. Kanczell. levéltár 59^o4. sz. ² Collectio Ord. Eccl. I. 360 l.

ben támogatja őt a pápa is, de hiába. Ürményi kancellár a felsőbb leánynevelés érdekében a klarisszák föntartásáért esedezik, kimutatja, hogy ez az egyetlen rend, mely a leányok magasabb műveltségéről gondoskodik, eltörlésük után nevelés nélkül maradnak a közép és főrend leányai, de az uralkodót ez sem ingatja meg elhatározásában.

Megsemmisültek így a századokon át gyűjtött s őrzött műkinccsek, a könyvtárak minden értékesebb darabja azon kézben ragadt, melyen átment, a prédikációs könyvek, melyekkel senki sem törődik elkallódtak; azon kevés nyelv emlékszerű prédikáció, melyet későbbi időben fedeztek, csak a véletlen folytán menekült meg az általános pusztulástól. Az egyház jobb kezét veszítette el, midőn a prédikálással foglalkozó szerzetesrendei megszűntek.

A nemzet ellenálló ereje annyira elernyed, hogy bár közelebbtávolabbról mindenkit érdekelt a szerzetesrendek eltörlése, erélyesebb cselekvést senki nem kezdeményezett. Az ajkak elnémítására elegendő volt az uralkodó intézkedése, hogy a püspöki székeket be nem töltötte, hogy Berchtold gróf besztercebányai püspöknek, Migazzi bibornoknak fölterjesztéseit durván elutasította,¹ hogy türelmi rendelete ellen erélyesen felszólaló Szily János szombathelyi püspököt Bécsből és Pozsonyból kitiltotta.² Sőt a lélektan törvényei szerint az is könnyen megmagyarázható, hogy az uralkodó a némán tűrő magyar katolikus papságot megvetette és kigunyolta. Midőn a trieri választófejedelem II. Józsefnek szemrehányást tett egyházi reformjaiért, ez a komoly intelmet tréfára fogta és így felelt: «Szerencsére derék magyarjaim nem ismerék sem Molinost, sem Arminiust s ha szólnának felőlük, azt kérdeznék, római konzulok voltak-e? Én is ismertem egy jó nyulászó agarat, Molinos nevűt. Ily tudatlanok nálunk a kegyelem fölötti vitatkozásokban».³

Nem csoda, hogy ily magas helyről adott példa után az országban levő szabad gondolkozók, kik magukat *aufkläristáknak* nevezték, szó és írásban támadták a katolikus vallást és az egyházi férfiakat, később pedig minden vallás ellen törnek s forradalmi szellemet terjesztenek, mely a Martinovics-féle összeesküvésben utóbb ki is tört.

Szacsvai Sándor két röpiratban: *«Izé purgatoriumba való uta-*

¹ Marczali H. II. József és kora II. 186—187. l. ² M. Kancell. levéltár 5805. sz. ³ Marczali H. i. m. II. 80. l.

zása» és «*Zachariás levelei*», botránkoztató, illetlen hangon ront a katolikusokra; Laczkovics János «*utazó ember*»-ben «bárdolatlan cinizmus»al tör az egész keresztény vallásra. Ellenük a legkitartóbb és leghevesebb harcot egy szegény barát, Szeicz Leó egri szervita folytatja, elmés, tüzes és darabos, ósdi és lelkes pap, ki ép oly kevésbé hajlandó egy körömfeketényt engedni nemzeti jussaiból, mint egyháza igazaiból, utolsó tanítványa a Pázmány iskolájának». ¹

Nagy szomorúsággal szemléli VI. Pius pápa a magyar katolikus egyház hanyatlását, a lelkek eldurvulását, előre látja a nagy forradalmak rémeit s a történetben majdnem páratlan lépésre határozza el magát, hogy fölkeresi Bécsben II. József császárt, ha netalán személyes érintkezés által visszatárhathatna további végzetes utjairól, enyhíthetné az egyházra vészthozó rendelkezéseit, további terveit.

A szászárnak nem tetszett a bejelentett látogatás, reformterveiből semmit sem hajlandó engedni, azonban saját népei s az európai uralkodókra való tekintetből nem térhet ki a látogatás elfogadása elől; finom diplomáciai fondorlatokkal huzza-halasztja, akadályozza a látogatást. Midőn ezen törekvése megghiusul, nagy külső fénynyel és tisztelettel fogadja a pápát, ki az 1782. évben husvét érkezett Bécsbe.

Repeső örömmel sietetett a magyar főpapság, főnemesség, sőt a nép is a pápa színe látására Bécsbe, könyekig meghatva szemlélték a pápa buzgóságát, a nagyheti ájtatosságok végzésénél s a szentmise áldozatnál áhitattól átszellemült megjelenését. Csak a császár maradt hideg, érzéketlen, kerülte a pápával való négy-szemközti találkozást s ha nem mellőzhette, közömbös tárgyakra terelte a beszélgetést; az egyházi kérdések elintézését diplomatáira bizta. A pápa, hogy az uralkodó vonzalmát megnyerje, fájó szívvvel egyezett bele a szerzetesrendek eltörlésébe, sőt annyira megalázta magát, hogy a husvét ünnepén mondandó latin prédikációját a császár cenzurája alá bocsátotta. ² De a császár minderre csak hiu kecsegtetésekkel felelt és a pápa csakis azon mély benyomás emlékével távozott haza, melyet Bécsben a hívők lelkére gyakorolt.

A pápa eltávozása után a császár még kiméletlenebbül fogott terve kiviteléhez; rendeletben kiadta, hogy a királyi joghoz tarto-

¹ Beöthy Zs. A m. nemz. irod. tört. I. 178. l.

² Marczali H. II. József és kora II. 104. l.

zik a papnövendékeknek az állam céljaival egybehangzó neveléséről gondoskodni.¹

Ezen kimondott elvhez képest nem engedte, hogy magyar papnövendékek Rómában neveltessenek, Pázmány bécsi intézetét Pestre akarta áthelyezni, de a magyar kormányzék fölterjesztésére, még inkább azért, mert tudta, hogy a bécsi egyetemen is saját szellemében fognak tanítani, azt továbbra is Bécsben hagyta.

Ellenben a püspöki székhelyeken a tridenti zsinat rendeleteihez képest nagy anyagi áldozatokkal fölállított papnevelő intézeteket mind eltörülte, a pozsonyi királyi várlakot központi papnevelő-intézetté alakította át, hogy az általala kinevezett tanárok által itt képezzen saját céljait szolgáló papságot. Ezen papnevelőben azután hitehagyott papok botrányos egyháztörténeti tankönyveit használtatta; az egyházjogban az állami veto-jogon kívül, a még ma is kisértő állami legfőbb felügyeleti jogot — *jus supremae inspectionis* — taníttatta; hogy az ifjú papságot megronthassa, az egyházjog tanárai s a használt tankönyvek azt is vitatták, hogy a papi coelibatus igen kétséges egyházi berendezés, hogy minden püspök a saját megyéjében föloldozhatja a pápa és egyetemes zsinatok fegyelmi büntetéseit; a szentírás-magyarázatban, az evangéliumban említett csodákat természeti tűneményekre vezették vissza.²

Ily vezetés és tanítás mellett a papnevelő intézetek protestáns szemináriumokká lettek. Ugyanígy tanítottak azon négy szemináriumban, melyet későbbben engedélyezett az országnak: Pozsony, Eger, Kolozsvár és Zágrábban.

Türelmetlenségében nem várhatta be a császár, míg a saját szellemében nevelt papság fog tanítani és prédikálni, ezért rendeleteivel támadta meg az egyházi szertartások külső fényét, belső jellegét; mert a katolikus egyházi szent ténykedések szoros összefüggésben állanak a prédikációval, a szentmise előkészület az ajtatos prédikáció hallgatására, az ünnepélyes körmenet pedig nyilvános megpecsételése és vallomástétele a prédikációban hallott igazságoknak.

Ide vonatkozó főbb rendeletei ezek:

Tűzveszély miatt nem szabad az oltáron gyertyákat égetni;³ az Oltáriszentséggel csakis Úrnap hetében szabad áldást adni;⁴

¹ Coll. Benign. Refol. I. 122. l. ² A szabadköművesség II. József alatt. Dr. Fuchs Viktor. ³ M. kancell. levélt. 2873. sz. ⁴ Collest. Benign. Refol. I. 401. l.

a nagy czéh-zászlókat nem szabad kivinni az úrnapi körmenethez, az úrnapi körmeneten kívül, minden egyéb tilos, a husvéti föltámadás és a szent Jobb tiszteletére rendelt körmenet is; ünnep és vasárnap szabad dohányt árulni s a korcsmaajtók is félig nyitva tarthatók.¹

A katolikusokat vallásukban és hazafias érzelmeikben mélyen sértette azon indokolás, melyet a szent Jobb tiszteletének eltiltásához csatolt: «hogy Istenhez, nem pedig tudja isten milyen csontokból álló kézhez kell folyamodni».²

Az egyház eddig minden igyekezetét arra fordította, hogy a szószéken csakis a hit és jó erkölcsökre vonatkozó igazságok tárgyalassanak, mindent megtett arra nézve, hogy a hívek teljes figyelmüket a prédikáció hallgatására irányítsák. Az uralkodó ezzel ellenkezőleg megparancsolja, hogy a szószékről rendeleteit hirdessék ki. Valóságban mély lealacsonyítása volt a szószéknek, midőn onnan ilyes rendeleteket kellett kihirdetni: a nők ne viseljenek vállfűzőt, a polgárok ne csaljanak a vámon és hogy mi a teendő marhavész idején.³ Megparancsolja, hogy a templomban alamizsnát csakis a prédikáció alatt szabad gyűjteni,⁴ mely intézkedés által a prédikáció hatása teljesen megsemmisül. A budai egyetemen eltörli az összes vallásos kongregációkat, megszünteti az egyetemi egyházi szónoki állást; mind a két intézkedését azzal igazolja, hogy azokra nincs semmi szükség.⁵ Az egyház és a nemzet néma türelemmel szenvedti a sérelmeket s megalázásokat, alig található néhány lelkes férfiú, ki érzelmeinek kifejezést merne adni. Szeicz León kívül, ki tüzes röpiratokkal védte az egyház és nemzet jogait, Károlyi Antal gróf nemes alakja magasodik ki, midőn mint nemzeti hitvalló szent István király jobbjának utolsó körmenetén sirva vezeti kézen fogva kis fiát. Ányos Pál e jelenet emlékét gyönyörű ódájával: «Igaz hazafi dicsérete» örökíti meg.

Kivülök hazafias aggodalmaik és bánatuknak a nemzet szent királyának ünnepén prédikációikban *Katona István*, a történetirő, *Billisics Alajos* pálos, és *Hermolaus* (More György) kapuczinus, adnak szomorú kifejezést.

Miután így az egyházi szónoklat elméleti oktatása és gyakor-

¹ M. kancell. levélt. S306. sz. ² I. h. 10968. sz. ³ Marczali H. II. József és kora II. 183. l. ⁴ Benign. refol. 6077. ⁵ Marczali H. II. József és kora II. 351. l.

lati alkalmazására nézve az intézkedés és irányítás joga az egyház kezeiből kiesett s az uralkodó kezeibe ment át, ezért az elméleti képzés és gyakorlati alkalmazásról is csak egy-egy munka látott napvilágot.

Frivaldszky János szepesi apátkanonok 1784-ben gyakorlati utbaigazításokat és jól használható érvek gyűjteményét adja ki ezen czimen: *Supellex concionatoria in festa Deiparae Virginis*.

Horváth Mihály, a budai egyetemen a pastoralis theológia s vele egybekötve az egyházi szónoklattan tanára, 1782-ben *Chrestomathia pastoralis pars prima et altera* tankönyvében alaposan és szemléltető módon foglalkozik az egyházi szónoklattannal.

Hogy a szigorú cenzurával semmi összeütközése ne legyen, egyetlen szóval sem említi a prédikáció szellemét, készítési törvényeit és módját. E helyett könyve első részében olvasmányokat közöl az oktató, az emelkedett s fenkölt irányra nézve úgy, hogy az ekként kiszemelt olvasmány egyúttal alaki szempontból is használható minta legyen a kateketikus beszédek, az alacsony és magas homiliára. Ezen irálymintákat finom izléssel és avatott tudással a szentírásból, a görög és latin szentatyák prédikációiból s a francia egyházi szónokok remekeiből válogatja ki; és a mint célja kívánja, vagy csak szemelvényeket vagy egész beszédeket közöl. Valószínű, hogy ezen szemelvények olvastatása alkalmával magyarázta meg tanítványainak az anyagkezelésnek s a beszéd alaki kiépítésének törvényeit.

Könyve második részében alkalmi és halotti beszédminták vannak, tekintettel azok különleges irányára, belső tartalmára és szabályos alakjára; itt egyéb mintaszerű beszédeken kívül, *saját pompásan* kidolgozott beszédét is közli.

A harmadik részben a beszéd tárgya szerint csoportosított erkölcsi, hitágazatos és hitvédő minta beszédeket mutat be.

Ezen kiválólag szemléltető, gyakorlati tanítási módszer avatott tanár vezetése alatt, még irodalomtörténeti értékkel is bír, mert a tanuló előtt példákban tárul föl az egyházi szónoklat világ irodalmának széles köre, megismeri a remekírók személyét, föllelkesül alkotásaikon és fölébred benne a vágy, hogy hozzájuk fölemelkedve, hasonlókat teremtsen. Horváth Mihály ezen chrestomathiájával a hazánkban előtte megjelent összes tankönyveket fölülmulta, alkotásával az utókort megelőzte; kár, hogy élőlőszóval adott fölvilágosító magyarázatai fön nem maradtak.

Prédikáció-gyűjtemény, beszédsorozat és alkalmi beszéd is elég szép számmal jelent meg ezen időszakban, melyek közül néhány magán viseli a szomorú idők jelét.

Mária Terézia királynő rendeletére és utasítása szerint *névtelen* írta a tanuló-ifjúság számára az egész évre szolgáló beszédsorozatot, úgynevezett exhortatíot; ezen munka Budán jelent meg 1781-ben, vagyis akkor, midőn az új uralkodó már kimondotta, hogy nem kell exhortator, sem exhortatio. A gyűjtemény, mint e téren első magyar kísérlet, jól sikerült és figyelmet érdemelt.

Mint az egyházi szónoklat óvatos tanára, úgy a szónokok sem akartak összeütközésbe kerülni a hatalmas uralkodóval, vagy cenzurájával, ezért beszédek kiadásánál számba vették a mindent uraló helyzetet. A győri püspök, hogy jó beszédeket adjon papságának, számításába vette az uralkodó gallikán egyházi hajlamait és francia szónokok beszédeit fordíttatta magyarra, jól tudta, hogy ezen nem fog az főnakadni. Az egész év vasárnapjaira szóló beszédgyűjteményt *névtelen* állította össze s fordította le; az esztergomi káptalani könyvtár példányára, a könyvesház 164. lapjára hivatkozva, rá van vezetve, hogy ezeket *Somogyi Leopold* fordította, Miller Ferencz könyvtáros adta ki saját költségén Győrben 1786-ban.

A változatos tartalommal s emelkedett iránylyal készült beszédek nyomban nagy tetszésre találtak s az egész országban elterjedtek. A francia tüzesebb szellem tetszett a temperamentumos magyar egyházi szónokoknak, a gyűjteményt majd félszázadig használták, mint becses könyv kézzől-kézre járt, ezt igazolják a sűrű lapszéli jegyzetek, melyeket különféle kezek irtak a gyűjteményre.

A magasztalást meg is érdemelte, a jó beszéd tárgy, az alapos kidolgozás, a lendületes irány miatt ma is becses alkotásnak mondható. (L. 47. sz. olvasmány.)

Battyányi Ignác gróf erdélyi püspök Tsupik Nep. János bécsi udvari szónok vasárnapi beszédeit fordíttatta magyarra *Jakab András* által s azokat 1790-ben ki is adta. A beszédeken látszik, hogy a bécsi udvarban nem nagyon kedvelték a prédikációt, azon katonás rövidséggel szerettek átesni. Tsupik rövid beszédei csinos iránylyal vannak szerkesztve, fordításuk nem volt oly irodalmi nyereség mint a fönti francia fordítások, ezeknél jobb eredeti magyar beszédeink voltak.

A szomorú idők szomorú jele, hogy eltörült szerzetesrendek szónokai beszédek címlapján panaszoznak föl elvesztett diszes állá-

sukat, így Billisics Alajos: *első remete szent Pál szerzetéből való pétsi pap, a józan és hitbeli tudományok néhai tanítója*; Katona István: *esztergomi pap, hazánk históriájának néhai tanítója, mostanában pedig írója*. Náluknál bátrabb és jobban is bizik a jövőben Hermolaus (More György), ezért így jelzi magát: *a kapuczinusok szerzetbeli pap és Bécsben a nemes magyar nemzetnek lelki tanítója*.

Az időszak legtermékenyebb szónoka: *Stankovátsi Leopold* ferenczrendi, ki 1788-ban két kötet ünnepi, egy év múlva nyolcz kötet vasárnapi s ugyanazon évben Áruló Judás czimen nagybőjti beszéd sorozatot ad ki. A beszédek jól vannak rendezve, széles alapon kidolgozva, de a bevezetés hosszú, a tárgy előterjesztése terjengős; csinosabb a rövid imaszerű befejezés.

Bossányi Serafim minorita, a hajdani buzgó és kedvelt hazai misszionarius szűz Máriáról szóló szép beszédeit latin nyelven adta ki Egerben 1783-ban.

Zolnay Antal Nagyváradon 1781-ben az örökkévalóságról szóló négy erkölcsi tárgyú, *Erdéli József* pedig 1788-ban egy alkalmi beszédet adott ki.

Az ünnepi dicsbeszédnek száma az előbbi időszakéhoz képest nagyon megfogyott, mi természetes következménye volt a szerzetes rendházak eltörlésének, a kihalt templomokban elnémulnak az ünnepi szónoklatok; az el nem törlött szerzetesrendek ünnepek rendezésével nem akarják szomorítani megrendszabályozott testvéreiket. Így szerzetesrendek alapítóit magasztaló dicsbeszéd csak három maradt fön; *Falk Pál* turtarebesi plébános prédikál a piaristák templomában Máramarosszigeten 1784-ben, Nagy-Károlyban 1785-ben; Nagyváradon pedig az irgalmas barátok templomában *Szeles Vincze* ferenczrendi magasztalja istenes szent Jánost, a rend alapítóját 1784-ben.

Az úrnapi körmenet nem volt megtiltva, ezért a régi szokáshoz képest néhány helyen fölhangzott a köztereken a szónokok emelkedett hangja: Kassán 1789-ben *Berents Keresztély* piarista, Kolozsváron 1784-ben *Béla József* kanonok, Miskolczon 1789-ben *Herczer Job* minorita prédikált; hitvitázó beszédet csakis Egerben lehetett hallani 1784-ben *Matuska János* ajkairól, kinek prédikációját Ibrányi Miklós szabolcsi alispán nyomatta ki.

Vegyes tárgyú alkalmi szónokok voltak:

Lethenyei János Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén Pécsen

1779-ben; *Szvorényi Mihály* budai egyetemi tanár Budán 1782-ben a bucsukról; *Vizi Ferencz* kanonok az üdvösséges hitről Szebenben 1781-ben és *Feherpataki Gábor* templomszentelésre 1784-ben.

Szent István király ünnepét magyar dicsbeszéd elmondásával egybekötve csak Pozsonyban és Bécsben ünnepelték. Pozsonyban 1785-ben az uralkodó megvető nyilatkozata daczára ismét *Róka János* emelte föl férfias bátorsággal, tántoríthatlan hazaszeretettel szavát a «rothadatlan» szent jobbról, melyet az áldott kéz által gyakorolt irgalmassági cselekedet miatt óvott meg a könyörületesség atyja az enyészettől.

Bécsben 1785. és 1790-ben «hazafiainak lelki hasznára» *Hermolaus* kapuczinus, 1788-ban *Katona István* történetiró és 1789-ben *Billisics Alajos* volt pálos prédikált nagy hatással.

Halotti beszéd csak kettő maradt fön ezen időszakból; az egyiket 1782-ben *Matuska János* mondotta Ibrányi Miklós alispán fölött, a másikat Orczy Lőrincz báró fölött 1789-ben, *Alexovics Vazul* volt pálos, ki ezen első nyomtatásban megjelent beszédében sejtetni engedte későbbi szónoki sikereit.

Könyvszemle.

Egész esztendőbeli vásár- és ünnepekre szóló exhortatiók iskolák részére. *Névtelen.* Buda, 1871. Egész esztendőnek vasárnapira szóló prédikációk, melyek nevezetes franczia könyvekből válogatva összezszedettek, magyarra fordítottak és a vasárnapi evangéliumokhoz alkalmaztattak. Két kötet. *Névtelen.* Győr, 1786. (Somogyi Leopold.)

Vasárnapi sz. igék, melyeket Tsupik Nep. János udvari pap mondott s gróf Battyáni Ignác erdélyi püspök rendeletéből magyarra fordított *Jakab András.* Kolozsvár, 1790.

Ünnepnapokra való prédikációk. *P. Sztankovátsi Leopold* fer. r. pozsonyi hitszónok. 2 kötet. Győr, 1788.

Ugyanattól. Vasárnapokra szóló Prédikációk. 8 kötet. Győr, 1789.

Ugyanattól. Áruló Judás. Nagyböjti prédikációk. Győr, 1789.

Sermones Mariani. *P. Seraphinus Bossányi* minorita. Eger, 1783.

Az örökkévalóságról, négy beszéd. *Zolnay Antal.* Nagyvárad, 1781.

Kal. szent József ünnepére. Mármaroszigeten. *Falk Pál* turtarebesi plébános. Eger, 1784.

Ugyanattól. Kal. szent József. Nagykároly, 1785.

Istentől nevezett szent János ünnepére. *Széles Vincze* ferenczrendi. Nagyvárad, 1784.

Úrnapi beszéd. *Berents Keresztély* piarista. Kassa, 1789.

Úrnapi beszéd. *Béla József* kanonok. Kolozsvár, 1785.

- Oltári Nagyszentségről Miskolczon. *Hertzer Jób* minorita. Kassa, 1789.
 Az Úr Jézus oltári szent Teste. *Matuska János* kisvárdai plébános. Eger, 1784. Kiadta Ibrányi Miklós szabolcsi alispán.
 Gyümölcsoftó Boldogasszony ünnepére Pécsen. *Lethenyi János*. Pest, 1790.
 Bucsúkról. *Szvorényi Mihály* budai egyetemi tanár. Buda, 1782.
 Üdvösséges Hit. *Vizi Ferencz* károlyfehérvári kanonok. Szeben, 1781.
 Templomszentelésre. *Fehérpataki Gábor*, 1784.
 Szent István király ünnepére Pozsonyban. *Róka János* kanonok. Pozsony, 1785.
 Szent István király ünnepére. Bécsben, 1785. *P. Hermolanus* (More György) kapuczinus, a magyar nemzetnek e császári városban időbeli prédikátora. Pozsony, 1786.
 Ugyanott Bécsben, 1790-ben. A nemes magyar nemzetnek lelki tanítója. Bécs, 1790.
 Szent István király ünnepére Bécsben. *Katona István* esztergomi pap, hazánk történelmének néhai tanítója, mostanában pedig írója. Bécs, 1788.
 Szent István király ünnepére Bécsben. *Billisics Alajos*, első remete szent Pál szerzetéből való pécsi pap, a józan és a hitbeli tudományok néhai tanítója. Bécs, 1789.
 Halotti beszéd Ibrányi Miklós fölött. *Matuska János*. Eger, 1782.
 Halotti beszéd Orczy Lőrincz báró fölött. *Alexovics Vazul* pálos. Pest, 1789.

IV. A nemzeti ujjaébredés kora 1790–1896. évig.

18.

Vallási állapot 1790–1820-ig. A hazafiak törvényes együttműködése az ország függetlenségének megalapítása iránt. Békekötés a vallások közt az 1790–91-iki országgyűlésen. A nemzeti irodalom föllendülése. Az ifjúság vallásos oktatása. A katolikus egyházi szónokok a nemzeti törekvés vezérei: a francia forradalom alatt a dinasztia iránti hűség ápolói, a forradalmi eszmék ellensúlyozói, a magyar hadseregben a hazafias és vallásos eszmék ápolói, az I. Napoleon elleni ellenállás buzdítói. P. Hermolaus. Kovács Antal. Egyed Joákim. Negyedes Pál. Virág Benedek. Szilágyi Mihály. Klenák Narcis. Alexovics Vazul. Bogyai Mihály. Horváth János. Darabos Zsigmond. Bourdaloue prédikációinak fordítása Szent-gáli Ágostontól. Egyéb egyházi szónokok. Könyvszemle.

II. József császár halálos ágyán visszavonta összes rendeleteit, mi által megkönnyebbítette saját lelkét, fölszabadította a lekötött erőket, melyek uralkodása alatt nagy tétlenségre voltak kárhoztatva,

vagy titkos társulatokban egyesültek, hol állam- és vallásellenes terveket szőttek. Megszűnt a szabadkőművesek uralma, kiknek páholyaiba az elnyomatás szomorú korszaka sok jó hazafit, sőt katolikus papot is belépni kényszerített.¹

Magyarországon újra ébred a nemzeti érzület és öntudat, a lelkek is újra epedni kezdenek a vallás vigaszai után, melyet onnan a hitetlenség kiölt. Ezzel együtt fölébred a vágy, hogy a megrendített alkotmányt visszaállítsák. Vallásosság és hazafiság újra karöltve jelen meg a nemzet színe előtt.

A boldog egyetértésnek és együttműködésnek kézzelfogható eredménye az 1790/91. évi törvények létesülése, mely nemzeti szempontból újból kimondja, hogy Magyarország szabad, független, rendeletek nélkül, saját törvényei szerint kormányozható. A magyar nyelvet minden iskolában tanítani kell, a megyegyűlések tanácskozási nyelve a magyar.

Vallási téren a katolikusok békülékenyséjük és türelmes gondolkodásuknak adják jeleit, midőn nem akadályozzák meg azon hosszú ideig főnálló törvény létrehozását, hogy a protestáns vallás mindenütt szabadon legyen gyakorolható; hogy a protestánsok templomokat, iskolákat, paplakokat mindenütt szabadon építhesse; hogy a vegyesházasságokból született gyermekek, ha az atya katolikus, akkor mindkét nemű gyermek az atya, ha pedig az anya katolikus, úgy a fiúk az atya, a leányok anyjuk vallását követhessék.

Most egyesült erővel fognak az ifjúság vallásos neveléséhez, melyet azelőtt elhanyagoltak; a főnmaradt cenzura szigorúsága a vallástalan és erkölcstelen könyvek elítélésére szorítkozik.

Mindez együttvéve okozta, hogy ezen időszakot vallási és közkormányzati tekintetben szent István királyunk alatt végbement nagy átalakuláshoz lehet hasonlítani, s belőle támadt a nemzet második újjászületési korszaka.

A nemzeti és vallási újjászületés előkészítése munkájában élénken és becsületesen vettek részt a katolikus egyházi szónokok; még Mária Terézia alatt fakadt ennek sokat ígérő első virága, mit II. József korának fagyos lehellete elhervasztott s most kezdett újra sarjezni.

A katolikus egyházi szónokok első helyen állanak ott, hol a nemzetnek vezérre, tanácsadóra, vigasztalóra van szüksége; mint ha

¹ Dr. Fuchs Viktor, A szabadkőművesség II. József alatt, névszerint felsorolja a magyar katolikus papokat, kik szabadkőművesek voltak; soraikban két jőnevű egyházi szónok is találkozik; nevüket e helyen följegyezni nem kívánjuk.

az elnyomatás tíz éve alatt nem hallgattak, hanem tanultak és erőt gyűjtöttek volna, oly készültséggel lépnek föl ezen viharos idő küzdelmei élén, mely Európa térképét átalakította.

Berents Keresztély Lipót királynak, *Rosenbacher Ferencz* I. Ferencz király trónraléptét méltatják hazafias szónoklatukban, s a nemzet szívében boldogabb idők bekövetkezésének reményét ébresztik föl.

P. Zozimus kapuczinus és *Berta György* győri tanár a francia forradalom rémuralma alatt bátor szóval hirdetik az igaz isteni félelem és törvényes rend áldásait; ők adják meg a forradalom hangzatos jelszavainak: szabadság, egyenlőség, testvériség igaz értelmét, beigazolják, hogy igazi szabadság, nem vérben gázoló egyenlőség és testvériség a katolikus vallásban évezrednél régebben megvan. More György lelkes magyar kapuczinus szónok Bécs városában szent István király ünnepén büszkén hirdeti, hogy szabadság, egyenlőség, testvériség Magyarországon első szent királyunk ideje, tehát nyolczszáz év óta megtestesülve látható.

Darabos Zsigmond piarista, a magyar hadak tábori főpapja, az I. Napoleonnal és a törökökkel vívott kemény háborukban lelkes hévvel ápolja a magyar ezrekben a vallásossággal párosult hagyományos vitézséget és lovagias szellemet.

Az első szerencsés hódítást, Mantua várának visszafoglalását, *Nagy József* szombathelyi kanonok dicsőíti fényes beszédben.

Mikor a győzelmes Napoleon előbb hízogó fölhevással akarja megbontani a nemzet és dinasztia közötti kapcsolatot, utóbb pedig seregeivel ront az országra, az ellenséges támadásnak leginkább kitett dunántúli részen *Kovács Antal* veszprémi káplán leplezi le a császár ravasz hízogását, szava visszhangot kelt Erdélyben, hol *Sombori József* lelkesíti társával egyetemben hősi tettekre az utolsó nemesi fölkelő sereget. A Ferencz és Napoleon közt kötött béke áldásait *Magyari János* plébános dicsőíti.

A később bekövetkezett béke éveiben katolikus egyházi szónokaink minden téren az evangéliumi békének, a nemzeti szellem és nyelvnek buzgó ápolói és hirdetői nyelvünkre ültetik át a világhírű francia szónok Bourdaloue beszédeit, s nem feledkeznek el még a börtönök rabságában sinlödök vigasztalásáról sem.

A kik így a nemzeti ujjáébredés munkájában becsületesen részt vettek, méltán kérnek részt a nemzeti ujjászületés dicsőségéből is.

P. Hermolaus kapuczinus, családi nevén *More György*, kit mint «a nemes magyar nemzet lelki tanítóját» Bécsben az elnyomtatás szomorú korszakából lelkes hazafi gyanánt ismerünk, nyugalomba vonulva Pozsonyban 1791-ben, négy kötet egyházi beszédet ad ki. Hazafias működésének édes emléke fűzi őt Bécsben kifejtett szónoki működéséhez, ezt kiadványainak címlapján föl is jegyzi: «Bétsben, a nemes magyar nemzetnek *néhai* tanítója».

More György méltán mondható a nemzeti ujjaszületés apostolának, szeretettel említi föl: «tudom, hogy a magyarok saját nyelvük szépségeit fölötte kedvelik», ezért nagy súlyt fektet beszédeiben a szép magyar irányra, melyeket ezenfelül mély vallásos meggyőződés és kenetesség jellemez. Túlnyomólag erkölcsi tárgyú beszédeit francia és német szónokok mintái után dolgozza ki, a nélkül, hogy szolgálilag utánozná azok kellemeit. Szónoki képzettségét tanusítja a helyes tárgyválasztás és a tételek eszmegazdag fölállítása; így a színházak látogatásáról mondja: «ott nincs mit biznunk saját erőnkben, (I. rész); nincs mit biznunk Isten oltalmában (II. rész)». Az utolsó ítéletről szóló megható beszédét így osztja föl: «az utolsó ítélet a gonoszoknak félelmes (I. rész); az igazaknak örvendetes (II. rész)». Tételét a Jézus szavaiból választott bevezetésből állítja föl, tárgyalását az által teszi hatásossá, hogy kifejti, hogy a bűnösök által megbántott, megvetett Jézus lesz az ítélő bíró, s ugyanő leszen a jókat jutalmazó Jézus. (L. 48. sz. olvasmány.)

Hajas István veszprémi plebános 1791-ben két kötet közepes prédikáció-gyűjteménnyel számol be működéséről.

Báró Perényi Károly esztergomi kanonok avatott készülséggel s emelkedett iránylyal készült beszédei, melyeket 1791—1803. évig mondott Nagyszombatban, kéziratban maradtak az esztergomi káptalani könyvtárban. Hasznos szolgálatokat tettek a katekizmus alapjára fölépített jeles prédikációk, melyek Győrben 1793-ban jelentek meg *névtelenül*.

A beszédsorozatok tartása, mint a hatásos prédikálás jele, ezen időszakban sok művelőre talált; ez mutatja, hogy szónokaink annak tudatára ébredtek, hogy nagy igazságok beigazolását, elterjedt bűnök kiirtását csakis beszédsorozatok révén lehet elérni.

Ily hatásos, tizenöt beszédből álló sorozatot adott ki *névtelen* Kassán 1793-ban, mely az örökkévalóságot tárgyalja, művelt közönség előtt, nagy hatással.

Liguándi Zozimus kapuczinus, volt pécsi akadémiai exhortator,

eredetileg latin nyelven elmondott terjedelmes, zavarosan fogalmazott beszédeit Pozsonyban 1794-ben magyar nyelven nyomatta ki.

Kovács Antal veszprémi káplány 1797 április 23-án fegyverfogásra ébresztő beszédet mondott a francia köztársasági hadak ellen. Jeles beszédében hazai és világtörténeti példákból indul ki, czáfolja az új eszméket, ellentállásra buzdítva hallgatóit. Beszéde elején velős rövidséggel így adja annak tartalmát: «Jó hazafi vagy? Édes hazádnak, melynek köszönheted lételedet, életedet, bátorságodat, tartozol: életeddel, értékeddel és mindeneddel». Ezen hatásos beszédet, később még nagyobb sikerrel használták a dunántúli szónokok Napoleon hadainak betörése ellen.

A múlt időszak termékeny szónoka: *Stankovátsi Leopold*, most is adott ki széles alapon kidolgozott nagybőjti beszédssorozatát Komáromban, 1799-ben.

Zsivics Máttyás pécsi kanonok érvekben gazdag latin beszédeinek kiadásával gyarapította virágzó szónoki irodalmunkat.

Egyed Joakim pálos Vácson négy kötet vasárnapi és két kötet ünnepi beszédeit bocsájtja közre. Nagy olvasottságú, alapos készültségű szónok, ki helyes arányt tart hitágazatos és erkölcsi tárgyú beszédek közt. Tétéleit gazdag érveléssel erősíti s hogy kedve szerint széles alapon szólhasson, beszédeinek részeit bő bevezetéssel nyitja meg, a terjengősségtől eltekintve, néhol mintaszerű; így egyháznapi prédikációjában szépen mondja, hogy «a templom Isten fölségének székhelye (I. rész), irgalmának királyi széke (II. rész), igazságának ítélőszéke (III. rész)». Magyar szentek ünnepein megszólaltatja a régi krónikásokat, mi által hatásos szava nyílt szívekre talál magyar hallgatóinál. Szabatos irálya miatt kortársai között kiváló helyet érdemel.

Berta György győri tanár 1793-ban német forrású prédikáció nyomán hatalmasan emeli föl szavát a francia forradalom szelleme s pusztításai ellen; «a francziák szabadságának fája» czimén bemutatja annak csalékony virágait, mérges gyümölcseit. Beszéde széles körökben terjedt el s mindenütt lelkes visszhangot keltett.

Névtelen győri pap 1793-ban prédikáció alakjában tárgyalja a római és «magyar nemzeti katekizmus» keresztény tudományát. A kisdéd prédikációkat arra szánta, hogy vasárnap délelőtt és délután is tanítást adjon. A szorgalmas prédikálás ezen szép jele azért is nevezetes, mert szónokuk beszéde végeztével kitűzi jövő tanításainak tárgyát, hogy arról hallgatói előre elmélkedve, mintegy

főlkészülve jelenjenek meg azon. A csinos beszédekkel délutáni kateketikus tanításra ma is sikeresen lehet használni.

Kosztolányi Sándor ferenczrendi négy évi nagybőjti beszéd-sorozatát négy kötetben bocsájtja ki 1798-ban; mit két évvel később új beszédgyűjteménnyel gazdagít. Terjengős beszédei francia modorban kettős bevezetéssel vannak ellátva.

Negyedes Pál, a győri egyházmegye papja, 1800-ban kiadott három kötetben az egyházi év vasárnapjaira, ünnepeire s a hazánkban különösen tisztelt szentek napjaira szánt beszédrel lép a közönség színe elé.

A mérsékelt terjedelmű, csinosan kidolgozott beszédekben szónokilag képzett magyar pap ápolja a vallásosságot, ébreszti a nemzeti szellemet azzal az elbűvölő bánatos hanggal, mely annyira megkapja a magyar lelket, mely a jelen idők nehéz küzdelmeihez az erőt a régi, dicsőséges magyar egyház példáiból meríti.

Retorikai képzettségéről szép tétel fölállításai tanuskodnak; így «Keresztelő szent János megfedvén Heródest az ő gonoszságáért, igazságot cselekedett (I. rész), és mivel igazságot cselekedett, Heródestől igazságtalanul megöletett (II. rész);» «szent Ferencz először szeretettel, másodsor alázatossággal viselte a csudálatos megbélyegeztetést». Hasonlót tanusítanak szép magyar szentenciái; így: «*Szűz szent Margit előbb elhagyja a világot, mintsem annak gyönyörűsége megkísértette volna... A jámbor és szent életet nem későn a vénségnek unalmas állapotában, hanem az ifjúságnak legvirágzóbb idejében kell kezdeni.*»¹

Vallásos, hazafias lelkét a magyar szentekről szóló beszédekben tárja föl; máskor ismét ragyogó módon vonja egybe hazánk szenteinek dicsőségét s egy-egy órára a fényes múlt édenébe viszi el hallgatóit. (L. a 49. sz. olvasmányt.)

Simon Máté pálos az 1800. évben az oltári szentségről, a bűnbánatról, a káromkodás és tánczmulatságok ellen készült beszéd-sorozatokkal gyarapítja ezen szakma irodalmát; később a fölszabaldult ünnepekre még negyven beszédet írt.

Stankovátsi Leopold, ki II. József idejében majd egymaga szerepelt, mint beszédgyűjtemények írója és kiadója, élte alkonyán, 1800-ban Komáromban, *Hangzó trombita* czímen terjedelmes nagybőjti beszédeit adta ki. Negyedes Pál példáján fölbuzdulva,

¹ Ünnepi préd. 34—35 l.

de őt utol nem érve, *Kovács Ágoston* ferenczrendi 1801-ben Pesten nyomatja ki a szentek ünnepére készített beszédeit.

Gazda Adalbert ferenczrendi Szakolczán és Nagyszombatban közepes latin beszédek kiadásával szerepel.

Török Damascen minorita 1802-ben két kötet kisebb becsű vasárnapi és ünnepi beszédet bocsájtott sajtó alá.

Noszkó Alajos ferenczrendi helylyel-közzel lendületes hévvel írt vasárnapi és ünnepi prédikációkat bocsájtott közre az 1802—1806. években. Szép olvasottságát mutatja be, midőn lapokon át idézi a klasszikus szónokokat; de az idézeteket nem tudta beszédei testébe beilleszteni s így azok mint diszítések, még a tárgy egységét is megbontják; általában kis beszédanyagjai miatt sem érvényesült tehetsége.

Virág Benedek jeles költőnk a magyar nyelv szépségének ápolása és szónokaink irányítása tekintetéből följújtja Telegdi Miklós emlékét, kiadván annak négy evangelistáról írt beszédét és a *Salve Regina* magyarázatát.

Becses és tudományos munkával lépett föl 1803-ban *Szilágyi Mihály* szárai plébános, latin nyelven öt csinos kötetben egy ünnepi egyházi beszédre dolgozott ki alapos szónoklati kresztomatiát, úgy, hogy könyve első részében magát az ünnepet magyarázza; a másodikban az ünnepi evangéliumot teszi beható értekezése tárgyává; a harmadikban a szent atyáknak ezen ünnepre készített prédikációt sorolja föl; a negyedikben saját prédikációját közli; az ötödikben néhány jónevű magyar egyházi szónoknak szintén ezen napra írt beszédét adja ki.

Maga a munka alapgondolata elismerésre méltó, a szónokot teljesen tájékoztatja beszéde tárgya felől, a fölsorolt beszédek egybe szedése pedig nagy tanulságul szolgál. A vállalat azonban egy ember erejét fölülmulta s így Szilágyi Mihály tervét az összes ünnepekre nézve ki nem vihette.

Klenák Narciss ferenczrendi atya két kötet beszédében levő csinos szónoki leírásai által magát ezen időszak kiválóbb szónokainak sorába emelte. (L. az 50. sz. olvasmányt.)

Török Innocent ferenczrendi forrás megnevezése nélkül közepen aluli német prédikációkat fordított magyarra és bocsájtott közre.

Tulok Gábor egri kanonok két évfolyam bőjti beszédssorozatát adott ki, melyet emelkedett gondolat és szép irány jellemez.

Alexovics Vazul pálos, ki protestáns szülőktől származva, 15 éves

korában tért vissza a katolikus egyházba s rendének eltörlése után a pesti egyetem híres hitszónoka volt, 1807-ben két ünnepi és 1808-ban négy kötet vasárnapi prédikációt adott ki. Beszédei részben klasszikus francia egyházi szónokok prédikációinak fordításai, részben azoknak átdolgozásai; helyesen választotta ki közülök a nálunk használható beszédeket, szépen fordította le azokat és szerencsésen dolgozott át közülök több beszédet. Nem nevezi meg a beszédek szerzőit, de előszavában így említi föl azokat: «Nyolcz mostan legjelesebb conczionátorokkal éltem. Magam gondolatit — Pázmány Péterrel mondom — és ujomból szopott dolgokat nem irok... lopva semmit sem vettem, mert valaki írásában valami jót talállok: enyém». Ezen kényelmes magyarázat daczára, beszédei elmondásával és kiadásával fényes sikert aratott, azok ma is használhatók és szónoklati könyvtáraink díszét képezik. Ez nem is csoda, mert az 51. szám alatt közlött mutatvány szóról-szóra Massillon híres prédikációjának lendületes fordítása. (L. az 51. sz. olvasmányt.)

Fejér György egyaránt tudós és szorgalmas egyházi szónok volt, egyes alkalmi beszédein kívül 1808-ban négy kötetben adta ki bölcséleti alapon álló és jól kidolgozott prédikációit, melyeket Pesten, a belvárosi templomban nagyszámú és fényes közönség előtt mondott el nagy sikerrel.

Farkas Bernard ferenczrendi, a homilia beszéd alakismerete nélkül készítette s adta ki 1808-ban vasárnapi és ünnepi magyar homiliáit.

Ma is használható szép beszédekkel lépett föl *Bogyai Mihály* kosdi plébános; nagy hit és erkölcsi tárgyakat vesz ajkaira, azokat élesen körülhatárolva, gondosan dolgozza ki, tömör, nemes irányával tetszetőssé is teszi. Az emberi lélek ismeretében és vezetésében a híres Bourdaloner emlékeztet. (L. az 52. sz. olvasmányt.)

Főlemlítésre méltók még ezen időszakból: *Sombori József* marosvásárhelyi káplány, ki tizenkét beszédet, *Igaz Gáspár* győri káplány, ki németből való fordításokat, *Nováki József* egri kanonok, ki öt évi nagyböjti beszéd sorozatot és *Tsanyi Nagy Imre* kalocsai pap, ki három kötet vasárnapi és ünnepi beszédet adott ki.

A halotti beszédek irodalmában páratlan, tüneményyszerű jelenség nálunk *Horváth János* veszprémi kanonok, utóbb székesfehérvári püspök. Veszprémben 1816-ban adta ki vezetéses munkáját: *az ékesszólás a koporsónál*; ennek előszavában kifejti a halotti beszéd eredetét, célját, tárgyát, alakját és kidolgozási módját. A szabályokat,

melyeket ezen munkájában fölállít, francia, német és magyar szónokok beszédeiből vett idézetekkel világítja meg. Munkája tökéletesen befejezett halotti szónoklattannak nevezhető. Az elméleti rész befejezése után időrendben közli a halotti beszédeket a halottak és szónokok megnevezésével, végül saját halotti beszédei következnek. Ezekben az elmélet tudománya oly fényesen egyesül a gyakorlati alkalmazással, hogy őt hazai irodalomtörténetünk méltán nevezi parentáló Bossuet-nek. (L. 53. sz. olvasmány.)

Világos és kedves vasárnapi és ünnepi beszédeket adott ki *Gáll Bernard* ferenczrendi, melyek közül az ünnepi rész egyháznapokra ma is használható.

Kiterjedt ezen időszak egyházi szónokainak figyelme és gondossága a társadalomból száműzöttekre, a rabságban synylődőkre is; a Kolozsvárott 1819-ben *névtelen* által kiadott huszonnyolcz beszéd egyaránt alkalmas a javításra és vigasztalásra; azokat nemes szeretettől hevülő szív s az evangéliumtól áthatott lélek írta meg.

Ezen időszak egyik fődicsőségét képezi, hogy *Szentgáli Ágoston* pálos lefordította a világhírű francia szónok, Bourdaloue prédikációit s azokat 1815-ben tíz kötetben kiadta. Noha a fordítás irálya nem tud az eredeti szöveg szépségéhez fölemelkedni és terjengős körülírással igyekszik a gondolatokat hiven visszaadni, mégis irodalmi esemény és nagy nyereség, hogy ezen kiváló munka szónokaink kezébe kerülhetett.

Darabos Zsigmond piarista, magyarországi hadi főpap 1802-ben ötvenhét istenes hadibeszédet bocsájtott közre, olyanokat, melyeket valósággal elmondott s egyben azokat is, melyeket — mint írja — elmondani akart. A törökök és francziák elleni hadjáratokban mondott beszédei a hadiélet változatos alkalmaira készültek, bennük egy igaz magyar lélek nyilatkozik meg katonás rövidséggel, de nagy hatással. Katonaavatás, hadbaindulás, zászlószentelés, győzelem fölötti hálaadás jó alkalmul szolgál a szónoknak beszédeihez; ezenfölül az egyház ünnepein szívhez szóló beszédeket intéz vitézeihez, melyekben a jó erkölcsöt ápolja s nem ritkán a vallás nagy hitágazatairól is magyaros szívvel ad oktatást. Beszédeinek csak első kötetét sikerült megtalálni, a további valószínűleg meg sem jelent. (L. 54. sz. olvasmány.)

Az egyes ünnepi, alkalmi és halotti beszédek fölötté nagy számban jelentek meg, róluk az alábbi szemle számol be, kitetszik belőle azon nemes verseny, melyet a hitélet ápolása, a magyar

nyelv és egyházszónoki irodalmának gyarapításában fejtettek ki, ezek irodalma oly gazdag, hogy a II. József császár alatti tespedés teljesen feledésbe merült.

Könyvszemle.

Egyházi beszédek. *P. Hermolaus*, kapuczinus szerzetbeli pap és Bécsben a nemes magyar nemzet néhai lelki tanítója. 4 köt. Pozsony, 1791.

Egyházi Pásztor. *Hajas István* veszprémi plébános. 2 kötet. — Győr, 1791.

Örökkévalóság, avagy tizenhárom prédikáció, melyekben a pokol szörnyűségeiről és a mennyország gyönyörűségeiről szól *egy lelkipásztor*. Kassa, 1793.

A római és magyar nemzeti katekizmusból kiszedett keresztény tudomány prédikáció formában. *Névtelen*. Győr, 1793.

A francziák szabadságának fája. Németből fordította *Berta György* tanár. Győr, 1793.

Keresztény tanítási beszédek. *Ligvándi Zozimus* kapuczinus. 5 köt. Pozsony, 1794.

Fegyverfogásra ébresztő beszéd. *Kovács Antal* veszprémi káplány. Veszprém, 1797.

Makula nélkül való tükör. Böjti beszédek. *Sztankovátsi Leopold*. Komárom, 1799.

Seomones in solemnitatibus Domini et Sanctorum. *Mathiae Zsivics*. Pestini, 1799.

A keresztény tudományról oktató beszédek. *Egyed Joakim* pálos. 4 köt. Vác, 1794.

Ugyanattól ünnepi prédikációk. Vác, 1798.

Négy esztendőbeli böjti napokra írt szentbeszédek. *Kosztolányi Sándor*. 1798.

Istenfélőknek mindezen a világon, mind a másikon való boldogságokról húsz prédikáció. *Simon Máté* pálos. Vác, 1800.

Minden mostani főnálló ünnepekre szolgáló prédikációk. *Negyedes Pál*. 3 köt. Győr, 1800.

Három szakaszokra osztott szentbeszédek. *Kosztolányi Sándor*. Pozsony, 1800.

Hangzó trombita. *Stankovátsi Leopold*. Komárom, 1800.

Szentek dicséretére és követésére ünnepi prédikációk. *Kovács Ágoston*. Pest, 1801.

Extraordinariae Conciones. *Adalbertus Gazda*. Szakolcza, 1801.

Ugyanattól: Dolorosa querela Christi. Tirnaviae, 1801.

Vasárnapi és ünnepi prédikációk. *Török Damascén*. 2 kötet. Eger, 1802.

- Alkalmas és alkalmatlan rajtatétel. *Kovács Ágoston*. Pest, 1803.
- Rendkívüli egyházi beszédek. *Noszkó Aloysius*. Buda, 1802.
- Négy prédikáció a négy evangélista ünnepére és a Salve Regina magyarázata Telegdi Miklós nyomán. *Virág Benedek*. Pest, 1803.
- Institutio concionatoria, quinque partita de festo Circumcisionis Domini. A *Stephano Szilágyi* parochó naraiensi. Sabariae, 1803.
- Vasárnapi prédikációk. *Klenák Narciss*. 2 kötet. Beszterczebánya, 1804.
- Vasárnapokra való egyházi beszédek. 4 kötet. *Noszkó Aloysius*. Buda, 1806.
- Ünnepi és böjti prédikációk. *Török Innocent*. Pest, 1806.
- A Jézus szenvedésének történetei beszédekben, megmagyaráította *Igaz Gáspár*. Pozsony, 1810.
- Öt nagyböjti szentbeszédek. *Nováki József*. Eger, 1810.
- Tizenkét egyházi beszédek. *Sombori József*. Csik-Somlyó, 1810.
- Elüljáró és rendkívül való prédikációk. *Tsányi Nagy Imre*. 3 köt. Szeged, 1815.
- Vasárnapi prédikációk. *Bogyai Mihály*. 2 köt. Vác, 1809.
- Vasárnapi és ünnepi magyar homiliák. *Farkas Bernard*, 1808.
- Pesti szabadkirályi város főtemplomában tartott beszédek. *Fejér György* kovácsi plébános. 4 köt. Pest, 1808.
- Tizenkét böjti beszédek. *Tulok Gábor* egri kanonok. Eger, 1811.
- Vasárnapi prédikációk. 4 kötet. Ünnepnapai prédikációk. 2 kötet. *Alexovics Vazul*. Pozsony, 1807 és 1808.
- Mostani időkhöz alkalmazott vasárnapi és ünnepi beszédek. *Fejér György* pesti egyetemi tanár. 7 köt. Pest, 1811—18.
- Búzakalászkok. Apostoli beszédek. *Gál Bernardinus*. Szeged, 1817.
- Erkölcsei keresztény oktatások a raboskodóknak. *Névtelen*. Kolozsvár, 1819.
- Egyházi beszédek. Bourdaloue után fordította *Szentgály Ágoston*. Pest, 1815-ben, 10 köt.
- Az Ékesszólás a koporsónál. *Horváth János* veszprémi kanonok. Veszprém, 1816.
- Istenes hadibeszédek. *Darabos Zsigmond* magyarországi hadak tábori főpapja. Első szakasz. Buda, 1802.
- Örömnépi prédikáció II. Lipót királyért Turóc-Szent-Mártonban. *Rosenbacher Ferencz*. Beszterczebánya, 1790.
- Szűz Mária képének csodája Nagyszombatban. *Perényi Imre* esztergomi kanonok. Nagyszombat, 1808.
- Ferencz és Napoleon császár közti béke alkalmával Szereden mondotta *Magyary János* plébános. Pozsony, 1805.
- Szentkereszt föllállítására. *Feltinger István* mihályi plébános. Szombathely. 1816.

Kal. szent József templomának 100 éves fönállására Léván. *Fekete József* lekeri plébános. Pest, 1820.

Irgalmasság legfőbb tárgya. Pesti Rókus-templomban. *Tót József* káplány. Pest, 1807.

Ferencz király tiszteletére Kaposvárrott. *Szvorényi Mihály József*. Veszprém, 1804.

Hálaadó beszéd Mantua várának visszavételére Zala-Egerszegen. *Nagy József* kanonok. Zala-Egerszeg, 1799.

Némethy Imre pálos aranymiséjére. *Nagy Gábor* lenti plébános. Szombathely, 1800.

II. Leopold koronázására Nagykárolyban. *Berents Keresztély* piarista. Nagykároly, 1790.

Szentkereszt földalálására 1818-ban és 1819-ben. *Szentiványi Imre* oszlányi plébános. Nagyszombat, 1818—19.

Francia szabadságfa. Németből fordította P. Z. (*Pater Zozimus* kapuczinus), 1793.

Hazaszeretet. Marosvásárhelyen *Sombori József* káplány. Maros-Vásárhely, 1809.

Keresztjáró hétre. *Salamon József* piarista. Veszprém, 1804.

Új misére. *Mészáros József* váli esperes. Pest, 1805.

Mészáros Pál plébánosi beigtatására. *Nagy Gábor*. Pest, 1807.

Bójtí prédikáció. *Simon Máté*. Vác, 1804.

Aranymisére. *Szabó Pál*. Selmeczbánya 1807.

Kápolnaszentelésre. *Szücs István*. Pest, 1819.

Úrnapi beszéd Nagykárolyban. *Farkas Lajos* piarista. Pest, 1795.

Nagyasszonyunknak erkölcei. *Fejér György*. Buda, 1803.

Újmisére. *Feltinger István*. Szombathely, 1810.

Újmisére. *Salamon József Basil* piarista. Veszprém, 1805.

Orsolya-szűz avatására. *Kovács Flórián*. Kassa, 1798.

Úrnapi beszéd Kecskeméten. *Harsányi István*. Pest, 1792.

Katonai zászlószentelésre. *Tarcsai József*. Sopron, 1813.

Úrnapi beszéd Debreczenben. *Bielek László*. Pozsony, 1797.

Újmisére. *Endrődy János* piarista. Szeged, 1819.

Újmisére. *Horváth Ferencz*. Szombathely, 1799.

Újmisére. Salamon János váci áldozár első miséjén mondotta bátyja, *Salamon József* piarista. Vác, 1799.

A Magyar Sionnak ujonnan való fölépülése Pannonhalmán. *Somogyi Leopold* győri kanonok. Pozsony, 1802.

Gróf *Eszterházy László* rozsnyói püspök püspöki székfoglaló beszéde. Kassa, 1815.

Új misére. *Lambach Elek* piarista. Bécs, 1810.

Szent Bernát apát ünnepére. *Miskei Antal*. Veszprém, 1808.

Újmisére. *Simonovics Mihály*. Kalocsa, 1807.

- Porciunkula napjára. *Pásztori György*. Székesfehérvár, 1810.
 Szent László király ünnepére. *Rácz András*. Selmeczbánya, 1818.
 Szent Jakab napjára. *Rácz József*. Kalocsa, 1810.
 Újmisére. *Mészáros József* váli plébános. Pest, 1805.
 Húsvét ünnepére. *Csödy Pál*, 1792.
 Úrnapi beszéd Kolozsváron. *Cserei József*. Kolozsvár, 1794.
 Szent Sebestyén tiszteletére Székesfehérváron. *S. K. ferenczrendi*.
 Pest, 1801.
 Keresztjáróra Gyöngyösön. *Ordinansz Konstantin* ferenczrendi.
 Pest, 1806.
 Nagypéntekre. *Nagy József*. Szombathely, 1798.
 Karácsonyra. Szombathelyen. *Nagy József*. Pest, 1797.
 Valdetz István aranymiséjére. *Jugovics István*. Sopron, 1793.
 Magyarász József aranymiséjére és Horvát József újmiséjére együttesen Pápán. *Horváth János* veszprémi kanonok. Veszprém 1811. Két kiadást ért egyszerre, egyszerű és diszeset, igen jeles beszéd.
 Keresztjáróra. *Erőss Modestus* ferenczrendi. Kolozsvár, 1811.
 Szentkereszt fölállítása alkalmára. *Dombi Mihály* piarista. Kassa, 1797.
Rácz József peczeli plébános saját plébánosi beigtatására. Szeged, 1816.
 Kal. sz. József ünnepére. *Koplányi János*. Szeged, 1818.
 Vajda Sámuel tihanyi apát aranymiséjére. *Csödy Pál*, 1792.
 Úrnapi Komáromban. *Kováts József* ácsi káplány. Komárom, 1803
 Vízkereszt ünnepére. *Kiss Pál* nagyprépost. Veszprém, 1792.
 Szent Péter és szent Pál ünnepére. *Hajas István*. Veszprém, 1791.
 Egyházi Pásztor, melyben élő nyelven mondott beszédei közül néhányat kibocsájtott *Hajas István*. Győr, 1790.
 Kathedrai gyűjtemény. *Szent-Miklósi Th.* Győr, 1790—92.
 A keresztény erkölcsi tudomány, németből *Vetsey J.* Győr, 1798.
 Halotti huszonöt prédikáció. *Takáts Ádám*. Pozsony, 1794.
 Vasárnapi prédikációk. *Simon Máté* pálos. Vác, 1805.
 Boldogasszonyról 30 prédikáció. *Simon Máté*. Vác, 1801.
 Aranymisére. *Miskei Antal*, 1808
 Aranymisére. *Kőváry György*, 1824.
 Aranymisére. *Jordánszky Elek* esztergomi kanonok, 1811.
 Aranymisére. *Kovalik János*, 1818.
 Aranymisére. *Koplányi János*, 1818.
 Templomszentelésre. *Parragh László*, 1815.
 Templomszentelésre. *Keszthelyi György*, 1803.
 Templomszentelésre. *Klobusiczky Péter*, 1804.
 Kápolnaszentelésre. *Tersztyánszky Imre*, 1819.
 Templomszentelésre. *Rajczy János*, 1799.
 Újmisére. *Zsoldos Gábor*, 1812.
 Újmisére. *Szemes Imre*, 1813.

- Alkalmi beszéd. Nagyernyei *Szabó Elek*, 1819.
 Alkalmi beszéd. *Juranits Antal*, 1811.
 Szent István király ünnepére Bécsben:
 1790. *P. Hermolaus kapuczinus*.
 1791. *P. Isaurus kapuczinus* (családi néven Harminczad).
 1792. *Tsida József* győri egyh. m.
 1793. *Alexovics Vazul* pálos.
 1794. *Rosenbacher Ferencz* piarista.
 1795. *Magyari István* kemenczei plébános.
 1796. *Budai Isaurus* kapuczinus.
 1797. *Nagy Gábor* nempti plébános.
 1798. *Szily János* esztergomi plébános.
 1799. *Szluha György* szegzárdi plébános.
 1800. *Nagy József* szombathelyi kanonok.
 1801. *Somogyi Leopold* győri kanonok.
 1802. *Budai Isaurus*.
 1803. *Király József* pozsonyi kanonok.
 1804. *Nedeczky Károly* veszprémi kanonok.
 1805. *Balog Sándor* győri kanonok.
 1806. Gróf *Eszterházy László* pécsi kanonok.
 1807. *Mújer Ferencz* győri kanonok.
 1808. *Jordánszky Elek* pozsonyi kanonok.
 1810. *Kopácsy József* veszprémi kanonok.
 1811. *Mészáros József* váli plébános.
 1812. Gróf *Nádasdi Ferencz* drégelypalánkai plébános.
 1813. *Sághy János* császári plébános.
 1814. *Kaprossy (Tillmann) János* esztergomi egyh. m.
 1815. Ugyanaz.
 1816. *Róka Imre* szombathelyi egyházmegye.
 1817. *Feltinger István* győri egyházmegye.
 1818. *Szaniszló Ferencz* szombathelyi egyházmegye.
 1819. *Vörös József* vásárvárosi plébános.
 Szent István király ünnepére szóló beszédek Budán:
 1798. *Szluha György* pécsi egyházmegye.
 1799. *Nagy József* ferenczrendi.
 1800. *Fejér György* kovácsi plébános.
 1803. *Szemes István* piarista.
 1810. *Döme Károly* izsai plébános.
 1811. *Szabó Pál* tardoskeddi plébános.
 1814. *Kovács Antal* veszprémi kanonok.
 1818. *Tersztyánszky Imre* kecskeméti plébános.
 Zirczen 1792. *Szvorényi Mihály*.
 Makón 1795. *Bielek László tanár*.

Szegeden 1793. *Bielek László tanár.*

Vácson 1796. *Simonchich Innocent* piarista.

Szombathelyen 1797. *Kudlik Ignác* dercsikai plébános.

Komáromban 1813. *Sághy István.*

Halotti beszédek:

Haller Karolina grófnő fölött Kolozsváron, 1809. *Szabó János.*

Károlyi József gróf fölött, 1803. *Klobusiczky Péter* kalocsai kanonok.

Szily János szombathelyi püspök fölött, 1799. *Szegedy Pál.*

Kollonits László gróf, kalocsai érsek fölött, 1817. *Szenes Imre.*

Károly Ambrus főherceg, primás fölött, 1810. *Kopácsi György.*

Fuchs Xav. Ferencz egri érsek fölött, 1807. *Mészáros György.*

Eszterházy Károly egri püspök fölött, 1799. *Somogyi Leopold* győri kanonok.

Battyány József primás fölött, 1799. *Vantsai János* esztergomi kanonok.

Milassin Miklós székesfehérvári püspök fölött, 1811. *Horváth János* veszprémi kanonok.

Kiss János fölött, 1808. *Ujvári József* pécsi egyh. m.

Bajzáth József püspök fölött, 1802. *Horváth János* veszprémi kanonok.

19.

Vallási állapot 1820—1850-ig. Szalay Imre, Guzmics Izidor, Szczytovszky János. Besztercebányai zsinat. A hazafias irány s a magyar nyelv művelésének föllendülése az egyházi beszédekben. Thezárovics Gábor és a magas homília. Gasparich Kilit. Báró Szepesy Ignác. Orosz Ádám. Szabó János. Könyvszemle.

A magyar nemzeti érzület ezen időszakban annyira uralkodott a lelkeken, hogy ez minden egyebet háttérbe szorított; megszűnt a vallási villongás, a haza oltára lett a nemzet központja, melyen mindenki sietett áldozatát bemutatni. A nemzet azon tudatban, hogy a hosszas háborúk alatt vérét és vagyonát nem kimélte a béke megszerzéseért, a béke áldásait a nemzet megerősítésére kívánta fordítani. Észrevette elmaradottságát a kultúra, a közlekedés és nemzetgazdaság terén, ezért lázas sietséggel pótolta a mulasztásokat.

Lerázta magáról a kormány azon gyámkodását, mely szigorú cenzurával zárta el a külvilágtól; törvénybe iktatta, hogy köz-hivatalt csak az viselhet, ki a magyar nyelvet bírja; a magyar nyelvet tette az országgyűlés hivatalos nyelvén.

A magyar tudomány és nyelv művelésére 1830 nov. 17-én megalakult a Tudományos Akadémia, melynek soha annyi érdemes

katolikus pap tagja nem volt, mint ezen időszakban, kiket a magyar nyelvnek az egyházi szónoklattal egybekötött művelése miatt választott be tagja közé. Általában a magyar nyelv terjesztése és művelése oly nagy volt a katolikus papság között, hogy a jozefinismus papnevelése folytán sokban nagyobb volt a nemzeti érzés, mint a hivatásához való ragaszkodás; az erotikus lira többet vonzott magához, mint a szószék; Ányos Pál, Verseghy Ferencz, Révai Miklós, Nagy János előszeretettel foglalkozott a «nyájas múzsával».

A nemzet zöme egyik kezével a jövő számára dolgozott, a másikkal a múlt idők érdemeit jutalmazta; az 1836. évi országgyűlés a lelkes magyar egyházi szónokot, Horváth Istvánt Magyarország történetírójává választotta.

A magyar nyelv terjesztése és művelésében jó példával ment elől a főpapság; egykorú hivatalos tudósítások és följegyzések szerint gróf Nádasdy Ferencz váczai püspök «egyházi foglalatossága alkalmával különös ügyeletét oda irányzá, hogy idegen nyelvű híveinek iskolásgyermekük minden tanulmányokra magyar nyelven oktattassanak s így a nyelvet practice tanulják; azt is rendelé, hogy a hol eddig csupán idegen nyelven tartatott az Isten ígéje, ezután minden harmadik vasárnapon magyarul tartassék».¹

Juranics Antal győri püspök «jelesb figyelmet fordíta a magyar nyelvre is, különösen német és horvát ajkú helységekben, melyekben miként a szükség kívánta s a nép fogékonysága engedte, a magyar nyelvet a templomokba és iskolákba bevitte».²

Katolikus egyházi szónokok ápolták a hazaszeretet lángját s keltették új életre a nemzet szunnyadó kegyeletét a hazáért elhunyt hősök iránt; jeles egyházi szónokok: *Fogarasy Mihály* és *Danielik János* kezdeményezték a maig divó szokást, hogy a mohácsi csataterén és Szigetvár romjain hazafias prédikációk mondassanak.

Boldog volt az ország, mert kivívta mindazt, mi után 300 évig sóvárgott, a miért dolgozott és vérzett: volt jóságos, alkotmányos királya, ki az 1847. évi országgyűlést magyar beszéddel nyitotta meg; volt vallási békéje, népképvisellete, független felelős miniszteriuma, szabad sajtója, nemzetőrsége, fölszabadult jobbágysága, akadémiaja, múzeuma; hatalmas folyamának habjait gőzhajó szelte át, büszkén lobogtatva nemzeti zászlóját, az Alföldet vasút kötötte az ország szívéhez.

¹ Vallási és egyházi tár, 1892. II. füzet 217. l. ² I. h. 218. l.

Ez a boldogság azonban rövid életű volt; az uralkodó és nemzete között támadt viszályt, melyet félreértés szült, szenvedély táplált, fegyveres erő döntötte el az ország kárára.

A majdnem két évig dúló szabadságharczban a katolikus papság hazájáért föláldozta a jelent és jövőjét is. A harczképes növendékpapság fegyvert fogott, az egyházi szónokok javarésze mint tábori pap lelkesítette a honvédet diadalmas csatára, hős halálra; az öreg papok vigasztalták, bátorították a ház szentélyét védőket; a csaták lezajlása után bátran léptek a vesztőhelyre vagy vigasztalva kísérték oda a halálra ítélt hazafiakat; végrehajtották végső óhajokat s mint hajdan az öreg Tóbiás temették el a halottakat, a vallás vigaszával törülgették a gyászbaborult családok könyeit.

A katolikus papság, mely részt vett a nemzet újjászületésének dicsőséges munkájában, rangkülönbség és panasz nélkül vette ki a maga részét a nemzet szenvedéseiből: *Czuczor Gergely*, *Laky Demeter*, *Rudnyánszky* besztercebányai, *Bémer* nagyvárad püspök, *Róka József* csanádi püspöki helynök várfogságot szenvedett, *Lonovich József* egri érsek, *Jekelfalusy Vincze* szepesi püspök, méltóságuk elvesztésével kolostorba zárattak; így áldozott le fekete gyász felhőkbe, az időszak kezdetén fényesen fölkelt nap.

Az egyházi szónoklat egén ezen időszakon át három csillag ragyog nagy fénnnyel és kitartással: *Szalay Imre*, *Guzmics Izidor* és *Szčitovszky János*; ezek adnak irányt és tartalmat a körjük csoportosult szónokoknak.

Szalay Imre, mint maga is rendesen hangsúlyozza a pesti egyetemen az egyházi ékesszólás tanítója, utóbb veszprémi kánonnok, 1787—1848. évre terjedő időn át képességét, erejét, lelkesedését és idejét az egyházi beszédnek szenteli. Maga is igen jeles szónok és ezen szaktudománynak alapos ismerője tíz kötetben adta ki munkásságának gyümölcsét.

Lelkes fölhívására, hogy «Istene, királya, hazája és egyháza díszeré» oly magyar egyházi gyűjteményt kíván kiadni, mely «a hit és erkölcstudományra, a magyar ékesszólásra és csinosodásra gyakoroljon befolyást», különösen «most az időnek nemzeti csinosodást élesztő szakában» ilyen kincsekkel akarja gyarapítani és gazdagítani a magyar irodalmat, ezen fölhívására az ország püspökei, jeles egyházi szónokai siettek őt vállalatában támogatni, hasonlókép sok előfizető fejezte ki bizalmát kiadványa iránt.

Vállalatának első kötete 1832-ben jelent meg «Magyar egyházi beszédek gyűjteménye» címen s innen kezdve 1848-ig mint terjedelmes folyóirat jelent meg időközönként.

Miután ezen kiadványra régen és alaposan elkészült, az első kötetek nagy gonddal és változatossággal vannak megszerkesztve. A rendes vasárnapi és ünnepi beszédeken kívül közöl egységes beszéd-sorozatokot nagybőjt-re, halotti, szertartásos s a kor igényeinek megfelelő nagyobb és kisebb alkalmakra készülteket, melyek kiterjeszkednek a kolera elleni óvintézkedésekre s a védhimlőoltás ajánlására is.

Tárgyukat tekintve, helyes egyensúlyt tart a hitágazatos és erkölcsi beszédek közt; mindegyik nagy beszéd-tárgyat, szónoki tételfölállítást s alapos kidolgozást mutat. Munkatársai azon időszak legkiválóbb szónokai; beszédeiket kezdetben névtelenül közli, később főlemlíti a forrásokat, melyekből azokat vette s munkatársait is föl-sorolja. Ekkor megtudjuk, hogy nagyszent Leo pápától húsz beszédet közölt, fölhasználta *Mártonfy József* erdélyi püspök kéziratait; munkatársai közül főlemlítést érdemelnek: Somogyi Leopold szombathelyi kanonok, Szabó János gyulafehérvári, Majer József székesfehérvári, Kovács Mátyás egri kanonokok; Kapfer László, Kolozsvári Sándor veszprémi kanonok, Baricz Mihály nagyvárad pap, Csapody Lajos veszprémi kanonok, Fogarasy Mihály a későbbi erdélyi püspök, Horváth János székesfehéri püspök, a híres egyházi szónok; Kopácsy József, később primás; Mahovszky József könyvtárnok, Mészáros József fehérvári kanonok, Nagy János akadémiai tag; Rácskay Ferencz Váczon a retorika tanára; Salamon József piarista; Szaniszló Ferencz kanonok, később püspök; Szilassy János Szombathelyen a retorika tanára és akadémia tagja; Skalka Kandid bencés; Tóth József győri kanonok, Vass László nagyvárad kanonok, akadémikus; Vezérle Gáspár harsányi plébános, Szepessy Alajos tarczali plébános, később jeles egyházi beszéd író.

Alaki szempontból beszédei többnyire szermók, de nem hanyagolja el a többbi beszédnemeket sem.

Munkájának örökbecsű értéke az első négy kötetbe van zárva; később utóléri az ily vállalat szerkesztésének végzete: kifárad az egy ember erejét fölülmuló munkában, a folytonos merítés által kiürülnek forrásai, kidülnek régi munkatársai, az újak, kiket ő nevelt föl s kiknek ő szerzett hírnevet, szárnyra kelve, önállólag érvényesülnek. Szalay Imre észreveszi a hanyatlás kezdetét, ezért későbbi

kiadványainak előszavában alapos retorikai oktatást intéz munkatársaihoz, majd közli Szabó Imrének, a későbbi hírneves szónoknak elméleti oktatását a beszéd készítésről: «A katolikus hitszónok a dolgozó asztalnál és a szószéken» című értekezését. De már ez sem használ, hogy kiadványa fön ne akadjon, a papnövendékek próbabeszédeit is kiadja.

Beszédgyűjteménye nagyon el volt terjedve, még ma is sok plébánia könyvtárában található, megérdemli a megbecsülést, mert a beszédek nagy része jól illik az ékesszólás jeles tanárához. (Lásd 55. sz. olvasmányt.)

A szép lelkű és nagyműveltségű *Guzmics Izidor*, tulajdonképpen nem egyházi szónok, hanem szónoklati műbíráló, a szónoklat elméletének művelője, terjesztője s ezen időszak legjelesebb egyházi beszédeinek kiadója. Szalay Imrere s az egész időszak működésére nézve azon jótékony hatást gyakorolja, melyet Kazinczy Ferencz gyakorolt a világi irodalomra.

Guzmics az általa szerkesztett «*Vallási és Egyházi Tár*»-ban, állandóan méltatja Szalay Imre szónoklati működését, sikeresen védi meg azon elterjedt kifogás ellen, hogy beszédei oly magas szintjén vannak, hogy népünk előtt nem használhatók; védelmében helyesen hivatkozik azon szónoklati elvre, hogy a szónoknak úgy kell hallgatóihoz leereszkednie, hogy őket magához fölemelje.

Az egyházi beszéd elméletéről s gyakorlatáról olynemű beszélgetéseket közöl, mint Cicero de Oratore munkájában, a mit a minta-beszédek használatáról elmond, az sajnos, még ma is divó rossz szokás. Így mondja: «S.¹ Ha valamely fiatal pap káplánságra küldetik, vesz magának három-négy konczióatórt, vagy többet is, a mint tehetsége engedi. Midőn reá jön a sor vasárnapon prédikálni, előveszi konczióatórait és a melyikben arra a vasárnapra *neki* leg-tetszetősebb prédikációra akad, azt elcsonkítva vagy leírja, vagy ha szerencsésebb emlékezetű, betanulja; de mindjárt még az esztendő számát is odajegyzi, hogy bis repetitára oly hamar ne botol-jék. Ha ezeket kipredikálta, már vakarja a fejét, mert ismét új konczióatórt kell vennie; vesz míg lehet, vagy meg nem unja. Midőn plébánossá lesz, már a gazdaságbeli költségek tiltják az új konczióátorok megvételétől; mit cselekszik akkor? Vagy a régieket rántja elő és elmondja, vagy ha fáradságát nem sajnálja, újat készít az

¹ Az egyik beszélgető személy.

evangélium betűje vagy erkölcsi útmutatása szerint; és ez ugyan dicséretes: de az evangéliumoknak mindenkori egyformaságok miatt megtörténhetik, hogy némely tárgyakról vagy igen sokszor, vagy igen ritkán, vagy sohasem prédikál».¹

Mint mintaszerű egyházi beszédek kiadója, előnyösebb helyzetben van ily gyűjtemények kiadójánál s nagyobb beszédgyűjtemény írójánál, mert prédikációk közlésével nem kötelességszerűleg, hanem mellékesen foglalkozik s így csak a minden tekintetben föltétlen becsű beszédek adja ki. Fordítottatott aranyaszájú szent János homiliáiból s ebben a remekmű szép magyar irányára fektette a fősúlyt. (Lásd 56. sz. olvasmány.)

Közölt eredeti magyar beszédek is, de csak olyanokat, melyek szónoki anyag s alaki szempontból kifogástalan földolgozás és a magyar irány szépsége által tűntek ki. (Lásd 57. sz. olvasmány.)

Mindezekből látható, hogy az egyházi szónoklat terén való működése, a szolgált ügynek és saját nevének is dicsőségére vált.

Szcitovszky János rozsnyói, pécsi püspök, végül esztergomi bíbornok-primás, nagyobb egyházsónoki tevékenységét a rozsnyói püspöki széken kezdte meg. Innen kezdve a szorgalmas prédikálásnak mintaképe maradt élte végéig, mely példaadás nagy hatással volt papságára magas állásának minden helyén.

Beszédei kidolgozása s előadásával nem zajos hatásra, hanem állandó benyomásokra törekedett. A rozsnyói székesegyházban 1829-ben elmondott beszédei magyar krisztologia számba mennek; itt mutatta be, hogy miként lehet nagy hitágazatokat alaposan és mégis népiesen előadni. Egyéb beszédeiben mindig szem előtt tartotta magas egyházi állását, melyhez képest szigorú volt a bűnök megjelölése és megítélésében, hívei iránt pedig mint jóságosan leereszkedő atya viselkedett. Mindig mély benyomást tett hallgatóira, mert beszédeibe szépen beszőtte a magyar történet adatait s így azokat hazafias szellem és nemzeti vonatkozás emelte magasra.

Aggódva szemlélte s beszélte meg a nemzeti fölbuzdulás hevesebb tüneteit, óva intett minden túlhajtástól, de erősen helyt állt nemzetünk jogai mellett s a szomorúság napjaiban az egész ország úgy tekintett föl hozzá, mint az uralkodó s nemzet közötti hivatott közbenjáróra, tetteivel mutatta meg, hogy ezen bizalmi állásra méltó volt.

¹ Guzmics. Vallási és Egyházi Tár. II. füzet, 80. l.

Saját jó példaadásával s az által, hogy válogatott beszédeit időközönként kiadta, még úgy is tetézte az egyházi beszéd körüli érdemeit, hogy oly intézkedést hozott be a rozsnýói egyházmegyébe, melynek hatása az egész országban észlelhető volt.

Megkivánta, hogy egyházmegyéjének minden papja önálló prédikációkat készítsen s hogy ezen parancsát ellenőrizhesse, papjainak írott beszédeit magához küldette s átnézte. A sikerült beszédek kiválasztotta, azok íróit mintabeszédek készítésére ösztönözte, az ekként összeállított gyűjteményt kinyomatta s elrendelte, hogy ezek képezzék az egyházmegye papságának mintabeszédeit. Az 1831—32. évre előírt beszédek nyomtatásban meg is jelentek.

Ezen három kiváló férfiúnak az elméletet a gyakorlattal egybe-kötő működésén kívül, egyéb tényezők is sikeresen dolgoztak a prédikáció irodalmának emelésén.

Az 1821-ik évi beszterczebányai püspöki zsinat meghagyja az egyházmegye papságának, hogy a prédikációkat a retorika művészetének törvényei szerint készítsék.¹ A zsinat ezen határozata fölül-mulja hazai zsinataink hasonló szellemű törvényeit, azonban tekintve azon sokoldalú irányítást, mit már a megelőző időszak tett a prédikálás érdekében, mely már hazai papságunk tudatába át is ment, rendelete végrehajtását joggal meg is követelhetette.

A zsinati határozattal majdnem egyidőben jelent meg Budán *Reseta János* fordításában Leonhard apát evangéliumi magyarázata. Ezen hasznos segédkönyv az egyházi év evangéliumait tartalmazza, melyeket mondatról-mondatra magyaráz, melynek végeztével egy hitágazatos és egy erkölcsi beszéd vázlata következik. Mi oly világosan és ügyesen van tervezve, hogy a szöveg magyarázata s az adott vázlat után még kezdő ember is képes önálló beszédet készíteni.

Thezarovich Gábor, a nagyváradi egyházmegye papja előszeretettel művelte a homilia alakban készült prédikációkat; 1835-ben kiadott homilia gyűjteményének előszavában nagy szakavatottsággal értekezett a magas homilia tulajdonsága és törvényeiről, szakszerű tanítása egybekötve a bemutatott mintabeszédekkel, jó szolgálatot tett a beszédkészítés módjának elsajátítására.

Hasonlóképen módszeresen foglalkozik a beszédkészítés elméletével *Szilassy*, pesti egyetemi tanár «A lelkipásztorkodás tudomá-

¹ C. IV. § 2.

nya» című munkájában. *Szakácsi Vitusz* 1844-ben Kolozsvárott: «*Szózat a katolikus hitszónokokhoz*» címen Brauner után parancsok alakjában figyelemreméltó tanácsokat ad az egyházi szónokoknak, melyeknek a gyakorlatban sok hasznát vehették. A prédikáció elmélete és gyakorlata körül így kifejtett tevékenység, mely alkalmas volt annak nagy lendületet adni, ez időszakban párosult a szónokok buzgóságával s azon nemzeti törekvésével, hogy a magyar nyelv és irály szempontjából is tökéletes műveket alkossanak; mindez oly termékenyen s oly tökéletessé tette a magyar katolikus egyházi beszéd irodalmát, minő eddig hazánkban nem volt.

A vezetést ez irányban a szerzetes papság kezeiből a világi papság vette át s azt hosszú ideig meg is tartotta. A nemes ügy érdekében versenyre keltek egymással a főpapok, plébánosok, fiatal káplánok, melynek eredménye, hogy annyi jeles egyházi szónoka és prédikáció írója egy időben sem volt a magyar katolikus egyháznak; a ki nem tudott önálló jeles művet termelni, az idegen nyelvekből fordítgatott beszédeket.

A beszédgyűjteményeken kívül, gazdag volt az alkalmi beszéd irodalma is; lelkes szónokaink a nemzet öröme s bánatában egyaránt fölszóltak, dicsőítettek, vigasztaltak. Nagy és hatásos beszédekre szolgált alkalmul a Habsburg-ház háromszáz éves uralkodása Magyarországon 1827-ben; úgy szinte I. Ferencz király 65 éves születése napja 1833-ban; I. Ferdinánd király koronázása; az 1834-ik évi kolera-járvány, az 1838. évi pesti nagy árvíz, melyet szónokaink vízőzönnek neveznek.

A hazafias fölbuzdulás, az igaz vallásossággal párosult alkotmányos érzület és hazaszeretet az egész országban, különösen szent István király ünnepén mondott beszédekben nyilvánul meg; e nemzeti ünnepen avatottan hirdetik szónokaink mindazt, mit a jó hazafiak keblükben ápolnak. *Dr. Hoványi Ferencz*, ezen időszak utolsó hazafias szónoka Bécsben 1848-ban így állítja föl beszédét: «Mondjuk ki nyíltan azt, mi keblünk rejtekében szent meggyőződés-ként uralkodik, hogy tudniillik igaz szabadságra csak a vallás teszi az embert képessé és viszont a vallás teszi a szabadságot az emberhez méltóvá». Mely eszmék bátor hangoztatása után Bécsben a magyar szó tizenhárom évig teljesen elnémul.

Míg a magyar katolikus papság tanult, művelődött, hogy nemes hivatásához képest másokat oktathasson és ekként itthon valamint az idegen földön dicsőséget szerzett a magyar névnek,

addig a hazai egyházi javadalmakra kinevezett idegenek a tudomány és műveltségben elmaradtak. A kiket egykor azért ültetett a hatalom magas magyar egyházi méltóságokba, hogy a lenézett magyarságot leczkéztesse, saját anyanyelvükön sem voltak képesek hivatásuknak megfelelni.

Hohenlohe Sándor herceg, kit udvari összeköttetései folytán neveztek ki nagyvárad kanonokká s nagypréposttá, 1835-ben meghívást kapott, hogy Bécsben a király és udvara előtt nagybőjti prédikációkat mondjon.

A kitüntetés által szorult helyzetbe került nagyprépost nem átalott Kerner Justin tudós, protestáns barátjához fordulni, hogy neki bőjti prédikációkat csináljon, készített is hét beszédet a hét főbűnről, melyet a nagyprépost elmondott, később ki is nyomattott. A protestáns tudósban volt annyi önmegtagadás, hogy csak halála után kiadott irataiban említve föl az esetet, neki elégtételül szolgált az, hogy katolikus udvar előtt protestáns által készült beszédeket mondottak el.¹

Az elhaltak fölött mondani szokásos halotti beszédek tartása ez időszakban mindinkább mellőzve lett; egyetlen halotti beszéd gyűjtemény maradt csak fön; egyesekről elmondott halotti beszéd is nem sok jelent meg.

A szabadságharczra buzdító prédikációk, avagy a csaták színhelyén mondott buzdítások egyáltalán nem maradtak reánk. Hogy tartattak, azt a körülmények mutatják, azonban a politikai óvatosság követelte, hogy azok ki ne nyomattassanak. Egy nagyvárad egyházmegyei plébános mégis kinyomatta beszédét, de Bémer püspök a nyomtatott példányokat magához vette, mi később pörbe fogatása alkalmával súlyosbította a püspök helyzetét, mert azokat a beszédeket nála megtalálták.² Babik J. a Magyar Állam tárcza-rovatában közölte Klampaczky Alajos hátrahagyott kézírataiból, ennek egyik 1848-ik évi politikai tartalmú prédikációját.

A nagy időkől csak a nagy tettek emlékét tartotta fön a történetírás, de nem a nagy tettekre buzdító egyházi beszédeket. A honvédezredek papjainak lelkesítő szózatát az ágyú robaja s a fegyver ropogása temette magába; a beszédek eredményét: a hősfeláldozást az elesetteknél a haza szent hantja; az életben maradtoknál: a győzelem fénye, dicsősége.

¹ Hittudományi Folyóirat, 1898. I, II. füzet, 272. lap.

² Magyar Állam, 1899 május 7. sz.

A prédikációgyűjtemények kiadását ezen időszakban, a Toldy F. irodalomtörténetében magasztalt *Májer József* székesfehérvári plébános, kanonok nyitja meg 1823-ban. Két kötet vasárnapi homíliája, könnyed evangéliumi magyarázat alacsony homília alakban, de ezen beszédnem szabályainak ismerete és megtartása nélkül.

Jól kidolgozott, megható közvetlenséggel írt, szivből szivbe szálló vasárnapi, ünnepi és nagybőjti prédikációkat adott ki a szorgalmas *Szepesi Aloiz*; 1828—40-ig újabb és újabb beszédekkel gyarapítja irodalmunkat. Beszédeit szónoki lendület, a megható elem helyes kidolgozása s a szép magyar irány ajánlja. (Lásd 58. sz. olvasmány.)

Az előbbi időszakban méltán magasztalt *Bogyai Mihály* vasárnapi prédikációi után, most 1825-ben két kötet hasonlóképen jeles ünnepi beszéddel diszítette irodalmunkat.

Hilibi *Gál Domonkos* 1828-ban három kötetben adta ki, korán, 38 éves korában elhunyt barátjának, *Sombori József Károly* fehérvári kanonok és főesperesnek többnyire káplán korában írt jeles beszédeit. E három kötet beszéd, szép jele a kegyeletes barátságna, de egyúttal okát adja annak is, hogy azok írója miért emelkedett oly korán az egyházi méltóság magaslatára; föltárja, hogy ezen század elején mily magas szempontból tárgyalták Erdélyben a vallás nagy igazságait s mily ékes magyar nyelven szóltak az igehirdetők híveikhez. (Lásd 59. sz. olvasmányt.)

Végh István, Esztergom várbeli káplán 1830-ban Fitzjames Ferencz herczeg vasárnapi és ünnepi beszédeinek magyar fordítását adja ki. Előszavában röviden és helyesen szól a hitágazatos beszéd kellékei és rendeltetéséről. A közlött beszédek azonban, annak daczára, hogy a napi evangéliumból indulnak ki, megszólítással kezdődnek és gyönyörű imákkal végződnek, alaki szempontból nem mondhatók prédikációknak, hanem inkább oly oktatásoknak, minőket a püspöki székből ülve intéznek az a körül egybegyűlt nyájhoz. Becses benne a hitágazatos anyaggyűjtemény, a fenséges záró-imák, melyek miatt a gyűjtemény ma is használható; az irány csinos.

Michl Antal hazánkfiának német nyelven elmondott módszeres, erkölcsi tárgyú, könnyed kidolgozású prédikációit 1830-ban *Lesnyánszky András* magyarra fordítva adta ki.

A jó irányú, de a beszédalak iránti érzékkel nem bíró *Papp Ferencz* pesti káplán 1830-ban elegyes ünnepi és vasárnapi beszédekot adott ki.

Értelmes főről, lelkes szívről s hazafias érzésről tesznek tanúságot *Gegő Elek* ferenczrendi prédikációi.

A nagyváradai egyházmegye művelt közönségének több, mint egy félszázadon át kenetes, kedvelt egyházi szónoka volt *Thezárovich Gábor*, ki irodalmunkat becses, ma is használható prédikációkkal díszesítette. Az 1838-ik évben «Magyar homiliák» czímen négy kötetben adta ki azon beszédeit, melyeket 1818—38-ig Nagyváradon elmondott. A bevezetés I—XVI. lapjain, mint föntebb említve volt, retorikai értekezést közöl a homilia természetéről, mit azután beszédei kidolgozásában föl is használ úgy, hogy beszédeit ma is mintaszerű magas homiliáknak lehet mondani; kár azonban, hogy a beszéd tárgy és alak mintaszerű kidolgozása miatt az írályt elhanyagolta. Kiadta nagybőjti beszédeit, melyekben bölcséleti alapon mutatja ki, hogy mit tett Isten a természet és természetfölötti rendben az emberi lélekért. Ezen mintaszerű beszéd sorozaton kívül, különösen meghatók azon beszédei, melyeket 1835-ben, papsága 50 éves fordulója után kiadott. A «Megalégedett Melkizedek salemi király» czímen két kötetben 52 urnapi beszédet közöl, mely az elmondás helye és idejének megjelölésével fölsorolja azon beszédeit, melyeket fölszentelésétől kezdve 52 éven át elmondott. Az új szövetség papjainak történetében páratlanul áll ezen kegyeletes tény, hogy Jézus Krisztus, az örök főpap iránti imádását, hódolatát, háláját az ő szolgálatában töltött 52 év után, valaki ily szépen rója le, mint Thezárovich Gábor tette az Oltáriszentség imádásában elmondott beszédeiben.

Szép jellemvonása a magyar egyházi szónokoknak az, hogy nemcsak a külföldi hirneves szónokok termékeit ültették át nyelvünkre, hanem megbecsülték a hazai idegen ajkú prédikátorokat is, így a közepes Michl Antal beszédein kívül *A. D. G.* Kolozsváron 1835-ben lefordítva kiadta *Albach*-nak, a hirneves ferenczrendi német ajkú hitszónoknak, ki Pesten és Szombathelyen páratlan sikerrel prédikált, egyházi beszédeit. Ez a fordítás ma is díszét képezi irodalmunknak.

Szorgalommal és készséggel írt beszédeket adott ki 1839-ben *Gasparich Kilit* ferenczrendi, ki később a magyar szabadságharcz híres, vitéz tábori papja volt, miért utóbb súlyos rabságot kellett szenvednie. Beszédeinek kiadásában segítségével és buzdítással szolgálta őt báró Szepesy Ignác pécsi püspök, ki saját egyházi retorikájának vezérfonalát közli azon levélben, melyet Gasparich-hoz inté-

zett: «Édes fiam! mindent az idő és körülményekhez, Isten s a vallás szentségeihez szabottan, öntudatod szerint, soha senkinek a szószékéről nem kedvezve, de a személyeket nem sértve szabadon szólj; és ha tisztának találandod beszédeidet, ne csak szóval közöld, hanem könyvben is, mert a magyaroknak erre szükségük van».¹

Négyesi *Szepesy Ignác* báró született Egerben 1780-ban, tizenöt éves korában papnövendék, fölszentelése után az érseki irodában szolgált, később egri plébános, mint ilyen páratlanul buzgó volt a ragályos betegek ápolásában, 1808-ban liczeumi hitszónok, 1820-ban egri kanonok, 1828-ban erdélyi, később pécsi püspök, a magyar nyelv szeretetéért az akadémia igazgató tagja, meghalt 1838 július 15-én.

A gyönyörű fejjel, nyájas szelid vonásokkal megáldott püspök páratlan emlékező tehetséggel bírt, gyakran három óra hosszáig prédikált, jóllehet, mint halála után kitűnt, tüdeje testéhez volt növe; beszéd közben szemeit lehunyva tartotta.² Terjedelmes prédikációit halála után titkára *Peitler Antal*, a későbbi váci püspök adta ki 1839-ben. Beszédei részben hitágazatos, részint erkölcsi tárgyú népies homiliák; alakjuk nem művészi, irálya németes. A szónok kedves előadása, buzgósága és gyönyörű eszméi miatt nagy hatással szólt híveihez, úgy hogy halála után sem feledhették s 1896-ban a templom előtti téren szép szobrot állítottak emlékezetére, mely szónoki akcióban mutatja be őt. Nevét és működését hívei s az irodalomtörténet őrzi. (L. 60. sz. olvasmányt.)

Schlör Alajos tizenegy jeles beszédét az egyház ismertető jeleiről sima iránylyal ültette át nyelvünkre *Wittman József* esztergomi pap, 1840-ben.

Pongyola alak és iránylyal fordította le *névtelen Viser* érvekben gazdag beszédeit a vegyesházasságokról.

A magyar katolikus szószék kiváló ékessége a buzgó és termékeny *Orosz Ádám* eger-szalóki plébános az egri egyházmegyéből, ki az 1841—51. években tíz kötetnyi vasárnapi, ünnepi s alkalmi beszéddel jelent meg az irodalom mezején. Orosz Ádám világosan gondolkodó, magas színvonalon álló határozott szónok, szavaiból akaraterő tör ki, hallgatóit meggyőzi és megindítja. Hitágazatos beszédeit szorosan határozza meg és szerencsésen tudja megvilágítani, a belőlük vont következtetés meggyőző erővel van hall-

¹ Peitler Antal, előszó báró Szepesy Ignác beszédeinek kiadásához. ² I. h.

gatójára; erkölcsi tárgyú beszédeiben szigorú keresztény bölcselő és egyúttal a lelkek nyugodt vezetője. Szigorúsága daczára, mély érzelem, szeretet és részvét lakik keblében; ridegségét gyakran futólagos gúny enyhíti. Mesteri irányával megindítóvá teszi beszéde anyagát s ha az alakot nagyobb figyelemre méltatná, legkiválóbb egyházi szónokunk lenne. (L. 61. sz. olvasmányt.)

Ranolder János pécsi egyházmegye papja, később veszprémi püspök, 1842-ben latin nyelven adta ki a pécsi jogakadémián elmondott mintaszerű exhortatioit.

Kolozsváry Sándornak, a nemes, emberszerető veszprémi egyházmegyei plébánosnak jószágos beszédeit halála után bocsájtotta közre 1843-ban *Kolozsváry Ferencz* győri püspöki szertartó.

Sujánszky Antal, a jeles egyházi költő, a lelkes egyházi szónok eredeti beszédei a folyóiratokban jelentek meg; mint pesti káplán 1843—46-ban tizenkét kötet prédikációt adott ki. Ezen beszédeket jeles és közepes német szónokokból gyűjtötte egybe s fordította magyarra, mely fordítás lendületes irálya miatt ma is becses. Sujánszky, mint esztergomi nagyprépost, agg korában is szívesen hallgatott előkelő szónok.

Parizek Eleknek a tanuló ifjúság számára írt jó exhortatioit *Bahunek János* piarista fordította magyarra 1846-ban.

Vincze Sándor szombathelyi pap 1849-ben tíz csinos beszédet adott ki.

Majer István, az országos hirű *István bácsi*, esztergomi tanítóképző tanár korában, 1849-ben népszerű prédikációkat bocsájtott közre. Nagy olvasottságra valló, szelíd szívből fakadt oktatásából hiányzik az erő, mely az akarat megindítására szükséges.

Szabó János károlyfehérvári kanonoknak, 1848-ban kiadott s a szónok arczképével ellátott beszédei dicsőségére válnak Erdély művelt közönségének, mely előtt azokat elmondotta s a keresztény bölcselő szónoknak, ki azokat készítette. Beszédeiben megkeresi az érintkezést a művelt keresztény lélek s a kinyilatkoztatás igazsága közt s nagy erővel vezeti hallgatóit Isten színe elé. Szónoki tétel-fölállítása, tetszetős beszédalakja, szép irálya miatt, legképzettebb szónokaink közé tartozik. Beszédeit városi egyházi szónokaink nagy haszonnal tanulmányozhatják. (L. 62. sz. olvasmányt.)

Nagyobb beszéd-sorozatok kiadásával tűntek ki: *Tóth József* esztergomi káplán, *Varga Mihály* minorita és *Horváth Endre* komáromi káplán, kik nagybőjti beszédeiket nyomatták ki; keresz-

telések és házasságok megáldása alkalmára írt beszédeket Lentz Miklós után németből fordított *névtelen*; a szeszes italokkal való mértékletlen élés ellen Votypka József után *H. M.* szerkesztett jó beszédsorozatot; *Fogarassy Mihály* a pesti szeminárium előljárója a papnövendékekhez intézett bőjti, ünnepi és alkalmi beszédeit adta ki.

Könyvszemle :

Vasárnapi homiliák, 2 köt. *Majer József* székesfehérvári plébános. Székesfehérvár, 1823.

Vasárnapi és ünnepi prédikációk; 6 köt. *Szepesi Aloiz* tarczali plébános. Miskolcz, 1828.

Ugyanaz. Nagyböjti szentbeszédek. Kassa, 1840.

Magyar egyházi beszédek gyűjteménye 1832—1846. *Szalai Imre* egyetemi tanár. Buda.

Szcitovszky János rozsnói püspök válogatott beszédei. Rozsnyó, 1830.

Ugyanaz. Nagyböjti egyházi beszédek. Rozsnyó, 1897.

Ugyanaz. 1841—44 évi válogatott beszédei, melyeket pécsi püspök korában mondott. Pécs, 1844.

A rozsnói püspöki egyházmegyében 1831—32. esztendőre kiadott egyházi beszédek. Rozsnyó, 1830.

Bogyai Mihály, ünnepi prédikációk, 2 köt. Pest, 1825.

Néhai *herczeg Fitzjames* oktató beszédei, fordította *Végh István* Esztergomvárbeli beneficiatus, 2 köt. Esztergom, 1830.

Ünnepi evangéliumok magyarázatja, készítette *Michl Antal* világi pap, magyarázta *Lesnyánszky András*, 2 köt. Nagyvárad, 1830.

Elegyes ünnepi és vasárnapi beszédek, *Papp Ferencz* pesti káplán. Esztergom, 1830.

Egyházi beszédek. *Gegő Elek* ferenczrendi, Pest 1834.

Magyar homiliák, 4 köt. *Thezarovich Gáspár* nagyvárad pap. Nagyvárad, 1838.

Ugyanaz. Nagyböjti prédikációk 1821-ből. Nagyvárad, 1837.

Ugyanaz. A megelégedett Melkizedek Salem királya. Urnapi beszédek. Nagyvárad, 1835.

Emlékezzetek az Istenről, virtusról, örökkévalóságról. *Albach* után fordította *A. D. G.* Kolozsvár, 1835.

Az út, igazság és élet. *Gasparich Kilit* ferenczrendi. Pest, 1839.

Négyesi báró *Szepesy Ignác* pécsi püspök egyházi beszédei, 4 köt. Kiadta *Peitler Antal*. Pécs, 1839.

Miért vagyok katolikus? *Schlör Alajos* után fordította *Wittmann József* esztergomi pap. Pozsony, 1840.

Egyházi beszédek vegyes házasságokról. *Viser* után *névtelen*, Pozsony, 1841.

Egyházi beszédek vasárnapokra. *Orosz Ádám* eger-szalóki plébános. 6 kötet. Eger, 1841.

Ugyanaz, vasárnapi beszédek. 3 köt. Ünnepek. 5 köt. Eger, 1848.

Sermones sacri *Joannis Ranolder*. Pest, 1842.

Kolozsváry Sándor egyházi beszédei, kiadta *Kolozsváry Ferencz*. Pozsony, 1843.

Kalászkok a legjelesebb német egyházi beszédekből. 8 köt. *Sujánszky Antal* pesti káplán. Pest, 1843—46.

Egyházi beszédek. *Vincze Sándor*. Szombathely, 1849.

Népszerű egyházi beszédek. *Majer István* tanítóképzőtanár. Pest, 1849.

Vasárnapi és ünnepi evangéliumok magyarázata. Irta *Parizek Elek*, fordította *Bahunek János* piarista. Pest, 1846.

Egyházi beszédek. *Szabó János* károlyfehérvári kanonok. Kolozsvár, 1848.

Keresztény igazságok. *Fogarassy Mihály* egyetemi tanár. Kolozsvár, 1833.

A jó pásztor, nagybőjti beszédekben. *Horváth Endre* komáromi káplány. Buda, 1844.

Szeszes italokkali mértékletlen élés ellen. *Votypka József* után szerkesztette *H. M. Kassa*, 1846.

Keresztelés és keresztény házasságok megáldásakor rövid beszédek. *Lentz Miklós* után *névtelen*. 1841.

Nyolcz keresztelmélkedések. *Varga Mihály* minorita. Kolozsvár, 1824.

Nagybőjti szentbeszédek. *Tóth József* esztergomi pap. Pozsony, 1822.

Nagybőjti prédikációk. *Nagy Nep. János*. Szombathely, 1849.

Nagybőjti szentbeszédek. *Spécz József*. Pest, 1841.

Epemirigy alkalmával Jászmihály-Telkén; *Lipovniczky János* egri kanonok. Eger, 1842.

Ugyanazon alkalomra. Szent-Benedeken. *Ondrejkovics János*. Nyitra, 1845.

Ugyanarra. Ipolyságon. *Jekelfalusy Vincze* párkányi plébános.

Első szentmisére: Gróf Haller Ferencz miséjére. *Sipos József*. Nagyvárad, 1828. Tiola Jánoséra. *Beke Kristóf*. Veszprém, 1831. Báró Bémer Páléra. *Junák István*. Nagyvárad, 1843. Jankovich Mihályéra. *Mesitzai Antal*. Selmeczbánya, 1828. Torma. Dömötörére. *Magyar Ferencz*. Szeged, 1837. *Pál János*. Veszprém, 1823. *Eperjessy János*. Eger, 1840. *Szaitz Antal*. Eger, 1834. *Májér István*. 1838. *Csehi Pogány Albert*. 1836.

Vegyes alkalmi beszédek: Az igaz egyházról. *Szabó Nep. János*. Buda, 1843. Szent Bernát ünnepére. *Pakroczy Nep. János*. Székesfehérvár, 1839. Bucsuról. *Szentzy Ferencz* tanár. Szombathely, 1826. Templomszen-

telésre. *Varga János*. Pest, évszám nélkül. Kal. szent József ünnepére. *Tóth Ignác*. Veszprém, 1839. Irgalmasrendház szentelésre. *Mészáros Ferencz*. Eger, 1848. Püspöklátogatáskor. *Szökő Pál*. Sárospatak, 1828. Keresztjáróra. *Schedt Károly*. Székesfehérvár, 1841. Piarista-rendház száz éves főnállására Sátoraljaujhelyen. *Molnár András*. 1827. Ugyanarra Mármaroszigeten. *Majerhold Antal*. Pest, 1830. Keresztjáróra. *Glatz Menyhért* cisztercita. Eger, 1846. Szerzeteséletről. *Névtelen*. Nagyvárad, 1878. Szent Rókus ünnepére. *Krajner Antal*. Vác, 1840. Papi hivatásról. *Paál János*. Veszprém, 1823. Nagyboldogasszonyra. *Papp János*. Komárom, 1831. Templomszentelésre. *Pátzai Ferencz*. Veszprém, 1828. Ugyanarra. *Rátz Jeromos*. Arad, 1823. Tűzvész után. *Gozsony György*. Székesfehérvár, 1843. Szent Sebestyén ünnepére. *Szigly Károly*. Székesfehérvár, 1839. Nagy-Károlyi piaristarendház száz éves főnállására. *Katona György*. 1828. Protestáns megtérésére. *Hecsey József*. Győr, 1847. Mentő himlőről. *Jenovai Károly*. Pest, 1830. Kal. szent József ünnepére. *Gyarmathy János*. Pest, 1836. Szent Rókus ünnepére. *Kovács Pál*. Pest, 1846. Templomszentelésre. *Orosz Ádám*. Eger, 1848. Jubileumi bucsúra. *Pados János*. Székesfehérvár, 1847. Ugyanarra. *Lukátsi István*. Sopron, 1829. Vegyes házasságokról. *Fejér György*. Pest, 1841. Úrnagra. *Gályi Lőrincz*. Komárom, 1829. Tanuló ifjúság zászlószentelésére. *Gaál Damascén*. Arad, 1836. Szűz Mária nevére. *Balla József*. Pest, 1846. Piarista rendház száz éves főnállására. *Baán Péter* piarista. Kolozsvár, 1824. Úrnagra. *Tesléri János*. Komárom, 1830. Ugyanarra. *Pető János*. Komárom, 1826. Nagyboldogasszonyra. *Szakácsy Vítus*. Kolozsvár, 1838. Népszerű egyházi beszéd. *Zaszkolszky János*. Nagyvárad, 1836. Nep. szent Jánosra. *Gyenes József*. Eger, 1836. Temetőszentelésre. *Cselkő Mihály*. Nagyvárad, 1843. Templomszentelésre. *Andrássy Antal*. Kolozsvár, 1844. Ugyanarra. *Beke Kristóf*. Veszprém, 1830. Katona zászlószentelésre. *Tóth József*. Győr, 1823. Úrnagra. *Thuránszky Herman*. Pest, 1838. Vakok intézete javára. *Szalai Imre*. Pest, 1829. Szűz Mária ünnepére. *Gyarmathy János*.

Házasság kötéseire: *Lentz Miklós*. 1841. *Kopácsy József*. 1844. *Szebeni János*. 1840. *Sujánszky Antal*. 1844. *Tóth Imre*. 1826. *Czambert János*. 1835. *Mészáros Imre*. 1838. *Sámuel Alajos*. 1838. *Köváry György*. 1825. *Spécz József*. 1842. *Skolka Kandid*. 1836. Beczkói *Novota József*. 1825. *Rátskai Ferencz*. 1828.

Kápolna templomszentelésre: *Mahovszky József*. 1830. *Vajda Ignác*. 1824. *Farkas Ferencz*. 1842. *Csermák József*. 1848. *Horváth Ferencz*. 1829. *Simon Ferencz*. 1848. *Csernyánszky István*. 1840. *Csajághy Károly*. 1840. *Braun Ferencz*. 1849.

Különös alkalmi beszédek: I. Ferencz király 65 éves születés napjára. *Fogarassy Mihály* az erdélyi iskolák felügyelője 1833. Győr visszafoglalásának évfordulójára. *Tóth József*. 1822. *Zichy Domonkos* gróf veszprémi püspök székfoglaló beszéde. 1842. Lett-e, van-e egyedül üdvözítő Ekklesia.

Husvét ünnepére.¹ A mohácsi vész emlékére. *Kövér János*. 1839. Pesti víz-özönkor. *Szaniszló Ferencz*. 1838. Szegedi árvizkor. *Kreminger György*. 1830. *Horváth János* székesfehérvári püspök székfoglaló beszéde. 1832. *Bartakovics Albert* rozsnói püspök székfoglaló beszéde. 1845. Pesti árvizkor. *Gasparich Kilit*. 1838. Bérmlásra. *Csernyásky István* piarista. 1840. Egri főtemplomszentelésre. *Lonovics József* csanádi püspök. 1837. I. Ferdinánd cseh királylyá koronázására a prágai érsek beszédének fordítása, *névtelen*. Kalocsa. 1836. Zrinyi Miklós és társai fölött Szigetvárt *Danielik János*. 1847.

Aranymisére : Körösi Demjén. Miskolcz, 1827. *Bütner Károly*. Esztergom, 1839. *Kudela Márton*. Komárom, 1835. *Kovács Mátyás*. Eger, 1845.

Dicsbeszédék szent István király ünnepére Bécsben : 1820. *Majer József* székesfehérvári plébános; 1821. *Horváth András* tети plébános; 1822. *Argauer Máté* esztergomi plébános; 1823. *Tóth József* győri pap nevelde aligazgatója; 1824. *Aszalay László* erdőkövesdi plébános; 1825. *Horváth János* veszprémi kanonok, később püspök; 1826. *Kováts József* győri kanonok; 1827. *Ruszek József* keszthelyi plébános; 1829. *Sztankovits János* győri kanonok; 1830. *Sághy Mihály* szombathelyi kanonok. 1831. *Kiss Pál* Terezianum tanára; 1832. *Feltiger István* győri kanonok; 1833. *Szaniszló Ferencz* szombathelyi tanár; 1834. *Farkas Imre* székesfehérvári plébános; 1835. *Müller Károly* tatái plébános; 1836. *Szalay Imre* veszprémi kanonok; 1837. *Czambert János* pozsonyi plébános; 1838. *Körmöczy Imre* kalocsai tanár; 1839. *Tatay János*; 1840. *Vezerle Ignác* veszprémi tanár; 1841. *Lipthay Antal* udvardi plébános; 1842. *Pakroczy János* adonyi plébános; 1843. *Gály Lőrincz* karancs-sági plébános; 1844. *Szenczy Ferencz* szombathelyi tanár; 1845. *Sámuel Alajos* pesti plébános; 1846. *Sterne Ferdinánd* fejeátemplomi plébános; 1847. *Hoványi Ferencz* egyetemi tanár; 1848. Ugyanaz.

Budán : 1821. *Majer József* székesfehérvári plébános; 1825. *Kőváry György* párkányi plébános; 1826. *Feltinger István*; 1829. *Kőváry György*; 1833. *Feltinger György*; 1835. *Szaniszló Ferencz*; 1837. *Becker János* esztergomi kanonok; 1844. *Krajner Antal* nagymarosi plébános; 1845. *Rendek József* esztergomi tanár; 1848. *Szabó Imre* egyetemi tanár.

Nagy-Dobszán : Szüts István mernyei plébános.

Nyim-en : Pátzay Ferencz ságvári plébános.

Székesfehérváron : 1825. *Pakroczy János*; 1832. *Farkas Ferencz* székesfehérvári kanonok; 1835. *Pakroczy János*; 1839. *Gózon György*; 1843. *Ambrus Sándor* csák-berényi plébános;

Esztergomban : 1825. *Kőváry Gyula*.

Aradon : 1820. *Rácz Jeromos*.

¹ A nemzeti muzeum példányán tintával ráírva : Pest, 1822. A Serinissimo Archiduce Palatino 1823.

Halotti beszédek : Kluch József nyitrai püspök fölött : *Fejér György*. 1827. József főherczeg fölött : *Máczy Imre*. Kassa, 1847. Lajcsák Ferencz nagyvárad püspök fölött : *Fejér György*. 1843. Koháry Ferencz herczeg fölött : *Majthényi Pál* felsőtúri plébános. 1826. Juranics Antal győri püspök fölött : *Farkas Imre* 1837. Győry Teréz grófnő fölött : *Schuster Károly* ercsi plébános. 1821. Győry Ferencz gróf fölött : *Pakroczy János* 1839. Besán Francziska fölött : *Szabó Imre*. 1844.

20.

Vallási állapot 1850—1870-ig. Egyházi beszéd elmélete. Religio, Kath. Lelkipásztor, Pázmány-füzetek, tan- és segédkönyvek. Esztergomi zsinat. A prédikációirodalom általános kedvező képe ; a hanyatlás jelei. Füzetes prédikáció-vallalatok. Szabó Imre, Porto Mauritio, H. I. Thomas fordítása, Nedeczky Gáspár, Fogarasi Mihály, Zádori János, Fekete János, Bartakovics Béla, Pollák János és mások. Könyvszemle.

A politikai elnyomatás szomorú éveiben a lelkek a vallásban kerestek és találtak vigasztalást. Szorgalmasan látogatták a templomokat, az értelmiség és a nép a haza bánata vagy reményéről szóló híreket az egyházi szónok elejtett vagy elrejtett kifejezéseiből leste ; miként a szigorú cenzura alatt álló hirlapokból mindenki megértette a hazát érdeklő elrejtett vonatkozásokat, úgy volt ez a prédikáció hallgatóinál is. Különösen alkalmasnak kínálkozott erre a szent István király ünnepén elmondott beszéd. Budán ugyan 1848-tól 1858-ig, Bécsben 1848-tól 1861-ig megszűnt a szent király dicsőségének százados hirdetése, de annál buzgóbban folyt ez, az ország templomaiban. Soha annyi meggyőződéssel, érzéssel és bánattal nem hangzott föl a szent király himnusza, mint most :

Hol vagy István király,
Téged magyar kíván
Gyászos öltözetben
Te előtted sírván.

A vallásfelekezetek között teljes béke honolt, a vezetést újból a katolikus egyház vette át, melyet a hatalom is államvallásnak ismert el. A magyar egyház feje Sczitovszky János bíboros, nem közjogi állása miatt, mely ez időben nem érvényesülhetett, hanem jeles személyes tulajdonságai miatt oly nagy tekintélynek örvendett a nemzet előtt s bírta a fejedelem bizalmát is oly mértékben, hogy a nemzet beléhelyezte reményét, tőle várta a közállapot javulásának

irányítását. Nem rajta, hanem a legyőzhetlen akadályokon mult, hogy nemes törekvéseit siker nem koronázta.

Először azon törekedett, hogy a fejedelmet és a nemzet intéző köreit egymáshoz közelebb hozza, e célból a még teljesen ki nem épített esztergomi székesegyházat 1856-ban nagy ünnepségek között fölszentelte. Meghívására megjelent ott az ifjú fejedelem s az ország világi és egyházi nagyjai és a nép megszámlálhatlan tömege.

A fejedelem megjelenését, a székesegyház falaiba helyezett szép domborművekben örökítette meg. A megjelentek lelkükben egy nagy és szent nap szép emlékeivel gazdagítva távoztak el s a politikai ellentétek is enyhültek. 1858-ban Rómában a boldogságos Szűz szeplőtelen fogantatásának hitágazattá kimondásakor a katolikus világ-egyház rokonszenvét, tiszteletét szerezte meg hazájának, mikor fényes beszédében hatásosan mutatta ki, hogy Magyarország szent István király ideje óta a boldogságos Szűz különös oltalma alatt áll; s a Toldy Ferencz által 1855-ben újból is kiadott ősrégi magyar egyházi beszédekre hivatkozva igazolta, hogy a magyar nemzet a keresztény hit fölvétele óta hitte és vitatta a boldogságos Szűz szeplőtelen fogantatását. Mely beszéd lelkes fogadtatásának hatása alatt hazánk katolikusai engedelmes szívvel, sőt hálással s fölemelt lélekkel fogadták, ünnepelték ezen hitágazat kimondását.

Ezután még kétszer gyűjtötte maga köré a magyar egyház hiveit oly arányokban, melyekhez hasonlókat hazánk azóta sem látott, midőn hódoló és könyörgő zarándoklásokra vezette úgyszólván az egész nemzetet a boldogságos Szűz kedves kegyhelyeire: Mária-Czellbe és Sasvárra. Mely szent zarándoklást, a nélkül, hogy ki lett volna mondva, mindenki a haza üdveért följánlott nyilvános könyörgésnek tartott; lássa és hallgassa meg az egek királynéja a nemzet hódolatát és imáit és lássa és hallgassa meg a nemzet föl-sírást annak földi fejedelme is.

Az 1860. évben egyházmegyei zsinatot tart, melyben sok üdvös intézkedésen fölül látnoki szemmel mutat a vallási közömbösségre, mely később a magyar katolikus egyház sok megaláztatásának lett kútfejévé. Késő aggkorában is atyai szeretettel oktatta nyáját, a székesegyház szentélyének följáratánál széken ülve prédikált. Életének főcélját, végső hő óhajtását, hogy Urát, fejedelmét a nemzet királyává koronázhassa, meg nem érthette; néhány hónappal előbb ő maga vette el Urának kezeiből az örök élet koronáját 1866-ban.

Az alkotmányos szabadság visszaállítása után, csakhamar föltűnt a vallási közömbösség s a felekezetek közti egyenetlenség; mely a városokban a katolikus iskolák elközösítésében, az országgyűlésen pedig az 1868. évi vallásügyi törvények meghozásában nyilvánult. Ezen törvény értelmében hatályukat veszítették a vegyes-házasságok kötésénél előfordult reverzaliskok; a törvény úgy intézkedett, hogy ily házasságokból született gyermekek közül a fiúk az atya, a leányok az anya vallását kövessék. Az áttérést a 18 éves kor betöltéséhez s az illetékes lelkésznel való két izbeni megjelenéshez kötötte a törvény; a szülők áttérésénél a gyermekek hét éves korukig követik az áttérő szülőket nemük szerint, a hét évnél idősebbek ellenben megmaradnak azon vallásban, melyhez születésükkor a törvény hivatkozott rendelkezéséhez képest tartoztak.

Úgy az iskolák elközösítése, mint a fenti törvény létrejötte mutatta, hogy a városok közönsége s a magyar középosztály, mely ez időben a politikai vezetést magához ragadta, a katolikus egyház iránt elhidegült s a külföld utánczására az úgynevezett szabad-elvű iránynak hódolt. Ezen irányt szolgálta a nagyon megerősödött és elterjedt napi sajtó, mely a katolikusokat ultramontánoknak nevezve folyton támadta, csipkedte, míg a katolikus eszmék szolgálatában előbb két, utóbb már csak egy hirlap maradt, megapadt számú olvasóközönséggel.

Az egyházi beszéd elméletének művelésénél ez időszakban a Religió, a Kath. Lelkipásztor és a Pázmány-füzetek foglalkoznak.

Az előbbiben *Irsik Ferencz*,¹ *Tronoczfalvi*,² *Gyurikovics Mátyás*³ foglalkozik avatottan egyes szakkérdésekkel, minők: a fegybeszédnek szükséges volta, bizalmas javaslatok az egyházi beszéd készítéséről; vezéreszmék az egyházi szónokok számára; a magyar egyházi szónok föladata a jelenkorban; egyházi szónokok Pesten. Ugyanitt névtelen először veti föl a kérdést és kezdi ajánlani, hogy a szónoklattan elválasztandó a lelkipásztorkodástantól s annak előadását külön tanárra kell bízni.

A Kath. Lelkipásztorban értekezések jelennek meg gyakorlati tanácsok alakjában az egyházi szónokok számára; az eszmekört Dupanloup és Fenelon védelme adja polemia alakjában, mit az egyházi beszéd irányáról hangzott fejtegetés fejez be.

A Pázmány-füzetekben annak tudós szerkesztője, *Roder Alajos*

¹ 1858 I. ² 1859 I. ³ 1861 I. 25—26. 1866 I. 1863 33—36. sz.

értekezik a homiletikus és kateketikus irodalom termékeiről; később becses vázlatos tanulmányt írt a magyar katolikus egyházi beszéd történetéről.

Az 1860. évi esztergomi zsinaton, ennek lelke Szcitovszky János, mintegy feleletül Irsik Ferencznek a Religióban megjelent cikkére kimondja, hogy a kor uralkodó bűnei ellen erélyesen kell fölszólalni.¹

Ezen elméleti irányító értekezések és gyakorlati útmutatásokon fölül több oldalról siettek a fölvetett kérdés üdvös megoldására. *Grynaeus Alajos* 1856-ban *Theologia pastoralis* munkájában némileg fölültesen érinti az egyházi szónoklattan elméletét; *Radlinszky István* 1869-ben hasonló munkájában bőven és behatóan foglalkozik vele; különösen becses és tanulságos a szónoklattan bevezetéséhez írt tanulmánya.

Ugyanezen időtájban két hatalmas segédkönyv is megjelent; a pesti papnövendékek 1858-ban lefordítják aranyszájú szent János «de Sacerdotio» könyvét, *Fábián János* pedig Nagy szent Gergely pápának *A lelkipásztorság* című munkáját; mind a két könyv alapos szónoki tanácsok és tanulságokban bővelkedik.

Tárkányi Béla fordításában 1865-ben megjelenik a Szentírás új kiadása, melyhez *Füssy Tamás* megírja a magyar konkordanciát, mi által szónokaink könnyen hozzáférnek s idézhetik beszédekben a könyvek könyvét.

Az esztergomi zsinat idézett határozatán kívül, más tekintetben is erőteljesen lépett föl az egyházi szónoklat föllendítése érdekében. A kor bűnei gyanánt az említett hitközönyösségen fölül megjelöli: a káromkodást, a bujaságot, a részegséget s az ünnepek megszenteltelenítését. Ezen bűnök kiírtására nézve meghagyja, hogy a zsinatot követő évben alaposan kidolgozott beszédssorozatokot kell készíteni s azokat, mint a zsinat által megparancsolt beszédeket nagy buzgósággal kell elmondani. A leírt beszédek közül legalább kettőt be kell mutatni az őszi alesperesi gyűlésen, honnan az érsekhez terjesztendőek föl, ki azokat szorgosan megvizsgálta, hogy vajjon az érvek tudományos készültségen kívül alkalmasan lettek-e fölhozva s a helyi körülményekhez alkalmazva? Az érsek megígéri, hogy az öt beszédet ki fogja nyomtatni. Ezen beszédeket bármely nyelven lehetett kidolgozni s azokat minden lelkipásztorkodással

¹ Statutum 36.

foglalkozó papnak, ki életének ötvenedik évét túl nem haladta, meg kellett készítenie.¹

A zsinat ezen üdvös határozatai nem maradtak az esztergomi egyházmegye szűkebb határai között, mert azokat az ország összes egyházmegyéi átvették és elfogadták.

A gyakorlati egyházi beszéd irodalma, az önálló beszédgyűjteményeket tekintve, úgy gazdagsága, mint előkelősége által oly magas fokon állt, hogy semmi kívánni valót nem hagyott. Világi férfiak az egyháziakkal nemesen versenyezve igyekeztek azon, hogy azt gazdaggá és széppé tegyék.

Toldy Ferencz nagy tudósunk, a magyar irodalomtörténet atyja 1855-ben a magyar katolikus egyház szent hajdankorának gyöngyeit, az immaculata beszédekét gyűjtötte egybe s adta ki újra. A hét beszéd közül a tihanyi kodexből egy, a debreczeniből három, az érdiből kettő és Telegdi Miklós püspök beszédeiből egy lett kiadva; dicsőség, okulás és buzgóság volt a kiadvány gyümölcse.

Májer Károly, hasonlóképen világi férfiú, 1853-ban lefordította és kiadta Lacordaire, hírneves francia egyházi szónok beszédeit. A fordító bevezetésében szakavatottan értekezik Lacordaire beszédeinek jellegéről s kijelöli a szónok helyét az irodalomtörténetben.

Porto Mauritio Leonardo ünnepelt szónok nagybőjti beszédeit 1859-ben *Huszár Károly*, a német fordítás után fordítja magyarra.

H. I. Thomas liegi kanonok gyönyörű hitágazatos beszédeit *Talabér György* fordítja 1860-ban magyarra.

Felix atya nagybőjti beszédeit 1863-ban *Lakatos György* szintén francziából fordítja le.

Ezen fordítások után Bossuet kivételével a magyar katolikus szónokok rendelkezésére állanak a világegyház leghíresebb szónokainak prédikációi.

Hazai egyházi szónokaink közül is dicsőséges emlékü férfiak bocsájtották közre ez időszakban prédikációikat; ilyenek: Fogarasi Mihály erdélyi püspök, Bartakovics Béla egri érsek, Fekete János hatalmas hitágazatos beszédekkel, Pollák János művelt közönségünk számára dolgozott s a magyar népies egyházi beszéd atyja Szabó Imre iszkázi plébános.

Ezen tekintélynek örvendő és belső erővel bíró szónokok

¹ I. h.

kiadott gyűjteményeihez több füzetes prédikáció-kiadvány csatlakozott.

Májer István kezdeményezésére 1855-ben a Szent-István-Társulat kiadásában megjelent: Pázmány-füzetek, melyet Roder Alajos szakszerűleg képzett férfiú szerkesztett. A kiadvány méltó folytatása volt Szalay Imre vállalkozásának; fölújította a régi, jó magyar prédikációk emlékét, közölte a jeles magyar szónokok beszédeit. A jelesek jelesei közül álljon itt e névsor: *Perger János püspök, Danielik János, Palásthy Pál, Pyrker László, Somogyi Károly, Bende József, Szabó József, Irsik Ferencz, Kruesz Chrisostom, Simor János, Orosz Ádám, Zádori János, Mayrhofer József, Rimely Károly, Beke Kristóf, Devics József, Csajághy Sándor.*

A magyarokon kívül elsőrangú francia szónokok beszédei is jelentek itt meg.

A gyönyörű kiadásban, a pápa és Pázmány Péter arczképével díszített füzetekben megjelent gyűjtemény ma is igen becses és használható.

Majdnem hasonló magas színvonalon állott *Garay Alajos* «Magyar egyházi szónoka», mely 1862—64-ig állott fönn. A Pázmány-füzetek jeles szónokai tisztelték meg ezen folyóiratot is beszédek beküldésével. A szerkesztő azonban inkább a népies irány felé vonzódott, jóllehet sem maga, sem munkatársai a népies fogalommal tisztában nem voltak, ezért előbb hanyatlásnak indult s rövid fönnállás után megszűnt.

Veszely Károly 1863-ban indította meg hasonló füzetes vállalatát, az «Erdélyi Kat. Hitszónokot», melynek előkelő voltát bizonyítja azon tény, hogy *Szabó János*, Erdély leghíresebb szónokának vasárnapi és ünnepi beszédei és homiliái ezen folyóiratban jelentek meg először.

A most fősorolt egyházi beszédírók s folyóiratok prédikációinak használata, követése és utánzása által egyházi szónokaink képesítve voltak arra, hogy a városi katolikus közönségre hassanak s a művelt középosztályt a vallás iránti ragaszkodásban megtartsák. Ámde az elméleti előképzésben szűkölködő ifjabb papi nemzedék ezen beszédek becsét mérlegelni nem tudta, a betanulásra és elmondásra nézve pedig egyenlően nehéznek találta.

Mindig szélesebb körökben ujultak föl s terjedtek el azon kifogások, melyeket régebben Szalay Imre beszédgyűjteménye ellen emeltek. A népies és korszerű prédikáció lett a jelszó, mely után

a nagy többség indult. Szalay Imrét egykor megvédte Guzmics Izidor, most a tartalmas, magvas beszédek nem védelmezte senki s így a jeles beszédgyűjtemények olvasatlanul, használatlanul maradtak, a jó füzetes vállatok pedig megbuktak.

Rögtön találkoztak azonban, kik népies és korszerű prédikációkat ígértek, mi alatt alakra nézve pongyola, tartalomra nézve könnyen betanulható beszédekert értettek.

Volt ugyan nemesen népies szónok: Szabó Imre, ki a népiest tényleg bemutatta, noha a népies elméletét ki nem fejtette, hanem Isten adta ajándékával érzékítette; beszédeit szerették, használták; ezt kívánta utánozni két folyóirat-vállalat. Az egyik Mendlik Ágostoné, *«Könnyű és népszerű falusi prédikációk»* 1864—1875; a másik Talabér János és Füssy Tamás *«Kath. Lelkipásztor»*-a.

Mendlik Ágoston nagy buzgósággal, lelkesedéssel, sőt nagy pályadíjak kitűzésével fogott vállalatához; munkálkodásának alapelveül állítja, hogy: «ismerem a kedves magyar népet, mely az egyszerű, népszerű és könnyű beszédeknek kedvelője»,¹ ezt úgy érti, hogy oly beszédekert fog közölni, melyeket a szónokok «néhány olvasásra is magukévá tehetnek».² A milyennek jelezte a szerkesztő folyóirata beszédeinek irányát, célját és tartalmát, olyanok voltak a beszédek is. A pályadíjakat nem föltétlen becsű beszédekert adta ki, hanem viszonylag legjobbaknak s ha valamely alkalomra munkatársai nem küldöttek beszédert, úgy a keze ügyében levő selejtes német folyóiratokból közölt egyet-egyet. Így kerültek gyűjteményébe oly beszédek, melyeknek tárgya valamely német közmondás, mint: «A ki utoljára nevet, az nevet legjobban»,³ vagy: «A földműves-osztály jó és becsületes állás».⁴ Ilyen beszédekert sikerült a jeles prédikációkat elfoglalt helyükről kiszorítani s általa a hanyatlásnak tág kapukat kitárni.⁵

Majdnem ehhez hasonló volt a *Kath. Lelkipásztor* Talabér és Füssy szerkesztése alatt; a beszédek általában közepesen aluliak.

Igy kezdődött a hanyatlás ezen két folyóirat útján, mely utóbb föltartóztatlanul rántotta magával az örvénybe a katolikus egyházi beszédert.

A hanyatlás másik tünete az volt, hogy a pesti egyetemi

¹ 1866. III. évf. bevezetés. ² i. h. ³ i. h. 125. l. ⁴ i. h. 151. l.

⁵ L. bővebben Kudora: A magyar kath. egyházi ékesszólás jelenlegi állása. 10—13. l.

templomban 1860. évben papnövendék prédikált; szerencsére a prédikálás ezen módját az első kísérlet után beszüntették.¹

Az időszak egyéb gazdag és változatos szónoki irodalma a kor igényeit általában kielégíti; az érdem és dicsőség babérkoszorúja *Szabó Imrét* illeti meg, ki a hanyatlás kezdetén a régibb, a jobb irány határjelző köve.

Szabó Imre született Békáson, Veszprémmegyében 1814-ben; 16 éves korában a veszprémi papneveldébe lépett, tanulmányait itt kezdette s a pesti egyetemen végezte. Káplánkodott Karádon, majd tanulmányi főlügyelő lett a veszprémi papneveldében, azután csicsói lelkész, 1847-ben egyetemi hitszónok, 1850-ben iszkázi plébános; itt írta meg egyházi beszédeinek két évfolyamát, mely nevét halhatatlanná tette. Országgyűlési képviselő lett 1861-ben, 1867-ben osztálytanácsos a vallásügyi minisztériumban, 1871-ben szombathelyi püspök, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja; meghalt Szombathelyen, 1888 február 28-án.

Tehetsége és erejének legfőbb jeleit a prédikáció elméleti s gyakorlati terén mutatta be s itt aratta a legkiválóbb sikereket. Első egyházi beszédei a jó névnek örvendő Szalay Imre gyűjteményében jelentek meg elszórtan; ennek újabb gyűjteményében² adta ki a prédikáció elméletét tárgyaló értekezését: *«A kath. hitszónok a dolgozó-asztalnál és a szószéken»*. Ezen értekezés alapja és kulcsa az ő retorikájának, melynek elveit beszédeiben gyakorlatilag bemutatta, azon kivétellel, hogy míg elméletben a hitágazatos beszédek tartja mintabeszédeknek, a gyakorlatban ezt csak kivételesen és fölültesen valósítja meg.

Retorikájának alapelvei ezek:

Az egyházi beszéd célja az elmét fölvilágosítani, a szívet megjavítani, az akaratot meglágyítani; ezért a szónoknak hallgatói vonalmát kell bírnia.

A beszéd tárgya az evangélium, ebből választja tételeit, különös súlyt helyezve a dogmára.

A hitágazatos beszéd tárgyát ismerje a szónok alaposan, czáfolja az ellenvetések a nélkül, hogy a másvallásúakat gúnyolná.

Erkölcsei tárgyú beszédeknek legfőbb titka, hogy a szónok menjen elül jó példával.

Szentes ünnepén Istent imádjuk szenteiben.

¹ Petkó Péter rozsnyói papnövendék. ² II. köt. 291—310. l.

A példák megválasztása jó ízlést kíván, kivételesen vehetők példák a profán történetből.

A hasonlatok a hallgatók eszmeköréből veendőek.

Az irány világos és érthető legyen.

Az előadás tekintetében a beszédet jól be kell tanulni, értelmesen, változatos hanghordozással előadni, a beszédet mérsékelt arc- és taglejtéssel kísérni.

Az 1852. évben kiadott beszédgyűjteménye előszavában a népiesről ezt mondja:

A népies cím még nem népszerűsít. A népies nem a beszéd konyhaszerű pongyolájában áll. Népszerű az, a mi a nép lelki igényeihez van alkalmazva, az eszmék egyszerűsítése, a néptől eltanult kifejezések, példázatok által. Egyszerre csak egy tárgyról szabad beszélni. A beszéd tárgy legyen egységes és ne osztassék részekre. A nyelvezet legyen tiszta magyar, közbeszótt mondatok nélküli.

Szabó Imre a népies egyházi beszéd megalapítása által ugyanazon helyet foglalja el az egyházi beszéd irodalomtörténetében, melyet Petőfi Sándor és Arany János a költészetben.

Legsikerültebb alkotása beszédeinek második évfolyama, mely Egerben, 1856. évben jelent meg; többi beszéde pongyolább s ehhez nem is mérhető. A népiest a beszédanyag kezelése és szép iránya által alkotta meg úgy, hogy ebben őt eddig senki fölül nem multa.

A megvilágító elem kezelésében a rövid, világos meghatározások által tűnik ki; az érveket általában a szentírásból veszi és a népies analógia útján való érveléssel remekel. (L. a 63. sz. olvasmányt.) Hasonlatai, melyekkel tárgyát megvilágítja, a népköltészet gyöngyei közé sorolhatók: «Mint meggyújtott fa, mint az égő mécs olaja: úgy fogy a mi életünk is; minden órával rövidebb lesz, míglen egészen elfogy, véget ér».¹ «Mint a napraforgó virág nap felé néz hervadásáig: úgy a mi szívünk is az örökélet felé eped végdobbánásáig.»²

A vonzó elemekben gazdagabbak beszédei, s itt mindent könnyedén, kecsesen mutat be s a hozzáfűzött tanítás csattanóssá teszi azt: «A tékozló fiút körülvették a világ leányai, míg az apai házból elvitt örökségben tartott, de mikor már elrongyosodott s éhségét a sertések válujából csillapítá, rá sem néztek többé...» «Az erős, de együgyű Sámson édes csalódással hajtá fejét a hizelgő Delila ölébe;

¹ II. évf. II. köt. 37. l. ² I. h. 33. l.

azt hívé, hogy ott, azon kebelben buzog az ő boldogságának gazdag forrása... és íme, éppen ez a csalfa nő, ki szerelmes enyelgések között ereje titkát kicsalta, lett az ő csufos veszteségének okozója. Mind így járnak a világ istentelen fiai».¹ Népies, magyaros szentenciát, sem előtte, sem utána nem mutat fel a magyar szószék annyi hatással, mint ő: «A ki halottait el tudja felejtetni: az saját lelkét is elfelejti».² «A szemérmesség rózsája, a szüzesség lilioma nem a világ piaczn terem. Magánosság annak termőföldje, ájtatosság éltető levegője, imádság frissítő harmatja.»³ Leírásai ragyogók és Szabó Imrét a legnagyobb szónokok sorába emelik. (L. a 64. sz. olvasmányt.)

A megható elem kidolgozásánál úgyszólván csak egy retorikai eszközt használ, s ez a jellemrajz, melyet nagy változatossággal és mesterien dolgoz ki; mint a népelet élesszemű megfigyelője, néhány erőteljes vonással megrajzolja a nyalka legény s a kaczér leány alakját. A részeges jellemrajza a feldult családi élet sötét háttérével, megrázó hatással van a hallgatóra, ellenben szívrehatóbbat, bájosabbat az édes anya jellemzésénél találni alig lehet. (L. a 65. sz. olvasmányt.)

Beszédeinek alakjául a szermot használja s ha tárgya nem is egységes, azt mégis részreosztás nélkül, egyhuzamban szokta kidolgozni. A bevezetés képezi gondjának legfőbb tárgyát, ezt alaposan, ritka leleményességgel, változással s a vonzó és megható elem tömörítésével dolgozza ki; itt feltalálhatók a breviárium gyönyörű himnuszai, a magyar egyházi ének mélyérvzésű szavai, s a napi evangélium gyönyörű kommentálása; a hallgató ünnepi hangulattal, elbájolva hallgatja azokat; bevezetései oly klasszikusak, hogy a retorika legmagasabb követelményeinek megfelelnek. (L. a 66. sz. olvasmányt.)

Ezen fényesen kidolgozott bevezetéseknek azon egyetlen árnyoldala van, hogy a szónok, kinek egész valóját fölemelte a beszéd feletti elmélkedés, saját szíve és lelke tüztét, az összes megható elemet bevezetésben hozza elő, úgy, hogy a befejezésre belőle alig marad valami.

Szabó Imre beszédei nem egyedül azon eszközök által lettek népszerűekké, melyeket elméletileg kifejtett, hanem a hit és erkölcsi igazságok tárgyalásánál az által, hogy azoknak mélyére nem hatolt, azokat könnyen érthető oldalukról mutatta be, ismertette, megkedveltette s így törekedett arra, hogy az akarat azokat elfogadja. Mint a

¹ I. h. 50—51. l. ² I. h. V. köt. 118. l. ³ I. h. IV. köt. 162. l.

népélet alapos ismerője, a nép emelkedettebb szép nyelvén szólt oly vonzóan, hogy őt hallgatója megértette, eszejárását szívesen követte s a beszéd végén sajnálta, hogy nincs folytatása; a mint tárgyát magyarázni kezdi s a fél mondatot kimondja, a hallgató és olvasó is képes azt rögtön szépen befejezni.

Szabó Imre halála után *Tóthfalussy Bela* adott ki három kötet egyházi beszédet, melyekből azok érdekesek és becsesek, melyeket bérnakörutjai alkalmával mondott.

Ezen alkalmi beszédekben a püspök első szavait szent Pál apostol leveleinek üdvözlő soraiból veszi, hasonló kenetességgel tovább fűzi; azután valami alkalmi emléket ujit fel előttük, hogy mint káplán, plébános, mikor volt köztük, avagy mely évben vezetett a községen keresztül ájtatos bucsúzarándoklatot; ha ily emléke nincs, akkor a templom főoltárképére tekintve, a község védszentéről beszél, melynél kedvesebbet alig is mondhatna az egybegyűlt híveknek. Ezen bérnabeszédek szépségre és hatásra nézve páratlanul állanak az egyházi szónoklat világirodalmában. (L. a 67. sz. olvasmányt.)

Beszédeinek olvasása alatt érezheti mindenki, hogy Szabó Imre emlékét és műveit a magyar katolikus egyház soha elfeledni nem fogja.

Grynaeus Alajos buzgó egyházibeszéd író, 1851—58-ig szakadatlanul adja ki népiesre törekvő, tételeit jól magyarázó, alakra nézve pongyola prédikációit. Két kötetre terjedő művei közül hézagpótlók alkalmi és rövid oltárbeszédei.

Munkai János, az inkább szorgalmas, mint tehetséges egyházi író 1853-ban a kor főtévedéseiről s a vallásról írt hét beszédet, melyek jutalmat is nyertek. A tárgyalt eszméktől a korszerűséget elvitatni nem lehet, mert az anyagelviségről, a kommunizmusról és szociálizmusról szólnak, de azért inkább széles bölcséleti alapon írt értekezések, semmint prédikációk, s a széles, szétfolyó mederben a tételek elmosódnak.

Pados János 1854-ben szép retorikával s alapos hitágazati ismerettel készült beszédssorozatot adott ki a nagybőjtje Jézus istenségéről.

Talabér János és Talabér György 1854-ben három kötet vasárnapi és ünnepi prédikációt adnak ki, mint a fordítók mondják: «elhírhedett francia és német szónokok nyomán». A beszédek szerzői sehol megnevezve nincsenek, német homiletikai folyó-

iratokból vannak összegyűjtve s a keresztény fogalmak fölötti elmélkedések.

Vezerle Gáspár egri kanonok 1854-ben sok igyekezettel készült könnyed vasárnapi homilákkal szerepel.

Bende József, a kalocsai egyházmegye papja 1855-ben nagybőjti és husvétünnepi beszédet adott ki.

*P. E.*¹ Esztergomban, 1856-ban hét népiesen és hatásosan kidolgozott beszédet közöl bűnbánatról és a káromkodásról.

Nyugodt, oktató modor jellemzi *Vezerle Ignác* székesfehérvári pap három kötet ünnepi, alkalmi és bőjti beszédeit.

Gróf *Pongrácz János*, nagyvárad egyházmegye papja, 1857-ben Erzsébet királyné magyarországi körútja emlékére tíz beszédet ad ki különféle tárgyról; a csinos iránylyal készült beszédek, szép kiadásban a királynénak ajánlja, az utolsó beszédben megemlékezik a felségekről, óhajtva, hogy Jézus védje s áldja meg őket.

Köröszi Kelemen, az elméssége és tréfáiról ismeretes esztergomi ferenczrendi áldozár 1857-ben Krisztus követéséről szóló beszédekkel adott ki.

Huszár Károly, székesfehérvári plébános 1859-ben, Porto Maurizio Leonardó világhírű szónok nagybőjti beszédeit fordította le. A vegyes tárgyú terjedelmes beszédek szép eszmékben bővelkednek s emelkedettséggel vannak írva. A megrendítő hatás elérésére a szónok oly naturalisztikus iránylyal festi tárgyát, melyet Zola regényeiben is méltán kifogásolunk. A fordítás nem az eredeti, hanem német után történt, a fordító lapos irálya miatt az eredetinek szépsége teljesen elveszett.

Talabér György 1860-ban H. J. Thomas liege-i francia szónok két kötet kateketikus beszédeit fordította le. E munka, a fordítás gyarlóságai dacára is, irodalmi nyereségnek mondható; a hit és erkölcs tan nagy igazságai vannak ezen beszédekben röviden, de gyönyörűen kidolgozva, csinos bevezetés és lendületes befejezéssel. Használhatók úgyis mint becses prédikációk, de még inkább, mint templomban, szószékről elmondani szokott katekézisek.

Névtelenül megjelent beszédssorozat «Magyarország védaszszonya» czimen, melyet történeti visszaemlékezések, a breviárium és liturgiából vett érvek és szép énekek tesznek ajánlatossá.

Szaniszló Ferencz nagyvárad püspök lalin halotti beszédek

¹ Pánthy Endre egri kanonok.

adott ki, melyeket I. Ferencz király, Juranics győri, Vurum nyitrai püspökök és Klobusiczky kalocsai érsek fölött mondott.

Kevés retorika, de sok szeretet jellemzi *Nedeczky Gáspár* pilis-maróti plébános 1860-ban kiadott vasárnapi és ünnepi beszédeit. Terjedelmes bevezetései igazolják a szónoki állás iránt táplált magasztos fogalmait, itt eszméinek bőségét legyőzni nem képes.

Fogarasi Mihály nagyvárad kanonok, élete delelőpontján, 1861-ben két kötet beszédével számol be szónoki működéséről, melyet kora ifjúsága óta gondosan művelt. Világos egyszerűséggel, szabatos, magyaros iránylyal fejezi ki magas nézpontról tanúskodó, nagy hitágazatos és erkölcsi tárgyú tételeit. Beszédeinek becsét emeli, hogy elmondásuk helye és ideje jelezve van, hogy az egyszerű szermo-alakot használja, melynek részeit a lapszálen jelzi. Gyakorlati célra törekvő beszédeiben a megható elemet nagy erővel kezeli a befejezésben, mit szép imával zár le. (L. a 68. sz. olvasmányt.)

Weinhofer József, a szombathelyi egyházmegye kedvelt német ajkú szónoka volt, beszédeit egyházmegyéjének papsága mind magyarra fordította; 1862-ben a papnövendékek, 1856-ben *Nagy N. János* fordította az alkalmi beszédeket, 1862-ben *Peinlich Richard* benzés a vasárnapiakat.

Dr. Zádori János, a tudós és szellemes egyházi író, a vallásos mozgalmak szellemi vezére, már mint balassagyarmati káplán (Draxler János) adott ki bucsújáró beszédet; 1865-ben pedig a Májusi ájtatosság meghonosulása idejében, harminczkét édes illatu, tanulságos beszédkoszorúval nyitja meg s irányítja ezen, utóbb nagyon elterjedt és megkedvelt ájtatosságot.

Jámbor Pál neves költőnk 1862-ben a szószéken is megpróbálja erejét, de itt hírlapi vezérczikk ízű beszédeivel nem aratott hatást; utóbb aposztatált.

Lacordaire és Bourdaloue örökébe a francia szószéken ez időtájt *Felix* atya lépett, alaposság és érveinek feltétlen becsével kortársait fölülmulta, bár azok elbűvölő hatásával nem versenyezhetett, konferencia alakú beszédeit, melyeket 1863 és 1864 nagybőjtjén mondott, *Lakatos György*, egri egyházmegye papja fordította le, inkább hívségre, mint szépségre törekedve.

Lengyel Miklós egri kanonok 1864. évi nagybőjti prédikációinak tárgyává Jézus istenségét tűzte ki, s azt művelt közönsége előtt emelkedett módon s alaposan fejtette ki.

Fekete János szombathelyi kanonok legjelesebb hitágazatos

egyházi szónokunk, 1864-ben két kötet vasárnapi, ünnepi és alkalmi beszédgyűjteményt adott ki. Alaposan kidolgozott beszédeit méltán lehet korszerűeknek mondani, mert oly igazságokat tárgyal, melyekről téves fogalmak voltak elterjedve. Egész beszédssorozatok találhatók nála Isten tulajdonságairól, az egyházról, a szentségekről, erős hatásos érvekkel támogatva, melyeknek igazsága ma is meggyőzi a hallgatót; alakilag szoros tételfelállítás és hatásos összefoglalás a befejezésben, ajánlják ezen kitűnő beszédeket.

Lukacsek János, veszprémi egyházmegye papja, *Hirscher Ker. Jánosnak* a vasárnapi szent leczkék fölött tartott elmélkedéseit fordította magyarra 1865-ben.

Utánzást érdemlő kegyeletes módon ünnepelte meg az egri főegyházmegye papsága nagy érsekének, *Bartakovics Adalbertnek* papi jubileumát, midőn ezen alkalomra diszes kötetbe gyűjtve, az érsek arczképével díszítve adta ki annak főpásztori leveleit s tizenkilencz ünnepi s alkalmi prédikációját. Ezen kiadvány nélkül a főpásztor beszédei valószínűleg elkallódtak volna, mint az akárhány ékesszóló főpapunk prédikációival megtörtént. Beszédei, alakra nézve, főpásztori szózatok, melyeknek tartalmát magasan gondolkodó, nemes méltóságú s meleg keresztény szív sugallta. (L. a 69. sz. olvasmányt.)

Rövid, könnyed, folyékony irányú prédikációkat adott ki 1867-ben *Babocsai Pál* pécsi egyházmegyei pap.

Fűssy Tamás 1867-ben többnyire német folyóiratokból válogatott halotti beszédekkel gazdagította ezen feledésnek indult szakirodalmat; 1868-ban pedig egy kötet alkalmi prédikációt adott ki.

Dr. Pollák János egyetemi tanár Pesten, 1866-ban az egyetemi templomban tartott nagybőjti beszédeket, melyekben nagy hitigazságokat alaposan és terjedelmesen dolgozott föl konferenzia alakban; beszédeit gyönyörű és gazdag tételfelállításai jellemzik.

Nagybőjti beszédssorozatokat írtak 1857-ben *Gallovits J. győri*, 1864-ben *Pellet Ödön* székesfehérvári, 1868-ban *Horváth Endre* izsai plebános, 1865-ben *Papp Ferencz* a nagyvárad egyházmegyéből.

Piry Czirjék ferenczrendi 1867. és 1868-ban alkalmi beszédeket adott ki a japáni vértanukról, kálváriaszentelésre, leginkább pedig szerzetesrende ünnepeire, közepes értékkel.

Népmissiókra készült prédikációkat adott ki 1862-ben *Szemmnyi Mihály*.

Könyvszemle.

Szent István királyról szóló dicsbeszédék :

Bécsben : 1861. *Rimely Károly* pazmaneumi aligazgató; 1862. *Mészáros Imre* vadkerti plébános; 1863. *Tasi Ferencz* hatvani prépost; 1864. *Ipolyi-Stummer Arnold*; 1865. *Rimely Károly*; 1866. *Szabó Imre* iszkázi plébános; 1867. *Mendlik Ágoston*; 1868. *Rendek József* érsekujvári plébános; 1869. *Kovách Pál* váci kanonok.

Budán : 1858. *Lengyel Miklós* egri kanonok; 1860. *Róder Alajos* esztergomi kanonok; 1861. *Kováts József* kalocsai kanonok; 1862. *Fekete János* szombathelyi kanonok; 1863. *Szabó József* esztergomi kanonok; 1864. *Nogáll János* nagyvárad kanonok; 1865. *Schumichraszt Mihály* pozsonyi kanonok; 1866. *Troll Ferencz* pécsi kanonok; 1868. *Tárkányi József* egri kanonok; 1869. *Zádori János* esztergomi tanár.

Debreczenben : *Károly Gy. Hugo* premontrei tanár.

Egerben : 1857, 1859 és 1869-ben *Magyar Ferencz* hitszónok; 1862. *Mindszenty Gedeon* hitszónok.

Esztergomban : 1868. *Sághy Vendel* plébános.

Károlyfehérvárott : 1866. *Beke Antal* tanár.

Sátoralja-Ujhelyen : 1861. *Füzesséry Sándor* bolyi plébános.

Székesfehérváron : 1860. *Huszár Károly*; 1861. *Kurcz László*; 1862. *Molnár János* sárpentelei plébános; 1863. *Koller János* adonyi plébános; 1864. *Prífach József* lovasberényi plébános; 1868. Ugyanez; 1869. *Gozony Görgy* kanonok.

Vegyestartalmú alkalmi beszédék : Pesti egyetemi templomban 1860. szent Péter és szent Pál ünnepére *Pelko Péter* rozsnyói papnövendék.

Szűz Mária ünnepén : 1853. *Denzinger Henrik*; 1866. *Mayrhofer József*; 1865. *Nogáll János*. *Róder Alajos* 1861.

Jézus szent neve ünnepén : *Molnár József*. 1864.

Jezsuita-atyák bevezetésére Kalocsán : 1860. *Kováts József*.

Mohácsi vész évfordulóján : 1860. *Ganzer János*.

Püspöki székfoglalók : 1851. *Bartakovics Adalbert* egri érsek; 1853. *Szenczy Ferencz* szombathelyi püspök.

Plébánosi beigtatáskor : 1863. *Göndöcs Benedek*; 1857. *Tárkányi Béla*; 1860. *Bende József*.

Templombucsú napjára : 1859. *Benőfi Soma*; 1858. *Zay János*; 1863. *Steiner Márton*; 1863. *Farkas Imre* székesfehérvári püspök; 1851. *Miksik Imre*; 1868. *Farkas Mihály*; 1861. *Ziegler Béla*; 1858. *Jakabovits Gyula*; 1856. *Grosz Mihály*; 1864. *Ipolyi Arnold*; 1853. *Kornhofer Leopold*; 1863. *Lichtner Gyula*.

Zászlószentelésre : 1868. *Szalay Alfonz*; 1864. *Ipolyi Arnold*.

Első misére : 1856. *Koller János*; 1858. *dr. Bita Dezső*; 1869. *Scharnbek János*; 1862. *Salgó János*; 1863. *iff. Simon Endre*; 1870.

Beke Antal ; 1863. *Trautwein János* ; 1869. *Szanter Antal* ; 1857. *Lipovniczky István* ; 1864. *Károly János* ; 1850. *Feniczi János* ; 1864. *Varga Mihály* ; 1867. *Hatala Péter* ; 1866. *Rostaházy Kálmán* ; 1862. *Janikovics Alajos*.

Aranymisére : *Lóskai Benedek* cisztercita. 1859 ; *Gyarmati János*. 1851 ; *Palugyai Imre* nyitrai püspök aranymiséjére *gróf Forgách Ágoston*. 1854 ; *Klampaczky Alajos*. 1867.

Nagypéntekre : *Dallos Pál*. 1853 ; *Ráth József*. 1864 ; *Cselka Nándor*. 1869 ; *Gyenes József*. 1860.

Szent-István-Társulat előtt : *Danielik János*. 1852.

Szent-László-Társulat előtt : *Zsihovics Ferencz*. 1859 ; *Ipolyi Arnold*. 1864 ; *Ráth József*. 1864.

Vegyes alkalmiak : *Farkas Imre*. 1856 ; *Pongrácz János gróf*. 1855 ; *Simon Endre*. 1867 ; *Talabér János*. 1857 ; *Konek Benedek*. 1853 ; *Kővári János*. 1861.

Erzsébet királyné születésnapjára : *Debreczeni János* egri kano-nok. 1868.

Halotti beszédek : *Fábry Ignác* kassai püspök fölött : *Palásthy Pál*. 1867 ; *Cziráky Antal* gróf fölött : *Fekete János*. 1852 ; *Kisfaludy Sándor* költő fölött : *Szabó Imre*. 1854 ; *Kollercsik István* rozsnyói pap fölött : *Szabad Ferencz*. 1869.

A prédikáció-irodalom könyvszemléje :

Néphez alkalmazott egyházi beszédek. *Szabó Imre* iszkázi plébános. 5 köt. Eger, 1855.

Ugyanattól öt kötet. Eger, 1856.

Ugyanattól : *Kiadja Tótfalussy Béla*. 3 köt. Budapest, 1893.

Egyházi beszédek gyűjteménye. 2 köt. *Grynaeus Alajos*. Pest, 1851.

Ugyanattól népszerű alkalmi s rendkívüli oltárbeszédek. 5 köt. Pest, 1857.

Lacordaire egyházi beszédei, fordította *Mayer Károly*. Pest, 1853.

Korunk fő tévedései egyházi beszédekben megfejtve. *Munkay János*. Pest, 1853.

Az Úr Jézus Krisztus, nagybőjti beszédekben. *Pados János*. Pest, 1853 és 1854.

Egyházi beszédek az év minden vasárnap és ünnepére. Elhiresedett francia és német szónokok nyomán. *Talabér János* és *Talabér György*. 3. köt. Pest, 1854.

Népszerű vasárnapi homiliák. *Vezerle Gáspár*. Eger, 1854.

Nagybőjti beszédek. *Bende József*. Kalocsa, 1855.

Immakulata. A régi magyar egyház hét szentbeszédében. *Toldy Ferencz*. Pest, 1855.

Hét szentbeszéd a töredelmességről. *P. E.* (Pánthy Endre) Eger, 1856.

Pázmányfüzetek : *Kiadja a Szent-István-Társulat*. 1856. 59. évf. 4 köt. Pest.

Ünnepi-, alkalmi-, böjti szentbeszédek. *Vezerle Gáspár*. Veszprém, 1857.

Válogatott egyházi beszédek füzére. *Gróf Pongrácz János*. Debreczen, 1857.

Krisztus követése szentbeszédekben. *Körész Kelemen*. Pest, 1857.

Porto Mauritio böjti beszédei. Fordította: *Huszár Károly*. Székesfehérvár, 1859.

H. J. Thomas liegei püspök rövid egyházi beszédei. 2 köt. Fordította: *Talabér Görgy*. Pest, 1860.

Magyarország védasszonya. *Névtelen*. Pest, 1860.

Sermones funebres a *Francisco Szaniszló*. N.-Várad, 1860.

Vasárnapi és ünnepi szentbeszédek. *Nedeczky Gáspár*. Pest, 1860.

Keresztény igazságok egyházi beszédekben. *Fogarasi Mihály*. Nagyvárad, 1861.

A hú lelkipásztor. Weinhofer József után fordították a szombathelyi papnövendékek. Szombathely, 1862.

Ugyanattól ünnepi s alkalmi beszédek. Fordította: *Nagy N. János*. Pest, 1856.

Ugyanattól vasárnapi és ünnepi beszédek. Fordította: *Peinlich Richard*. Szombathely, 1862.

Magyar egyházi szónok. Folyóirat. 1861—62. *Garay Alajos*.

Harminczkét májushavi szentbeszéd. *Zádori János*. Pest, 1865.

Egyházi beszédek. *Jámbor Pál*. Szabadka, 1862.

Felix atya 1863. évi nagyböjti beszédei. Fordította: *Lakatos György*. Eger, 1863.

Jézus valóságos Isten. Nagyböjti beszédek. *Lengyel Miklós* egri kanonok. Eger, 1864.

Elmélkedések az egyházi év leczkéi fölött. *Hirschler K. János* után fordította *Lukatsék János*. 2 köt. Pest. 1865.

Hitágazatú egyházi beszédek. 2 köt. *Fekete János*. Szombathely, 1864.

Szerafi szentbeszédek. *Piry Czirjék*. Pest, 1868.

Egyházi beszédek az év minden ünnepére. *Babocsay Pál*. Pest, 1868.

Alkalmi szentbeszédek. *Füssy Tamás*. Pest, 1868.

Böjti beszédek. *Dr. Pollák János*. Pest, 1866.

Halotti beszédek. Gyűjtötte: *Füssy Tamás*. Pest, 1867.

Katholikus Lelkipásztor. Folyóirat. 1867—70. évi. *Talabér János* és *Füssy Tamás*. Pest.

Könnyű és népszerű falusi prédikációk. Folyóirat. 1864—75. évf. *Mendlik Ágoston*.

Bartakovics Béla egri érsek szentbeszédei. Eger, 1865.

21.

Vallási állapot 1876—1896. A prédikálás elmélete. A budapesti egyetem hit-tani karának pályázati kitűzése a prédikáció állapotáról. A prédikációval foglalkozó folyóiratok, Egyházi beszédgyűjtemények: Károly János, Hock János, Simor János, Schlauch Lőrincz, Rosztoczky Imre, Répási János, Karsch Lollion, Bossuet beszédeinek fordítása Acsay Ferencztől, a tihanyi codex újabb kiadása, Magyar Ferencz, Hám János. Alkalmi beszédek: Dr. Békefi Remig, Bubics Zsigmond, Pór Antal, Maszlaghy Ferencz, dr. Rajner Lajos, dr. Walter Gyula, dr. Vaszary Kolos és mások. Zárszó. Könyvszemle.

Ezen időszak kezdetén két nagyobb kérdés hozta mozgásba a lelkeket: a vatikáni zsinat és a magyar katolikus egyház önkormányzatának megalkotása.

A vatikáni zsinat tanácskozásainak tárgyai közül egyedül a pápa tévmentességével foglalkozott a közvélemény. A kérdés lényege felül kevés tájékozást keresett a közönség s a napi sajtó készakarva el is ferdítette a helyes fogalmakat, helyette éles gúnynyal támadta a katolikusokat. Mivel a tudománya miatt tekintélynek örvendő francia és magyar püspöki kar a tévmentesség kimondásának időszerűsége ellen foglalt állást, a magyar katolikus közvélemény abban bizott, hogy a kérdés ily értelemben nyer elintézészt. Azonban a zsinat a tévmentesség tanát kimondotta s a magyar katolikus hívek, jóllehet az a szokott módon kihirdetve nem is lett, fiui engedelmes-séggel elfogadták. A tévmentesség felüli tájékoztatásul csakis egyetlen beszéd-sorozat jelent meg nyomtatásban, melyet *Fábián János* alsó-szemerédi plébános adott ki. A gunyolók azonban sokáig el nem hallgattak.

A katolikus egyház önkormányzatának létesítése körül két csoport alakult; a kisebbség magyar nemzeties egyház megalakításaért küzdött; a többség az egyházra nézve kedvezőtlen közhangulatot tekintetbe véve, az adott helyzetnek megfelelő tervezetet készített. Egyik sem bírta a katolikus közvéleményt teljesen kielégíteni; egyik sem nyerte el a törvényesítéshez megkívántató záradékot. A katolikusok a közélet minden teréről leszorulva, az általános katolikusellenes áramlat közepette nemcsak az önkormányzattól, hanem a jogos önvédelem és tömörülés eszközeitől is megfosztva maradtak.

Ettől fogva egyik csapás a másik után érte a magyar katolikus egyházat.

Az 1868. évi törvény azon cikkelyeit, melyek az áttérésre vonatkoznak, a büntetőtörvény megalkotása alkalmával büntetési záradékkal látták el. A protestánsok ekkor az egész országban biróilag kezdték üldözni azon katolikus papokat, kik a vegyesházasságokból született gyermekeket megkeresztelték, vagy eltemették, ha azok nemük szerint nem követték a szülők vallását.

A katolikus papok az igazi lelkiismereti szabadság álláspontjára helyezkedve tovább is megkeresztelték azon gyermekeket, kiket szülőik eléjük hoztak s viszont nem perelték a protestáns lelkészeket egyetlen esetben sem, ha ezek a törvény rendelkezése ellenére hozzájuk vitt vegyesházasságból született gyermekeket hasonlóképp a törvény rendelete ellenére megkeresztelték. Megelégedtek azzal, hogy ezen eseteket nyilvánosan kimutatták.

A bíróság, mely ezen perekben eljár, a törvény szavaihoz ragaszkodva, kereszteleés és temetésért nem ítélte el a katolikus papságot, azzal indokolva ítéletét, hogy a kereszteleés és temetéssel senkit nem *vesznek föl* törvény ellen egyházukba.

Most a vallás- és közoktatásügyi miniszter adta ki 1893. évi februáriusi rendeletét, mely meghagyja, hogy a vegyesházasságból született gyermekeket csakis az 1868. évi törvény értelmében illetékes lelkész vezetheti be anyakönyvébe s csakis ez adhat ki a törvény előtt is érvényes születési igazolványt; a törvény rendelkezése ellenére keresztelt gyermek születési tanusítványát át kell tenni az illetékes lelkészhez. Rendelete meg nem tartását kihágásnak minősíti s ennek elbírálására a közigazgatási hatóságokat jelenti ki illetékeseknek.

A katolikus papság egy része ezen rendelet után is megkeresztelte a szülők kívánságára a gyermekeket s a tanusítvány kiadását megtagadta, mely kihágásért a reája mért büntetést békével elszenvedte.

Miután a rendelet így az óhajtott czélt el nem érte, az ország törvényhatóságainak gyűlésein mozgalom indult meg, mely kívánta: a polgári anyakönyvezést, a kötelező polgári házasságot, az izraeliták teljes egyenjogusítását és felekezetenküliség megengedését. A katolikusok a törvényhatóságok gyűlésein kifejtették vallási és hazafias aggodalmaikat a napirendre hozott kérdések fölött, de a szavazáskor általában kisebbségben maradtak. Tiltakozó gyűlést is tartottak Budapesten, melyen a fölvetett kérdések mindegyike fölött előadták véleményüket.

Ennek daczára nemsokára az összes kérdések törvényjavaslatok alakjában kerültek a törvényhozás elé.

A legnagyobb ellenállást a főrendiház fejtette ki, de újabb főrendek kinevezése által, kik a törvényjavaslatokat helyeslették, erejük megtört s a javaslatok törvénynyé váltak.

Ezen törvények némely rendelkezésükben kizárólag csak a katolikusok hitelveit sértik, összeségükben azonban általában a vallásosságot lazítják, a hit iránti közönyösséget terjesztik, a vallástalanságot is megengedik.

A mily szomorú ekként az országban a vallási állapotnak képe, ép oly elszomorító nagy általánosságban az egyházi szónoklat állapota; a kettő között főnálló oksági összefüggést tagadni nem lehet.

Már az előző időszakban a prédikációkat terjesztő folyóiratok voltak a hanyatlás legfőbb okozói, ezek most még jobban elszaporodtak s annyira elterjedtek, hogy a régibb jó prédikációkat teljesen kiszorították, újabbak elhelyezését majdnem teljesen lehetlenné tették.

A folyóiratok prédikációi már a falusi nép szerényebb igényeit sem elégítették ki, nem emelték azt föl, nem nemesítették azt meg az evangélium örök érvényű, a lelket fölemelő eszméivel; elaltatták a katolikus öntudatot, az önérzetet, az egybetartozást. A nép huzódzott a prédikáció elül s ha mégis jelen volt azon, unta magát; a művelt közönséget egyáltalában nem vonzotta a templomba a prédikáció; még a legkisebb faluban föltalálható értelmiség is kerülte a templomot.

A művelt közönség is, a nép is éhezte az igazságot, tömegesen tódult *Szabó Imre, Haynald Lajos, Simor János, Schlauch Lőrincz, Hock János, Ruschek Antal, Károly János* szószéke köré; de nem akarta elfogadni azon lelki kenyeret, melyet a folyóiratok, vagy ezekhez hasonló prédikációkból tálaltak eléje.

Mindazok, kik a hitközönyösség terjedését aggódva szemléltek, megegyeztek abban, hogy a prédikáció hanyatlása oka a katolikus élet és erkölcs ellanyhulásának. Egyetlen időszak sem mutat föl annyi lelkes, avatott, néha megdöbbentő fölszólalást a prédikáció elméletének emelésére, mint ép ez. Folyó-, röpiratok és tankönyvek foglalkoznak ezen égető kérdéssel, tan- és segédkönyvek jelennek meg ezen ügy szolgáltatában. Az *Uj Magyar Sion* folyóiratban Maszlaghy Ferencz lelkes értekezésben vázolja a szónoklat hanyatlását s avatottan mutat a kibontakozás módja és eszkö-

zeire.¹ Ugyanott Békesy Mihály a szemináriumi oktatás reformjáról szólva, ennek gyakorlati végcélját a prédikálásban való alapos jártasságban látja.²

Erődi Dániel indítványt tesz egy Pázmányról nevezett irodalmi társaság megalapítására nézve, melyben műbeszédék, fordítások készülnének s érvek gyűjtetnének egybe a prédikáció számára a tudományosság újabb irodalmából.³

Ugyanczen 1872 évben névtelen⁴ röpiratot adott ki Pesten az *Egyházi szónoklat reformjáról*; ezen pompás ébresztő harsona előbb a prédikálás siralmas állapotát mutatja be, azután követeli, hogy a szemináriumokban alapos elméleti képzésben részesüljenek a papnövendékek.

A veszprémi papnövendékek 1872-ben lefordítják Schleiermacher Miklós egyházi szónoklattant, melynek alapossága ellen kevés kifogással élnek, azonban terjedelmessége miatt nem tudják a szemináriumi oktatás rendszerébe illeszteni.

Sajóvölgyi Ferencz 1878-ban alapított *Katolikus Hitszónoka*, melynek szerkesztését utóbb Toldy László dr. vette át, elméleti cikkeket közölt a prédikálásról, de rövid főnállás után ez is megszűnt.

Klumpaczky Alajos 1879-ben *Irányelvek az egyházi szónoklathoz* kiadott füzetében gazdag tapasztalással, emelkedett lélekkel s melegen dobogó szívvel mutat a szónoklat szaktudományának fontosságára; figyelemmel kíséri a szónokot a beszéd előkészítése, kidolgozása s előadásában; röviden, de alapos tudással értekezik az egyházi beszéd nemeiről.

Némethy Lajos 1881-ben szent István királyunkról írt dicső beszéd-irodalmat mutatja be 1769—1880 ig. Ez az első magyar egyházszónoklati monografia, mely a mult dicsőségét mutatva be, a jelenben tevékenységre buzdít és lelkesít. Munkája kulturtörténeti beccsel bír, mert a szónokok neve, állása és beszéd tárgyán kívül a magyar nemzet lelkének állandó törekvéseit ismerteti, úgy, mint azt a legkiválóbb szónokok a nemzet ezen nagy ünnepén kifejtették.

A *Havi Közlöny* folyóirat szívesen ad helyet irány-cikkeknek, melyek a prédikálás ügyét szolgálják, a cikkek javarészt német folyóiratokból veszi át. Előadja, miként kell a szentmise-áldozatról prédikációkat készíteni,⁵ Massilon híres beszédéből, a választottak kevés számáról, bebizonyítja, hogy vitás hittételekről nem szabad

¹ I. m. 1872. évfolyam. ² I. h. ³ I. h. ⁴ Romeiser értekező. ⁵ 1887. évf.

prédikálni,¹ ugyanott ajánlja a liturgikus beszédeket, vitatja, hogy a szentek ünnepén azoknak életrajzát elő kell terjeszteni, úgy, mint azt a szent atyák tették prédikációikban.²

Reindl Román dr. a «Lelkipásztorkodás» című tankönyvében röviden foglalkozik a retorikával, munkájának egyik fő érdeme, hogy bár igen röviden, de vázolja a magyar egyházi szónoklat történetét.³

Az 1882. évben *Egyházzónoklati kérdések* címén csinos füzetet adott ki egy Kassaegyházmegyei áldozár.⁴ A szép készült-ségű író egyebütt megjelent értekezéseit egybegyűjtve adja ki, melyek nincsenek egymással szervi kapcsolatban. Az első fejezet, mely a szónoklat forrásait mutatja be, befejezetlen, inkább izlettető s kutatásra ösztönző. A többi fejezet, írójuk emelkedett lelkének tanulságos kinyomata; a szónoklat elveit klasszikus mesterektől: Cicero, Quintilian, szent Ágoston és a francia szónokokból gyűjtötte egybe.

Egyházzónoklati tankönyvet írt 1891-ben *Kudora János*, a munka terjedelmét tekintve, könnyen volt beilleszthető a jelenlegi szemináriumi oktatás keretébe. Irányát tekintve, előbb a tárgyat kívánta megkedveltetni és az olvasók előtt a szónoklat gazdag mezeit föltárni.

Maga XIII. Leó pápa is fölszólalt 1894-ben a prédikáció érdekében. Előrebocsájtja körlevelében, hogy szomorúan értesült arról, hogy a prédikálás módjába oly hibák csúsztak be, melyek miatt az kicsinylésnek, sőt megvetésnek van kitéve. Ennek orvoslására a következő irányelveket ajánlja: A püspökök jámbor férfiakat bízzanak meg a prédikálással, kiknél az erény és mély tudomány legyen párosulva. Ügyeljenek a beszéd anyagára és csak az legyen a prédikáció tétele, mi az evangéliumban foglaltatik: a vallás hitágazatai és a keresztény erkölcsstan parancsai. Az érvek legfőbb tárháza a kinyilatkoztatás legyen, nem pedig mulékony, változásnak alávetett emberi okoskodás. Az előadás irálya legyen egyszerű, világos, nem homályosan borongó, avagy érzelgő. A szónokok ne tartsanak konferencia-beszédeket, mert ezek nem oktatásra, hanem a kíváncsiság fölkeltesére szolgálnak és csak a szónok hiúságát elégítik ki.⁵

¹ I. h. 1888. évf. ² I. h. 1892. évf. ³ Bpest 1886. ⁴ Babik J. véleménye szerint: Szabó Bálint. ⁵ 1894 jul. 31.

Kiss János dr. 1890. évben alapította *Hittudományi Folyóiratát*, melyben külön rovatot nyitott az egyházi szónoklat elméletének, hol előbb példákkal megvilágított irodalomtörténeti tanulmányok jelentek meg a szentírásról, mint az egyházi beszéd érveinek tárházáról s a prédikáció irányának mintájáról. Ezt követte a katolikus világegyház remek szónokainak bemutatása, műveiknek szónoki méltatása, kezdve Jézus Krisztuson, az örök és fölülmulthatatlan szónokon, folytatva Nazianzi szent Gergely, Aranyszájú szent János, szent Ambrus, szent Ágoston, Nagy szent Leó, Nagy szent Gergely; befejezve Bossuet és Bourdaloueval.

Végh Kálmán szerkesztésében 1896-ban új folyóirat indult meg, melynek rendeltetése volt, hogy kizárólag hitszónoklat és hitoktatás elméletét művelje, azonban szorosan tárgyhöz tartozó értekezéseket alig közölt s néhány füzet megjelenése után megszűnt.

A prédikálás elméletének ezen sokoldalú és állandó művelése foglalkoztatta s ébren tartotta a tárgy iránti érdeklődést, de mivel az általánosság körében mozgott s nem mutatott ujjal a hanyatlás okozóira, ezért a silány prédikációszerkesztőket és kiadókat nem zavarta meg megszokott működésükben.

Ekkor vette kezébe az ügyet a budapesti egyetem hittudományi kara s a magyar katolikus tudomány ezen legfőbb őre és terjesztője 1893-ban pályadíjat tűzött ki oly munka megírására, mely a magyar katolikus prédikáció jelen állását föltárja, tapasztalás útján mutassa ki annak hibáit s a szónoklat emelésére szolgáló eszközöket hozzon javaslatba.

A kérdés így élesen volt fölállítva, az általánosságok köréből kiemelve s ha a pályázat meddő nem marad, a hanyatlás okainak bizonyítékokkal ellátva kellett kiderülniök.

A pályadíjat Kudora János munkája nyerte el, mely 1894-ben jelent meg,¹ de még 1893-ban kiadta a másik pályázó Babik József a maga dolgozatát.²

Babik József úgy találja, hogy a nyomtatásban megjelent beszédek után ítélve, a multhoz képest nagyobb hanyatlást nem lehet észlelni; azonban komoly hibának tartja, hogy szónokaink nem szeretnek prédikálni s ha mégis prédikálnak, készületlenül lépnek föl s rövid beszédeket mondanak.

¹ A katolikus magyar egyházi ékesszólás jelenlegi állása. Budapest, 1899.

² Szerény nézetek egyházi szónoklatunk jelen állásáról. Eger, 1893.

A kibontakozásra nézve javasolja, hogy a retorikának külön tanszéket állítsanak a szemináriumokban s a papnövendékek alaposabb elméleti képzésben részesüljenek, jobban díjaztassanak a székesegyházi szónokok, jobban fizessék a munkatársakat a folyóiratok szerkesztői, a szónokok pedig jobban válogassák meg a folyóiratokban megjelent prédikációkat; végül ajánlja, hogy a szónoklat elméletét művelő folyóirat indíttassék meg.

Kudora János munkájában a hanyatlás kezdetét azon időre teszi, mikor az egyházi beszédek közlő folyóiratok elszaporodtak s nagyon elterjedtek. Kimutatja, hogy ezen selejtes beszédek az önállóan megjelent jó munkákat kiszorították, újak megjelenését és elhelyezését lehetetlenné teszik, az írókat hasonló selejtes beszédek készítésére példájuk által fölbuzdítják.

Bemutatja egyenként a folyóiratokat s azok termékeiből bizonyítja, hogy szerkesztőik s íróik nem ismerik a prédikáció-készítés elméletét, közleményeik inkább irodalmi szárnypróbálgatások, mint prédikációk. A beszédekben nincs a keresztyén hitágazatra vagy az erkölcsi életre vonatkozó tárgy, a tételek nincsenek kidolgozva; a beszédanyag kezelésének törvényei teljesen el vannak hanyagolva. Nem ismerik a beszéd alaktanát sem; a beszédek három részre oszlanak ugyan, de az egyes részek nincsenek sem a tudománynak, sem a tárgynak megfelelőleg kidolgozva s nincsenek egymással szervi kapcsolatban; homilia alak alatt általában azt értik, hogy ebben mindenféle tárgyról lehet össze-vissza csevegni.

A hibák eltüntetésére nézve ajánlja, hogy az egyházi retorikának külön tanszék állíttassék s ott oly tanár működjék, ki a gyakorlati prédikálásban kiváló sikereket mutatott föl; óhajtja, hogy a szemináriumi oktatás és nevelés egyik végcélja egyházi szónokok képzése legyen. Ezért az elméleti oktatással párhuzamosan haladjon az írásbeli munkálkodás, melyben a papnövendék azzal foglalkozzék gyakorlatilag, mit az elméletben már megtanult, a szemináriumok egyházi irodalmi iskolái alakíttassanak át gyakorló-iskolákká, melyekben a prédikáláshoz szükséges gyakorlati előképzéssel foglalkozzanak. Ajánlja, hogy az egyházi szónoklat tanárának engedjék befolyás a káplánok elhelyezésére, hogy így a városokba kiválóbb képzettségű szónokok helyeztessenek el.

A folyóiratok szerkesztésére nézve javasolja, hogy szerkesztő, író s előfizető egy közös célra dolgozzék, állapítsa meg közösen az egész évfolyam beszédeinek tárgyait, nehogy egy tárgy tíz

beszédben is előforduljon, más, a hitéletre vonatkozó pedig soha napirendre ne kerüljön; a prédikáció írója és szerkesztője vállaljon előfizetőivel szemben erkölcsi felelősséget, hogy a beszédek anyagi földolgozása s alakja is, a tudomány és művészet törvényeinek teljesen megfeleljen; vagy szüntessék be működésüket, hogy újra érvényesülhessenek a kiválóbb egyházi írók, kik munkáikért amúgy is teljesen felelősek s ezen versenyben, hadd győzedelmeskedjék a legjobb.

A hittudományi kar ezen pályakérdésének hatása nyomban nyilvánult; a prédikációkat közlő folyóiratok szerkesztői mind visszaléptek s a teret új erőknek engedték át. Gondosabb szerkesztés és sikerültebb beszédek által eddigelé különösen az *Isten Igéje* és a *Külföldi Szónokok* című folyóiratok tűnnek ki.

A szemináriumokban behatóbbá lett a szónoklat elméletének oktatása, a gyakorlati próba-prédikálás rendszeresebbé, díszesebbé és szorgalmasabbá vált; e téren kitűnik az esztergomi, egri, nagyvárad, veszprémi és temesvári szeminárium.

A szemináriumok egyházirodalmi iskolái közül az egri és veszprémi ápolja gondosan a retorika elméletét s rendez ünnepélyei alkalmával gyakorlati próba-prédikálásokat.

Legszakszerűebben működik a budapesti szeminárium egyházi-irodalmi iskolája, melynek kebeléből külön retorikai szakosztály alakult oly szervezettel, mely páratlannak mondható s rövid fönnállása daczára, már is szép sikereket bír fölmutatni.

Ha nem fog hiányozni a kitartás és az Isten áldása, úgy az ezen intézetekből kikerülendő papság a prédikáció-irodalmat s vele a katolikus hitéletet is nem sokára régi fényére fogja emelni s régi erejére visszaállítani. Hasonló szakiskola alakult a bécsi Pázmány-intézetben is.

Prédikációk közlésével foglalkozó folyóiratok: A megelőző időszakban Talabér és Füßy által szerkesztett *Katolikus Lelkipásztort* 1870. évben a jeles tollú és szellemes Zádori János dr. vette át. Az egyes évfolyamok első füzetei elé bevezetéseket írt, melyekkel a közlendő beszédek anyagát és irányát ismertette s egyúttal elméleti oktatással látta el munkatársait. Ezek azonban a helyes elveket nem követték s a szerkesztő tanári és írói elfoglaltsága mellett nem dolgozhatta át saját elvei szerint a beküldött beszédeket. Azért hevenyészett fordításokkal, máskor jó nevű szónokok beszédeivel segít magán, de ha nincs kezeügyében egyetlen

beszéd a kívánt alkalomra s folyóiratának a kitűzött időre mégis meg kell jelennie, ilyenkor átveszi a papnövendékek első zsenge kísérleteit is.¹ A küzdésben elfáradva s elkedvetlenedve, folyóiratát beszünteti.²

Helyét nyomban *Isten Igéje* folyóirat töltötte be, mely 1894-ig még gyarlóbban lett szerkesztve, minek igazolására elég néhány prédikáció-tételre mutatni: a hitbuzgóság emlékei; mit óhajtunk az Istentől; a szeretet mivolta; Názáret és Loretto,³ melyekből kitetszik, hogy laza általánosságok, melyekről beszédet kidolgozni nem is lehet.

A *Jó Pásztor* folyóirat, ha elvétele foglalkozik is hitágazatos beszédekkel, ezeket fölületesen vagy épen nem bizonyítja; az erkölcsi tárgyú beszédek oly körben mozognak, hogy külön bizonyításra szorulna, hogy mikép kerülnek a szószékre, vagy oly hangok szólnak föl, minőket csak a népet boldogítani akaró kortesektől lehetett hallani.⁴

A *Katolikus Hitszónok* folyóirat kezdetben Sajóvölgyi S. G. Ferencz, utóbb Toldy László dr. szerkesztette. Eleinte jeles külföldi szónokok beszédeit közli gyarló fordításban, majd jeles magyar szónokokat léptet föl: Telegdi Miklós, Virág Benedek; de ezekkel együtt gyarló beszédek is kerülnek sorra; a negyedik kötet már oly hanyatlást mutat, hogy a folyóirat megszűnése természetesnek látszik.

Külföld Szónokai Ribényi Antal szerkesztésében minden egyes alkalomra két beszédet hozott. Kivételesen néhány beszédet elsőrangú szónokoktól, a többi elavult német folyóiratokból volt fordítgatva. Mily távoli vonatkozásban vannak a beszéd tárgyak az evangéliummal s a katolikus erkölcstannal, mutatja az, hogy ilyen beszéd tárgyai vannak: kelj föl; az alvó Jézus; sok ember megy tönkre; pünkösdi kérdés; két út.⁵

Borromaeus Folyóirat. Általában kisszerű beszéd tárgyakkal foglalkozik, azok is fölületesen vannak kidolgozva; találhatók ilyen beszéd tárgyak: a pohár tartalma, melyet a papnak kell ürítenie; a Máriát dicsérje ének magyarázata; az ember mint Isten uja; az üdvösség útján, az üdvösség munkájában is nagy szerep jutott a füleknek, a hallásnak.⁶

¹ 1871. évf. 19, 305, 567 l. ² L. bővebben Kudora J. A magyar kat. egyh. ékesszólás jelenlegi állása. ³ I. m. 17. l. ⁴ I. m. 18, 19. l. ⁵ I. m. 19—23 l. ⁶ I. m. 23—25 l.

Hitszónoklati folyóirat. A beszéd-tételek ebben is a föntiek színvonalán állanak: nem az az öreg, a ki sok évet élt, hanem a ki erényesen élt; az élet tengerén sok hányattatásnak vagyunk kitéve; melyik a bőséges kenyérkeresetnek legbiztosabb módja; szent Annának élete; a szeretetlen és meggondolatlan ítéletnek rettenetesen sujtó ostroma.¹

Hogy az egyházi beszéd majd két évtizeden át ennyire súlydehetett, annak oka az is, hogy a szerkesztők nem bocsájtották egyházi vizsgálat alá kiadványaikat, az egyház pedig a maga részéről nem sujtotta s nem ítélte el azokat; pedig voltak bennük botránkoztató² és lázító³ fejtegetések.

A prédikációs folyóiratokkal való kísérletezés betölti századunk tevékenységét Szalai Imre kezdeményezésétől napjainkig, a buzgó és hozzá értő törekvés is mindenkor elszomorító hanyatlással végződött. A jól szerkesztett folyóiratok pártolás hiányában rövid idő alatt megszűntek, mert a közlött beszédek betanulása és elmondása ép oly nehéznek találtatott, mint az önálló gyűjteményeké. A silány folyóiratok ellenben olcsóságuk és könnyedségük miatt széles körökben terjedtek el. A jeles beszédgyűjteményekből alig lehet ötszáz példányt elhelyezni, ellenben a fönnálló folyóiratok megrendelt példányai évenként kétezerre tehetők. A folyóiratok szerkesztése egy ember erejét fölülmulja, pedig csak mellékfoglalkozásként szerkesztődnek, másnak, mint üzletnek nem is nevezhető. Az előfizetőkben a prédikációról való gondolkozást, a készülődést, az önműködést kiölik, mert számítanak reá, hogy több megrendelt folyóirat közül az egyikben majd csak akadnak elmondásra alkalmas beszédre — a készülés utolsó órájában.

A gyűjteményes prédikáció-irodalom, az eredeti és fordított beszédek tekintve, számra nézve elég gazdag, de az izlés és józan bírálat hanyatlásával a becsebbeket nehezen lehet elhelyezni, a selejtesekből öt-hét kötetten is túl lehet adni.⁴

Nemes és kedvelt szónokokban sem volt hiány. Hajnald Lajos biboros elbűvölő ékesszólásának gyöngyeit hintette szét az országban, de nem találkozott, ki azokat összeszedve, irodalmunk díszére kiadta volna.

Simor János bíboros páratlanul világos és meggyőző előadása,

¹ I. m. 26—27 l. ² Hitszónoklati Folyóirat 3. évf. 604—605 l. ³ Jó Pásztor 12. évf. 225 l. ⁴ L. Rosztoczi Imre és Huszár Károly prédikációi.

szorgalmas prédikálásával nagy hatást ért el; túlhajtott szerénységével beszédeinek megörökítését megakadályozta; halála után csak csekélyebb értékű fogalmazványok maradtak fenn, melyekből alig lehet az élőszóval elmondott beszédek figyelmet lekötő, az akaratot meggyőző erejükre következtetni.

Sclauch Lőrincz bíboros helyesen méltányolva a magyar irodalom szellemi és nemzeti hivatását, beszédeinek fényes kiadásával számolt be időközönként nagyhatású szónoki működéséről.

Hasonlóképp cselekedtek az országban szerte ismert és kedvelt szónokok: Károly János, Hock János és Ruschek Antal.

A szónoklat elméletének mélyebb és szélesebb körökben elterjedt művelésével kapcsolatban terjed a neves szónokok iránti méltánylás, működésük megörökítésére való törekvés.

Csiky Gergely dr. *Csajághy Sándor* volt csanádi püspök, Csernoch János dr. *Simor János* bíbornok, az egri irodalmi társulat *Magyar Ferencz*, Meszlényi Gyula a boldog emlékü *Hám János* szatmári püspök fenmaradt beszédeit adja ki.

Kivánatos, hogy ezen érzék és kegyelet terjedésével kiadóra találjanak, egyebeket nem is említve, Somogyi Károly mély tudományú, komoly prédikációi, Szabó József esztergomi kanonok érdekes beszédei, melyeket időszakunk emberei még hallottak s melyek még nem régen, mint finom selyemfonál, szakadatlan egámásutánban folytak le ajkairól; kézírataikat az esztergomi káptalani könyvtár őrzi. Fordítóra találtak Lacordaire prédikációi és Bossuet beszédeinek első kötete, mely ha befejezést nyerhet, a magyar katolikus egyházi szónoklat irodalma, a világegyház klasszikusainak beszédeit fogja bírni.

Gyűjteményes kiadványok:

Horváth Imre 1870-ben lefordítja Stroissnigg Lajos rövid, könnyed, homiliaszerű prédikációit.

Csajághy Sándor, volt csanádi püspök, 1839—1860 időközből fenmaradt kézírataiból alaposan kidolgozott, többnyire hitágazatos prédikációkat válogatott ki és adott ki 1860-ban Csiky Gergely dr.

Fábián János alsószemerédi plébános, a régi gyakorlott író, 1871-ben a vatikáni szent zsinat határozatait adja elő, alapos, népies beszédekben; tárgyát igen leleményesen tudta a vasárnapi evangéliumokból levezetni.

Zoványi Mihály 1871-ben Budapesten mondott konferencia-beszédeit adta ki.

Katinszky György 1871-ben csinos nagybőjti és május havi szentbeszédeket írt.

Radnay Farkas 1873-ban szellemes, emelkedett nagybőjti beszédssorozatát adott ki.

Károly Gy. Hugo premontrei tanár, alaposan kidolgozott, az ifjuság lelkéhez melegen közeledő vasárnapi és ünnepi beszédeket adott ki 1872-ben; pongyola alakjuk daczára annyi szeretettel veszik körül az ifjuságot, hogy a hasonirányú beszédeket fölülmulják.

Mindszenti Gedeon, a hírneves egyházi költő, 1872-ben ünnepi s alkalmi beszédeit adja ki. A gyűjtemény úgy van összeállítva, hogy némely ünnepre több beszéd is esik. A beszédekben nincs szorosan meghatározott tétel, hanem a keresztény vallásra vonatkozó eszmék vannak bölcséleti alapon előterjesztve, nem kidolgozva; néhányánál csupán a vázlat van papírra vetve. A szép nyelven készült fogalmazványok előkelő közönség számára írt konferencia-benyomást gyakorolnak.

Horváth L. Ernő ferenczrendi, bucsújáró beszédeket adott ki 1872-ben, melyek buzdításul szolgálnak a búcsújárat indulásakor, a kegyhelyen megérkezés és hazatéréskor.

Kozma Károly egri egyházmegyei pap 1873-ban május havi szent beszédeket írt; melyekben keresetlen kedvességgel vázolja a boldogságos Szűz életét s belőle szép oktatásokat von a keresztény nők számára.

Horváth Imre 1875-ben a kalocsai székesegyházban elmondott beszédeit adja ki; igényteleneknek nevezi azokat, de ennél is gyarlóbbak. A régi idők elfeledett és elavult modorát támasztja föl, midőn pl. szűz Mária neve ünnepén bevezetésül elbeszéli, mint szed Dávid a patakból kavicsokat tarisznyájába a Góliát elleni küzdelemhez; a tárgyalásban szűz Mária nevének kezdő M. betűjéről Michol, Saul leánya jut eszébe s mondja, hogy ez jelképezte szűz Máriát s párhuzamot von Michol és szűz Mária között.

Alapos és tanulságos primiczia-beszédeket adott ki 1876-ban *Pellet Ödön* dr. székesfehérvári plébános.

Mendlik Ágoston 1876-ban különféle szerzőktől gyűjtött alkalmi beszédeket közöl.

Burger Ignác, székesfehérvári egyházmegye papja, 1875-ben Pázmány Péter prédikációit dolgozta át; kezdetleges kísérlete hatástalan maradt.

Rosztóczy Imre kaáli plébános öt kötet vasárnapi és ünnepi

beszédet adott ki. Ezek tartalomra nézve erkölcsi intelmek; melyekben a tétel nincs kidolgozva, beigazolva; a hitágazatokon átsurran, az erény és bűn fölött felületesen cseveg. Egy-egy beszédben két-három alapgondolat van; alakra nézve sem szermok, sem homiliák. Mégis nagy örömmel fogadták azokat és széles körben elterjedtek, mert a folyóiratok beszédeinek színvonalán állottak s ezeket annyiban multák fölül, hogy mindig a napi evangélium eszmekörében maradtak.

Nemeskei Andor 1876-ban színtelen vasárnapi és ünnepi beszédekét adott ki.

Pály Ede 1876-ban nagybőjti beszédsorozatot írt.

Beleznay István 1877-ben két évfolyam szűz Mária tiszteletére készült prédikációval lépett föl.

Rónay István 1878-ban hat beszédet adott ki, melyeket igen művelt közönség számára bölcséleti alapon készített, Lacordaire modorában szellemesen, de fölületesen. Az irány nagyon szép, képek és leírások oly gyorsan váltják föl egymást, hogy pihenést sem enged a hallgatónak.

Nagy Antal dédesi plébános 1878-ban nagybőjti beszédeit adta ki.

Dr. Kanyurszky György 1880-ban a «Legyőzött király» czímen nagyhatású beszédsorozatot írt, miként a cím remek szónoki ellentétre vall, úgy a beszédek is fényesen bizonyítják a szónoki földolgozást.

Jeles beszédanyag, jó kidolgozás jellemzi azon három kötet hitelemző beszédét, melyet *Jagicza Lajos* benczés 1880-ban Zolner Ev. János után dolgozott át.

Lendületes iránylyal fordította le 1880-ban *Sarmaságh Géza* Lacordaire H. Domokos prédikációit.

Königsdorfer Mártonnak a keresztény házi nevelésről írt jeles beszédeit 1878-ban *Bednár Agoston* fordította le, miáltal igen jó szolgálatot tett irodalmunknak, mert eddig nem is művelt szónoklati szakot vezetett be s ismertetett meg.

Névtelen egri egyházmegyei pap 1881-ben Weninger Xav. Ferencz vasárnapi rövid, de gyakorlati értékkel bíró beszédeinek fordításával gyarapította irodalmunkat.

Fölötte tevékeny, szorgalmas, de tehetség és képzettség nélküli prédikáció-író *Huszár Károly* székesfehérvári kanonok, 1873—1886-ig nyolcz kötet beszédet adott ki. Úgy törekszik a könnyed

népiességre, hogy nem oktat, hanem majd int, majd dorgál, történetekkel kívánja azokat megvilágítani, de ilyenkor is inkább mesemondó, mint egyházi szónok.

Dr. *Karsch Lollion*, a nagyváradi székesegyház szónoka, szép tehetsége és készültségének még kiforratlan idejében adta ki ünnepi, alkalmi beszédeit és fensőbb homiliáit. A kételkedők és hitetlenekre akar hatni, ezért profán írók és bölcselőkből bizonyítja tételeit. Ismeri a hatás eszközeit és választékos iránylyal beszél; hajlamot mutat a népies iránt, de kevesebb sikerrel, népdalt is vesz ajkaira: «A hol az a csillag ragyog, én is oda való vagyok».¹ A fensőbb homiliák alakra nézve nem elégitik ki ezen műfaj ismerőit.

Strasser Márian ferenczrendi 1882-ben május havi szentbeszédekét írt.

Jirsik János budweisi püspök vasárnapi és ünnepi beszédeit 1883-ban *Ribényi Antal* fordította magyarra.

Babocsay Pál ezen időszakban is adott ki népiesre törekvő rövid prédikációkat 1883-ban.

Irodalomtörténeti szempontból érdekes és becses *Pátkai* (Seidel) *Pál* azon kísérlete, hogy régibb s újabb magyar egyházi szónokok beszédeiből ad ki 1883-ban prédikáció-gyűjteményt; megnevezi a szerzőket, a készítés idejét; vállalkozása azonban izlés-, terv- és rendszernélküli.

Pákolicz János kalocsai egyházmegye papja 1883-ban három kötet prédikáció-gyűjteményt adott ki, melyben minden egyes alkalomra három beszédet közöl, van benne homília is, pongyola alak alkalmazással. Becsét és ékességét a szent Atyák prédikációiból vett gyönyörű idézetek képezik.

Jozgits János a pécsi egyházmegyéből 1885-ben távolból induló, homályos ünnepi beszédekét írt.

Zádori János dr., miként a megelőző időszakban a május havi ájtatosságok kezdéséhez, úgy most Jézus és szűz Mária szent szive s a lourdesi szent Szűz ájtatosságok föllendülésekor írt kiváló szép, érvekben gazdag mintaszerű beszédekét 1886-ban.

Répási János, az egri székesegyház szónokának három kötet prédikációja 1886-ban a második kiadást is elérte. Korszerűeknek nevezi beszédeit, mert egyes értekezéseket szentel a kommunizmus és szocziáлизmusnak, mert nem hitvédő, hanem hitvitázó tételeket

¹ Ünnepi és alkalmi beszédek 77. l.

fejteget, melyekben az ott jelen nem levő ellenfeleit «vallásgyártó, oltárdúló» jelzőkkel bélyegezi. Irálya a kisebb retorikai alakzatokkal bővelkedik.

Károly János székesfehérvári kanonok vegyes beszédeit 1887-ben Talabér János adta ki. Előkelő közönség számára készült emelkedett beszédeiben nem oktat, nem bizonyít, hanem néhány mondatban hallgatói emlékezetébe visszaidézi azt, mit a hit tárgyáról tanultak, hallottak s azután fölemeli őket a föld határai fölé, az Isten közelébe. Máskor elbeszélést, elbeszéléshez fűzve gyönyörködteti hallgatóját, noha vele figyelmét a tárgytól elvonja. Mivel fenkölt eszméi, gyönyörű képei nincsenek művészeti keretekbe illesztve, kápráztató elmondásuk után szétfoszlanak, mint a ködfátyol-képek. (L. a 70. sz. olvasmányt.) Nagybőjti beszédsorozatát maga adja ki 1890-ben, ebben emelkedetten és meghatóan ecseteli Jézus életét, halálát és föltámadását.

Babik József, az egri egyházmegye papja, jónevű szorgalmas író, 1889-ben nagybőjti, 1890-ben ünnepi és alkalmi beszédeit adta ki, melyek a folyóiratokban jelentek meg először.

Szabad Ferencz, szintén az egri egyházmegyéből, 1890-ben adta ki ünnepi s alkalmi beszédeit.

Hock János veszprémi egyházmegye papja, eddig mint nagybőjti s alkalmi szónok szerepelt a fővárosban; nagybőjti beszédeit 1891-ben adta ki, ezekben a művelt közönség és a keresztény vallás közötti érintkezést keresi. Ragyogó eszméivel, előkelő előadási módja s hangjának varázsával bővíti el hallgatóit. Később mondott beszédeiben jobban behatol a hit igazságainak tárgyalásába, azonban itt is az érzelmi részeket dolgozza ki fényesebben, melyeknek előadásakor hallgatóinak szívét teljesen hatalmába veszi. Nagy tárgybővítő tehetséggel bír, melyet a szószéken úgy érvényesít, hogy a hallgatóinak tetsző eszme mellett hosszasabban időzik, azt más és más oldalról mutatja be, szinte játszani látszik a lélek húrjain; ezért elmondott beszédei natásosabbak, mint azoknak nyomtatásban megjelent fogalmazványai. (L. a 71. sz. olvasmányt.)

Angerbauer József kisunyi plébános folyóiratokban megjelent beszédeit összegyűjtve adta ki 1891-ben; nagyobb buzgóság, mint szónoki képesség jellemzi azokat.

Lepsényi Miklós szintén a Jó Pásztor folyóiratban megjelent válogatott beszédeit adta ki 1891-ben.

Simor János bíbornok prímás halála után megtalált prédikáció-

fogalmazványainak egy részét 1892-ben adta ki utolsó oldalkanonkjá, Csernoch János dr., a fogalmazványokat tévesen egyházi beszédeknek címezte. A beszédvázlatok, mint hatalmas hitágazatos prédikációk készítéséhez szolgáló érvgyűjtemények, nagy beccsel bírnak. A hatásos beszédek azonban, melyeket a nagy szónok ezen vázlatokra alapítva elméjében világosan kidolgozott, szíve szeretetével fölhevített s az előadásnak elragadó erejével elmondott, el van rejtve a bazilika kriptájában, a hol pihen az a nagy szív, mely azokat átérzte, a hol porlanak azok a beszédes ajkak, melyek azokat előadták.¹

Schlauch Lőrincz bíboros, nagyvárad püspök, *kit Isten páratlan lelki tehetségekkel, tekintélyt követelő s mégis szeliden vonzó külsővel áldott meg*, ifjúsága óta díszé a szószéknek, beszédeinek pontos összegyűjtése, fényes kiadása által mintaképe a magyar katolikus szónoknak; ki hatalmas fölszólalásaival egyháza szent ügyét szolgálja s nagy szellemének kincset érő termékeivel hazájának irodalmát díszíti, gazdagítja. Beszédei a szó teljes értelmében püspöki és korszerű prédikációk. Püspöki beszédek, mert azok kidolgozásánál tekintetbe veszi hívő népét, melyet rövid, de hatásos oktatással vezet az örök életéről szóló hitigazságok ismeretére; megerősíti azt a megismert igazságban, biztosan vezeti a keresztény élet ösvényén a tökéletesség felé; a földi élettől elválaszthatatlan szenvedések közepette Isten akaratában való megnyugvást csepegtet szívébe s az örök boldogság édes reményét ébreszti, ápolja lelkében. Tekintetbe veszi híveinek azon részét, mely a hitigazságokról homályos fogalommal bír, melynél azért nincs katolikus hitélet, mert nincs katolikus hitismeret; megkeresi ezeknél az érintkezési pontokat s midőn megtalálja, beigazolja, hogy az ész nem kizárólagos forrása az ismeretnek, nem kizárólagos bírálója az igazságnak, rámutat az ismeret és igazság földöntúli forrásaira, az isteni kinyilatkoztatásra s az akaratot megnyerve, az embert előbb saját hívő szívéhez, azután Isten fölségének magaslatához vezeti. Püspöki beszédek, mert nemcsak azokhoz van hatásos szava, kik őt szószékénél önszántukból fölkeresik, hanem hivatását átérzve fölkeresi azokat, kik hozzá nem jöhetnek: a betegek ápolásában elfoglalt apáczákat, a börtönben sinlődő rabokat. Azokat, kik az ég irgalmasságát e földön meghonosítva gyakorolják, Jézus szavaival kitartásra buzdítja: *«Boldo-*

¹ L. bővebben Uj Magyar Sion 1896. IV. füz.

gok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyerne», a rabokkal maga érezteti Jézus irgalmasságát, megjavítja bűnös lelküket s a vezeklés után a mennyei Atya elé vezeti a tékozló fiúkat. Korszerű beszédek, mert behatol kora embereinek megszokott eszmekörébe, velük együtt szemlét tart a föld, a természet, a világ, a társadalom, a törvényhozás titkai fölött s mivel mint igazi szónok e kérdésekről oly ismeretekkel bír, *mint korának legtanultabb emberei*, őket szemlélet útján az Isten irgalmának megnyilatkozásáig¹ szeretetének legfőbb bizonyítékáig² vezeti, honnan szellemben gazdagabban, szívben boldogabban, lélekben alázatosabban bocsátja hivatásuknak folytatásához. A beszédek anyagában oly bőkezűen szórja el szelleme kincseit, hogy az alak ékesítésére már csak kevesebb maradhat. (L. a 72. sz. olvasmányt.)

Ruschek Antal emelkedett s kedvelt alkalmi szónok, nagybőjti beszédssorozatát 1892-ben adta ki, egyéb alkalmi beszédek is jelentek meg tőle.

Szalay Sándor szatmár egyházmegyei pap 1892—95. években rövid beszédekbe egybefoglalva adta ki Bourdaloue és Massilon prédikációinak érveit és tanulságait. A kiadvány elég jó szolgálatot tett az irodalomnak, noha csak hézagosságot terjeszt azon szónokokról, kiknek beszédeit összevonta; mert azok nagy tárgyról s terjedelmesen készültek az eredetiben, az egybevonás alatt pedig elveszett a kifejtés módja; nem helyeselhető az sem, hogy a szerkesztő nem jelezte, hogy mely beszédet, mely szónok után dolgozott át.

Schneider Alajos nagybőjti beszédeit 1893-ban *Kozora Endre* kassa egyházmegyei pap fordította magyarra.

Szép reményekre jogosító szónok volt *Sullay Rezső*, de korán elhunyt; 1894-ben hitágazatos és szertartásos beszédgyűjteményt adott ki. Érveit kizárólag a szentírásból, példáit a szentek életéből vette; beszédei falusi közönség előtt használhatók.

Ilosvay Lajos szatmári egyházmegye papja, 1894-ben, az október havában tartatni szokott rózsafüzér-ájtatosságok számára készült beszédssorozatot adott ki, melyben a szent olvasó összes titkait fejtegeti; beszédei ott, hol nagyszámú társulati tagok gyűlnek össze, előnyösen használhatók.

Blaskovich András erki plébános ünnepi beszédei 1894-ben

¹ II. köt. Karácsonyi II. beszéd. ² II. köt. Husvét ünnepi III. beszéd.

jelentek meg. Némelyek őt magyar Ábrahám a Sancta Clára jelzővel tüntetik ki, holott a jelző nem lehet kitüntetés, mert tréfa, élcz, sehogy sem illik Isten igéjének hirdetéséhez, mert azt nem azért jelentette ki az örök Ige, hogy annak kapcsán nevensenek, mulassanak. Az egykori Ábrahám a Sancta Clárát nem vaskos tréfái miatt ünnepli a német irodalom, hanem erőteljes közmondásokkal telt nyelve miatt, mint a német népies irodalom előhírnökét emlegetik. Nálunk a népies lényege nem a vaskosságban, gúny és tréfában rejlik; Szabó Imre népiessége mellett is finom és előkelő.

A kalocsai papnövendékek 1894-ben Hunolt Ferencz jezsuita, a trieri székesegyház alapos, kateketikus modorú beszédeit fordították magyarra.

Lakatos Ottó minorita 1895-ben a tanuló ifjúság számára részint eredeti, részint fordított exhortációkat írt; az oktatás módja helyes, de az ifjúság emelkedettebb, bensőségteljesebb beszédeket igényel.

Acsay Ferencz benczés Bossuet beszédeiből fordított egy kötetet 1895-ben s azt gyönyörű magyar szónoki irányban írta meg. A bevezetésben érdekes és tanulságos értekezést közöl Bossuet szónoki működéséről, alkotásainak becséről, kijelöli helyét a szónoklati irodalomban. Azután összeméri beszédeit Massilon és Pázmány Péter beszédeivel, mely egybevető kísérlet érdekes irodalmi vitára adott alkalmat.¹ Kíváncsok, hogy az érdemes fordító megkezdett művét befejezze.

Jalsovits Alfréd benczés 1894-ben a tihanyi-Codexet adta ki újból, a XVI. századból fönmaradt magyar prédikációk újból való kiadása buzdító hatással volt szónokainkra.

Az egri egyházirodalmi társulat 1895-ben kegyeletesen adta ki néhai jó emlékü *Magyar Ferencz* vasárnapi és ünnepi prédikációit. Magyar Ferencz már a megelőző időszakban adott ki egyes alkalmi beszédeket, melyekben feltűnő szónoki képzettségét bemutatta. Ezen beszédgyűjteménye igazolja, hogy tudományosan képzett, sokoldalú ismerettel bíró, nagy olvasottságú szónokkal van dolgunk, kit lelke vágyódása nagy hit és erkölcsi igazságok kifejtése és előterjesztésére vonzott, kinek azonban nem adatott meg azon működési kör, melyben nagyratörő tehetsége érvényesülhetett volna s így beszédei a falusi hivek fogalomkörét fölülmulják a nélkül,

¹ Új magyar Sion 1895. évf.

hogy a művelt közönség igényeit kielégítsék. Majd igen nehéz és kényes beszédanyagokat vesz föl, mint a gazdagság és szegénység kérdésének megoldása,¹ vagy Salamon király első házi életével hozakodik elő,² majd a nagy tételeket helyesen fölállítja, de kidolgozni már nem bírja,³ majd oly tételekről értekezik, melyek csakis a bölcselő hittudományt érdeklik: minő tulajdonságokkal lesz ellátva föltámadott testünk.⁴ Van azonban beszédei között több is, mely nagyratörő lelkét egész szépsége és nagyságában mutatja be, mint a husvétünnepi első beszéd, mely egymaga örök hirnevet biztosít a szónoknak. Nemesen népies, midőn kis körben, kisebb tárgyakról beszél.⁵ A kidolgozásnál előszeretettel két retorikai alakzatot alkalmaz: a szentenciát s az ellentétet; ebben oly kiváló, hogy az egyház latin nyelvű szónokai mellett áll. Az ellentétekkel való megvilágítást oly tömegben sorakoztatja s úgy használja ki, hogy irodalmunkban páratlanul áll. (L. a 73. sz. olvasmányt.)

Kereskényi Gyula érdi plébános 1895-ben kiadta tartalomra nézve szegény, de válogatott kifejezések s szónoki hangon megírt beszédeit.

Kováts Lajos gyömörei plébános 1895-ben megjelent két kötet beszéde intelemre szánt prédikáció.

Holbesz József 1895-ben megjelent három kötet prédikációja világosan megfogalmazott, igénytelen beszédgyűjtemény.

Varga Mihály váczegyházmegyei pap 1895-ben kiadott beszédei között egész sorozatokat lehet találni a bűnbánat és Oltáriszentségről; a sok elbeszélés elhomályosítja a beszéd tárgyat. A boldog emlékü *Hám János* volt szatmári püspök beszédeit Meszlényi Gyula püspök adta ki 1896-ban két kötetben. A kiadvány szépen és gondosan van kiállítva, minden beszédnél föl van jegyezve, hogy mikor és hol lett elmondva. A beszédek a nagy püspök szentté avatásának ügyében bizonyítani fogják azon véghetetlen buzgóságot, melyet a bűnösök megtérítésében kifejtett, azon föltűnő ember- és lélekismeretet, mely föllépése, hatásának titkát és nyitját képezte. A fogalmazás és előadás oly világos, hogy a nehezebb tételeket is könnyen meg lehet érteni, ez a világosság s a szónok lángható szeretete teszi a beszédeket népiesekké s alkotójukat nagy szónokaink sorába emelik. (L. a 74. sz. olvasmányt.)

¹ Advent II. vas. ² I. köt. 418. l. ³ I. h. 416. l. ⁴ Víz. ut. II. vasár.

⁵ Karácsony ut. vasár.

Az alkalmi egyházi-beszédiródalom ez időszakban számra nézve nem gazdag, de mint egy jobb jövő hajnala mesteri alkotásokat mutat föl. *Hornig Károly, Steiner Fülöp, Breznay Béla dr., Kisfaludy Árpád Béla dr., Bubics Zsigmond dr., Pór Antal, Maszlaghy Ferencz, Rajner Lajos dr., Walter Gyula dr., Békefy Remig dr.* emelkedtek ki jeles beszédekkel.

A nemzet történetében eseményszámba menő nagy ünnepi alkalmai: I. Ferencz József király és Erzsébet királynő koronázásának huszonöt éves évfordulója 1892-ben és a magyar állam ezer éves főnállásának ünnepe 1896-ban *Vaszary Kolos* biboros primás-ban az ünnepélyek magasságához méltó szónokra talált.

A koronázás évfordulóján oly beszédet mondott, mely tartalmának magasztosságával kifejezést adott a nemzet gondolata s érzelmeinek, oly csodásan egyesítette a király és nemzet szívét, mintha ez alkalommal nem is ember, hanem a nemzet palladiuma, maga a szent korona szólalt volna meg; a király és nemzet ujjongva tapsolt a beszédhez, mely alaki szépség és közvetlenségre nézve a próféták ihletett remekére vallott.

Azon beszéd pedig, melyet a magyar állam ezeréves főnállása ünnepén, a király, a külföld hatalmainak képviselői s a nemzet színe előtt elmondott, az isteni gondviselés előtt leborult nemzet hálaérzetén felül, magában foglalta az irányeszméket, melyek reménynyel és bizalommal töltötték be a szellemet. Ezen két beszéd *Vaszary Kolos*t legnagyobb szónokaink sorába emelte. Miként a hittérítés korából fönmaradt beszéd, a halotti beszéd és könyörgés volt minden tekintetben a magyar szónoklat megnyitója és kincse, úgy ezen két beszéd a magyar nemzet élete fölött lezajlott események méltó zárköve s ha az Isten úgy akarja, egy új, még fényesebb jövőnek első bevezető szava. (L. a 75. sz. olvasmányt.)

Zárszó. A nemzet ezeréves életének befejezésekor csodálatosan ismétlődött és megújult a rég mult idők nagy eseménye. A keresztény vallás elfogadásakor a királyi széken ült István, a trónja örökösétől megfosztott szent király, előtte állott Asztrik, a Pannon-hegy szent ormáról származott érsek, körülöttük egybegyűlve a nemzet, figyelve s hallgatva a malasztos ígéket. Most szent István vérbeli és törvény szerinti utóda, hitvesével, a magyarországi szent Erzsébet tizennegyedik izi unokájával, Istvánéhoz hasonló bánatban; előttük Asztrik utóda, kit újból szent Márton monostora adott; körülöttük a nemzet visszafojtott lélekzettel figyeli a malasz-

tos ígéket. Mindnyájan leborulnak az isteni gondviselés csodás irgalma előtt, a mult tanulságaiból erőt merítenek a jelennek küzdelmeihez, bizalmat és reményt a beláthatlan jövőhöz.

A hittérítés korában, mintha gyermekkorát élte volna a nemzet, engedte, hogy kézen fogva vezesse át a kereszténység küszöbén a szent király tekintélye s az igehirdető Gellért szent élete.

A hitföntartás korában, mintha serdülő életét élné, tisztelettel emeli föl szemeit a királyi családból származott szentekre és édes figyelemmel hallgatja igehirdetőinek a legendák bűvös-bájos köntösébe öltöztetett komoly tanítását.

A hitújítás korában, mint fölserdült ifjú eltaszítja magától a vezető kezeket, összetöri gyermekkora csöndes vágyait, új oltárokat emel magának és mint egykor a tékozló fiú, elfecsérli atyáinak örökségét.

A hitviták korában, mint ábrándjai mámorából fölébredt férfi, visszavágyik az elhagyott atyai házba, újból vezető kéz után néz szét; megnyugvást talál, vezetésére bizza magát, mikor igehirdetőjében, úgy mint hajdan, egyesülve találja a szent életet és mély tudományt.

A nemzeti ujjáébredés korában, férfikorának teljességében, a szent étellel és mély tudománnyal egyesítve akarja látni édes nemzeti nyelvének szeretetét, ápolását, művelését.

Szorgalmas prédikálás az egyház örök érvényű parancsa. Szorgalmas prédikálást kíván a magyar nemzet állandó jellemvonása: a vallásos kérdések iránti közömbösség, kedélyének könnyen hevülő és könnyen kialvó hullámlása.

Az igehirdető kimagasló helyen áll a szószéken: távolból láthatók erényei, de fogatkozásai is; *«gyertyatartóra helyezett fény»*,¹ szent élete világítson, tudománya ragyogjon; a Jézustól reá bízott lelkek vezetője a jövő örök életre: távolabb lát a jövő homályába a szem, mely a multat ismeri, biztosabban vezet a jövőbe a kéz, mely az elmúlt idők ösvényeit átkutatta.

Jézus is olyan igehirdetőt kíván: *«ki az ő kincseiből újakat és ókat hoz elő»*.²

Könyvszemle.

Szent István dicsbeszédei Bécsben: *Pellet Ödön*. 1870. *Novák Antal*. 1871. *Bertha János*. 1872. *Pellet Ödön*. 1873. *Szauter Antal*.

¹ Máté 5. 15. ² Máté 13. 52.

1874. *Lukátsy Béla*. 1875. *Hérits Antal*. 1876. *Rónay István*. 1877. *Gremesperger István*. 1878. *Papp Károly*. 1879. *Fekete Fidél*. 1880. *Schell Antal*. 1882. *Csippék Sándor*. 1883. *Hajóssy Krizánt*. 1884. *Bárdossy Mihály*. 1885. *Bobleter Ignác*. 1886. *Wolafka Nándor*. 1887. *Nagy Antal*. 1888. *Kereskényi Gyula*. 1889. Ifj. *Bobok József*. 1890. *Hérits Antal*. 1891. *Csiszárik János*. 1892. *Bán Sándor*. 1893. *Fischer-Colbrie Ágoston dr.* 1894. *Gieszwein Sándor dr.* 1895. *Hérits Márton*. 1896. Budán: *Bacsák Imre*. 1870. *Pellet Ödön*. 1871. *Schlauch Lőrincz*. 1872. *Pór Antal*. 1873. *Steiner Fülöp*. 1874. *Holdházi János*. 1875. *Sujánszky Antal*. 1876. *Hornig Károly báró*. 1877. *Rónai István*. 1878. *Répászký József*. 1879. *Balits Antal*. 1880. *Poda Endre*. 1881. *Maszlachy Ferencz*. 1882. *Michl Jakab*. 1883. *Molnár János*. 1884. *Bende Imre*. 1885. *Kisfaludy Árpád Béla*. 1886. *Károly János*. 1887. *Wolafka Nándor*. 1888. *Katinszky Gyula*. 1889. *Rajner Lajos*. 1890. *Krassay Felix*. 1891. *Prohászka Ottokár*. 1892. *Rushek Antal*. 1893. *Walter Gyula*. 1894. *Kereskényi Gyula*. 1895. *Párvy Sándor*. 1896.

Esztergom: *Morász Antal*. 1874. *Sátoralja-Ujhely: Füredi János*. 1885. *Csanád: Hemmen Ferencz*. 1874. *Székesfehérvár: Stekl Alajos*. 1872. *Kuncz László*. 1873. *Zimándy Ignác* 1874. *Prunyi Andor*. 1878. *Edelmann Mihály*. 1879. *Balaton-Füred: Döbrössy Alajos*. 1880. *Makó: Pontelly István*. 1879. Első misére: *Schiefner Ede*. 1877. *Beke Antal*. 1870. *Kiss János dr.* 1892. és 1893. Ezüstmisére: *Kudora János*. 1892. Aranymisére: *Köhler Ferencz*. 1894. *Troll Ferencz*. 1893. *Kudora János*. 1881. *Oltványi Pál*. 1884. *Mészáros Kálmán*. 1877. *Pongrácz Adolf gróf* 1870. *Pámer Mihály*. 1892.

Kápolnaszentelésre. *Göndöcs Benedek*. 1880.

Templomszentelésre. *Sujánszky Antal*. 1880. *Rushek Antal*. 1896. *Bubics Zsigmond*. 1896. *Forrai János*. 1896. *Borbély Kálmán*. 1878.

Házasságkötésre. *Dankó József*. 1871. *Göndöcs Benedek*. 1876. *Mezei Ferencz*. 1896.

Páduai szent Antal napjára. *Breznay Béla dr.* 1876.

Hála adásra. *Kozma Döme*. 1886. *Walter Gyula*. 1894.

Nagypéntekre. *Rajner Lajos*. 1890. *Urbán Iuvenalis*. 1894.

Szigetvári hősök fölött. *Kozáry Gyula*. 1893.

Mohács vérmezején. *Kozáry Gyula*. 1894.

Első magyar szentbeszéd Fiumében. *Mészáros Kálmán*. 1883.

A magyar ezredév ünnepélyére. *Békefy Remig* és *Czobor Béla*. 1896.

Vegyes alkalmi beszédek. *Szentkláray Jenő*. 1883. *Rédey Gyula*. 1893. *Szentes Anzelm* 1893. *Csernoch János*. 1891. *Rajner Lajos*. 1896. Püspöki székfoglaló. *Kovács Zsigmond*. 1877. *Schlegel Péter*. 1896.

A prédikáció-irodalom könyvszemléje.

Ünnepi egyházi beszédek. *Vincze Alajos*. Eger, 1877.

Az elmélkedő hitszónok. *Neneskei Andor*. Budapest, 1876.

- Két évfolyam Mária beszéd. *Beleznay István*. Székesfehérvár 1877.
- Vasárnapi s ünnepi egyházi beszédek. *Rosztóczy Imre*, kaali plébános. 5 évf. Eger, 1870.
- Pázmány Péter beszédei. Átdolgozta *Burger Ignác*. Eger, 1875.
- Alkalmi szentbeszédek. Pécs, 1876. *Mendlik Ágoston*.
- Prímeczia beszédek. *Pellet Ödön dr.* Székesfehérvár, 1876.
- Népszerű szentbeszédek. *Horváth Imre*. Kalocsa, 1875.
- Májusi virágok. *Kozma Károly*. Eger, 1873.
- Bucsújárás egyházi beszédek. *Horváth L. Ernő*. Pest, 1872.
- Ünnepi és alkalmi egyházi beszédek. *Mindszenty Gedeon*. Eger, 1872.
- Gyűjteményes egyházi beszédek. *Pákolicz János*. 3 köt. Kalocsa, 1883.
- Rövid hiterkölsi beszédek. *Károly Gy. Hugó*. Nagyvárad, 1872.
- Krisztus hét szava a kereszten. *Radnai Farkas*. Nagyvárad, 1873.
- Konferencia-beszédek. *Zoványi Mihály*. Pest, 1871.
- Vatikáni szent zsinat. Szentbeszédekben. *Fábián János*. Pest, 1871.
- Csajághy Sándor csanádi püspök egyházi beszédei. Kiadta *Csiký Gergely dr.* Temesvár, 1870.
- Népszerű homiliák. Stroisnig Lajos után. *Horváth Imre*. Pest, 1870.
- Károly János vegyes egyházi beszédei. Kiadja *Talabér János*. Budapest, 1887.
- Ugyanattól: Elmélgedések az Úr Jézus Krisztus élete, halála és föltámadása fölött. Budapest, 1890.
- Nagybőjti szentbeszédek. *Hock János*. Budapest, 1891.
- Szentbeszédek az év minden vásár- és ünnepére. *Angerbauer József*. Szombathely, 1891.
- Ünnepi egyházi beszédek. *Babik József*. Eger, 1890.
- Nagybőjti szentbeszédek. *Katinszky György*. Eger, 1871.
- Lepsényi Miklós* egyházi beszédei. Pozsony, 1891.
- Egyházi beszédek. *Schell Antal*. Pécs, 1881.
- Betegségünk, orvosságunk. *Ruschek Antal*. Budapest, 1892.
- Dr. Schlauch Lőrincz* püspök egyházi beszédei. Budapest, 1890.
- A szikla és a hullámok. *Rónay István*. Budapest, 1878.
- A legyőzött király diádala. Nagybőjtibeszedek. *Kanyurszky György dr.* Kalocsa, 1880.
- Hitelemző beszédek. Zolner Ev. János után fordította *Jagicza Lajos*. 3 köt. Esztergom, 1880.
- Lacordaire H. Domokos egyházi beszédei. Fordította *Sarmaságh Géza*. Nagybánya, 1880.
- Weninger Xav. Ferencz vasárnapi beszédei. Fordította *egy egri pap*. Eger, 1881.
- Nagybőjti beszédek. *Ujlaki Géza*. Komárom, 1882.
- Történetekkel fölvilágosított egyházi beszédek. *Huszár Károly*. 8 köt. Budapest, 1873—1886.

Ünnepi és alkalmi szentbeszéddek. Második kiadás. *Karsch Lollion*. Nagyvárád, 1882.

Májusi gyöngyvirág. *Strasser Marián* ferenczrendi. Esztergom, 1882.

Vasárnapi és ünnepi szentbeszéddek. Jirsik János után fordította *Ribényi Antal*. Vác, 1883.

Népszerű, rövid egyházi beszéddek. *Babocsay Pál*. Pécs, 1883.

Fensőbb homiliák. *Karsch Lollion*. Nagyvárád, 1884.

Válogatott magyar katolikus egyházi beszéddek gyűjteménye. *Pátkai (Seidel) Pál dr.* Székesfehérvár, 1883.

Alkalmi szentbeszéddek. Jézus és szűz Mária szent Szívéről. *Zádori János dr.* Esztergom, 1886.

Szentbeszéddek a római katolikus egyházi év ünnepeire és vasárnapjaira. Második kiadás. 3 kötet. *Répássi János*. Eger, 1886.

Alkalmi szentbeszéddek. *Varga Mihály*. Budapest, 1895.

Egyházi beszéddek. *Kereskényi Gyula*. Budapest, 1895.

Ünnepi szentbeszéddek. *Jozgits János*. Pécs, 1885.

A legszentebb rózsafüzér titkai. *Ilosvay Lajos*. Szatmár, 1894.

Egyházi szentbeszéddek. Bourdaloue és Massilon nyomán. *Szalay Sándor*. Szatmár, 1892.

Hunolt Ferencz trieri székesegyházi hitszónoknak beszéddei. Fordította a *kalocsai növendékpapság*. Kalocsa, 1894.

Szentbeszéddek a tanév minden vasárnapjára. *Lakatos Ottó* minorita. Nagybánya, 1895.

Tihanyi-Codex. Újból kiadta *Jalsovits Alfréd*. Budapest, 1893.

Egyházi beszéddek. *Kováts Lajos*. Győr, 1895.

Bossuet beszéddei. I. köt. Fordította *Acsay Ferencz*. Esztergom, 1895.

Magyar Ferencz vasárnapi és ünnepi szentbeszéddei. Eger, 1895.

Szentbeszéddek egyházi használatra. *Holbesz József*. 3 köt. Budapest, 1895.

Boldog emlékü *Hám János* szatmári püspök egyházi beszéddei. Kiadta *Meszlényi Gyula*. 2 köt. Szatmár, 1896.

OLVASMÁNYOK.

1. *Halotti beszéd.* «Látjátok, felebarátim, szemetekkel, mik vagyunk. Bizony! por és hamu vagyunk. Mennyi malasztban teremté elé isten a mi őünket Ádámot és adta vala neki a paradicsomot házává. És az egész paradicsomban való gyümölcsökkel mondá neki, hogy éljen. Csupán tiltá őt egy fa gyümölcsétől. De meg mondá neki, hogy miért ne ennék. «Bizony, a mely napon eendel e gyümölcsből, halálnak halálával halsz meg». Hallá holtát a teremő Istentől, de elfeledé. Engede az ördög csábításának. És evék a tiltott gyümölcsből. És a gyümölcsből halált evék. És a gyümölcsnek oly keserű vala íze, hogy torkát megszakasztja vala. Nem csak magának, hanem egész fajának halált evék. Haraguvék isten és beleveté őt e bajos világba. És lőn halálnak és pokolnak fészke és minden ő nemének. A kik azok, mi is azok vagyunk, a hogy is ti látjátok szemetekkel. Bizony! egy ember sem kerülheti ki e sírvermet. Bizony! mind ahhoz járulók vagyunk. Imádjuk, Urunk Isten kegyelmét e lélekért, hogy irgalmazzon neki és kegyelmezzen és bocsássa meg minden bűnét. És könyörögjünk Máriának, a szent asszonynak és boldog Mihály arkangyalnak és minden angyaloknak, hogy imádkozzanak érte. És könyörögjünk szent Péter Urnak, kinek adatott hatalom oldani és kötni, hogy oldozza föl minden ő bűnét. És könyörögjünk minden szenteknek, hogy legyenek neki segítői Urunk színe előtt, hogy az ő imádságuk miatt bocsássa meg bűneit és szabadítsa meg őt az ördög üldözésétől és a pokol kínzásától és vezesse őt a paradicsom nyugalmába és adjon neki a mennyországba utat és minden jóban részt. És kiáltatok Urunkhoz háromszor: Kyrie eleison! Szerelmes barátim! Imádkozzunk e szegény ember lelkéért, kit az Ur e napon a hamis világ tömlöczéből kimente, kinek e napon testét temetjük, hogy az Ur őt kegyelmével Ábrahám, Izsák és Jákob kebelébe helyezze és az ítélet napja

elkövetkeztén minden szentei és boldogai között jobb felől igtatni élessze föl őt. És titeket is. Kiáltások háromszor: Kyrie eleison». (Beöthy Zs. A magyar irodalom története. 1896. Olvasási fölöldása szerint. I. köt. 74 l.)

2. *Szentatyák idézése.* «Erről mondá szent Gergely doktor: Miképen a lámpás olaj nélkül nem világosít: ezenképen a szüzeség Istennél nem kedves az egyéb jóságos cselekedetek nélkül». (Tihanyi-Codex 1. beszéd.) «Az alázatosság királyi erény és égi lajtorja, szent Bernát doktornak mondása szerint: szükség vala, hogy az Isten, ki minden lelki jóságokkal teljes, az alázatosság erényére tanítana és megmutatná magában, melyet meg is tőn mikoron a szűznek méhébe leszálla és mikoron volna mindeneknek ura, lőn mindeniknek szolgálja és megaláztatván magát mind a fölvételéig és mindennél nagyobb: mind haláláig és a keresztnak haláláig». (I. h. 5. beszéd).

3. *Scholasztikus írók idézése és módszerük szerinti beszéd bevezetések:* «Valjon micsoda lelki erény, a mely a többi lelki erényeknél nemesebb és drágább? Ezt igen jó meg tudnotok, hogy iparkodjatok e nemes, drágalátos kincset megkeresnétek. Voltak azért, kik nekik azt mondták: hogy a többi lelki erények közt nemesebb és drágalátosabb az alázatosság, mert ez minden lelki jónak gyökere; de ezeknek mondása hamis, mert az alázatosság együtt maradhat a halálos bűnnel. Erről mondta a Szentlélek Isten a bölcs szája által: vagyon, ki magát csalárdsággal alázza meg és az ő belsői teljessek álnoksággal». (I. h. 1. beszéd).

«De ha valaki mondaná: de nem ismerte valahogyan a pokolbeli ördög, hogy asszonyunk a szülés után is szűzen megmaradott? E kérdésre felel szent Tamás és úgymond: hogy a pokolbeli ördög az ő természetéből sokat megtudhatna és ösmérhetne, ha isteni hatalommal meg nem tiltanék, megtiltaték azért Istentől a szülés módjának megtudásától, hogy a mi váltságunk meg ne bántatnék». (I. H. 6. beszéd.)

4. *Szent Imre herczeg ünnepi beszédének bevezetése:* «Úr Jézusban Krisztusban szerelmes atyámfiai! Ime anyaszentegyház esztendő fordulatjában előnkbe hozta ez nemes idvességnek formáját, jó életnek tükrét, szép liliomvirágnak édes illatját szűz és szent Emre király fiúnak áldott ünnepét: Kit, miképen Úristen malasztjának miatta szent gyökérről származék, azonképen e nemes virágszál különb-külömb szent gyümölcsöket terme és érlele ő életében!

Kinek szép illatját megérezvén az ő szent atyja, méltán mondhatá az szent Izsák patriarkának mondását Jákob fiáról és Jákob személyében Urunk Jézus Krisztusról, kinek nemzetéből születék test szerint az áldott Istennek szentfia, ki meg vagy on írva Genesis XII.: Ime az én fiamnak szép illatja, kit megáldott az Úristen. Ezenképen dicsőséges szűz szent Emre királynak és az sok virágzó lelki jószágoknak miatta szép, édes, jó és gyönyörűsége vala látni, hallani és érezni mindennemű dolgát, téteményét, kinek dicsőséges emlékezetére három rendbeli tanúságunk lészen Úristennek segítségével». (Carthausi névtelen.)

5. *Korrajz.* Szent István király élete vázolásával magasztalja annak egyházi építkezéseit s adományait s ezzel szemben reá mutat kora férfainak cselekedeteire: «Kiket az mostani jobbágy urak és nemesek fölégetnek, elpusztítanak és maguknak foglalnak, kiknek boszúállója a teremő Úristen». Azután Gellért, Mór Asztrik főpapok életével egybeveti a korabeliek életét s keményen így szól: «Kik nem pusztítottak, mint az mostaniak, kik gonoszságra nem költötték az egyház jószágát, mint a mostaniak, kik sem házardra, sem torkosságra, sem drága ruházatra nem vesztegették az alamizsnát mint a mostaniak. Annak okáért minemű jámborságban és szent életben éltenek az régiek nyilván vallja az anyaszentegyház, viszon ellen a mostani országló és egyházbíró fejedelmekkel pokol, nem mennyország telik el». (Érdy-Codex.)

6. *Beszédbefejezés legendával:* «Gellért mikor az Duna víz mellé jutott volna, íme nagy, sok nép vevé körül és hajigálni kezdték kövel, ő pedig szent keresztnek jegyét hányja vala elében és egyik sem találja vala. Annak utánna ragadák mint szekerstől és egy nagy hegyről aláereszték kinek Kelenföld a neve. De mikoron még élve, gerelyekkel által verék őtet és egy nagy kövön, az Duna szélén eltörték fejét, azonképen mártiromságnak koronáját vevé. Az mely kövön pedig kiontották vala agyvelejét, hét esztendeig semmi árvíz el nem moshatta vérét, míg nem fölgüjtették a jámbor egyházi népektől; kinek emlékezetére szent Gellért püspök nevében szép egyházat raktanak... kinek miatta számtalan irgalmakat, jegyeket, csodákat tett Úristen, kik ő hozzá folyamodtak ő szükségükben, késő volna mind eleve számlálni. Ez nemes drágalátos szent konfessor és mártir támada Magyarországon, ki méltán mondatik magyar népnek szent atyjának, országnak jeles oltalma és püspökök tüköre, kihez hasonlatos ő utánna nem igen támadott ez sze-

gény Magyarországon, kinek szent érdeme miatt Úristen tegyen irgalmat, kegyelmet mind életünkben, mind halálunknak idején. Amen». (Carthausi névtelen Codex.)

7. *Dogma kezelésére finom minta*: «Tehát az angyal a fogadásnak és szülésnek módját megmagyarázván, azt mondá: Szentlélek Isten fölül száll te reád. Ne véljed Mária, hogy te emberek módja szerint fogadnál: de isteni mód szerint, mert fölül jövő Szentlélek Istennek hatalmából, ki néked nemcsak elmédet, de méhedet is megszenteli és téged Istennek méltóságos hajlékaul szerez: és a felségesnek jószága árnyékoztatik meg tebenned és annak okáért, a mi születtetik te tőled szent és felséges fiának hivattatik. Ne akarjad azért, oh boldog szűz Mária vélni, hogy szüzességedet elvesztenéd a foganatban, de inkább az Istennek előtte érdemesíted és neveled... Oh boldogságos szűz Mária, ne akarj késni, íme e megfogatott világ a te beleegyezésedet várja, felelj hamar és foganjad Istennek fiát. Tehát szűz Mária térdeire esván és kezeit összehéven, szemeit mennyországra fölemelvén, mondá: íme az Úrnak szolgáló leánya, legyen nekem az te beszéded szerint». (Tihanyi-Codex.)

A szónokok gyengéd szeretete hallgatóik iránt: «Úr Jézus Krisztusban szerelmes atyámfiai. Mert hallván és értvén a szentírásnak magyarázatát, híven emlékezik anyaszentegyház mi édes, aranyos Jézus Urunknak kegyes születéséről, intvén alattomban reá miképen kelljen eleibe járulni ilyen nemes fölségnek, drágalátos Úrnak, dicsőséges királynak és minden malasztos jószággal teljes vendégnek. Oh szerelmes atyámfiai, ha immáron minden lelki és testi tisztasággal hozzája szerződöttök magatokat, legyen egyetemben egyenlő ájtatosságnak, lelki gerjedetes szeretetnek lángoló gyuladásnak, Szentlélektől származott tüze mi bennünk». (Érdy-Codex. Karácsonyesti epistola. Bevezetés 5—15. sor.)

8. *Szemléltető leírás*: «Tehát az angyal a fogadásnak és szülésnek módját megmagyarázván, azt mondá: Szentlélek Isten fölül száll terád. Ne véljed Mária, hogy te emberek módja szerint fogadnál: de isteni mód szerint: mert fölül jövő Szentlélek Istennek hatalmából: ki néked nemcsak elmédet de, méhedet is megszenteli: és téged Istennek méltóságos hajlékaul szerez és a felségesnek jószága árnyékoztatik tebenned: és annak okáért a mi születtetik tőled szent: és a fölséges fiának hivattatik. Ne akarjad azért oh boldog szűz Mária vélni: hogy szüzességedet elvesztenéd a foganatban: de inkább azt Istennek előtte érdemesíted és neveled:

hogy pedig bizonyos légy ebben: Ime, Erzsébet asszony is a te rokonságod fogadott fiát, az ő vénségében». (Tihanyi-Codex. Urunk Krisztusnak fogantatásáról.)

9. *Ellenvetések czáfolása*: «De mondhatná valaki: ím hallom én és értem: mily igen nemes jószág az a szeretet, mely a többi lelki jószágokat mind fölülmulja: de akarnám megtudni és érteni: minemű jegyekből ismerhetné meg az ember: hogy van-e isteni szeretete, avagy nincsen? Ezen kérdésnek megértésére a doktornak mondása szerint: imígyen felelhetünk: Ezt az ember ím ezen négy jegyből ismerheti. Először a keresztény hit vallásának jegyéből: mert bizony a keresztény hit nélkül nem lehet senki szeretetben: erről írta szent Pál: a hit nélkül lehetetlen, hogy ember Istennek kedves lehessen: innét vagy, hogy eretnekek, hittől szakadtak, pogányok és halálos bűnben élő keresztények bizony nem vallanak szeretetet». (Tihanyi-Codex. Beszéd a szent szeretetről.)

Hasonlat: «Miképen a hegyes, töviskes ág körül a szép gyenge rózsza kitámad, úgy jöve Éva nemzetéből a szűz Mária. Ez az tengeri szép csillag, örökéletnek uta és üdvösségnek kapuja. Nem tud tövisket, mint szép rózsza virág, sem bűnnek rútságát». (Érdy-Codex. Szeplőtelen fogantatás. 25—30 sor.)

Ellentét: «Egyébb királyok születnek királyi palotába: te születél az utálatos istállóba». (Tihanyi-Codex. Beszéd szűz Mária haláláról.)

10. *Népies elem*: «Oh boldog Erzsébet asszony, minemű álmodtál az elmúlt étszaka, álmodád-e, hogy neked ilyen jelős vendégeid mennek; tudni a mint Krisztus az Istennek fia és az ő szent anyja: angyaloknak asszonya». (Tihanyi-Codex. Asszonyunk Máriának visitációjáról, végefelé.)

Elbeszélés: «Te, én szerető fiam Jézus: ezeknek, kik az én halálomról bánkódnak, légy vigasztalójuk: és vessed a Te áldomását ő reájuk, ezeket mondván, kiterjeszté kezeit és megáldá őket. Mondá továbbá: a te kezedbe ajánlom fiam az én lelkemet: vegyed őtet tőlem szeretettel: melyet minden bűntől megtartóztál. Neked és nem a földnek ajánlom az én testemet: tartsd meg ékesen őtet, kiből kellemetes lőn néked megnyugodnod, vigy engem tehozzád, hogy a hol te vagy, én is ott legyek... Kész az én szívem, Istenem kész... Ezután Urunk Jézus nagyobb szóval mondá: Jövel ez világból jegyesem, jövel: megkoronáztatol. Kinek mondá ismét asszonyunk: Ime elmegyek, mert a könyvének fejében írva vagy

én rólam, hogy tegyem a te akaratodat én Istenem». (Tihanyi-Codex. Asszonyunk haláláról szóló beszéd.)

Dicsőítés: «Mondának továbbá a szűz Máriának: bizonyával boldog vagy oh szűz Mária és minden dicséretreméltó, mert tetőled támada az igazságnak napja. Krisztus mi Istenünk. Mondják vala továbbá: te vagy Jeruzsálemnek dicsősége, te vagy minékünk tisztességünk, te vagy Izraelnek öröme: azért, hogy a tisztaságot szeretted légyen. Ugyan ezért lész áldott mindörökké». (Tihanyi-Codex. Beszéd Asszonyunk haláláról.)

Megható leírás: «Magdolna immár a bánatról meg nem üdülhet vala, mert a megholt Krisztusnak testét meg nem lelheti vala; jött vala Mária a koporsóhoz, hozván vele nemes drága keneteket, akarván, hogy miképen először az élőnek lábait megkenete vala: azonképen most a megholtnak testét jó illatú kenettel megkenné: És miképen előzőleg lábainál könyeket hullatott vala: azonképen most a megholtnak most a koporsónál könyeket hullatna; lábait előbb könyhullatással megmosta vala ő lelkének haláláért, az az bűnbocsánatjáért; jött mostan a koporsót könyhullatással megmosni mesterének haláláért. És hogy a testet meg nem lelhetette volna, az kenésnek ő munkája eltűne, avagy elmulék: de a siralomnak keserősége meg többüle. A szolgálatban megfogytakozék: de nem fogyatkozék a siralomban. Nem lőn kit megkenjen: de lőn kit sirasson». (Érsekujvári-Codex, husvét napi beszéd. 317—319. rész.)

11. *Műfordítás.* «Mai napok ünnepe int minket, hogy e szűznek dicséretében késedelmet tegyünk, mert bizonynyal méltó, hogy ily szűznek napján Úrnak dicséretétől testi nyelv ne vesztegelen. Mert bizon ez napon szűz Mária a mennyei vőlegénynek alkalmast és szabadon... mondja?¹ Öltve tartod én jobb kezemet és te akaratodban elvezetél engem és dicsőséggel fölvevél engem; ma mondom és méltán hallá ő jegyesétől: Jöjj el én közelém, én díszem, én galambom. Mert íme immár a tél elmult és elment. És a boldog felel: mi földünkben virágok jelentek, szőlőmetszésnek ideje eljutott, én lelkem örvendő az Úrban és gyönyörködik az Üdvözítőjében és Úrban dicsekedik én lelkem, hallják ezt a szelidek és örülnek és hiszem az Úrnak jóságát lakomban az idők földében. Lássuk azért atyámfiai ki légyen ily szent, kihez Szentlélek méltoljon jönni? Ki ily díszes, hogy őt Isten jegyesének

¹ Itt a szöveg két szava érthetetlen.

választja? Ki oly tiszta, hogy szülése után szűz lehessen és az Istennek temploma? A jegyzett kő és Úrnak házabeli betett kapuja? Erre mondom alászállott a Szentlélek ennek árnyékozott fölségesnek ereje ő belőle hatalmas jószágoknak királya jött ki». (Döbren-tei-Codex. Szent Jeromes beszédének fordítása Nagyboldogasszony oktavájára.)

Parafrázis. «Ez is azon órában oda jutván, nem történetből, de isteni ihlésből és vallást tészön vala Úrnak: és szól vala ő róla: azaz a kis Jézusról mindeneknek, kik várják vala Izraelnek váltságát; kegyesen hihetjük azért, hogy im ez ígéket mondotta légyen: Áldott Izraelnek Ura Istene: mert meglátogatá és megváltá az ő népét. Áldott Izraelnek Istene, ki engedi énnekem meglátnom azt, kit mind a próféták kívántanak látni: tudja vala, mert ez a Szűz, kiről régen prófétála Esaias próféta; ez továbbá az a Szűz, kivel én itt a templomban együtt laktam: és gyakorta láttam őtet Istennek angyalaival szólni. Ez az, ki szűzen fogadta szent Fiát: szűzen szülte: és a szülésnek utána szűzen megmaradott. Vélhetitek-e? Ezeket halván és látván a boldog szűz Mária, mily nagy örömmel teljesedik vala be: Ugyan ezért Asszonyunk is megáldá szent Simeont: és ez Anna jövendőmondót és ezt mondá: «Jót tegyen tinéktek az én szent Fiam, ez üdvösséges vallástételért». (Tihanyi-Codex. Szűz Mária tisztulásáról, vége felé.)

12. *Imaszerű figyelemgerjesztés* (invocatio): «Immáron lássuk meg miképen méne a gyöngeséges Szűz, a mennyei nemes szép virág, isteni drága illat, ő szeplőtelen szűz méhének kíváncsú gyümölcsével, oly hosszú nagy útra és kevesed magával tudniillik Názáretből Jeruzsálembe, hol lakozik vala az ő rokonsága szent Erzsébet asszony és Zakariás; illik minden ájtatos lelkű embernek szive szerint meggondolni és ilyenemű szentekkel egyetemben társalkodni és ő neki szolgálni, a miben lehet, avagy csak ha nem lehet rajtok könyörölni». (Érdy-Codex. Sarlós-Boldogasszony-napi beszéd.)

13. *Beszéd befejezésüül a Salve Regina fordítása.* «Üdvözlégy irgalmasságnak királyné asszonya; élet édesség és mi reménységünk üdvözlégy; tehozzád kiáltunk Evának számkivetett fiai, te hozzád fohászkodunk sóhajtvá és sírva e könyhullatásnak völgyében. Azért mi szószólónk a te irgalmas szemeidet mi reánk terítsd és Jézust te méhednek áldott gyümölcsét e számkivetés után minékünk megmutasd. Oh kegyelmes, oh kegyes, oh édes szűz Mária. Amen. (Tihanyi-Codex. Asszonyunk halálára.)

14. *A bevezetés és jelige szoros összefüggése.* «Megszentelé felséges az ő hajlékát; ez igéket szent Dávid király mondás beírták a zsoltár könyvének negyvenötödik dicséretében. Mely igékben megjelentetik, hogy miképen az Oltáriszentség nem tartatik, hanem csak megszentelt egyházban az ő felséges tisztaságáért, ezenképen az Istennek Fia öröktől fogva elvégezvén, hogy a mi emberi természetünket fölvenné, egy személyben egyesítvén az emberi természetet az istenihez, illik vala, hogy a méh, kiben ennek kellene lenni, oly tiszta lenne minden büntől, nem csak tétemény szerint valóktól, de még az eredeti büntől is; kiben egyebek fogantatnak Ádámnak bűneért, hogy ilyen felséges Úrnak hajléka minden teremtetett állatnál tisztább lenne, azért jól mondja a királyi szent próféta az elkezdett igéket: megszentelé a fölséges Isten az ő hajlékát, azaz az ő szent Anyját, eredeti bűn nélkül fogantatá, hogy méltó lenne ő reája». (Debreczeni-Codex. Szeplőtelen fogantatásról szóló beszéd bevezetése.)

15. *Panegyris minta.* «Irgalmasság és igazság megörzik a királyt és kegyelmességben megerősítetik ő neki birodalma. (Prof. 20.) Ez igék vannak megírva bölcs egyik könyvének huszadikrészében; mely igék méltán vétetnek dicsőséges szent királynak némi dicséretére, ki még e világban lőn, nagy irgalmasságban, igazságban és kegyelmességben élő, e szegény új keresztény nép között. Minő szentséges életben pedig végzé el idejét, az sok csodatétel és anyaszentegyház nyilván vallja és bizonyítja. Bizonynyal azért méltán e dicsőséges Krisztus Jézusnak választott vitézét és Confessorát jelesei e szegény magyarországbeli nyomorult népnek dicsérni, tisztelni, kiknek Ur Isten király méltóságul és apostol gyanánt adá, hogy mint tudományával és jó életének példájával tanítaná, igazgatná, oltalmazná és az örök üdvösségnek útjára vonná: Azért szerelmes atyámfiai, nagy szerelmes szolgálattal és ájtatos hálaadással tartozunk e boldogságos szent királynak, ki miatt ennyi sok testi, lelki jókat érdemeltünk». (Érdy-Codex. Szent István ünnepi bevezetés.)

16. *Naiv fejtegetések:* «De a testi szépség áll a testnek mivoltjában: színében és a tagoknak alkalmas helyzetetésében: azért immár e mellé kérdehetnétek; Valjon Uram Isten: a boldog szűz Mária: nagyon nagy magas vala-e állapotjában? Avagy pedig kised? Ezen ti kérdésekre felelek én nagy Albert doktornak mondása szerint: hogy szűz Mária igen fölötte magas sem vala: és igen

kisded sem vala: de alkalmas állapotú. Vala pedig ez doktornak mondása szerint: magasságában mintegy kilenczedfél arasztnyi fölnőtt embereknek arasztyával; hogy pedig magasságában ekkora lett legyen: megérthetitek im ebből: mert az ő szent Fiának teste alkalmas mivoltot valla: mint az óriások: igen törpe sem vala, mint a kisded emberek... Ezt jelenté ki a bölcs egy könyvének hetedik részében, mondván: Mily szép vagy és ékes drágalátos jegyesem a gyönyörűségekben: a te állapotod hasonlított a pálmához: mely pálmafa állatjában magas. De mondhatnátok Istenben szerelmes hugaim: Im értjük már, hogy a szűz Mária állapotjában magas volt. De akarnók immár megtudni tőled, ki ezt írtad, az édes szűz Máriának dicséretére: hogy az ő teste volt-e kövér, csontos, avagy ösztövé: Ezt is én megírom nektek: Úgymond a nagy Albert doktor: hogy a boldog szűz Máriának teste alkalmas egyenlőségű úgy, hogy az ő teste igen kövér sem volt: és igen ösztövé sem: oka pedig ennek im ez: mert a nagy kövérség lészen az emberben a hideg és igen nedves természettől: az ösztövérség pedig lészen: a nagy hévségtől és aszuságtól: Azért a testnek szépsége lészen minden nedvességnek egyenlőségéből: mely nedvességek az emberben vagynak. De asszonyunk Máriának testében a nedvességek alkalmasképen s kellő arányban valának: Hát ebből következik: hogy a teste sem igen kövér nem vala, sem pedig igen ösztövé: de alkalmas szép állapotú». (Tihanyi-Codex. Beszéd asszonyunk Máriának születéséről.)

17. *Erős, hatásos érvelés*: «Kegyesen elmélkedhetünk azért, hogy asszonyunknak menybevételének napján akarván Urunk Krisztus nagy tisztességet tenni édes anyjának: emberi elmélkedés szerint tanácsot tarta az angyalokkal és szentekkel és mondá nekik: Im jelen vagyon az idő, melyben az én szent anyámnak lelke a testből kijövendő: és menyországba nagy tisztességgel helyheztendő. Minemű tisztességet illik az ő szent lelkének és testének tennem: kinek méhéből vevém én föl a szent testet? Hol kilencz hónapig nyugván: ezután engemet e világra szüle: szűzi tejével feltarta, nevele: nékem teljes életemben szeretettel szolgálja: és én rajtam kínszenvedőn és meghalón igen könyörüle? Tehát mind a szentek és angyalok Urunk előtt lesvén: és őtet dicsérvén mondának: Nagy az Úr és nagy az ő hatalmassága: és az ő bölcseségének nincsen száma; mondának továbbá: Uram, te véled vagyon a bölcsesség: mely jól tudja a te mívelkedéseket, mely jelen lőn mikoron

e földet is teremtéd: és tudja mi volna kellemetes a te szemeidnek előtte. A te véghetetlen bölcseséged azért végezze el: mert igaznak láttatik a te szolgálóidnak: hogy a te szent anyád minden tisztességgel és dicsérrel: testben és lélekben megdicsőítettén, mennyországba fölvétessék: néked jobboldra helyheztessek, hogy veled egyetemben országoljon mindörökön örökké. Az Istennek anyja miképen, hogy minden angyaloknál és szenteknél nagyobb szent: ki oly tisztaságos, hogy szent Anselmusnak mondása szerint: Istennek alatta az ő tisztaságánál nagyobb nem értethetik: ezenképen tökéletes boldogságot vallania: minden angyaloknak és szenteknek fölötté. De az angyalok oly tökéletes boldogságot vallanak: hogy a dicsőségtől csak egy szempillantásiglan is meg nem fosztatnak: ezenképen a szűz Mária lelkének se nem kelle a tökéletes boldogságtól csak egy szempillantásig is megfosztatnia. De ha asszonyunknak lelke test nélkül vétetett volna a boldogságra: miért hogy minden lélek természet szerint való hajlandóságot vall az ő testéhez: ebből az következnék, hogy asszonyunk Mária lelke: miképen a többi szenteknek lelkök is: a tökéletes boldogságtól megfosztatott volna: ennyiben, mert az ő lelke kívánságot vallott volna az ő testéhez és nem valaná a tökéletes boldogságot: annyira, mint az angyalok, melyet tartanunk alkalmatlan. Mert úgy énekel anyaszentegyház róla: Fölmagasztaltatik Istennek szent anyja mennyországban az angyaloknak karok fölött: úgymond szent Ágoston doktor is: tökéletességgel az a boldog, a ki mind vallja azt, a mit akar: de az édes szűz Máriának lelke természet szerint kívánja az ő testének megboldogulását: tehát ebből következik: hogy ő neki testében, lelkében meg kell boldogulnia». (Tihanyi-Codex. Beszéd szűz Máriának haláláról.)

18. *Párhuzam a bűnös ember és szűz Mária halála közt.*
«Erről mondja egy szentírásbeli doktor Haymo: Semmi akármínemű kinnak nagyobb keserősége, mint ember halálának: jelesben halálos bűnbe meghalónak. Mert akkoron támad emberben keserves fájdalom, mely kényszeríti lelkét a testből kimenni: ki a szívet által folya: és megszaggatja és minden érzékenységeket az ő eleven-ségöktől megfosztja. Továbbá, akkoron a lélekben támad nagy szomorúság, keserűség, a háborgó gondolatokért és kísértetekért: mert látja ember ő magát megfosztatnia e jelen való élettől: melyet természet szerint minden ember kíván. Továbbá látja, hogy e világnak minden javát elhagyandó: és semmiben magát meg nem segíthető:

E három keserűségnek ellene: melyek lesznek az ember halálának idején: az Isten asszonyunknak halálakor ada három rendbeli malasztot: melyekkel ötet tisztel. Első malaszt im ez: hogy ötet akará meghalnia minden fájdalom nélkül: nagy, gyönyörűséges édességgel. Másod malaszt im ez: hogy ötet akará meghalnia minden keserűség nélkül nagy, örvendetes vigasztalással: Harmad malaszt im ez: hogy ötet akará meghalnia minden félelem nélkül: bizonyoságos bátorsággal». (Tihanyi-Codex. Beszéd szűz Máriának haláláról.)

19. *Drámai erő az elbeszélésben.* «Egynémienő napon azért: mikoron a szűzek szűze: Fiához való kívánságában: szokásának fölötté inkább fölgerjedett volna: kezdé nagy ájtatossággal: nagy óhajttással és nagy sírással im ezeket mondani: Oh, én édes fiam, oh, én édes szülöttem Jézus: bizonal kívánnék immár a testtől elfe-sölnöm: és veled együtt lennem, vaiha volna jelen az óra, melyben a dicsőségben téged láthatnálak. Ezöket és ezökhöz hasonlatosságokat mondván a boldog szűz Mária. Im legottan Istennek angyala: nagy fényességgel neki jelenék: és nagy tisztességgel mint Isten anyjának neki köszöne és mondá: Üdvözlégy áldott szűz Mária: vegyed annak köszönetét, ki üdvösséget ada Jákobnak: ime a te szent fiad az Úr Jézus Krisztus: téged tiszteletes anyját vár. Harmadnapon azért a testből kivétel: és a boldogságra vitetöl: hogy a te jelen-voltoddal a mennyei karokat megvidámítsad: és a szent lelköket vigasztaljad. Ime, pedig a paradicsomból hoztam néked egy pálmafa ágat: melyet haláloznak utánna vitess. Ezután ada neki egy gyászruhát is: hogy halálának utánna testét abba öltöztetné. Tehát a boldog szűz Mária térdre esvén: szent fiának nagy hálákat ada: és szent fiátul két kérést kére. Előst imezt: hogy minekelötte meghalna: szemeivel láthatná az apostolokat: hogy ök jelen lévén adná meg lelkét: és ök temetnék el is testét. Másst imezt: hogy halálának idején ördögöknek rettenetes színöket ne látná. Kinek mondá az angyal: Miokáért félőd asszonyom látnod a gonosz lelkeket: mikoron te rontottad légyen meg az ő hatalmasságokat: de maga légyen a te kérésed szerént. Ezeket mondván az angyal mennyországba méne... A pálmafának levele pedig igen fénylik vala: és fényében az ezüstnek hasonlatosságát vallja vala: és az ötet látóknak ájtatosságot ad vala. A boldog szűz Mária pedig: nagy lelki vidámságban maradván: legottan hozzá hívá a szent szűzeket és szent asszonyokat, kik vele valának: és nekik megjelenté szent fiának akaratját. Tehát azok nagy sírással egyetemben kezdék mon-

dani: Oh szentséges: oh, minden asszonyoknak fölötté áldott: ne hagyj minket árvául. Asszonyunk Mária pedig megvigasztalván őket, mondá: Ha ti a ti testi fiatoktól nem kívántok csak kevésbé is elszakadni: miért nem kell tehát énnekem anyának és szűznek kívánnom az én szent fiamhoz mentemet: ki mindeneknek élete és a jóknak jutalma? Mikoron ezek cselekedtetnének: lőn, hogy mikoron szent János prédikállana Efessonban: nagy hertelenséggel az ég megdördüle: és ötet fényes köd környül vevén: felvevé: és asszonyunk czellájának ajtaja előtt letevé: és az ajtón csergetvén beméne: és nagy böcsülettel szűz szűznek köszöne: kit a boldog szűz Mária látván: a nagy örömmek miatta magát a könyhullatásától: meg nem tarthatá: és mondá szent Jánosnak: szeretett fiam János: emlékezzél meg a te mesterednek beszédéről: melylyel engem néked anyául ajánla: és téged nékem fiúul. Ime Úrtul elhivattatám: az emberi természetnek adósságát megfizetem. Az én testemet azért az eltemetésre néked ajánlom. Tehát a boldog szent János a földre leesvén, nagy sírással kezdé mondani: Oh, jaj én-nékem, én istenem: miért adsz mireánk ily nagy keserűséget: hogy ez mi szerzetünknek mesterét: szentségnek tükörét: minékünk egyetlen örömünket elvegyed most közülünk? A boldog szent János ezenképen sírván: megmutatá neki asszonyunk a pálmának ágát: és az gyászruhát: és mondá szent Jánosnak: e palmaágot vitessed én előttem: mikoron az én testemet eltemetésre viszitek. Tehát mondá szent János: oh, vajha itt volnának mind az apostolok és atyámfiai: hogy néked asszonyom most alkalmas szolgálatot és tisztességet tehetnénk. Ezeket mondván szent János: Mind az apostolok a holott prédikálnak vala: fényes ködtől felvétetének: és Asszonyuknak czellája előtt letétetének: kik mikoron egymásnak köszöntenek volna: és ezen dolgon igen csodálkoznak, mondják vala: Valjon mi okért hozott Úr el nagy hirtelenséggel ide? Szent János hallván odabenn az ő beszédöket: el kimene hozzájuk: és nagy sírással megmondá: Asszonyunkat e világból kimulandónak lenni: melyet ők hallván, kezdenek sirást tenni. Végre asszonyunkhoz bemenének: és neki nagy tisztességgel imígyen köszönének: Idvezlégy istennek anyja: malasztal teljes: Úr vagy te veled: te vagy áldott az Asszonyoknak közötté: és áldott méhednek gyümölcse. Kiknek köszönetüket asszonyunk imígyen fogadá: Üdvöz legyetek ti is én szent fiamnak választott tanítványai: és mikoron az ő odamenésöknek módját tőlök hallotta volna: Úristent dicséré:

és ezután halálának módját nekik megmondá: és azután a pálma-ágat és gyászruhát nekik megmutatá. Az apostolok között pedig látván szent Pált: őtet kiváltképen tisztelé. Tehát szent Pál asszonyunk előtt térdre esvén, mondá: Üdvözlégy én vigasságomnak megnyerője: Jóllehet, hogy a Krisztust, a te szent fiadat testben nem láttam légyen: de mikoron maga tégedet látlak: nem különb, mintha őtet látnám. E napig pogányoknak hirdettelek téged istent szülnék lenned: e napságtul fogva tanítom őket: téged testben, lélekben mennyországba felvétettnék lenned. Tehát ezután kezdék az apostolok Asszonyunkat egyenként dicsérni: eleztébb azért a boldog szent Péter apostol mondá: Örülj mennyei háznak jegyese: mennyei világosságnak gyertyatartója: ki által az örök világosság kijelenteték. A többi apostolok is egyetemben mondának: Üdvözlégy mennyországnak királyné asszonya: üdvözlégy angyaloknak asszonya: üdvözlégy szent gyökér, kiből e világnak világossága támad: örülj dicsőség, mindeneknél szépségesebb: és miértünk mindenkoron Krisztust imádjad. Tehát a boldog szűz is öközöttük istent áldá: ezután mint a nagy Albert doktor mondja: meggyónék az ő confessorához: a szent János evangélistához... Úgymondnak doktorok, hogy a gyónást tette: a hálátlanságról: hogy Úristennek az anyai méltóságról annyi hálát nem adhatott: mennyit kellett volna. Ezután kommunikála: és végre az utolsó kenetet is felvév. Tehát a boldog szűz Mária fiához térítvén magát, folamodott: térdén állva, mondá: Te én szerető fiam, Jézus: ezeknek, kik az én halálomról bánkódnak: légy vigasztalójuk: és vessed a te áldomását ő reájuk: ezeket mondván, kiterjeszté kezeit és megáldá őket. Mondá továbbá: a te kezedbe ajánlom fiam az én lelkemet: vegyed őtet tőled szeretettel: melyet minden bűntől megtartóztattál. Néked, nem a földnek ajánlom az én testemet: tartsd meg ékesen őtet: kiben kellemetes lőn néked megnyugodnod: vigy engem te hozád: hogy a hol te vagy: én is ott legyek... És így ekképen a boldog szűz Máriának lelke: testéből minden fájdalom nélkül kiméne és szent fiának keblébe méne». (Tihanyi-Codex. Beszéd szűz Mária haláláról.)

21. *Magyar Mihály első* (sequitur) *beszédének bekezdése*: «Kedveseim, Liray Miklós doktornak mondása szerint a zsidók ötféle okból járnak vala Krisztus után. Némelyek követték őtet, hogy a nyavalyáiktól megszabaduljanak. Annak okáért írja szent Máté, hogy eléje vivének mindennemű betegeket és nyaválásokat,

és meggyógyítja őket. Némelyek követik vala őt, kíváncsiak lévén, hogy a jeleket és csodákat látnák, melyeket cselekedett. Szent János szerint is: követi vala őt nagy sok nép, látván a jeleket, melyeket tőn. Ismét némelyek követik vala őtet, hogy megkönnyebbüljenek és jó lakjanak; mások, hogy szaván fogják és megkáromolják. Azért mondja Máté, hogy: Eltávozván a farizeusok, tanácsot tartának, hogy Jézust megfognák. Végre némelyek követik vala őtet áhitatosságból, hogy tőle üdvösséges tanulságot vennének. Hasonló okokból követi a sokaság az Isten igéjének prédikátorát is. Némelyek ájtatosságból, hogy lelkőknek nyavalyájától az Úr igéje által megvigasztanak. Némelyek kíváncsiságból... Némelyek gonosz indulatból... Némelyek igaz hitből, melylyel az Isten igéje iránt vagynak, hogy lelkőkben megkönnyebbüljenek és jócselekedeteket tanuljanak. Annak okáért is, hogy mindenek ily nemes szívvel, hajlandósággal legyenek, elesztébb imádkoznunk kell, mondván: Páter noster. Ave Mária».

22. *Tudományos idézetek, természettan és természetrajzból vett érvek, hasonlatok:* «Ezek az emberek hasonlatosak ama párákhoz, melyeket — Aristoteles mondása szerint — a nap ereje a magasba emelt, hol a nap tűzessége meggyopontván őket, úgy sajognak, fénylenek, mint a csillagok. De mivelhogy súlyosak, nem bírnak fönmaradni: éjjel a földre esnek s akkor a nép azt mondja, hogy csillaghullás vagyon, noha Isten igazába semmiféle csillag nem hullik. Az ilyen embereket is méltóságra segíti a világi szerencse s akkor aztán ragyognak, fényeskednek. De mivelhogy az ember halandó, végre is le kell szállniok a méltóságból és meghalnak és a földbe kerülnek. Azért mondja a zsoltár, hogy: Láttam a gonoszt fölmagasztalva és fölemelkedve, mint a Libanon czédrusait. És elpusztult és ime nem volt. Kerestem őt és nem találtatott helye.

Aristotelessel észre kell vennük, úgymond, hogy minden ez világi fejedelemnek, ki másokat kormányoz, három dologra vagyon szüksége. Jelesül: legyen hatalmas, hogy a külső ellenségeket szoros zabolán tartsa; legyen bölcs, hogy az alája vetett népeket illendőkén kormányozza; legyen kegyes, hogy a reá agyargóknak megbocsásson.

Aztán azt sem kell feledni, hogy minden világi fejedelemség ideig-óráig tart és akkor vége vagyon: az Úr hatalma pedig örök és vége nincs. Azért is igen bölcsen cselekedett ama nemes Octavianus császár, kiről Svetonius beszéli, hogy haragudott, vala-

hányszor úrnak nevezték volna s midőn egy napon valahova ment és az egész nép magasztalni kezdte, hogy jó és igazságos úr volna: keményen megtiltá, hogy senki ezután őt úrnak ne nevezze, jelentvén, hogy nincs több igazi Úr, mint Isten.

Erre nézve beszéli Valerius második könyvében s innen átveszi szent Ágoston is, hogy Torquatus nevű római consulnak nemes katona fia vala, ki egy alkalommal atyja akarata ellenére ment a háborúba s jóllehet dicsőségesen harczolt és sok hadi zsákmánnyal tért haza, atyja mégis lefejeztette».

«A természetrajzban mondja a mester (Albertus Magnus), hogy az elefánt, mivel lábain nincsenek izületek, nem tud lefeküdni. Azért, mikor nyugodni kíván, erős fához támaszkodik, ekkor előjönnek a vadászok, kivágják a fát s az elefánt a földre esvén, megfogatik, mivel nem tud fölkelni. Erkölcsi szempontból az elefánt a bűnös embert jelképezi, ki önmagától nem képes az erényekhez fölemelkedni, hanem számtalanszor a bűnbe esik, honnan szent Ágoston szerint csak akkor bír fölkelni, ha Isten malasztja segíti. (Sequitur bevezetése.)

23. *A beszédétel föllállítása.* «Krisztus négy módon hív bennünket, úgy mint: belső sugalattal, külső ige hirdetéssel, jótétemenyekkel és végül szenvedésekkel». (Vocari beszédétéle.)

24. *Laskai Osvát beszédeiből. Bizonyítás.* «Krisztus ígérte, hogy harmadnapra föltámad, hogy föltámadása által isteni hatalmát bizonyítsa. Mert nagy hatalom és erő kíváncsít ahhoz, ha élő ember támaszt föl holtat; így támasztotta föl Thabitát. Nagyobb, ha holt támaszt föl holtat, így támasztotta föl Illés próféta a holttestet, mely azon sírban feküdt, hova őt temetni akarták. (Kir. könyve.) Legnagyobb azonban a hatalom, midőn a meghalt önmagát támasztja életre; és ez soha ezelőtt meg nem történt, mint egyedül Jézusnál, kit ezért méltán mondunk a halottak elsőszülöttének». (Husvétii beszéd.)

27. *Alapvetés egy beszédssorozathoz.* «Ego dominus Deus vester, leges meas custodite. (Levitic.) Dicsőséges törvényhozónk, Urunk, Istenünk, jóságának kimondhatlan édessége által kívánta magához, az élet forrásához vezetni az embereket, ezért uralkodása jogcímét ekként mondotta ki: Én vagyok Uratok, Istenetek, törvényeimet tartsátok meg. Ebből három igazság következik: a parancsoló tekintélye, a törvény kétségtelen igazsága s végül magának a törvénynek jósága. A jogosan hozott törvénynek első kelléke, a

törvényhozó tekintélye, mely nélkül a törvény nem is kötelezne, ezért mondja: én vagyok uratok; nem akármilyen úr, hanem a mindenség ura. Mintha mondaná: azért kell engedelmeskednetek törvényemnek, mert mindeneknek ura vagyok; hatalmam van a törvénszegők megbüntetésére s megtartóinak jutalmazására». (Sermo I.)

28. *Temesvári Pelbárt beszédeiből. A hitetlenséget ostorozza.* «Szereti Isten és megáldja azokat, kik így élnek; soha nem láttam, hogy az igaz elhagyatott volna és az ő kenyérkereső magva; láttam pedig elhatalmazott hitetlent és hogy az fölfuvalkodott, de ime elmúlt s ime nem vala. (Zsolt. 37.) Gyermekekkel is megáldja az Úr az igazat. A farkas csak úgy szaporít, mint a juh; ezt amaz fölfalja, az emberek is üldözik és eszik: mégis több a világon a juh, mint a farkas. Honnan van ez? A természetes okokon kívül így van azért, mert az Isten úgy akarja. A hitetlenek sem mély, sem állandó gyökeret nem vernek. (Bölcs. 43.) Ennek bizonyosságul rendelte Isten, hogy a mint a ragadozó állatok nem szaporodnak, azonképen az igazságtalan embereknek sincsenek gyermekeik». (Szent István-napi prédikáció).

29. *Hasonlat.* «Valamint tavasszal akkor szokott az ég harmata esni, mikor a fülemile édesen zengedez: az Istenfia is akkor szállott alá a szűz méhébe, midőn az égi fülemile Gábiel: azt a mézédés éneket zengedezte: Üdvözlégy malasztal teljes». (Stell. 1. p. III. H.)

30. *Telegdi Miklós egyházi beszédeiből. Műfordítások.* «Ah, Úristen, mit tegyek akkoron én szegény, fertelmes bűnös ember, kit fogadjak magamnak prókátorul, mikoron még az igaz is alig lehet bátorságos? Oh rettenetes és fölséges király, ki az választottakat ingyen üdvözítéd, szabadíts meg akkoron engemet az te haragodtól, irgalmasságnak kútfeje». (I. köt. 35 l.)

31. «Rachelt említi Jeremiás, mintha ő siratnája ezeket az ártatlanokat, miért hogy Rachel Betlehem mellett temettetett vala. Te az Rachel sirásán, az szüléknek sirásokat értsed. Ugyanis gondolhatjuk mindnyáján, mely nagy keserőségek lehetett az anyáknak az ő magzatjoknak ilyen nagy, kegyetlen megöletéseken. Oh szegény anyák, mint szaggatták akkoron az ő hajukat az nagy keserőségnek miatta? Rejtegették magzatjokat az kegyetlenek előtt, de az ártatlan magzatok az ő sirásukkal előmutatták magokat. Nem tudtanak hallgatni: mert nem tudtanak félni. Tusakodtak a szülék az

hóhérok ellen: vonták a gyermekeket a hóhérok az anyáknak ölkéből: igyekeztek az anyák a hóhérok kezeiből őket kiragadni. Kiáltott az anya az öldöklő kegyetlenre: mit művelsz, gonosz ember, miért választasz meg engemet az én gyermekemtől? Én nem régen szültem és te immár a földhöz csapod őtet. Mit vétett az ártatlan? Ha valamit vétettem, én vétettem; ölj meg engemet és tartsd meg az én ártatlan fiacskámat, avagy ha megölöd, miért nem ölsz meg engemet is ő vele? Efféle ordítás, kiáltás és panaszkodás kétség nélkül elég lehetett akkoron Betlehemben». (I. köt. 191. l.)

32. *Korrajzok protestansokról.* «De mit mulatunk a zsidóknak kegyetlenségeknél előszámlálásával? Hogy nem tekintjük meg inkább az jelen való időknek állapotját? Nem szakadott még magva az próféták kergetőinek és öldöklőinek, bátor, hidgyed, szent Pál azt írja Timateusnak, hogy oly idő leszen még, kiben az igaz tudományt nem tűrik az emberek, hanem az ő kívánságok szerint való mestereket gyűjtenek magoknak, az igazságtól elfordítják fülüket és hamisságra térítik. Most vagyon az idő. Mert sokakat látunk az főrészekbe kiváltképen, kik nem veszik az közönséges anyaszentegyháznak hitét és tudományát, nem szenvedik azokat a tanítókat, kik az evangéliumot az ő kívánságok szerént nem magyarázzák... Sőt csúfolják, szidalmazták, kergetik ezeket és olyakat választanak magoknak, az kik csak Ament mondanak utánunk, azaz kedvekhez és akarathozhoz szabják magokat. No szóljon csak valaki ez mostani istentelenségre, vesse köfalul magát az Istennek házáért, az ördögnek barlangja ellen, meglátja, hogy olyan válasza leszen neki ezektől, mint az régi prófétáknak vala az zsidóktól... Megsüvöltik még a hol látják is az Istennek szolgálait és az Istentől szakatt prófétákat tisztelik». (Szent István vértanú ünnepére.) «Az ájtatos istenfélő szerzeteseket, kik legjobban és tisztábban hirdetik vala az mennyből adatott keresztyén tudományt, kihurrogaták és kikergeték közülök, az többi egyházi szolgálakat azonképen, úgy, hogy itt Magyarországon ritka helyen vagyon maradások, a hol vagyon is, nem kevés búval, nyomorúsággal». (U. ott.)

33. *Megható elem a bevezetésben.* «Midőn a penitenciát tartó Magdolnát tekintem e mai evangéliumban, szintén úgy történik dolgom nekem is, mint szent Gergely doktornak, ki azt mondja vala maga felül, hogy emlékezvén erről a boldog bűnös asszonyi állatról, sírásra volt inkább hajlandó, hogy sem mint szólásra. Mert ki volna oly kemény szívű ember, kit ennek sírásának

példája meg ne keserítene és bűnein való bánkódásra nem indítana? Megint mikor a Krisztusra vetem az én szemeimet és ő neki e bűnös személyhez való megmondhatatlan nagy irgalmasságát meg-gondolom, annyira megvigasztaltatik az én lelkem, hogy a minémű keserűséget bűneimnek emlékezete az én szívemben támasztott vala, az teljességgel örökre változik és vigad az én lelkem az én üdvö-zítő Istenemben». (Szent Magdolna napjára).

34. *Népies elem.* «De még se bocsássuk el hirtelen a goromba pásztorokat, hadd tanuljunk ő tőlük valami emberséget. Vannak sokan közülünk, kik mikor valami ujságot hallanak, alig várják, hogy azt kifecseghessék. Még azt sem tudják, ha úgy vagy-on-e vagy nincsen és immár házankint hordozzák, oly bizonynyal beszél-lik, mintha szemekkel látták volna: talán az oldalakon is kifakadna, ha hamarsággal szájokon ki nem szalaszthatnájók. Nem mívelék ezt a pásztorok. Az angyaltól hallák ők, hogy született a Messiás, kinek beszédébe semmit nem kételkedének, de mindazáltal mégis csak köztük marada meg az a hír, mindaddig, mígnem személyek szerint oda menvén, szemekkel meglátták azt, mit csak fülükkel hallottak vala azelőtt. Hogy megláták, úgy hirdetéik ezután szer-te szerént mindeneknek. Meg kell embernek fogni nyelvét, hogy ne légyen csácsogó; az, mit ugyan bizonynyal tudsz, csak azt beszéljed, azt is úgy peniglen, ha Istennek tisztességére, felebarátodnak üdvösségére és előmenetelére vagy-on: mert az hivalkodó beszédekről erős szá-mot veszen tőlünk az Krisztus ítélet napján. No köszönjük atyám-fiai, pásztorok, az ti tanítástokat, menjetek el bátor immár dolgo-tokra». (I. köt. 115 l.)

37. *Káldi György beszédeiből. Megvilágító elem.* «Nem szereti az ördög a keresztet, mint az eb a botot, melylyel a fejét betörték. Lássák azért, ki vitézi és követői azok, kik a kereszt jelet mindenütt rontják, elakarván azzal törölni a keresztfán megfeszült Jézusnak emlékezetét. 1619. esztendőben a prágai kálvinisták a szent Vid egyházában min-den keresztet kirontottak: de használtak véle, hogy ím öketis ki nem irtotta onnét az Isten csakhamar azután. Soha nem láttam, hogy a kálvinisták keresztet csináltanak volna, még egyházokra is, a nagy-szombati kálvinisták kívül. Kik tartván attól, hogy az ő zsinagógá-jukat pajtának nevezik, ha valami jel nem lészen rajta, egy pléh keresztet csináltattak reája. De hogy megmutatnák, hogy nem a Krisztus keresztihez való szeretetből cselekedték azt, hanem emberi tekintetből: nem nappal, hanem éjjel állították fel». (Karácsony

utáni vasárnap I. préd. III. rész.) «Hasonlót cselekedett a jámbor vitéz Károly mansfeldi gróf Magyarországon, Samariában tíz hajdúval egy néhány kenyérért, melyet loptak, kiknek életét azért engedte meg főképen, hogy magyarok voltak, hogy ne láttatnék gyűlölni az idegen nemzetet... Ezeröttszáz kilenczvenhat esztendőben, midőn a második Mahomet császár Magyarországra jött volna, a kecskeméti polgárok eleibe menvén, ajándékot vittek neki, hatszáz juhot, száz ökröt és tizennégy szekér kenyeret, kérvén, hogy egy Csauzt küldene hozzájuk, ki az általmenő vitézektől megoltalmazná őket. A császár háromszáz aranyat adatván nekik és egy vont arany köntöst, meghagyá, hogy haza menjenek és ha valaki bántaná őket, a köntöst mutatnók néki. Azokért mihielyen valami török sereget láttak, a bíró a köntöst rávevén, eleikbe ment: kit látván a törökök, lovukról leugorván, a köntöst megcsóholták és ha a bíró megengedte, ott háltak maguk költségén, ha pedig nem engedte, elébb állottak. Ritkán találád ezt a mi vitézeinkben a magok nemzetségéhez is. De minthogy nem kimélik a szegény embert... kevesen öszülnek meg közülök és kevesen halnak meg jó halállal». (Vizkereszt után III. vasárnap. II. préd. I. rész.)

38. *Megható elem.* «Az utolsó szententziát, melyet az Isten fia a háladatlanokra kimond, ő maga bizonyos igékkel kifejezte: Menjetek el tőlem átkozottak az örök tűzre, mely az ördögnek készített és az ő angyalainak. Élő Isten, bezzeg iszonyú menydörgés leszen az, melyről érthetjük Jóbnak mondását: holott alig hallottunk egy kis csöppet az ő beszédében, ki nézheti az ő nagy voltának menydörgését? Egy kis csöppe volt a Krisztus beszédének, midőn a kertben nagy kegyesen mondotta a seregnek: Én vagyok: de mégis mindnyájan leestek a földre; és midőn nagy irgalmasságából Saulust kegyelmébe akarván fogadni azt mondotta: Én vagyok a Jézus, a kit üldözesz: nehéz neked az ösztön ellen rugaldoznod: de mindazáltal a duló, fuló, fenyegetődő és öldöklő vitéz leesett a földre és megvakult: mi leszen tehát az ő kemény szentenciájából, mely az örök veszedelemnek bizonyos jele leszen? A József bátyjai hallván ő tőle: Én vagyok a József, nem felelhetének meg a nagy félelem miatt: mit felelhet meg tehát az istentelen a Krisztusnak, kit sokszor inkább megbántott, hogysem Józsefet a bátyjai? A Krisztus koporsójának őrzői, az angyaltól való féltekből, olyakká löttek, mint a holtak: mit cselekesznek tehát az Isten színe előtt, a megharagudott bíró előtt az istentelenek? holott a bíró felül azt olva-

som: hogy szemei, mint a tűz lángja, szava, mint a sok vizek szava, és a szájából két élű kard jő ki. Ha végezetre, az Istennek méltóságát nem szenvedhették az Izrael fiai, midőn Moysesnek a törvényt kiadta, és azt mondták Moysesnek: Szóllj te nekünk és meghallgatjuk, ne szólljon nekünk az Úr, hogy talám meg ne haljunk: ki szenvedheti el őtet, midőn kemény számot veszen az ő törvényének megszegőitől? midőn mint szent Anselmus mondja: jobb kéz felül lesznek a vádoló vétkek, bal kéz felül számtalan ördögök, alatt a pokolnak iszonyú mélysége, fölül a megharagudott bíró, kívül a tűzben égő világ, belül a mardosó lelkiismeret, holott az igaz is alig üdvözülni. Jaj, nyomorult bűnös ember, e képen kézbe esvén, hova szaladsz? hogy elrejtezzél, lehetetlen leszen, hogy láttassál, türethetetlen.» (Advent II. vasárnap. II. préd. III. rész.)

39. *Irályminta.* «*Menjetek el tőlem.* Kitől? a ti Istentektől, teremtőtöktől, megváltótöktől, úgy, hogy se barátságomat, se gondviselésemet ne vehessétek, se dicsőségemet ne láthassátok, se országotam ne birhassátok... E világon is nagy büntetés a számkivetés, és mindnyájan rettegnek tőle: mennyivel nagyobb a mennyei boldogságból való kirekedés, melyet jelent, menjetek el tőlem. Méltán mondotta tehát Dávid: ne vess el engem orczád elül... Mint fogják érezni a kárhozottak, hogy az Isten színét örökké nem láthatják, melynek látásában áll az örök boldogság és a mellett minden nyomorúságban lesznek? Ez pedig igen méltó büntetés leszen, mivel az istentelenek előbb mondják az Istennek: Távozzál el tőlünk és utaidnak tudományát nem akarjuk. De jaj annak, a kitől az Isten eltávozik; mert az Istennel együtt minden jó eltávozik tőle.

Átkozottak. Ez is igen kemény ige, melyet az előtt senki Urunktól nem hallott, még mikor szidalmazták is... Nem mondja pedig Krisztus az átkozottaknak, hogy az ő Atyjának átkozottai, a mint áldottaknak, hogy az ő Atyjának áldottai: mert az áldomásnak az Isten az oka, de az átkot az emberek nyerték magoknak... Gondold meg itten, hogy a Krisztus átka oly foganatos, hogy mindjárt követi a nyavalya, mint mikor a fügefának azt mondotta: soha örökké terajta gyümölcs ne teremjen: mindjárt megszáradott. *Az örök tűzre*; oh rettenetes ige, mely az érzékenység büntetését jelenti... Annyit térsen pedig az örök tűz, mintha azt mondaná: többé semmi gyönyörűségben nem lesztek, hanem a pokolnak iszonyú tömlöczébe vettetvén, a tűznek rettenetes kínját érzitek; nem tíz, száz, ezer vagy ezernyi esztendeig, hanem valamig a tűz

tart (örökké tart pedig) kínoztat... Ez a tűz, hacsak egy óráig való volna is, méltán kellene attól félni: de az fölötte igen súlyos, hogy örökké tart... Ki lakhatik pedig az emésztő tűzzel?... De mi módon emésztő, ha mindörökké éget? avagy ha égető tűz, mi módon nem emészt meg teljességgel? Ez az Isten hatalmasságának tüze, mely hogy örökké kínozhassa az istenteleneket, nem emészt meg őket. Prometheus felül írja Virgilius, hogy a szívét egy kánya eszi büntetésül és hogy szive elfogyván, meg ne halhasson, a szive mindenkor újul és meg-meg nő. *Rostro immanis vultur adunco Immortale jecur tundens, fecundaque poenis Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alta pectore, nec fibris requies datur ulla renatis.*» (Advent II. vasárnap. III. préd. III. rész.)

41. sz. olvasmány. Pázmány Pétertől: «Egyik ok az, hogy az Isten szolgáinak tisztessége megadassék és a gonoszok gyalázatja kitudódjék. Mennyiszer történik, hogy az istentelen és az örök kárhozatra vettetett emberek testét fényesen, gazdagon és böcsületes pompával temetik; szép külső koporsókkal, dicsőséges emlékezzettel tisztelik. Másfelül a hívek teste, vagy a földszinén büszhődik... vagy nyársokban száraztatik? Mennyiszer vagy, hogy világban éltekben az igazak sok méltatlan gyalázatokot, titkos rágalmazásokat és ítéleteket szenvednek... Másfelül a képmutatók álорczával befedezvén rútságokat és sok titkos gyalázatjokat rejtegetvén, igaz és istenes embereknek ítéltetnek. Hogy azért a mely test együtt fáradott a lélekkel vagy az Isten szolgálatjában, vagy az ördög munkáiban, együtt vegye tisztességét, vagy gyalázatát cselekedeteinek; hogy az igazak tisztessége egész világ előtt megadassék és az istentelenek gonoszsága gyalázatos kisebbséggel ostromoztassék: szükség, hogy az utolsó napon megítéltesse mindenek láttára... nem mind tiszta volt, a mi szép szint mutatott; nem mind igaz volt az ártatlanok gyalázása és rágalmazása. A mit lemonya,¹ vagy veres hagyma levével irnak papirosra, meg nem látszik, de ha tűzhöz tartják és egy kevésse megpirítják, igen szépen elolvashatni. Mi most irton-irunk lelkünkre, vagy jót, vagy gonosz bűnöket. De most meg nem tetszik, ki mit irt, hanem mikor az ítéltre jó Krisztus, tüzet bocsát előtte, mely megmutatja, mit irtunk teljes életünk folyása alatt lelkünkre, és abból vagy becsületet, vagy gyalázatot veszünk. Második oka az, hogy Isten emberek előtt is maga tisztess-

¹ Czitrom. Szerző.

ségét oltalmazza... Az Istennek végetlen irgalmassága oly nagy tűrhető, hogy ennyi ezer esztendőig az emberi nemzet gonoszságát úgy szenvedí, mintha vagy nem látná, vagy meg nem ostorozhatná. Tudja, hogy ebben sokan megütköznek és zúgolódva azt mondják, *hogy vagy nincs Isten, vagy a latrokat kedveli*.¹ Mindazáltal inkább akarja, hogy őt megszólják az emberek... hogy sem az embert mindjárt ostorozza, mihelyt érdemli. Mennyin és mely nagy szentek megütköztek abban, hogy noha Isten kedves szolgálait és választott hiveit sok képen sanyargatja e világon; de az istentelenek és örökké veszendők virágoznak, előmennek, vigan és gazdagon élnek? Arra való tehát az utolsó ítélet, hogy az Isten meggyőzze az ellene zúgolódó ítéleteket és megismertesse, mely igaz okokból, mely hasznos és üdvösséges jóakaratból sanyargatja fiait.» (Adv. I. vas. I. préd. I. rész.) «Az emberek későn építenek, de hamar rontják a szép épületeket. Nem így a mindenható Isten: hamar épít ő, mert az eget és földet minden ékességével hat nap fölállította; de későn ront... mert Ninivét negyven nap után sem veré földhöz, mint elszánta vala. A világnak utolsó romlásával nem siet, hanem a mint most nagy türéssel várakozik: úgy mikor az ítélet elközelget, sok előjáró jelek rettentésivel időt vonat. Mint a ki házat akar rontani, fedelét, padlását elszedi és lerakja elsőben: úgy az Isten először az egek erejét megmozdítja, azaz kiveti sarkából az egeket, hogy így az ő szép, rendes forgásokat elvetvén esztét veszessék a világnak.» (I. h. 2. pont.) Az ítéletet megelőző jeleknek okai: «Első oka, a mi Istenünk végtelen jóvolta és irgalmassága. Mert azért fenyeget és rettent ily jelekkel, hogy ő hozzá térjünk... Második oka, hogy ezeknek a jeleknek iszonyúságából megösmérjük a bűnnek veszedelmes voltát.» (i. h. 3. pont.) «Első oka az, mert noha az Isten igazsága kívánta, hogy az emberek megítéltesenek és érdemek szerint vegyenek fizetést: de azért a nagyirgalmú Isten kegyelmisséggel akarta elegyíteni igazságát ítéletében is. És hogy az ember kétségbe ne essék maga gyarlóságát tekintvén, oly bírót rendelt, ki mi testünk, vérünk, ki nekünk szerelmes atyánkfia... Mindnyájan örök halált érdemlettünk, mindnyájan fejünkre törvényt várunk: de oh isteni irgalmasságnak feneketlen mélysége! azt a mi atyánkfiát rendelte Isten bírónak, a ki szabadulásunkért harminczhárom esztendeig fáradozott és életét keserves kínok között letette érettünk.

¹ Malak. 2. 17.

Ezt azért rendelte bíránknak, hogy ő általa életünket megtartsa és fogságunkat fölszabadítsa. Kicsoda tehát a ki minket kárhoztat, ha a ki megholt váltságunkért, a ki szószólónk, oltalmazónk és mellettünk törekedünk, az leszen bíránk? Meglágyítja ez a kegyes bíró az igazság keménységét, sőt igazság sérelme nélkül kedves szentencziát ad mentségünkre... Második oka, melyért az Isten fia természetben ítél: a szófogadatlanok gyötrelme, az engedelmes hívők vigasztalása... A Krisztus eljövetelekor a gonoszok látván, hogy az, a kinek ők mindenkor ellenkezői voltak, iszonyú félelemmel környékeztetnek... Tehát minemű rettegésben lesznek a gonoszok, mikor meglátják az Úr Krisztust, kinek intését megvetették, kinek vérért annyiszor tapodták, a mennyiszer vétkeztek, kit annyiszor feszítettek, a mennyiszer bűnökbe estek... Elszáradnak mint a fák, a holt szénnél feketébb leszen orcájok; állók egybe koczog, apróra rágják nyelvüket és magukat siratják minden istentelenek, inkább akarnák, hogy minden hegyek reájuk szakadnának, hogy sem a Krisztus színe előtt háladatlanságuk szégyenével pironkodnának. Azok pedig, kik szeretik a Krisztus jövetelét és kívánva kérik, hogy eljöjjön az Úr Jézus, mondhatlan vigassággal megújulnak, mikor látják, hogy nem egyéb az ő bírójuk, hanem a ki vérével megváltotta őket, Azért azt cselekedik, a mit parancsol Krisztus a mai evangéliumban; fejüket főnhordozzák, szívüket és orcájukat ő hozzá emelik, mivel látják, hogy elközelget az ő szabadulásuk.» (I. h. II. rész. Dogmatikus beszédminta.)

42. «Mihent a téjtől elfogják... (a kis leányt) futkosson és játszik magához egyenlő idős leánygyermekkel, de úgy, hogy az anyja, vagy más megért asszony reá vigyázzon. Játsozani a férfigyermekekkel, azokat ölelgetni, csókolni ne engedjék... Mindenekfölött arra kell vigyázni, hogy a gyermek semmi feslettséget ne lásson, ne halljon illetlen szókat s oly távol járjon a gonosztól, hogy ne is tudja... isteni félelemre és szeretetre gerjesztő históriákat oltsanak elméjébe... imádságra, templomba menésre édesítsék akaratát, a menyei dolgok becsülésére vidámitsák szívét... Hogy nagyobb kedvet találjon, mind leánykorában szüleinél, mind házassága után szerelmes uránál, szükséges, hogy a leány tanuljon étkecskéket főzni. Nem tudom, ha vagyon foganatosabb dolog, melylyel magát kedvesebbé tehesse az asszony, mintha urát betegségében magakezével főzött gyenge étkekkel kínálja. Mocskosabb az asszony-ember keze, mikor más férfiútól szorongattatik, hogysem

mikor az urának való főzésben fazékfogástól kormoztatik. Tudom, hogy a községnek nagy része azt itéli, hogy nem jó irni és olvasni tanulni a leánynak... De én üdvösséges dolognak itélem, hogy kisedd korában olvasni tanuljon és szép dolgok olvasásából tökéletes erkölcsöket vegyen... Egyebet ne olvasson, hanem a miből erkölcsét jobbíthassa. Kárhozat a szerelmes historiákat forgatni; nagy esztelenség az atyáktól, vagy férjektől, ha virágénekeket, szerelmeskedésről írt könyveket adnak feleségük, leányuk kezébe. Tisztaságát szemefényénél inkább becsülje és oltalmazza a leány, mert annál nagyobb kincse nincs... Az asszony-emberben a tiszta szemérmesség oly szükséges, hogy bár se szép, se gazdag ne legyen, becsületessé teszi őt a tisztaság; de ha e nélkül találhatik, nincs semmi becsületesség benne... Ne szenvedje a leány, hogy férfiu illesse őtet akár mi okon és módon, mert régi mondás, hogy nem szűz, a kit gyakran tapogatnak. Ajándékot ne küldözzön, se ne vegyen. Az asszony, ha ajándékot ad, magát adja, ha ajándékot veszen, maga árát fölveszi. A keresztény leánynak tudnia kell, hogy senkivel sem szabad neki szerelmeskedni, hanem csak férjével. És mikor hizelgő beszédek hazudoz az ifjú legény, hogy halálra szereti őtet, bizonyosan hidje, hogy nem őtet szereti, hanem a maga gyönyörűségét. Testének ne kedvezzen, a ki szereti a szüzességet; bort ne igyék a leány, míg férjhez nem megyen. Nem a hajuk fodorgatása, öltözetek czifrasága ékesíti a keresztény asszonyt, hanem a szívnek Isten előtt való tisztasága. Nem tiltja Isten a tisztességes öltözetet, sőt akarja, hogy az asszonyok ékes öltözetben járjanak, de úgy, hogy szemérmatosan és józanon ékesgessék magukat. Ne kenje tehát a keresztény leány orcáját idegen festékkel, de tiszta vízzel szépen megmossa. Ne terítse verőfényre festett haját, de boglyosan, csoportosan és szenyesen ne hagyja fejét. Pésma szagokkal ne füstölögjön, de dohosságot se szenvedjen maga körül. Értéke fölött drágábban ne öltözzék, de a mibe öltözik, tiszta legyen. Tükörbe a végre ne nézzen, hogy magát czifrázza, de hogy fején, vagy orcáján, dísztelen és illetlen valami ne legyen, megtekintse magát. És ha szép, eltökélje, hogy meg nem rútítja feslett étellel ékességét; ha rútacska, arra igyekezzék, hogy jó erkölcsökkel szépegesse magát. A ki leányát férjhez adja, nem vétkezik, csak Isten szerint legyen a házasság. A keresztény leánynak nem szabad magának férjet keresni, vagy házasságról szorgalmatoskodni, hanem édes szülőire bizza magát, kik őtet szeretik, kik a világ állapotját tudván,

messzire néznek és jobban gondolkodhatnak szerencséjéről, hogy, sem maga a leány; hagyja szülőire ügyét, maga pedig szüntelen könyöröggjön Istennek, hogy adjon oly férjet, ki őt Istentől el ne szakasztja, hanem tökéletes szent életre vezesse. A szülők is eszükön járjanak és úgy válasszanak társat leányuknak, mintha maguknak választanák; inkább akarván oly vőt, a ki pénz nélkül, hogysem oly gazdagságot, mely emberség nélkül szűkölködjék. A külsejük között első és legnagyobb tekintet legyen annak erkölcsére és okosságára, a kinek akarják adni gyermeküket, azután értékére és nemzetségére, csak hogy felettébb nagyobbnak (én tanácsommal) ne adja senki leányát, ha szolgálóvá nem akarja tenni. De mindenekfölött a válásra nézzen a leány, meglássa, hogy a római anyaszentegyház engedelmes fia és tagja legyen, a kihez mégyen. Mindennapi kedvetlenségek, vesződések, háborgások, idegenségek félelme vagy a különvallású férfiútól; a bőjtök, ünnepek és egyéb egyházi parancsolatok megszegésére ok adatik, végre a mostani tévelygők vélekedése szerint oldható az ő házasságuk. A római anyaszentegyház vallása szerint pedig semmi okon új házasságra nem mehet ember, valámig él házastársa. Ellenkezik a házasság kötelékével, hogy egyik személynek vastagabb kötelessége legyen, hogysem a másiknak.» (Pünkösd után 23. vasárnap, I. prédikáció; a leánynevelésről.)

43. «Noha minden haladék és ellenállás nélkül, egy szempillantásban ment Krisztus a szent atyák tömlöczébe, mindazáltal szent Dániel ennek az alámenetelnek dicsőséges pompáját emberi mód szerint említvén, azt mondja, hogy a Krisztust kísérő angyalok előljáró sokasági fönzóval kiáltottak: emeljétek föl fejedelmek kaputokat, hogy bemenjen a dicsőség ura. Amonnan azt kérdették: kicsoda ez a dicsőség ura? Az angyalok azt felelték, hogy ez az erős, hatalmas és hadakban győzedelmes úr, azért bánjanak vele, nyissák föl a kaput, hogy a dicsőség ura bemenjen. Másodszor is azt kérdék amonnan: kicsoda ez a dicsőség ura? És azt felelték az angyalok, hogy hatalomnak ura, a dicsőség ura. És mindjárt Krisztus Urunk egyberontá a rézkapukat, eltördelé a vasrudakat és bémenvén a tömlöczbe, ottan paradicsommá lőn a setét tömlöcz, mert mihelyen oda érkezék Üdvözítőnk, beteljesíté a mit régen ígért vala: Alászállok a föld mélységébe, minden halottakat megtekintek és megvilágosítom azokat, kik az Urban reménykedtek. Azért menyei dicsőségnek fényességével megvilágosította mindjárt az atyák lelkét, szent színe látásának boldogságában része-

sította és a tömlöczöt menyországgá változtatta.» (Husvét napján, I. préd. I. rész; vonzó elem.)

44. *Megható elem szűz Mária életéből.* «Vakmerőség volna, ha én azokat merészném vizsgálni, a miket az evangélisták le nem akartak írni; de azt bátran merem mondani, hogy nagyobb és keservesebb szorongatások majd alig voltak a szűz szívében, minthogy az ő szent Fiának holttestét le nem merte venni a keresztfáról. És ha merte volna is, nem volt lajtorja, melyen fölhágná, nem volt fogója, melylyel a szegeket kivonná, nem volt vize, melyben megmosná; lepedője, melybe takarná; földje, melybe eltemetné Fiának hideg testét. Ki gondolhatja, mily nagy szívdobogást szenvedett az édes anya, mikor egyfelül meggondolván, hogy az éjszaka reá borul, a nagy ünnep este beérkezett, a Pilátus udvarában senki sincs ismerője, ki által a holttestet elkérhetné; pénze sem volt, melylyel a temetésre való szükségét megszerezné; másfelül a holt testet keresztfán hagyni nem akarta, félvén, hogy zsidóktól gyalázzal ne rongáltatnék, illetlen és éktelen helyre ne vettetnék, az égi madaraktól ne szaggattatnék. Azért anyai szeretete arra izgatá, hogy a testnél maradjon; az éjszakának félelme azt tanácslotta, hogy elmenjen. És nem kétlem, hogy az ártatlan Zsuzsanna szavaival fölkiáltott: mindenfelül inségben vagyok. Felséges Isten, ha a Mózes testét magad eltemetéd, ha még a gyilkos Jezabel testét sem hagyád temetetlen, viselj gondot szent Fiad testére és ne szénvedjed, hogy a földnek ura egy kis földet ne találjon temetésére.» (Nagypéntek, II. préd.; befejezés.)

45. «A boldogasszonyban való régi magyar hívségnek bizonyosságai. Mária nevének elváltoztatását az Úr Isten a magyaroknak tartotta fön. A Krisztus ezredik esztendejének koronáját mint áldotta meg az Isten a magyarság megtérésével. Az ezredik évben megtérő magyarság az egész világnak tüköre. Az első magyarok vagy megelőzték, vagy versenyt futottak a százados hitével. A régi magyarok süvegeléssel, térdhajtással emlegették Mária nevét. Mária neve velünk együtt a koporsóba tétetik. Mária Krisztus lábaitól ma eltávozik, hogy ott Magyarországnak helyet adjon.» (Szentencziák Csete István prédikációiból.)

46. Ha a mostani elhanyatlott és nagy romlásra hajlott, szives, de csak himes, igen tudós, de rossz erkölcsökkel utálatos, álорczán gonoszul fölkarolt s minden szabadságra omlott módi világnak voltak annak erkölcstelen fiai és leányai gonoszságával... egybe-

vetvén, meggondolom, ma bizonyára valóságosak szent János szavai: *mundus totus in maligno positus est.*» (Kósa Benedek, Siralmas Szedechiás, I. beszéd, bevezetés.)

47. «A megfeszítettett, megholt és eltemettetett názáreti Jézus föltámadott. Surrexit, non est hic. Ez a mi hitünknek ama fő-cikkelye s amaz elfordíthatatlan fundamentuma, melyet oly számos, világos és tagadhatatlan bizonyságok erősítenek, hogy azon cikkelynek valóságát még a leghitелlenebb embernek is, hacsak a józan észszel ellenkezni nem akar és ha a dolognak mivoltát jól megfontolja, meg kell vallani és helyben kell hagyni. Ugyanis azok az ájtatos és szent asszonyok, a kik az eltemettetett názáreti Jézusnak koporsójára tétetett nagy követ nem már a koporsón, hanem más helyen találták: a kik bémenvén a koporsóba, ottan a megholt testnek üres helyét tulajdon szemeikkel látták: és a kik ugyanottan fejrő öltözetben lévő és jobb kéz felől ülő ifjúnak képében magától az angyaltól a föltámadásnak valóságáról bizonyosakká tétettek. Azok a zsidók, kik a koporsó mellé rendeltetett strázsákat, mikor ezek a történt csudát jelentik vala, pénzzel hamis bizonyágtételre és azáltal Krisztus föltámadásának eltitkolására birták, és így az őrzőknek elaluvásával akarván megczáfolni a föltámadásnak igaz voltát, annál hitelesebbé tették ezen dolognak valóságát, mennél jobban kívánták vala a népet eszes költeményekkel elámítani. Azok a próféták, kik Krisztus föltámadását szinte úgy, mint történt, előre már régen megjövendölték. Azok a tanítványok, kik az ő megfeszítettett mesterüknek föltámadása után való igaz életét és jelenlétét nemcsak azzal, hogy őtet szemeikkel látták vagy tanítását hallgatták, hanem még azzal is, hogy vele együtt ettek és testét tapogatással illették, bizonyosnak lenni tapasztalták: a kik, midőn ezen újságot mindenütt bátran hirdették, soha senkitől hamisságban nem találtattak: a kik ezen igazságnak megvallásáért még életüket is örömmel adták. Mindezek (mondám) nem oly erősítő és meggyőzhetetlen bizonyságok-e, melyekre nézve senki, a ki csak egy kevésse nyitja is föl szemeit, Urunk föltámadásának valóságát nem tagadhatja? De mi következik ebből? Az, K. A.! hogy mivel Krisztus Jézus az ő tulajdon erejével támadott föl halottaiból, tehát ő nem csupa ember, hanem Isten is egyszersmind; mert csupa ember halottaiból tulajdon erejével föl nem támadhat; tehát az ő evangéliuma valóban Isten igéje s az ő tudománya valóságos isteni tudomány; tehát mindazok a büntetések, melyekkel a bűnösöket

fenyegeti, mind pedig azok az ígéretek, melyekkel őket a penitenciatartásra ébreszti és ösztönzi, örök és csálhatatlan igazságot foglalnak magukban; következendőképen Krisztus föltámadásának titka, ha azt jól megfontoljuk, igen hathatós indító ok és ösztön arra, hogy mi bűnösök mentül hamarább lelkiképen föltámadjunk. Így okoskodott Péter, mikor Jeruzsálem városában, pünkösöd napján bételvén Szentlélekkel, a penitenciát hirdeti vala zsidó sokaságnak. Tudniillik: előbb, hogysem a penitenciatartást tanításban előhozá és annak módját megmagyarázá, Krisztus föltámadásának valóságát adá a nép elejbe és ezzel annyira megindítá az ő szívüket, hogy már maguk önként kérdik vala: Quid faciemus viri fratres? Mit cselekedjünk atyámfiai, férfiak, hogy idvezüljünk? És akkor mondá nekik Péter: hogy penitenciát tartsanak és megkeresztelkedjenek, ők pedig engedvén az idvességes intésnek, azonnal mintegy három ezren megtérének.» (Somogyi Leopold francia beszéd fordítása 1786-ból. Húsvét napjára. Az első résznek bizonyítása.)

48. «Az Úr Jézus leszen ítélő és jutalmazó Istenük. Itélő Istenük. Kinek kegyessége ezekhez, mint igaz hiveihez, oly nagy leszen: hogy a mint a szent evangéliumból értjük, azon maguk az igazak is bámulni fognak. Szokott alázatosságok szerint vizsgálván lelkiismereteket: látván még sokféle gyarlóságaikat, hibáikat, tökéletlenségeket egyrészről, a másról pedig jóságokat s némű jócselekedeteket, de melyek önnön szemeik előtt mindenkor igen csekélyek lesznek: magukat csak haszontalan szolgáltnak, minden szerzett érdemeiket oly felségű Istennek szeretetére s örök jutalmára elégtelennek ismerik. Azért némely félelem és rettegés elfoglalja szívüket; annyival is inkább, mivel bizonyosak abban, hogyha az Isten kemény igazsága szerint méri az érdemeiket, ezek amazoknál sokkal csekélyebbeknek találtnak s azért az ő színe előtt semmi élő nem fog igazulhatni. De a kegyes bíró azonban kegyes szemmel megtekinti, őket mindenek láttára a gonoszoktól elválasztja, jobbjára helyezteti, igaz hiveinek, országa érdemes örökösinek vallja, hallatlan kegyességgel e képen szólítván meg őket: *jöjjetek én atyámnak áldottai, birjátok az a világ kezdetétől fogva nektek készített országot.* Erre mintegy újra megéledni, szívek könnyebbedni, minden bú és félelem őket elhagyni, szíveket, lelkeket egy mennyei örömnek tengere ellepni. Oh, szerelmesim! Nem könnyebbedik, nem vigad-e csak most is a mi bűnös szívünk ez ígéknek hallására? De hátha ezek nekünk mondatnának? És ugyan magától Jézustól már végső

és örökös sorsunk meghatározására mondatnának?... Nem elég, okát is hozzáteszi a hiveihez való csuda kegyességének és ezáltal mutatja leginkább, hogy kegyessége minden várakozásunkat fölülhaladja: *mert éheztem és ennem adtatok; szomjúhoztam és innom adtatok; jövevény voltam és befogadtatok engem; mezítelen és befödöztetek engem; beteg és meglátogattatok engem; a tömlőczen voltam és hozzám jöttetek.* Oh, a kegyes bíró! Im, mint nem felejt el semmit azok közül, a miket az ő hivei az ő szerelméért cselekedtek, s a mik vétkeik eltörlésére s örök boldogulásuk érdemlésére szolgálhatnak? Mint becsüli oly nagyra jószágos cselekedeteit e jó hiveinek, melyeket magukat annyira becsülni sohasem mertek; hanem cselekedvén hiven azokat, magukat csak *haszontalan szolgálknak*, kik csak a mire kötelesek, azt cselekszik, tartották. De meg sem állhatják az Urok oly váratlan s oly nagy kegyességét csendesen: hanem szívük feles örömeből, mély álmélkodással, égő, lángozó szeretetnek buzgó indulatjából fölkiáltanak: Oh, Uram, véghetetlen a te irgalmad! Valójában a te könyörületességid minden cselekedetid fölött valók! Oh, mi méltatlan szegény szolgálid. Mi csak azt tettük, a mivel tartoztunk, csakhogy örök átkodat elkerülhessük és vajha csak azt is méltóképen tettük volna! De hogy még annyi dicsőséget, annyi jutalmat is adsz: erre érdemetlenek vagyunk. De mi jót is tehattunk mi csekély alkotmányid veled, mindenható Urunkkal, Teremtőnkkel? Mikor kívánhattál mi jókat tőlünk, te, ki az egeknek dicsőséget és minden állatnak életet adsz? *Mikor láttunk téged éhezni, szomjazni, szükölködni?* Jóllehet, ha láttunk volna, nem ételünket, nem ruházatunkat, nem: életünket, vérünket kész szívvel adtuk volna! De a miket adtunk, szegény felebarátinknak adtuk; és ezt nem szabad szántunkból, hanem maga a természet és a te szent törvényed rendelése szerint. De a kegyes bíró: *valamit* — úgymond szükölködő felebarátitoknak — *tettetek, nekem tettétek* és valami jókat *legkisebb* szolgálímmal, azokat *nékem cselekedtétek.* Én érettem fáradtatok. Én érettem vitézkedtetek. Velem viseltétek a terhet, azért én is veletek osztom a dicsőséget. Menjetek be a ti uratoknak örömébe, az örök, dicső nyugalomba.» (P. Hermolaus [More György]. Advent I. vasárnap. II. rész.)

49. «Krisztus születése után is történtek és történnek még most is a régiekhez hasonló szép áldozatok, melyekre, noha az evangélium nem kötelez senkit, mégis szabad akaratból és tökéletességből tett fogadással ugyanazoknak végbevételére sok jámbor

keresztények kötelezték s lekötelezik még most is gyakran magukat. Így áldozták föl Istennek valaha önönmagukat szent Imre herceg és Aloysius. Így adta Istennek áldozatul a Franciaország királynéja, Blanka, az ő kedves gyermekét, Lajost. Így szentelé Istennek Magyarország királyának, Andrásnak leánya, szent Erzsébet az ő gyenge magzatját. Épen így cselekedett dicsőséges szent Margitnak édes anyja is, a ki őtet még méhében hordozván, férjével, a királlyal egyetemben mintegy engesztelő áldozatul Istennek fogadás-képen bémutatá a végre, az irgalmas Isten mind őket, mind az országot a pogány tatároknak rettenetes üldözésétől megmentené; volt is haszna a királyi szülők áldozatjának, mert nemsokára azután kimentek Magyarországból a tatárok. Oh, boldog királyné! Oh, isteni és felebaráti szeretettel teljes anya! a ki előbb áldoztad Istennek a te méhednek gyümölcsét, mintsem azt e világra szülded! Oh, szerencsés magzat, a ki még nem is születél, a ki a világot még nem is láttad, már bőven mutatád sokakhoz felebaráti szereteted: és igen hasznosan szolgáltál mind királyi szülőidnek, mind az ő fejedelmi hatalmok alatt való népnek, kiknek a pogány nemzet kegyetlen nyomorgatójától való megszabadulásáért Istennek engesztelő áldozatul adattál! Bezzeg nem Kainnak fösvényiséggel megfertőztetett kezei vitték a te gyenge testedet az áldozat helyére, hanem Ábelnek tiszta és ártatlan szíve mutatott be téged kedves illatozással az Úrnak áldozatképen, *ugyanazért tekintte az Úr Ábelre s az ő ajándékira*; ¹ azaz, a mely pogány ellenségnek táborán sok ezer magyar vitézeknek iparkodása győzedelmet nem vehetett és a mely rabló és országpusztító tatárokat magyar hazánkból a fegyver ki nem űzhetett, ugyanazoknak az ártalmas és kárt tevő sáskáknak pusztításától, egy isteni és felebaráti szeretetből tett áldozat, egy királyi méhben tartózkodó Margit, miként az ő szülőitől engesztelő áldozatul bémutatott az Úrnak, mindjárt szerencsésen megmentette az egész országot.» (Negyedes Pál. Szent Margit ünnepére, I. rész.)

50. «A mit a Krisztus anyaszentegyháza mai napon előnkbe olvastat, azt Sofonías próféta már régen megjövendölte és írásba is foglalta. (c. 1—14.) *Az úr napjának szava* — úgymond — *késérű, megháborodik azon az erős*: Mert azon nap csupán haragnak napja, csupán háborúságnak és szorongatásnak, csupán nyomorúságnak és

¹ Genez. 4.

nyavalyának napja leszen. Ha ezen próféta jövődölésével a Krisztus bizonyítását összevetjük és a mai szent evangéliumot józan elmével megfontoljuk, mit találunk abban egyebet, ha nem keserűséget, rémülést, szorongatást és nyomorúságot? A nap, melynek reggeli fölkelten máskor minden teremtetett állatok vidámulni szoktanak: a napon, szívet borzasztó homályba borul és rettenetes gyászba öltözködik. A hold, mely máskor a súlyos munkában ellankadott tagjainkat kellemetesen enyhíteni szokta: a napon, a természet törvénye ellen, vérrel vegyest irtóztató setétségbe boríttatik. A csillagok, melyek máskor az eget kerekésgit oly gyönyörűségesen ékesítették: a napon, sarkaiból kifordulván, szörnyű ropogással a földre hullanak. A tengerek, melyek máskor a gazdag kereskedésnek kifogyhatatlan tanyái valának: a napon, retentő zúgással fölháborodván s többé semmi határt nem ismervén, a téres szigeteket, mint a magas hegyeket, habjai közé temetik. A dörgések és villámok, melyek máskor levegőnket tisztítani és némely módon ujítani szokták: a napon, a sűrű mennykövek hullása által, tékozló tűzőzönné változtatnak, melyben az emberi nemzet, valamint régenten a közönséges vízözön által, nyomorúságosan elenyészik.» (Klenák Narcissus. Advent I. vasárnapi bevezetése.)

51. «Mikor a fogságba viendő zsidók Judeát már elhagyni akarták s Babilon felé indulni készültek, Jeremiás próféta, a kinek Isten megparancsolta, hogy Jeruzsálemet el ne hagyja, őket végképen így szólította: Izrael fiai! ha Babilonba érni fogtok, szemlélni fogjátok, hogy azon tartománynak lakosi a vállukon arany és ezüst isteneket hordoznak, hogy az egész nép arczra borul előttök és rettegve imádja őket. De ti őrizkedjetez ettől az istentelen példától: meglássátok, hogy hasonlóak ne legyetek egyebeknek cselekedetekhez: ti sokkal inkább mondjátok szívetekben: Te oportet adorari Domine; Téged kell imádni, Uram! Engedjétek szerelmes atyámfiain, hogy én is beszédemet szint' ezen szókkal végezzem. Ha ti ebből a szentegyházból és ebből a második szent Sionból elmentek, Babilonba tértek vissza. Ismét szemeitek eleibe jönnek az arany és ezüst istenek, a kik előtt majd minden emberek arczra borulnak. Ismét szemlélitek az emberi indulatoknak hívságos tárgyait, a földi javakat, a becsületeket, a gyönyörűségeket, melyek isteni e világnak s melyek csaknem minden embertől imádtatnak. Ismét előttökbe akadnak a gonosz szokások, melyeket ki-ki már szabadaknak tart; a tévelygések, melyeket a szokás erősít és a büntől

tűzzel-vassal ment; a rendetlenségek, melyekből a módi csaknem már törvényeket tett. De ti, szerelmesim, ha az igaz izraelitáknak kisdéd nyájához tartozni akartok, ilyenkor szívetekben azt mondjátok: Te oportet adorari Domine; Uram, téged kell imádni. Én nem akarok egy olyatén néppel, mely téged nem ösmer, közönséges egyességben élni, én nem akarok soha semminek másnak engedni, hanem csak a te szent törvényednek. Azok az istenek, a kiket ez a balgatag nagy halom imád, nem, épen nem istenek; ők csak emberi kezek csinálmánya; ők az ő imádóikkal együtt oda lesznek, elvesznek. De te, oh én Istenem, te vagy egyedül halhatatlan, te vagy egyedül méltó, a kit imádjának minden emberek. Te oportet adorari Domine; Uram, téged kell imádni. A Babilon szokásinak semmi köze, semmi egyezése a Jeruzsálem szent törvényivel. Én téged az Ábrahám fiainak csekély számával akarlak imádni, a kik egyedül a hitetlen nemzetségek közepén is a te néped. Én, akármit cselekedjenek mások, de csak ő vélek akarom minden fohászkodásimat a szent Sion felé küldeni. Igaz, hogy az emberek ezt az én különös életemet balgatagságnak, erőtlenségnek tartani fogják: de, Uram, ez szerencsés balgatagság, ez boldog erőtlenség, mely nékem arra erőt fog adni, hogy a szokás folyóvizének és a közönséges példa csábításának ellent álljak; és te Babilonnak közepette is az én Istenem leszesz, valamint te valaha a szent Jeruzsálemben Istenem leszesz. Te oportet adorari Domine; Uram, téged kell imádni. Ah, a fogság ideje csakugyan egyszer el fog mulni, te Ábrahámról és Dávidról meg fogsz emlékezni; te a te népedet meg fogod szabadítani; te bennünket a szent városba be fogsz vezetni; s akkor te egyedül Izraelen és a nemzetségeken, melyek téged nem ösmertek, fogsz uralkodni. És ha egyszer mindenek összeomolnak és ha egyszer minden birodalmak, minden királyi pálczák, minden jelei az emberi kevélységnek semmivé lesznek; te pedig egyedül örökké megmaradsz: akkor megösmerek mindnyájan az emberek, hogy egyedül te vagy méltó, a kit imádjának minden emberek. Te oportet adorari Domine; Uram, téged kell imádni.» (Alexovics Vazul. Pünkösöd után 19. vasárnap, befejezés. V. ö. Massillonnak: Sur le petit nombre des elus beszédével.)

52. «Ha valaha valamely isteni mondás megrettenthetett bennünket, megrettenthet valósággal a mai; és én megvallom, hogy nem találni oly rettenetes pillantást, mely hathatósabb legyen a kegyelemnek munkálódása által üdvösséges indulásokat lelkeink-

ben tenni, sem mint az utolsó ítéletnek pillantása, melyet az anyaszentegyház ma előnkbe téssen. A Jézus Krisztusnak ezen kimondása nem olyan, mint az embereknek ítéleti, vélekedési, úgy mint a melyeknek kimenetele mindig kétséges és bizonytalan: ez az egy Istennek, a ki nem hibázhat, igéjén épül és nyugszik. Az ég és a föld elmúlnak: az ő beszédi pedig soha el nem múlnak. Ennek beteljesedését nekünk úgy kell várnunk, mintha mi azt valóban látnánk. Bűnösök! haszontalan hunyjátok ti be most szemeiteket, hogy a ti üdvözítőöket ne lássátok, akkor ti meglátjátok őtet: *akkor*. De mint kicsodát látjátok majd őtet? Mint az emberfiát: *Akkor látják az ember fiát*; azaz mint a ti üdvösségtekért emberré lett Istent, a ki az ő bosszúságának nyilait az ő jótéteményinek nagy voltához fogja mérni; és a ki, miután hajdant elannyira szeretett benneteket, újólág megjelenni fog, hogy semmi irgalmasságot veletek többé ne tegyen: *Akkor látják az ember fiát eljönni a felhőkben nagy hatalommal és dicsőséggel*. Oly igaznak és engesztelhetetlennek fogják látni őtet, a mint reájuk nézve hajdant irgalmas és tűrő volt; oly hatalmasnak és győzhetetlennek fogják látni őtet, a mint a földön lévén, tehetetlennek és könnyen engedőnek lenni látszott. Oh, mily rettenetes lesz ez az ellenkező cél a bűnösnek, a ki Jézus Krisztusnak magát megadni és annak első eljövetelét maga hasznára fordítani nem akarta. Akkor a Megváltó az ő kegyességét a bűnöshöz nem mutatja és a bűnös sem érez önmagától könnyebbé. A mi máskor az ő nyugalma és megelégedése vala, az léssen tárgya az ő kétségbeesésének és kárhozatjának. *A Jézus Krisztus és a lelkiismeret*. Látjátok az ítéletet, melyet a bűnösök nem vártak: ők nem hitték, hogy az üdvözítőjük az ő bírójuk legyen; és nem vették észbe, hogy valaha majd maguk kényszerítetnek kárhoztatni magukat. Mindazáltal ezt az utolsó ítéleten látni fogják és tapasztalni, ha hogy most a kegyelemnek és irgalmasságnak idejét haszonra nem fordítják.» (Bogyai Mihály. Advent I. vasárnap, bevezetés.)

53. «Jó vénségben hala meg, teljes napokkal és gazdagsággal és dicsőséggel. I. Kron. 29. Ezt a rövid, de fontos dicséretet teszi a szent krónika Dávidról: nem azért, hogy király, hanem hogy az Isten szíve szerint való férfiú volt: nem azért, hogy késő vénséget ért, vagy gazdagsággal birt, hanem hogy életének minden napját és gazdagságát Izrael boldogítására s az Úr dicsőségére szentelte. Ezzel tehát kedves Istennél, ezzel nyerte a jó vénségnek dicséretét,

ezzel szerzette magának a hervadhatatlan koronát, ezzel tette halhatatlanná az emberi nemben emlékezetét, mely örök időkig őtet fogja elsőben nevezni, ha jámbor vitézekről és szent királyokról kelletik szólnia. Oh, be boldogok azok, kik Dávid nyomdokaiban járnak és úgy rendelik életüket, hogy méltók legyenek ily dicséretes vénségben halni és szállni a sír nyugodalmába. De mit mondom! A kik így végzik pályafutásukat, nem halnak azok meg, hanem csak a halandó életet cserélik föl a halhatatlannal: hogy édesebb jutalmát vegyék érdemeiknek s maguk után dicső emlékezetet hagyjanak, melyet még az idő sem tud eloltani. Gyászos hallgatóim! Nagyméltóságú pészaki Bajzáth József veszprémi püspök (itt föl sorolja az elhalt összes címeit) egyike vala ezeknek a boldogoknak.» (Horváth János Bajzáth József fölött mondott halotti beszédének bevezetése, 241—242. l.)

54. «Tudom én azt jól, keresztény vitézek, hogy az igaz magyart már az anya teje arra neveli, hogy ő, ha a szükség vagy alkalmatosság úgy hozza magával, Fejedelméhez, hazájához, buzgó hívségénél, szereteténél fogva, valahol megfordul, jeles nyomait hagyja vitézségének. Tele vagyon a világ dicső magyar őseink hírével. Majd másfél ezer esztendeje, hogy azok az előttünk magasztalódó hegyek, az Hunnus nevet el nem felejthetik, a mi nagy vitéz eleinkről, kik ezeken a hegyeken sokáig tartózkodtak, még most is Hunnusrukken a nevük, de mi is még eddig (hála az Istennek), tetemesen megmutattuk, hogy azoknak a nagy emlékezetű vitéz Hunnoknak, igaz vitéz utóik vagyunk; azért épen semmi szükség arra, hogy szemenszedett kifejezésekkel gyujtsuk a már nálunk dicső magyar nemzeti erköltsé vált hívséget és vitézséget. Elég az hozzá, édes atyámfiai! hogy a mért látni való, itt az alkalmatosság, érten értek mindazok a szép diadalmi gyümölcsök, melyekhez tavaly oly későn juthattunk; most mind az idő, mind a ti készségtek, mind a többi környülállások többet ígérnek. Sok országok, nemzetek, fejedelmek a ti bátorságtoktól, vitézségtoktól, a ti karjaitoktól, kardjaitoktól várják könnyebbségüket és boldogságukat: itt tehát az alkalmatosság, hogy megmutathassátok, kikbe s kikre vetették reménységüket. De az Egek se fogják megtagadni töletek segítségüket, mert törvényes, istenes, igaz fejedelmek mellett fogtatok fegyvert, mert azok ellen húzzátok ki hüvelléből kardjaitokat, kik már ennyihány esztendőktől fogva, minden Isten, természet, társaság, emberség törvényei ellen, éktelen dühösséggel

dúlnak mindent, valamit eddig tisztességesnek, szükségesnek, istenesnek és üdvösségesnek tartott az emberi nemzet. Itt az alkalmatosság; de mit emlegetem én ezt nektek? Ime a szemetek előtt vár az áldás, a dicsőség! menjetek tehát szokott szívi erősségekkel, menjetek, viaskodjatok; győzzetek, diadalmaskodjatok, az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében, Amen». (Darabos Zsigmond. Ütközet előtt.)

55. «De hol keressük a lélek halhatatlanságáról, az örökkévalóságról való meggyőződhetésre kielégítő és megnyugtató okokat? Az emberi ész nyomozza s valamint kíváncsiság, úgy hihetővé is teszi; az isteni kijelentések pedig bizonyosnak állítják ezen igazságot. Hogy csak e mulandó világ, ez a rövid élet lett volna az embernek végcélul és elrendeltetéseül kiszabva a teremtetőtől, abban az emberi elme soha egészen meg nem tudott nyugodni; többet a földi létnél, e mulandóknál többet várt a főjóságtól és bölcseségtől; többet nézett és sejdített ki a mindenségnek szépen elintézett rendéből és egy végnélküli jövendőt látott maga előtt állani. Ezen sejdítést, ezen érzést, ezen igazságról való magas gondolatot, ha talán a csapodár testiség, az elfajult eszelősség és az elterjedt bálványozás valamennyire homályba borítani látszottak is; de az emberi elméből gyökeresen ki nem irthatták. Minden nemzetnél föltalálhatni ezen boldogító igazságnak nyomdokát; minden religiók ezen vigasztalással biztatják követőiket s hódolóikat; még a pogányok sem hullatják szeretett halottjaiknak hideg tetemire könyeiket a nélkül, hogy nedves szemeiket a siron túli lét felé ne fordítanák. Ez a közönséges megegyezés, ez a közönséges hiedelem, a népeknek e közönséges szózatja nem lehet más isteni szózatnál, isteni bizonyoságnál. De oh! miként fakadhat a józan ész azon alacsonyító gondolatra, hogy a lélek a megsemmisítésnek országába enyészik a testből kiszabadulta után? Midőn az élő és élet nélküli természetben, az egész teremtés sorában mindenek kedvezőbb törvényt követelnek; semmi a mindenségben egészen el nem vész, el nem enyészik; a legkisebb porszem, míg a mindenség állani fog, megmarad s csak formáját változtatja. Hát csak a lélek, ez a legnemesebb, legjelesebb lény volna a megsemmisítésnek kegyetlen és czéliránytalan törvénye alá vettetne? Ez az emberi lélek! mely egyedül tudja az Istent s maga jelességét gondolatjával érezni s mennyire tehetségei hatnak, fölélni, legrövidebb életre mindenek között kárhoztatva? Valóban csak az merülhet a lélek halhatatlan-

ságáról kétségeskedésbe, a ki azt viseletével meg nem tudja érdemelni, vagy oka van attól rettegni. Hiába kábitják ezek magukat, hiába akarnak önnön eszeknek gyilkosi lenni; hallják ők önmagukban: a te lelked nem lesz semmivé, fönn fog maradni, s az ítéletre föntartatni. Bűnös! Bűnös! Van Isten, s valamint Isten van, úgy lelked is halhatatlan; és a te cselekedeteid téged az örökségbe fognak követni és kísérni». (Szalay Imre. Magyar egyházi beszédek gyűjteménye. I. köt. 76—77. l.)

56. «Semmi sincs, a mit a gonoszságok meg ne vesztegetnének; hanem valamint némely iszonyú szelek a csendes tengerre rohanván, azt egész mélységéből fölforgatják, úgy, hogy habokkal keveredik a fővény: úgy e gonoszságok a lélekbe hatván, azt egészen földulják, eltompítják az észnek belátó erejét. De leginkább a dicsőség esztelen vágya: ugyanis a pénz megutálását kiki könnyen helybehagyja; a sokak által nyújtott tiszteletet pedig megvetni, nagy munkát, nagy filozófiát s angyali lelket kíván, mely az egek tetőit érhesse. Nincs, valóban nincs oly kegyetlen gonoszság, mely mindenütt uralkodik, itt jobban, másutt kevésbbé, még is mindenütt. Miképen győzzük tehát meg ezt, noha nem egészen, legalább is némely részéről? Ha az eget, az Istent, szemeink előtt tartjuk; ha a földi dolgoknál föntebb érzést és gondot veszünk föl. Midőn dicsőség után sóhajtozol, gondold, hogy azt már elérted; lásd ennek végét és semmi sem lesz benne. Gondold meg, mely nagy kárvallást okoz e dolog, mely és mennyi jóktól foszt meg; gondot ugyan és veszedelmeket szenvedsz miatta, de a haszon és jutalomtól megfosztatol. Gondold meg, hogy igen sok a gonosz, s dicsőségüket utáld meg. Gondold meg magadban, kik legyenek mind ezek és épen nevetséges dolognak fogod találni; meglátod, hogy inkább gyalázat ez, mint dicsőség; és ezek után fordítsd gondolatodat az égre. Midőn valami jót cselekedvén, gondolod, hogy ezt az embereknek mutogatni s tetteidnek nézőket keresni kellene: gondold meg, hogy ezeket maga az Isten látja, s egész előbbi kívánságodat elfojtod. Távozzál a földtől s nézd az egek boltozatát; az emberek ha dicsérnek, kevés idő múlva ócsárlanak, irigykednek s dorgálnak; de ha ezeket nem teszik is, még sem használnak annak semmit, a kit dicsérnek. Istenben pedig semmi ilyes nincsen, hanem örül ő, dicsérvén jó tetteinket.» (Guzmics. Vallási és egyházi tár. II. füzet 131—132. l.)

57. «Megjelent Ő tehát apostoli alázatosságban és egyszerű-

ségben, mindeneket elintézni, a mik a pásztor és hivek között az egységet és szeretetet, az anyaszentegyházban a jó rendet és illendőséget föntartani képesek. Érzem szent érzelmeidet, M. Püspök! mely forró óhajással óhajtottad szeretett nyájadnak már egyszeri meglátogatását. Érzem lelkemnek belső sugallatából, miképen szent Pál apostollal hivod Istent bizonyságul, *kinek lelkedben szolgálsz az ő fia evangéliumában, hogy buzgó imádságaidban rólok kérvén az Istent*, hogy (sok és terhes foglalatosságaid között, melyekkel részszerint felséges királyunk, részszerint nemes hazánk megbízott, részszerint egyházi gondjaid foglalatostkodtatnak) mondom, hogy sok és terhes foglalatosságaid között *már egyszer szerencsés utazásod lehetne mi bennünk is*. Vagy akár egyenesen kimondjam apostoli buzgóságodnak szent gerjedelmeit: *mert látni kívántál bennünket, hogy velünk valamit közölhess a Szentelek malasztjából a mi megerősítésünkre, hogy vigasztalódhassál mi hitünkben*, mely minket tehozzád, mint kormányfejünkhöz, Tégedet pedig mihozzánk, mint hitbeli társaidhoz, Krisztusban tagjaidhoz szorított, sőt Jézus szeretete forrasztott. Ime a mai napon Méltóságod lábai mellé mély alázatossággal lebocsájtom a reám bízott kormányt; és valamint hajdan Saul a törvénynek magyarázatát Gamolich lábai mellett ülén, hallgatta, oh! hogy szabad legyen nekem föllebb, tanítómesterünkhöz emelkednem, valamint Mária Jézus lábai mellett ülén, hallgatá szerelmes Üdvözítőnk üdvösséges szavait; úgy én is mai napon Méltóságod ajkiról hallhassam épülesemre szolgáló szent oktatásit, hogy azokból *az egy szükséges és legjobb résznek választását* megismerhetvén, éltem minden napjaimban ugyan, de a mai napon mégis leginkább vigasztalódhassam. Ti pedig, K. H.! kik e mai napon mint Krisztus juhái főpásztorotokkal, mint Krisztus anyaszentegyházának tagjai főkormánytokkal egyesítve vagytok, hogy apostoli áldását és a Szenléleknek malasztját tőle vehessétek; oly tisztelet, szeretet és engedelmes indulattal hódoljatok M. főpásztorotoknak, hogy méltók lehessetek azon sok kegyelemben részesülni, melyeket Jézustól vett hatalma által a mai napon reátok árasztani jött, Amen. (*Silberknoll* József püspök fogadó beszédéből. Guzmics. Vallási és egyházi tár. II. füzet 145—146. l.)

58. «A Jézus él, a Jézus, ki harmadnap előtt a kereszten lehajtván fejét, kiadá szent lelkét, a halál köteleit elszaggatta, győzedelmi pompával tért vissza az életre. A Jézus él és többé meg nem hal. Ez azon örömdetes igazság, mely mai napon a keresztényeknek

minden gyülekezetében víg alleluja énekléssel hirdettetik. Ez azon igazság, mely hitünknek, keresztényi bátorságunknak és minden reményünknek talpköve és fundamentuma. A Jézus föltámadásából származtatjuk hitünknek csálhatatlanságát és jövőendő föltámadásunkat. A Jézus föltámadása minden kétségünket eloszlatja, lelkiismeretünk nyughatatlanságát lecsendesíti, a halálban és a sirban minket fölmagasztal. A Jézus él — élünk tehát mi is — ő vele mi is örökké boldogul fogunk élni.» (*Szepesi Aloiz*, husvét ünnepi bevezetés, II. köt. 94. lap.)

59. «Csak az embernek alkotásában sem lehet elegendőképen csudálni az isteni bölcseséget és imádni kegyes gondviselését. Hogy az erkölcs útján járhatnánk, egy olyan bírót teremtett belénk, a ki legtitkosabb cselekedeteinket is megítélné: a lelkiismeretet. Valahányszor jót cselekedtünk, mindannyiszor valamely belső helybenhagyást, megelégedést és örömet érzünk; valahányszor pedig rosszat miveltünk, belsőképen mindjárt valamely félelmet, izetlenséget, belső furdalást és szemrehányást tapasztalunk magunkban. Ezek a lelkiismeretnek munkái, mely megítéli, jó volt-e, vagy rossz, a mi akaratunk, szólásunk, vagy más cselekedetünk. Ha ezen kis bíró a mi cselekedetünket jónak ítélte, akkor nyugalom, csendesség; ha pedig rossznak esmérte, akkor, zürzavar vagy szívdobogás». (*Sombori József*, pünkösöd után 21. vasárnap, tárgyalás eleje, I. köt. 277. l.)

60. Tehát még a legkínosabb halál sem vehetett erőt a megöletett názáreti Jézuson; nem szállott ugyan le a gyászos keresztről valamint szidalmazói gúnyosan sürgették, de kikelt koporsójából, mit ellenségei lehetetlennek vélték. Harmadnapra fölállította újra testének templomát, megszégyenítette a koporsónak őrzése felül minden kitelhetőkép szorgalmatoskodó hitetleneket; megvigasztalta és tanításának állandó követésére bátorította híveit. Már tizenhatszázadtól fogva esztendőnkint husvét napján a keresztény világnak minden részében hangzik ama örömdetes szózat: föltámadt Krisztus e napon, hála legyen az Istennek... a föltámadott názáreti Jézusnak segítségével előterjesztendem először azon okokat, melyek kételkedni nem engednek a felül, hogy minden embernek meghalt teste valaha ismét föl fog támadni; figyelmeztetni foglak titeket másodszor, azon tanuságukra, melyek erkölcsünk jobbítására ezen hitből folynak... Valamerre tekintünk, mindenütt halálokat és föltámadásokat szemlélünk: a gyönyörűséges nap szüntelen alkonyo-

dásra sietni és ismét felségesebben fölvirradni látszik nekünk; a hold minden tizennégy nap alatt addig fogyatkozik, míg elsötétedik, meghal; de ugyan annyi idő alatt ismét nevededik, míg egész kereksege kellemetes fényvel betelik; esztendőnként minden ősszel elfonyadnak a virágok, elhervadnak, megszáradnak a füvek, minden télen által az egész föld halálos álomba merülnek tetszik. De alig lép be a tavasz és nyár, már mindenek megújulnak, meg-elevenednek, a kertek gyönyörűséges színekre festett virágokkal fölkoszorúzódnak, a mezők jó illatú hasznos füveknek drága bársonyával bevonatnak. Mely számtalan alávaló férgek, melyek a téli hidegben elszáradnak, de mihelyt a tavaszi napnak melegségétől új erőt nyernek, tüstént fölébrednek, mozogni kezdenek, vígan folytatják életüket. És épen az ember, kinek kedvéért a látható világ alkottatott, ki legfelségesebb műve az isteni mindenhatóság-nak, ki egyedül veheti hasznát a földi teremtetéseknek, kinek nemzete uralkodik a földön, épen az ember legyen oly szerencsétlen, hogy teste, ha egykor elrothad, többé új állapotban meg ne jelenhessék?» (Báró Szepesy Ignác püspök, husvét ünnepére; II. köt. 226—28. l.)

61. «Miután Idvezítőnk borzasztó rajzolatban előadta hallgatóinak Jeruzsalem jövődő pusztulását, eltér azután összefüggő beszédében ama nagy napra, mely a világ megítéltetésének napja leend, s azt mondja felőle: nagy háborúság leszen akkor, minemű nem volt, a világ kezdetétől fogva eddig nem is leszen. Mindazok között, melyek a jövődő kárpitjain túl várakoznak reánk, semmi sincs, becses hallgatók! a mi jobban érdekelhetne bennünket, mint az a nap, s haj! mégis talán semmi sincs, a mi ritkábban fordulna meg elménkben, mint az a nap. S innen származik, hogy a halandók nagy része hanyatt-homlok rohan minden gonoszságba. A fukar siket az esengő fohászra, s irgalmatlanul úzi el ajtajából a sáppadt éhező árvát, mert nem gondolja meg, hogy ama rémítő napon nem lesz irgalom annak, a ki irgalmasságot nem cselekedett; az álnok bíró irtózás nélkül hoz hamis ítéletet, a buja irtózás nélkül kéjeleg török-paradicsomában; az irigyek irtózás nélkül ásnak sirt embertársaik szerencséjének... mert egyikük sem gondolja meg, a mit szent Pál mond, hogy ama nagy napon majd: *Mindnyájunknak meg kell jelennünk a Krisztus ítélőszéke előtt, hogy elvegye kiki a testnek tulajdonit, a mint cselekedett, jót vagy gonoszt.* Mely legérdekelőbb dolgot, hogy ezután ne vegyünk oly hidegen, tartandó beszédemben le fogom rajzolni a világ végnapját,

figyelmezzetek.» (Orosz Ádám. I. kötet. Advent I. vasárnapjára Bevezetés.)

62. «Természet és religió! két fölséges munkáját fejezi ki a mindenhatónak, ez a két fő, sőt kettős foglalatja az ő minden munkáinak. K. H.! Természet! ezt teremtette létünkre, élésünkre s megtartásunkra. Religió, vagyis hitvallás! ezt szerzette lelki világosodásunkra, erkölcsünkre s üdvösségünkre. Természet! ez bájol szépségével, bámaszt roppantságával, gyönyörködtet sokféle javai-val; de nincs benne örök állandóság: *az ég és a föld elmulnak*. Religió! ez akkor legnagyobb, midőn leginkább akarja kisebbiteni az istentelenség; ez ostromoltatik, gyaláztatik, tapostatik, de örök életet hoz hív követőinek: *az Ur igéi el nem mulnak*. Természet és religió! kettős nézpontja vala ez szent Dávid elmélkedéseinek máskor is, de kivált szombat napokon, midőn szívének ájtatos olvadozásai és szemeinek örömcseppei közt éneklí vala: *Öröme-érzést szerzettél nekem munkáiddal, Istenem! vígan éneklek kezeid műveit*. Ime, itt a természet vizsgálójának vig éneke. *Mily fölségesek Uram munkáid! mily igen mélységesek végzéseid*. Ime, itt a csodálkozás, az öröm, a hálaadás, az imádás, a jóra elszánás, szóval vallásos szent gerjedelmei a természet vizsgálásáról a teremthöz fölemelkedett szívnek. Természet és religió! Állapodjunk meg e két ponton mi is. K. H.! tanuljuk a nagy világon csodálni, ismerni, örvideni Isten bölcs gondviselését; tanuljuk a kis világban, vagyis az emberben, követni a keresztény állapotnak bölcsességét. *A balgát ember nem gondolja meg és a bolond nem éri föl észszel*. De mit válasszunk elmélkedésünk irányává a milliom tárgyak tengeréből? Hol kezdjük azt, a minek végét nem érhetjük? Válasszuk a természetből a mik legnagyobbak, a vallásból a mik leg-szükségesebbek. Kezdjük pedig mind a kettőt titkosabb oldaláról és a sötétből jöjjünk a világosságra. Vannak titkai a természetnek, vannak a vallásnak is, de nem egyforma mindkettőben a mi kötelességünk. I. Vannak a természetnek titkai és ezeket nyomozni dicséretes igyekezet. II. Vannak a religiónak titkai s ezeket imádni kötelesség. Haszon van az előbbienek föltalálásában; érdem az utóbbiak nem vizsgálásában. Kérek figyelmet és béketűrést.» (Szabó János. Bevezetés az első beszédhez: Természet és religió.)

63. «Sokat látunk a mindennapi életben, a nagy természetben, a minek létét nem tagadhatjuk, ámbár azt, hogyan van? Át nem látjuk. Végy kezedbe atyámfia, egy gyümölcsfa magot, hordozd el

a világ egyik sarkától a másikig, kérdezd meg a világ leghíresebb bölcsseit, a nem katolikusokat is, fejtsék meg neked, mikép lesz a kis magból nagy fa, mely megint gyümölcsöt terem? Vagy egy falat kenyeret; és miként van az, ha te azt megeszed, a te testeddé válik... Ha már a nagy természetben, a mindennapi életben ennyi megfajthatetlen csoda áll előttünk, hogy ámbár szemeinkkel látjuk, kezeinkkel tapintjuk, még sem tudjuk, hogyan van? Mi bizony azt tartjuk, hogy a lelki világban és a hitigazságok sorában is lehet. Itt is Isten bölcsesége, amott is. És ha nem válik gyalázatunkra, hogy a gyümölcsfa magvát elültetjük, ámbár azt, miként lesz belőle fa? nem tudjuk: azt hisszük, az sem válik szégyenünkre, ha oly hitigazságot elfogadunk, melyet egész mivoltában át nem érthetünk.» (Szabó Imre. II. évf. II. köt. 120. l. Analogia útján való érvelés.)

64. «Tehát meghalt az istentelen. Valaki, ha szeretetből nem, pénzért felöltözteti; kiterítik a halottas ágyra, kezére olvasót tekergetnek, de sehogysem akar odailleni, nem igen tartja össze azokat a kezeket, melyek oly sokszor kinyultak a tilosra, máséra. Bejelentik a papnál; alig emlékezik rá, ki volt, mert a templomban vajmi ritkán, a gyóntatószékben még ritkábban fordult meg. Ám azért beírja a többiek közé a halottas könyvbe s főlshajt, valjon ugyanakkor beírja-e az Isten is az élet könyvébe? Kicsendítik; kérdik egymástól az emberek: ki halt meg? Ez és ez. A jobb lelkek főlshajtanak: Úristen, megtért-e? A könnyelműek azonnal rámondják: nem kár érte; egy rossz emberrel kevesebb van. Találkozik, ki azt is mondja: bár régen meghalt volna az istentelen, nem tehetett volna annyi roszt, kárt és botrányt... Eljön lassanként a temetés ideje; a nép a jelre összegyűl, megérkezik a pap is a kereszttel. Ő áll a koporsójához legközelebb a megváltás jelével, pedig életében egyiket sem szenvedhette; nem a papot, mert bűnei ellen szólt, s ha szóra vehette meg is dorgálta: nem a kereszttel, hiszen egész életében az ellen harczolt, mit a keresztfán meghalt Jézus tanított és parancsolt... Elérkeznek a temetőbe. A pap beszenteli a sírt. Oh, de a léleknek hoz-e enyhülést. A dúsgazdag is csak egy csöpp vizet kért nyelve hegyére és nem nyerte meg; a pokol tüzeit a szentelt víz sem oltja el.» (Szabó Imre leírása. II. kötet. 67—70. l.)

65. «Ilyen helyre mégy tehát, atyámfia, midőn kelletén túl a korcsmába mégy. S ha kérdeznék tőled az emberek, hová mégy? bátran felelhetnéd: elmegyek sírt ásni, melybe becsületesemet, boldogságomat, feleségemet, gyermekeimet, önmagamat is elevenen

eltemetem. Ha van hozzá szived, csak menj, én a kereszten függőhöz imádkozva megvárlak, míg visszajössz, hogy, midőn majd a korcsmából hazaindulsz, megkérdezhessem tőled: hova mégy? Úgy-e haza? Igen, haza. Megnézhetem-e, mit csinálsz otthon? Elődbe jön feleséged, megismeri rajtad, hogy a korcsmából jössz és szívét elfogja a szomorúság és félelem. Azaz, hogy még félni és szomorkodni sem mer, jó kedvet kell mutatni, ámbár szive vérzik, mert a gazda föl van hevülve s olyankor elfelejti, hogy felesége az ő életpárja, kit az Isten oltáránál jegyzett el; elfeledi, hogy gyermekeinek anyja, kit tisztelet illet s úgy bánik vele, a mint jóra való érzésű ember még barommal sem szokott. Elődbe jönnek gyermekeid; az egyik talán egy serdülő fiú, ki, mert van már annyi esze, hogy a jót a rossztól megkülönböztetni tudja, megbotráncozik benned; a másik, talán egy szépen termett leány, ki látja, mint borul el szerencsecsillaga és félrevonulva sirdogál. Egyik kisebb gyermek öledbe kívánczik, mert nem tudja, hogy részeg vagy s te elrugod, mert karod úgy sem bírják föl. A bölcsőben is van egy kis ártatlan, nézd csak, milyen szépen mosolyog feléd, pedig de sokszor áznak arczai anyja könnyűitől. Egyenkint elszomorkodnak; ládd, te nem tudsz velük szépen beszélni, mert a bor és pálinka megölte szivedet, kimarta belőle az édes apai érzést. Szegények, milyen sovány ételt esznek vacsorára anyjukkal, mily silány ágybelire fekusznek; pedig édes anyjuk szívesen adná nekik a legjobbat, a maga szájától is elhúzná, de nincs, korcsmaadósságba kellett adni. Oh, pedig de nehéz lehet a szemfödél, melyet egy részeges apa által koldussá tett család rongyaiból illesztenek össze. Magam is elszomorkodom az ilyen házban s miután téged, szerencsétlen felebarátom, úgyis elnyom az álom, én is elmegyek s a szűz Máriát kérem érted, hogy esedezése által jobb életre ébredj.» (Jellemrajz Szabó Imrétől, I. évfolyam I. köt. 68—69. 1.) «Nincs földi nevezet, mely szebben hangzanék, mely a boldogító érzelmek annyi édességét foglalná magában, mint az édes anyai nevezet. Valamint csak egy nap kél számunkra az égen, úgy csak egy édes anya, egy szerelmes dajka születik a földön; s valamint ha a nap lenyugszik, fényét s áldó melegét elviszi és elborul az ég, meghűvesül a lég: úgy az édes anya is, ha elköltözik, elviszi szívének áldó szeretetét s nem támad helyette más, ki azt egész melegében visszahozza. Más érzelmekért csak nyujthat még kárpótlást a világ, de az édes anyai szeretetért soha; más helyért csak adhat cserét

a nagy világ, de az anyai kebelért sehol. Azért nincs is ember, — mit mondok, ember — vadállat sincs, ki anyját nem szeretné, elvesztését, mint a legnagyobb földi csapást, meg ne gyászolná. Az ártatlan csecsemő, ki szólni nem tud, röpösésével jelenti örömét, ha anyját meglátja és sírással fájdalmát, ha őt nem látja vagy kebelén nem lehet. S nem egyszer hallottuk már, hogy olyanok is, kik mint veszedelmes gonosztevők a büntető igazság karja által veszttek el, utolsó órájukban édes anyjukat emlegették, fájlván, hogy annak szomorúságot okoztak.» (Jellemrajz Szabó Imrétől. II. évf. IV. köt. 34. l.)

66. «Megindult szívvel hajtok térdet, fejet e legméltóságosabb Oltáriszentség előtt, melyben az ostyának alázatos színe alatt Jézus Krisztus testestül-lelkestül, istenségével és emberségével egyetemben, valósággal, igazán és mivoltilag jelen lenni hiszem és vallom. Testi szemeimmel ugyan a jelenlevő isteni fölséget nem láthatom; emberi testét kezeimmel, mint hajdan Tamás, nem érinthetem; sem elmémme fölélni nem tudom, miként legyen kis ostyában a világok ura jelen? De azért tántoríthatatlanul hiszem, mert ő mondá, hogy higgyem, ki a kereszt oltárán meghalt érettem. Örömmel viszem fogva értelmemet a hit szolgálatára s téged, oh láthatatlan istenség! Kenyér színe alatt elrejtett emberiség! Noha itt-létedet nem tapasztalhatja emberi érzékenység, én leborulva, lelkem lelkéből imádlak és magasztallak.» (Bevezetés Szabó Imrétől. II. évf. III. köt. 66. l.)

67. «Nem ma vagyok először Istennek ezen szent házában. Élénken emlékezem a napra, midőn oltárán ifjú éveimben a szeplőtelen áldozatot bemutatam, midőn e szent helyről Isten ígését hirdettem. Megindult szívvel állok itt, kedves hiveim... közel szomszédságban fekszik a falu, melyben születtem, természetesnek fogom látni, hogy midőn e vidéken járok, gyermekkorom ártatlan örömei, ifjúságom szép emlékei eszembe jutnak. Sokan, sokan meghaltak már azok közül, kiket ismertem, szerettem és tiszteltem, szálljon áldásom hamvaikra... és én annál nagyobb hálával tartozom Istennek, hogy engem életben tartott, hogyha sokszor bajok és szenvedések közt is, atyai kezével megoltalmazott és vezetett, míg végre úgy akarta, hogy mint főpásztor jöjjek ezen előttem oly kedves vidékre... Örömmel jöttem, kedves hiveim, örömmel köszöntlek mindnyájatokat. Kegyelem nektek és békeség az Istentől, a mi Atyánktól és az Úr Jézustól.» (Szabó Imre bérma beszéde Hőgyészen.)

68. «Az igazság napja — Krisztus már jövőben volt, a megtestesülendő örök ige a Szűz méhébe szállott, hogy ott emberi testet vegyen magára. Mária őt a világra hozta; mert tőle született Jézus, ki Krisztusnak hivattatik. Mária tehát a szó teljes értelmében a megváltottak országának hajnala. A természetes nap a hajnal méhéből hasad ki: a mi megigazolásunk napja Máriától született, Mária tisztaságos kebléből emelkedett ki, hogy mi köztünk lakozván, megvilágosítson minden e világra jövő embert. Innen van, hogy Máriát hajnalcillagnak nevezi és üdvözli az anyaszentegyház. A hajnal első sugarai megtörik a sötétség sűrűségét, megakasztják az éjnek terhes uralmát. Mária az ígéret asszonya, kiről mondatott, hogy a kigyó fejét meg fogja törni; a jövendőlések szűze, kiről Izaiás hat század előtt hirdette, hogy méhébe fogad és fiat szül és neve leszen: Isten velünk. Születésekor föltűntek a kegyelem sugarai és midőn alázatosságáért Isten anyjának elválasztatott, a világosság erőt vett az éj sötétségén és a hajnal keble megnyílt, hogy a földre hullassa az igazság és béke harmatját. A hajnalt örömmel üdvözli a vándor, derültekor fölkelnek a berkek és erdők énekesei, hogy a Teremtő jóságáért, ki fölhozza a napot, dicséretet mondjanak. Hát a Krisztus drága véréen megváltott keresztények s általában minden értelmes teremtmények ne keljenek-e föl azon szép hajnal háromszoros üdvözlétére, ki nekünk az igazság napját meghozta? Fölszámíthatlanok innen az emberiségre kiáradt jótétemények, hit és tudomány, bölcsesség, társadalmi műveltség, szívnek jósága s erények tisztasága, mind e hajnal kebléről szálltak a földre. Üdvözlégy hát Mária, te szép hajnala az igazságnak! Valahányszor az éj sötétségét oszlató hajnal derűjét meglátjuk s délben a nap melegét érezzük és este alkonyatkor tőle megváltunk, rád gondoljon a mi eszméletünk, szívünk dobogjon hálát jóvoltodért és szánk zengje üdvözlétedet. Üdvözlégy hát, szánk-szívünkben, áldott légy érütésünkben, mindenkor és mindannyiszor üdvösségünk szép hajnala — Mária.» (Fogarasi Mihály párhuzamos leírása. II. köt. 86—87. l.)

69. «Szent megilletődéssel tettük sírba Urunkat, Üdvözítőnket, emlékül a tizenhatszázad előtt Jeruzsálemben történt valóságos sírbatételének. Mily alkalom ez arra, hogy az emberi nem üdvéért szenvedett, haláláról röviden elmélkedjünk, hogy megemlékezzünk az örök Atyának irántunk határtalan szeretetéről, ki egyszülött fiát érettünk a leggyalázatosabb halálnak adta át, hogy megemlékezzünk

az örök Fiúnak kimagyarázhatlan szeretetéről, ki bennünket saját vérével a bűn átkától, az örök haláltól megváltott s lelkünk halálos sebeit szent testén szenvedett sebeivel meggyógyította! Járuljunk tehát hozzá, lépünk föl mi is lélekben a Golgota hegyére, hogy térdünkre borulhassunk szent kereszténél... Ott, csak ott elégíthetjük ki lelkünk minden szükségét; ott, csak ott, az ő kereszténél lelhetjük föl lelkünk valódi békéjét, megnyugvását és üdvét. Menjünk tehát, kik Jézust szeretjük, menjünk lélekben a Kálvária hegyére és csatlakozzunk azokhoz, kik Jeruzsálemből is oda követték, kik az irántai szeretetben végig állhatatosak maradván, őt egész a szent testének koporsóba tételéig követték; csatlakozzunk ezekhez, hogy mi is kegyelmet és üdvöt nyerhessünk attól, ki érettünk a keresztfán elvért s nekünk halála által lelki életet és üdvöt szerzett.» (Bartakovich Béla. Nagypénteki bevezetés.)

70. «E szeretet, midőn a hét éves Barallohot megszállja — halljátok csak, mily csodát művelt Isten apró vértanújával. Több Istent kell-e imádni, vagy csak egyet? Csak egy Isten van, a kinek Jézus Krisztus a fia, hangzik a válasz. Ki tanított erre, te istentelen kölyök? Anyám, anyámat pedig az Isten. Előhívják az anyát. A gyermeket levetkőztetik, azután a földre terítik és a vessző záporokint hull gyöngye testére. Ártatlan piros vére szerte freccsen a levegőbe s befesti a jelenlevőket. Általános zokogás tör ki; még a hóhérok arcán is látszik a könnyű. A kis vértanú meg sem mocczan az iszonyú csapások alatt. Végre fölkiált: Szomjazom, adjatok innom! És odasúgja anyja: Nézz Jézusra, édes magzatom! Nemsokára az élő víz forrásánál leszesz. Azután karjaiba fogja az összetört gyöngye testet az édes anya és maga viszi a vesztőhelyre, megcsókolja őt, imáiba ajánlja magát és átadja a bakónak, azután a földre teríti fátyolát, arcát betakarja. Egy pillanat s az angyal feje ott fekszik édes anyja lábainál! Ha te föl nem támadtál, ha te nem élsz, igaz, ítélő Krisztusom! Ki fogja megjutalmazni ez anya kínjait, ki fogja keblére ölelni e gyermek áldozatát? Ki lesz jutalma a szűznek, ki elhagyja menyasszonyi ágyát, hogy a zárda falai között Istennek szentelje szűzességét? Ki lesz jutalma az ifjúnak, a ki lemondva életének tiszta örömeiről, ott virraszt a betegek ágyánál, kiszívja azok fekélyét, kimossa azok sebeit? Ha te föl nem támadtál: ki fejt meg azt a csodát, ki magyarázza meg azt a titkot, hogy Árpád-házunk gyöngyei: szent István király a koldusok közé vegyül és szent Erzsébet a szegények között keresi otthonát? Ha te

nem támadtál föl, édes Jézusom, ki fejt meg nekünk a csodát, hogy a tudós gyermekké lesz és oktatja a tudatlant, és hogy oly édes lesz az áldozat, oly dicső a halál, ha azt szeretetből másokért hozzuk? De elég, örömnünknek nincs határa, imádatos hódolatunknak nincs vége, midőn szent sírod előtt állva, dicső föltámadásodat ünnepeljük, élet és halál ura, Jézus Krisztus! Oh, szállj le a mi szivünkbe is és áraszd el azon a te mennyei békeségedet! Nézd, Uram, háborog a világ, nagy szenvedések zaklatják gyermekeidet; oh, kelj segítségünkre, jöjj vigasztalásunkra. Amen.» (Károly János húsvétünnepi beszédének befejezése. I. köt. 26—27. l.)

71. «Midőn e szent helyen negyedszer lépek közétek, hogy hirdessem a vallás szépségeit s örök igazságát, úgy tekintlek benneteket, ájtatos hallgatóim, mint megszokott kedves útítársakat, a kik együtt utaztak velem azon szirtes, meredek úton, mely a Kálvária magaslatára vezet! S most, midőn a mai nappal kirándulásunk fele útjára elérkezénk, pihenjünk meg egy pillanatra; s vessünk egy futó tekintetet azokra a szédítő ösvényekre, a melyeken keresztül hatoltunk a hit szárnyaival, a józan ész világossága mellett. Oh, könnyű lehetett ez az út azoknak, a kiknek lelkét a bizalom és az Isten iránti szeretet támogatta és emelte. Azok máris láthatják világosan a végcélzt, a mely felé törekedtünk; és szemeik előtt el kell oszolni a homálynak, a mely eltakarta eddig a magaslat csúcspontját, a Golgota keresztjét, a melynek vértől ázott tövében fáradt lelkünk megpihenni vágyik. De azok, kik a kétely terhe alatt roskadozva, ingatag lábakkal lépkedtek szikláról-sziklára; a kiknek gyenge szemeit máris megszedítette az örvény, oh, azok nyugodtan visszafordulhatnak, mert a csodás magaslaton velünk eljutni gyengék. Oda erő kell: az önérzet ereje és az alázatosság bátorsága! S ha már most egy pillantást vetünk a megtett útra, láthatjuk lábaink előtt elterülni azt a tündérszép panorámát, mely lelkünket önkénytelen emelte a magasba, mint a hogy a habot emeli a tenger dagálya. Láthatjuk először is a XIX. század szellemének sivárságát az ő nagyarányú küzdelmeivel; láthatjuk mellette a vallást, az ő csodás jótéteményeivel, virágzó szinpompájával s mindazon vonzó erejével, a melynek szépségre párja nincs.» (Hock János 1891. évi nagybőjti beszédéből. IV. beszéd, 59—60. l.)

72. «Jézusnak jelleme, magaviselete, tanítása, tettei oly hatalomra, oly erőre mutattak, mely hasonlíthatlanul fölülmult mindent, a mit addig a világtörténelem, de maga a zsidó nemzet történelme

is mutathatott. Mily szerény volt ő a diadalok közt, melyekkel a föllelkesült tömeg őt ünnepelte; mily türelmes tulajdon tanítványainak megrögzött előítéletei, a farizeusok incselkedései s ármányai közepette; mily vidám a sérelmekkel és bántalmazásokkal szemben; és a mi leginkább bámulatraméltó: mily megadó a félelem, a kínok, a felbőszült tömeg fenyegetései, a halálítélet kihirdetése, a keresztfeszítés perczeiben! Ha a szilárd akaratban fekszik az emberi jellem egész ereje, akkor a föltétlen bátorság, az a nyugodt méltóság oly körülmények között, melyek a legerősebb emberi akaratot is megtörni képesek, de a melyek Jézust meg nem törhették, tán mégis gondolkodóba ejthette volna a zsidókat a fölött, hogy az előttük álló Jézus több, mint ember. De a szenvedély elvakította őket. Azt hitték, hogy Palesztina határai vége a világnak s nem tudták, hogy az emberiségnek óriási nagy többsége megváltó után esengett, megváltó után, nem oly alakban, mint azt a zsidók maguknak képzelték; de megváltó után «lélekben és igazságban»; megváltó után, hogy az Isten országának jótékonyasága az egész világra kiterjedjen, hogy a kételkedők megnyugvást találjanak, hogy az erkölcsök nemesíttessenek, az egyenlőség megalapíttassék, hogy a szabadságot, melyet csak az igazság tisztelete biztosít, mindnyájan élvezhessék, hogy ne legyen az emberiség rabszolgája a bűnnek, hanem legyen szabad az Istenben. A zsidók körül minden új lett, csak ők maradtak a régiek. Mintha megirigyelték volna önmaguktól, hogy az, a ki a világ áhitatos vágyait és esengéseit kielégítette, az ő keblükből támadjon, hogy a ki test az ő testükből, vér az ő vérükből, biztosítsa a zsidó nemzetnek a vezérszerepet a világ szellemi ujjaszületésében. Másképp történt. Fölfeszítették, megölték. Ismét csalatkoztak, mert a kit holtnak hittek, föltámadt, s az öldöklő fegyver, melylyel az isteni gondviselés akaratát meg-hiusítani akarták, ő ellenük fordult; megölték önmagukat, mert mint nemzet a föld színéről eltűntek, elvétetett tőlük — mert Jézus megjövendőlé — az Isten országa és oly nemzetnek adatott, mely gyümölcsét megtermi. Jézus fölfeszítésekor tombolt a fölkorbácsolt szenvedély, föltámadásában diadalmaskodott az isteni gondviselés terveiben megnyugvó hit, csalatkozott a zsidók rövidlátása, örült az emberi nem. Jézus halálában a zsidó nemzet saját halálát mondotta ki, föltámadásában az emberi nem saját föltámadását ünnepelte.» (Schlauch Lőrincz püspök húsvétünnepi beszédéből jellemzés. 1890. I. köt.)

73. «De befejezem beszédemet. Az oroszán — úgymond szent Bernárd — Juda véreből győzedelmeskedett. Harczoljunk tehát véle, hogy győzedelmeskedjünk véle. A hatodik napon, ugyanazon napon, melyen az Isten teremte, teremtette újra, azaz megváltotta Krisztus az embert. A következő napon szombatot, azaz nyugvó napot tartott a sírban; a harmadik napon pedig, mint a halál meggyőzője, s az Úrban elhunytaknak első zsengeje föltámadott. Három napból áll a mi létünk ideje is, K. H.! Az első a harcz és küzdelem napja, a második a nyugalom napja, a harmadik pedig a föltámadás napja. Kövessük tehát Jézust, a mi fejünket és vezérünket; vegyük föl keresztünket és harczoljunk a test, a világ és az ördög ellen mindaddig, míg el nem érkezik a nap, melyen le kell szállnunk a sírba, a nyugalom hajlékába. És ha a kereszt, a küzdelem pályáját hőszíleg megfutottuk az első napon, mely a mi földi életünk napja, a következő napon csendesen fogunk nyugodni a sírban és aludni azon szent várakozásban, hogy eljő ismét az Úr dicsőségben és a mi testünket az ő megdicsőült testének hasonlatosságában föltámasztja. Igen, a harmadik napon ismét eljő az oroszán Juda véreből s hallatni fogja szavát napkelettől napnyugatig és akkor rettegni fognak azok, a kik benne nem hittek, valamint azok is, kik ugyan hittek, de a hit által föl nem támadtak az igazságra. Azok pedig, a kik hit által föltámadtak véle az igazságra, föltámadnak általa az örök életre. Alleluja, Alleluja, Alleluja!!!» (Magyar Ferencz húsvétünnepi I. beszédének befejezése.)

74. «Mondá pedig a sáfár önmagában, mit műveljek? (Luk. 16, 3.) A mai evangéliumban említett sáfár csalta, lopta urát, vesztegette vagyonát, mit meghallván ura, számadásra vonja őt; erre a sáfár megütődik s hirtelen nem tudja, mit tegyen? Nagy aggodalmak közt gyötri magát, gondolatokba merülve kérdi önmagában: «Mit műveljek?» Mit művelj? Atyámfia! Térítsd vissza a lopott vagyont és keress módot, hogy uradnak kárát helyre hozd; ezt mondja neked lelkiismereted, ezt kívánja tőled Isten törvénye, erre kötelez téged örök üdvösséged; de ez igen nehéznek látszik a sáfárnak. Ha ezt teszem — gondolja — úgy vagy a kapát kell kezembe vennem vagy a koldustarisznyát nyakamba vetnem; a kapálást nem szoktam meg, koldulni szégyenlek. Mit tesz tehát? Új csalárdságra vetemedik, hűtlenségét még nagyobb hamissággal tetézi, összehívja urának adósait és meghamisítja adósleveleiket; ki száz tonna olajjal tartozott, azzal ötvenet irat, ki száz köből buzá-

val, azzal nyolczvanat; azért, hogy mikor elmozdították a sáfárságból, befogadják őt házaikba s így saját lelkét és üdvösségét fölládozza; ennyire viszi az embert a hamisan szerzett vagyon. E sáfár földi boldogságát, szerencsését urának károsításával, az adóslevelek hamisításával kereste és ebben nemcsak gonoszságát árulta el, hanem magát tudatlannak és vigyázatlannak bizonyította; mert csalárdság, igaztalanság és ezekhez hasonló eszközök által nem állapítja meg az ember az ő földi boldogságát.» (Hám János püspök. II. kötet, 99—100. lap, bevezetés.)

75. «Felséges Urunk! A királyi lantos, miután bölcs és igazságos uralkodása alatt országa békéjét a jog és rend intézményei által biztosította, hárfája kíséretében dallamra nyitja meg ajkait és zsoltárában népéért így imádkozik: «Uram! Tedd boldoggá a te népedet». Te éretted, felséges királyom, ma egy ország, egy nemzet borul arcra és millióinak szerető szívéből az Úrhoz ez áhitatos ima száll: «Isten áldd meg, tartsd meg a királyt!» Istenben vetett hitünk és jogaink igazságában való kitartásunk jutalmául Téged adott, Felséges Király, nekünk az Ég s áldásául a szent frigynek, melyet a trónhoz e hű és szabad nemzettel alkotmányunk talaján ma egy negyed százada kötöttél, megérnünk engedte az örömnapot, hogy hálát mondjunk a királyok és nemzetek Urának, Istenének. Ma huszonöt éve, hogy Felséged a magyarok királyává koronáztatott. Rövid idő egy nemzet, de hosszú egy ember életében. És e huszonöt évnek nem volt egyetlen napja sem, mely Felséged trónját, fényét, hatalmát, dicsőségét ne nevelte volna; nem volt e huszonöt évnek egyetlen napja sem, mely fogyatkozni látta volna a magyarnak törhetlen hűségét, hazafiúi lelkesedését, alattvalói szeretetét Felséged fölkent személye iránt. A mit a legnagyobb hadvezérek karddal, vitézséggel megvívni nem tudnak, a minek meghódításához a fejedelmi hatalom minden eszköze, minden hadserege, minden kincse kevés: a hódítás eme győzelmét Felséged huszonöt év óta napról-napra kivívja, jó szívének honatyai érzelmeivel, királyi erős lelkének törvénytartó alkotmányos hűségével e nemzeten. Felséged meghódította e nemzet szívét. Hogyne hódította volna meg?! Hisz mi tudjuk, hogy mióta szent ősdnek, Istvánnak koronája érinté fejedet, a magyar birodalomban senki sem volt, a ki alkotmányunkhoz hivebb lett volna, senki sem volt, a ki törvényeinket jobban tisztelte volna, a ki a haza iránti kötelességeket nagyobb buzgalommal teljesítette volna, mint Felséged.

A király első lévén a jogokban, első tudtál lenni a kötelességek teljesítésében is. A legelső magyar ember a vallásos, a lovagias érzelmekben, a szó bölcsességében, a tettek bátorságában, az igazság, a mérséklet és az egyenlőség szeretetében, nem a hatalom zsámolyává, hanem a fáradhatlan munka oltárává teszed a trónt s rajta az odaadás áldozatává az uralkodást. Egy hű nemzet érzelméhez egészen méltó tehát, hogy midőn az isteni gondviselés egy negyedszázadon át jó királylyal áldotta meg őt és erőt adott neki, hogy a közbéke oltalma alatt a nemzeti haladás és fölvirágzás termékeny munkáját elvégezze, egy ily hosszú időnek határán megálljon, örömmre gerjedjen, ünnepet üljön emlékére a nagy közjogi eseménynek, mely koronát adva a királynak, alkotmányt a hazának, nehéz idők félreértéseinek vetett véget, szomorú viszonyok által fakasztott sebeket gyógyított be s a visszavonás szellemét elűzve, a béke és szeretet kötelékével fűzte össze a királyt és nemzetet. Legyen tehát e magasztos ünnepen hála és dicsőség az Istennek, üdv és áldás a királynak és a hazának. Légy üdvöz, felséges királyunk! A vallás és haza szava szólal meg ajkamon, esedezve itt az Úr templomában, hogy fényesen és tisztán ragyogjon szent István koronája homlokodon, hacsak lehetséges, mindig békét sugározva a világ négy része felé, de ha kell, az ezredéves kard élével mint a villám sújtva hazánk elleneire. Itt az Úr templomában esedezve, hogy király és nemzet egymást megértve, egymást szeretve, közös munkával emeljék az erény, a jog, a jólét és boldogság állapotát és szilárdítsák amaz alapokat, melyen a felség és népjog összhangjában Magyarország összes népeinek, nemzetségeinek testvérisége nyugszik. Légy áldott, légy boldog felséges királyunk az Isten oltalmában, hű néped szeretetében. Szeresd e nemzetet ezután is nemes szived érzelmeivel úgy, mint e nemzet szeret téged. Ha komoly viszonyok nehézzé teszik a koronát, ha vállaidat súlyos gondok nyomják, ha az ajtód előtt álló őr nem tud a szenvedésektől megvédeni: enyhítse fájdalmaidat az a tudat, hogy hű alattvalóid veled együtt viseljük azokat. Mert valamint a te örömöd a mi boldogságunk, úgy a te szomorúságod a mi bánatunk, a te szenvedésed a mi keservünk. Hódolatunk, szeretetünk üdvözlete száll felséges asszonyunk, megkoronázott királynénk felé is. Legyen áldott azért a nagy szeretetért, melylyel a nemzetet és trónt egymáshoz közel hozni és a kibékülést női gyöngédségével, anyai jóságával előmozdítani segített! Áldás legyen a királyi gyerme-

keken, áldás az egész uralkodói családon. Te pedig, én nemzetem, haladj rendeltetésed útján előre. Ne hagyd el az Istent, hogy ő se hagyjon el téged. Ő nélküle, a kitől függ szellemi és anyagi jólétünk, földi és örök életünk, a ki nevének hatalma által tartja fön a népeket, nemcsak előre nem haladhatunk, de meg sem élhetünk. Én nemzetem! A kereszténység bajnoka, védbástyája voltál a multban, őrizd meg vallásod, őseidnek vérével szivedbe írott nemzeti hagyományaidat, jellemedet, erkölcsöidet, melyeknek életet adó ereje e hazában ezer évig föntartott, míg más, náladnál nagyobb nemzetek elenyésztek. Szeplőtelen szűz Anyánk! Égi királyné! Emlékezzél meg, hogy első szent királyunk ez országot oltalmadba ajánlotta, e nemzetet reád bízta; kérünk, eszközöld ki hathatós pártfogásod által, hogy az Atya, Fiú és Szentlélek áldása lengjen mindenkor szeretett királyunkon, édes hazánkon. Amen.» (Vaszary Kolos bíboros primás beszéde a koronázás huszonötéves évfordulóján, 1892 június 8-án.)

A munkában felhozott prédikáció-írók betűrendes névsora a lapszámmal, hol említve vannak.

		A				B	
			Lap		Lap		Lap
		Acsay Ferencz	230		Bahunek József		191
		Adalbert sz. pk	10, 11, 13		Bahunek János		193
		A. D. G.	189		Bakocz		32
		Adalbertus a Scto Stephano	132		Balla József		194
		Adorján	31	30	Balits Antal		234
		Affray Antal	136		Balog Sándor		178
		Albert	15		Bánfy Bozád		39
		Alexovics Vazul	167, 171		Bánács Domokos		136
		Albach	189		Baranyi Pál		132
10		Ambrus Sándor	195		Bárdossy Mihály		234
		Anasztáz	14		Baricz Mihály		182
		András	35		Bartakovics Béla pk	145, 209	
		András	40		Battyányi Ignác		162
		András	31		Becker János		195
		Andrássy Antal	194	40	Bednár Ágoston		235
		Angerbauer József	227		Beke Kristóf		193
		Argauer Máté	195		Beke Antal		210
		Aszalay László	195		Beke Antal		234
		Asztrik pk	34		Békefy Remig	232, 234	
20		Auer Leopold	155		Béla József		163
					Beleznay István		225
					Bende József	207, 210	
					Bende Imre pk		234
					Benedek		14
				50	Benedek		40
					Benőfi Soma		210
		Baán Péter	194		Bernát		35
		Bán Sándor	234		Bernard Pál		132
		Babik József	227		Berencs Keresztély	163, 167	
		Babocsay Pál	209, 226		Berta György	167, 168	
		Bacsák Imre	234		Bertha János		233

	Lap
Berta István	155
Bessenyei György	140
Bethlen	31
60 Billisics Alajos	163
Bielek László	176
Biró Márton ... 135, 139, 145, 150	
Bitá Dezső	210
Blaskovich András	229
Blazius	40
Bobleter Ignác	234
Bobok József	134
Bogyai Mihály	172, 188
Boldog János	35
70 Bonifác	14
Bonipert	14
Borbély Kálmán	234
Bors Dániel	149
Bossányi Serafin	163
Bossányi Farkas	131
Bossuet	230
Braun Ferencz	194
Breznay Béla	232, 234
Bruno	11
80 Budai Izaurus	178
Bubics Zsigmond pk ... 234, 234	
Burger Ignác	224
Bütner Károly	195

C

Csajághy Sándor pk	223
Csajághy Károly	194
Csák Ugron	29
Csáki Mór	57
Csáki Imre	132
Csáki János	142
90 Csanádi Albert	40
Christianos	35, 40
Capistranoi János sz.	70
Csapodi Lajos	182
Czambert János	194
Czobor Béla	234
Cselkó Mihály	194
Cselka Nándor pk	211
Csepregi Jakab	94, 123

	Lap
Cserei József	177
100 Csermák József	194
Csernoch János	228, 234
Csernyánszky István	194
Csete István	117, 142, 144
Csiky Gergely	223
Csippék Sándor	234
Csiszárík János	234
Csobánczy József	152
Csödi Pál	139, 147
Csudai Miklós	35, 40
110 Csuzi Zsigmond	133

D

Dallos Pál	211
Dankó József	234
Danielik János	180, 195
Darabos Zsigmond pk. ... 167, 173	
Deák Ferencz	136
Debreczeni János	211
Debrenthei Tamás	35
Denzinger Henrik	210
Deső Bernárd	148
120 Devics József	201
Dezső pk	21
Divéki Lajos	143
Dombi Mihály	177
Domikus	14
Domonkos	14
Dosa István pk	40
Döbrössy Alajos	234
Döme Károly	178

E

Edelmann Mihály	234
130 Egyed Joakim	168
Endrődi János	176
Engermayer Sámuel	155
Eősi Ferencz	148
Eperjessy János	193
Erdélyi József	155, 163
Erőss Modestus	177

	Lap
Eszterhás Pál	148
Eszterházy László pk	176

F

	Fábián János	199, 213, 223
140	Fábri János	40
	Falk Pál	163
	Farkas Benignus	136
	Farkas Bernard	172
	Farkas Lajos	176
	Farkas Ferencz	194
	Farkas Imre pk	195, 210
	Farkas Mihály	210
	Fehérpataki Gábor	164
	Fejér György	172
150	Fekete József	176
	Fekete János	208
	Fekete Fidél	234
	Feltinger István	175, 195
	Feltinger György	195
	Felix P.	200
	Felix a Scta Cruce	134
	Ferenczi András	147
	Feniczi János	222
	Filó János	142
160	Fischer-Colbrie Ágost	234
	Fitzjames	192
	Fogarassy Mihály pk	180, 208
	Foglár György	142
	Folnay Ferencz	124
	Forgách Ferencz pk	94
	Forgách Ágoston	211
	Forrai János	234
	Freguán	35
	Frivaldszky János	161
170	Fülöp	15
	Füredi János	234
	Füsi Pius	132
	Füssi Tamás	199
	Füzesséry Sándor	210

G

Gaál Damascen	194
Gál Domonkos	188

	Gáll Bernard	172
	Galgóczy Ferencz	155
	Gály Lőrincz	194
180	Ganzer János	210
	Garay Alajos	201
	Gasparich Kilit	189
	Gazda Albert	171
	Gazotti	32
	Gegő Elek	189
	Gellért sz. pk	15
	Gergely	194
	Gieszwein Sándor	234
	Glatz Menyhért	194
190	Gozony György	194, 210
	Gödi Péter	117
	Göndöcs Benedek	210, 239
	Görgei Márton	154
	Gremesperger István	234
	Grosz Mihály	210
	Grynaeus Alajos	199
	Guzmics Izidor	183
	Gyalogi János	144
	Gyarmathy János	194, 211
200	Gyenes József	194, 211
	Gyöngyösi György	40
	Gyöngyösi Ferencz	94
	Gyurikovics Mátyás	198

H

	Hajas István	148, 168
	Hajdics Özséb	151
	Hajossy Krizánt	234
	Halotti beszéd	25
	Hám János pk	231
	Hanaps Miklós pk	141
210	Harminczad	178
	Harsányi István	176
	Hatala Péter	211
	H. M.	192
	H. J. Thomas	200
	Hecsey József	194
	Hemmen Ferencz	234
	Henrik	15
	Henkel Sebestyén	94

	Lap
Herbort...	35
220 Herbánszky Adolf ...	132
Herbardus de Hungaria ...	40
Herczer Jób ...	147, 163
Hernán József ...	139, 146
Hermolaus ...	168
Hérics Antal ...	234
Hérics Márton ...	234
Hierotheus ...	10
Hirscher János ...	209
Hoffmann Pál ...	123
230 Hock János ...	227
Holbesz József ...	231
Holdházy János ...	234
Hohenlohe Sándor ...	187
Hornig Károly pk ...	232, 234
Horváth Gergely ...	136
Horváth Imre ...	145
Horváth István ...	146
Horváth Imre ...	155
Horváth Mihály ...	161
240 Horváth János ...	172, 179
Horváth Endre ...	191
Horváth Ferencz ...	194
Horváth János pk ...	195
Horváth András ...	195
Horváth Endre ...	209
Horváth Imre ...	151
Horváth Ferencz ...	176
Horváth Imre ...	223, 224
Horváth Ernő ...	224
250 Hradisai Pál ...	117
Hoványi Ferencz ...	186, 195
Hunolt Ferencz ...	230
Huter Márton ...	53
Huszár Károly ...	200, 225

I

Igaz Gáspár ...	172
Illicin Péter ...	94
Illyés András ...	122
Illyés István ...	122
Illevölgyi János ...	94
260 Ilosvay Lajos ...	229

	Lap
Institoris Mihály ...	148
Ipolyi Arnold pk ...	210
Irsik Ferencz ...	198
István sz. király ...	11
István ...	14
István ...	15
Isaurus ...	178

J

Jakobus ...	40
Jacobus a Scto Theodoro ...	149
270 Jagicza Lajos ...	225
Jakab ...	31
Jakab András ...	162
Jakabovics Gyula ...	210
Jaklin Balázs ...	124
Jalsovits Alfréd ...	230
Jámbor Pál ...	208
Janics János ...	154
Janikovics Alajos ...	211
Jekelfalusy Vincze pk ...	193
280 Jenovai Károly ...	194
Jirsik János pk ...	226
Jordánszky Elek pk ...	177
Jozgits János ...	226
Jugonics István ...	177
Julán ...	35
Juranits Antal ...	178

K

Káldi György ...	97
Kanyurszky György ...	224
Kapfer László ...	182
290 Kapitár István ...	154
Kaprinai István ...	147
Kaprossy János ...	178
Katinszky György ...	225
Katinszky Gyula ...	234
Karsch Lollion ...	226
Károly János ...	211, 227
Károly Gy. Hugó ...	210, 224
Károlyi Lőrincz ...	132

	Lap
Lesnyánszky János	188
Letenyei János	148, 163
Leutner József	155
390 Ligor Pál	40
Lichtner Gyula	210
Lipovniczky János	193
Lipovniczky István pk	211
Lippai Bernát	94
Lipthay Antal	195
Lisztí Sebestyén	94
Lonovics József pk	195
Lóskay Benedek	211
Lovász Jánoszláv	151
400 Lölei Sándor	155
Lukács pk	54
Lukátsi István	194
Lukátsi Béla	234
Lukatsek János	209

M

Máczy Imre	196
Magyar Pál	35
Magyar Mihály	55, 65
Magyar Ferencz	193, 210, 230
Magyari János	167
410 Magyari István	178
Mahovszky József	194, 182
Májer József	188
Majer Ferencz	178
Majer István	191
Majerhold Antal	194
Majthényi Pál	196
Mártonfy József	182
Maszlághy Ferencz	232, 234
Matuska János	163
420 Maytzen Gergely	94
Mayer Károly	200
Mayrhofer József	201
Mendlik Ágost	201, 224
Mericzai Antal	193
Mészáros Ferencz	194
Mészáros Imre	194
Mészáros József	176, 177, 178
Mészáros György	178

	Lap
Mészáros József	182
430 Mészáros Imre	210
Mészáros István	234
Meszlényi Gyula	236
Mezei Ferencz	234
Mihály	31
Michl Antal	188
Michl Jakab	234
Miklós pk	35
Miklós J.	124
Mikes Kelemen	134
440 Miksik Imre	210
Mindszenti András	86, 99
Mindszenti Gedeon	210, 224
Miskei Antal	176
Miskolczi Orbán	94
Miskovics József	143
Modestus	14
Molnár András	136
Molnár András	194
Molnár K. János	145
450 Molnár János	210
Molnár József	210
Molnár János	234
Monspurger András	154
Mór pk	14
Mórász Antal	234
More György	163, 168
Munkay János	206
Müller Károly	195

N

Nádasdy Ferencz pk	178
460 Nagy Ferencz	149
Nagy József	167
Nagy Imre	172
Nagy József	176
Nagy Gábor	176
Nagy József	178
Nagy János	182
Nagy N. János	193
Nagy Antal	225
Nagy Antal	234
470 Náray György	118

	Lap
Nedeczky Ferencz...	143
Nedeczki Károly ...	175
Nedeczky Gáspár ...	208
Nehéz Imre ...	149
Negyedes Pál ...	170
Nemeskey Andor ...	225
Némethy Sámuel ...	145
Névtelen lapszéljegyző...	39
" egyetemi könyvtár	118
480 " " "	118
" egyetemi könyvtár	133
" bessenyői ...	118
" jezsuita ...	124
" " ...	124
" " ...	124
" " ...	148
" " ...	149
" " ...	149
" " ...	152
490 " ferenczrendi...	132
" " ...	135
" " ...	136
" " ...	145
" " ...	147
" " ...	147
" " ...	151
" " ...	152
" " ...	155
" piarista ...	136
500 " minorita...	136
" szervita ...	136
" győri fordító ...	162
" győri ...	168
" győri ...	169
" prágai ...	195
" nagyvárad	194
" nagyvárad	207
" kassai ...	168
" egri ...	225
510 " kolozsvári ...	173
" veszprémi codex...	41
" érdi " "	41
" tihanyi " "	41
" kazinczi " "	41
" Cornides " "	41
" érsekújvári " "	41

	Lap
Névtelen debreczeni codex	41
" exhortator ...	162
" fordító ...	136
520 " " ...	190
" " ...	193
" " ...	193
" " ...	150
" " ...	152, 154, 154, 194
Nogáll János ...	210
Novák István ...	155
Novák Antal ...	234
Noszkó Alajos...	171
Novota József ...	194

O

530 Olcsavszky Mihály ...	147
Ondrejkovics János...	193
Ordody Zsigmond ...	124
Ordinansz Konstantin ...	177
Orosz Ádám ...	190
Osztrokocsi Foris Ferencz...	124

P

Pados János...	194, 206
Paál János ...	194
Pál János ...	193
Pálffy Tamás ...	124
540 Pály Ede...	225
Palásthy Pál pk ...	200, 211
Pamer Mihály ...	234
Pannonius Mihály...	40
Pánthy Endre ...	207
Pákolicz János...	226
Papp Ferencz ...	188
Papp János...	194
Papp Ferencz ...	209
Papp Károly ...	234
550 Parizek Elek...	193
Parragh László...	177
Párvy Sándor ...	234
Pásztori György ...	177
Patachich Ádám pk ...	146

	Lap
Pátkai Pál	226
Pátzai Ferencz	194
Pázmány Péter pk	105
P. E.	207
Peinlich Richard	208
560 Peitler Antal	190
Pellet Ödön	209, 224
Pelkó Péter	210
Pénzes Vincze	154
Perger János pk	200
Perényi Károly	168
Pesthi János	40
Pető János	194
Péter pk	40
Piligrin pk	7
570 Pitachich Márk	94
Piry Czirjék	209
Póda Endre	234
Pogány Albert	193
Pokroczy János	193
Pollák János	209
Pongrácz János	207
Pongrácz Adolf	234
Pontelly István	234
Poor Antal	232, 234
580 Porto Maurício	200
Pozsonyi János	40
Priefach József	210
Prohászka Ottokár	234
Prunyi Andor	234
Pyrker László pk	200

R

Rác András	177
Rác József	177
Rác Jeromos	195
Rácskay Ferencz	182
590 Radlinszky István	199
Radnai Farkas	224
Rajczy János	177
Rajner Lajos	232, 234
Ranolder János pk	191
Ráth József	211
Rédey Gyula	234

	Lap
Rendek József	195
Rényes István	124
Répási János	226
600 Répászky József	234
Reseta János	185
Ribényi Antal	221
Rimaszombathy István	119
Rimely Károly pk	210
Roder Alajos pk	199, 210
Róka János	146, 164
Róka Imre	178
Rónay István	225, 234
Rosemberg Ferencz	167
610 Rostaházy Kálmán	211
Rosztoczy Imre	224
Rumi László	156
Ruscek Antal	229, 234
Ruszek József	195

S

Sabáriai Tamás	40
Sági János	178
Sághy István	179
Sághy Mihály	195
Sághy Vendel	210
620 Salamon József	182, 176
Salgó János	210
Sámbár Mátyás	116
Sámuel Alajos	194
Sajóvölgyi	221
Sarmaságh Géza	225
Sarnbek János	210
Saul pk	54
Schedt Károly	194
Schell Antal	234
630 Schlauch Lőrincz pk	228, 234
Schlegel Péter	234
Schlör Alajos	190, 192
Schiefner Ede	234
Schneider Alajos	229
Schuster Károly	196
Schumichrast Mihály	210
Sebestyén	14
Segödsi Lukács	40

	Lap
Serafin	145
640 Simon Máté	170
Simon Ferencz	194
Simon Endre	210
Simoncsics Mihály	176
Simoncsics Innocent	179
Simonyi József	155
Simor János pk 201, 223, 227	
Sipos József	223
S. K. fer. r.	177
Skalka Kandid	182
650 Sombori József	167, 188
Somogyi Károly	223
Somogyi Leopold	162
Somogyi Károly	201
Spicz József	194
Stankovátsi Leopold ...	163, 170
Stankovich János	117
Steiner Márton	210
Steiner Fülöp pk	232, 234
Stekl Alajos	234
660 Sterne Ferdinand	195
Strasser Márián	226
Sujánszky Antal	191, 234
Suphart Albert	149
Sullai Rezső	229
Szabad Ferencz	211, 227
Szabó Dávid	125
Szabó János	139
Szabó István	145, 151
Szabó Pál	176
670 Szabó Elek	178
Szabó Pál	178
Szabó János	179
Szabó János	191
Szabó N. János	193
Szabó Imre	191
Szabó József pk	201
Szabó Imre pk	201
Szabó József	210
Szaitz Antal	193
680 Szakácsi Vitus	186
Szcitovszky János pk ...	49, 184
Szalai György	155
Szalai Imre	180
Szalai Alfonz	210

	Lap
Szalai Sándor	229
Szaniszló Ferencz	178, 195
Szatmári Mátyás	94
Szatmári László	94
Szauter Antal	211 233
690 Szebeni János	194
Szegedi Tamás	94
Szegedi Mihály	146, 148
Szegedy Pál	179
Szegető Jakab	40
Széles Vincze	163
Szemes Imre	177
Szemes István	178
Szemennyei Mihály...	209
Szenczy Ferencz	210
700 Szenes Imre	179
Szentgáli Ágoston	173
Szentkláray Jenő	234
Szentes Anzelm	234
Szentiványi Imre	176
Szentmiklós Th.	177
Szentzi Ferencz	193
Szepesi Alajos	188
Szepessy Ignác pk	190
Szigeti Antal	40
710 Szigly Károly	194
Szilágyi Mihály	171
Szili Gábor	117
Szily János	178
Szilassy János	182, 185
Szluha György	178
Szombathelyi papnövendékek	208
Szőkő Pál	194
Szőrényi Sándor	151
Sztankovics János	195
720 Sztehenics János	154
Szücs István	176
Szücs István	195
Szvorényi Mihály	164

T

Takáts Ádám	177
Talabér György	200
Talabér János	206

	Lap
Tapolcsányi Gergely	155
Tarcsai József	176
Tárkányi Béla	199
730 Tasi Gáspár	122
Tasi Ferencz	210
Taszilo	15
Tatai Antal	40
Tatai János	195
Telegdi Csanád pk	32
Telegdi Miklós pk	88
Telek István	147
Telek József	148
Temesvári Pelbart	55, 63
740 Terlandi János	154
Terstyánszky Imre... ..	177
Tesléri János	194
Teutonicus János	40
Thezárovics Gáspár	185, 189
Thomas	40
Thuránszky Hermán	194
Toldy Ferencz	200
Toldy László	221
Tornaljai Gedeon	143
750 Tóth Fábán	151
Tóth József	176
Tóth József	182
Tóth József	191
Tóth Ignác	194
Tóth József	194
Tóth Imre	194
Tourneux Le	145
Török Mihály	148
Török Damascen	171
760 Török Innocent	171
Trautwein János	211
Troll Ferencz	210, 234
Tronoczfalvy	198
Tsupik János	162
Tulok Gábor	176

U

Ujlaki Ferencz	94
Ujlaki Géza	235

	Lap
Ujvári József	179
Urbán Juvenalis	234

V

770 Vida István	155
Vincze Sándor	191
Vincze Alajos	234
Virág Benedek	171
Viser	190
Vitus	35
Vizi Ferencz	154
Votypka József	192
Vörös József	178

W

Walter Gyula	232, 234
780 Weinhofer József	208
Wittmann József	190
Wolafka Nándor pk	234
Wolf Péter	94
Wolfgang	10

Z

Zádori János	208, 210, 226
Zaszkolszky János	194
Zay János	210
Zichy Domokos pk	194
Ziegler Béla	200
790 Zimándi Ignác	234
Zolnay Antal	163
Zoránd	14
Zoványi Mihály	223
Zozimus	167
Zöldi Pál	125
Zsihovics Ferencz	211
Zsivics Mátyás	168
Zsoldos Gábor	177

Szerzőnél kaphatók az alábbi munkák:

Katolikus egyházi szónoklattan , példákkal megvilágítva ára kor.	3.—
A magyar katolikus prédikáció jelenlegi állása , a budapesti egyetem hittani kara által jutalmazott pályamű	« 1.—
Egyházi ékesszólástani tanulmányok. I., II. A próféták. Jézus	« 1.—
Egyházi ékesszólástani tanulmányok. III. Görögnyelvű szent Atyák	« 1.—
Egyházi ékesszólástani tanulmányok. IV. Latin szent Atyák szent Ambrus, szent Ágoston	« 1.—
Egyházi ékesszólástani tanulmányok. V. Latin szent Atyák N. szent Leo, N. szent Gergely	« 1.—
Egyházi ékesszólástani tanulmányok. VI. Francia szónokok: Borsuet, Bourdaloue	« 1.—